

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет
факультет філології та соціальних комунікацій
кафедра української мови та славістики

**УКРАЇНСЬКА МОВА
НА ПОРУБІЖЖІ ХХ–ХХІ СТОРІЧЧЯ:
МОВОЗНАВЧИЙ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

9 листопада 2017 року

*Матеріали
II Всеукраїнської заочної науково-практичної
студентської конференції до 85-річчя заснування
Бердянського державного педагогічного університету*

Бердянськ–2017

*Рекомендувано до друку Вченою радою
факультету філології та соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 4 від 30. 11.2017 року)*

Головний редактор – Греб М. М., кандидат філологічних наук, доцент

Заступники головного редактора:

Загороднова В. Ф. – доктор педагогічних наук, професор

Крижко О. А. – кандидат філологічних наук, доцент

Павлик Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Алексєєва Лариса Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент

Вусик Ганна Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент

Загороднова Вікторія Федорівна – доктор педагогічних наук, професор

Глазова Світлана Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент

Корнієнко Світлана Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент

Крижко Олена Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент

Ліпич Вікторія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент

Ницета Володимир Анатолійович – кандидат педагогічних наук, доцент

Нікішина Тетяна Ігорівна – кандидат філологічних наук, доцент

Олійник Еліна Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент

Червенко Оксана Борисівна – кандидат філологічних наук, доцент

Юносова Валентина Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Глазкова І. Я. – доктор педагогічних наук, професор

Христіанінова Р. О. – доктор філологічних наук, професор

У–45 Українська мова на порубіжжі ХХ–ХХІ сторіччя: мовознавчий та лінгводидактичний аспекти: Матеріали II Всеукраїнської заочної науково-практичної студентської конференції до 85-річчя заснування Бердянського державного педагогічного університету (м. Бердянськ, 9 листопада 2017 р.): [збірник тез] / [гол. ред. М. М. Греб]. – Бердянськ : БДПУ, 2017. – 170 с.

У збірнику вміщено доповіді учасників II Всеукраїнської заочної науково-практичної студентської конференції "Українська мова на порубіжжі ХХ–ХХІ сторіччя: мовознавчий та лінгводидактичний аспекти" (9 листопада 2017 р.). Матеріали збірника можуть бути корисними для широкої філологічної аудиторії.

*За зміст тез, достовірність цитувань та оригінальність викладення матеріалу
відповідальність несуть автори*

© Бердянський державний
педагогічний університет, 2017
© Автори статей, 2017

ЗМІСТ

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЛЕКСИЧНІЙ ТА ГРАМАТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	5
Атаманюк Марина Володимирівна (Мелітополь) Семантико-стилістичні особливості використання абстрактної лексики у творах В. Нестайка.....	5
Білоус Софія Ігорівна (Львів) Етимологія назв лікарських препаратів.....	7
Божко Анастасія Сергіївна (Бердянськ) Лексичні синоніми в поетичній тканині творів І. Муратова.....	8
Гешева Ганна Валеріївна (Мелітополь) Структурно-семантичні особливості термінологічної лексики комп'ютерної сфери.....	11
Гурик Віра Анатоліївна (Прилуки) Проблема запозичення наукових термінів з чужих мов.....	13
Дикса Тетяна Василівна (Мелітополь) Експресивність дієслівних синонімів у художньому мовленні (на матеріалі творчості Ольги Кобилянської).....	15
Живогляд Тетяна Сергіївна (Бердянськ) Семантика фразем із компонентом заперечення в сучасній українській мові.....	17
Зайцева Влада Ігорівна (Бердянськ) Мовностилістичні функції тропів в ідіостилі Василя Стефаника.....	19
Зуб Ірина Олександрівна (Мелітополь) Особливості організації лексичних мікросистем у ліриці Василя Симоненка.....	22
Казновська Яна Михайлівна (Бердянськ) Структурно-семантичний аналіз фразеологічних одиниць з компонентом "власне ім'я".....	24
Кучерявець Марія Едуардівна (Прилуки) Репрезентація концепту "Життя" у поетичному доробку Ліни Костенко.....	27
Лісова Ольга Олександрівна (Бердянськ) Семантико-функціональний аналіз власних назв в українській поезії другої половини ХХ століття.....	29
Лухтура Валентина Іванівна (Бердянськ) Народно-розмовна фразеологія у мовній тканині романів Юрія Покальчука "Озерний Вітер" та "Шабля І Стріла".....	33
Мандич Тамара Михайлівна (Херсон) Метафора як синтаксема у спортивному дискурсі.....	36
Мацнева Ярослава Ігорівна (Старобільськ) Евфемізми і мовна етика на позначення смерті людини.....	39
Пилипченко Тетяна Миколаївна (Прилуки) Особливості функціонування фразеологізмів в епістолярних текстах О. Довженка.....	41
Спасенко Оксана Володимирівна (Мелітополь) Семантичне поле концепту краса в українській художній картині світу.....	43
Стародубець Вікторія Сергіївна (Запоріжжя) Перифраз у сучасній рекламі.....	46
Ткаченко Анастасія Валеріївна (Херсон) Концепти на позначення руху в романі Р. Іваницюка "Рівне-Ровно".....	49
Тішкевич Катерина Анатоліївна (Харків) Номінації спортивного жаргону (на прикладі семантичних модифікацій).....	53
Шатіло Дар'я Олександрівна (Бердянськ) Функціонування складносурядних синтаксичних конструкцій у прозі Сергія Жадана.....	55
Шубна Вікторія Валеріївна (Бердянськ) Однорідність членів речення як структурно-семантична категорія синтаксису.....	58
ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ.....	61
Баркова Дар'я Сергіївна (Бердянськ) Функціонування з'ясувальних конструкцій зі значенням волевиявлення в газетній публіцистиці.....	61
Видря Аліна Сергіївна (Бердянськ) Дієслівні квазісиноніми як засіб вираження мовної картини світу Ольги Кобилянської.....	63
Глазова Надія Олексіївна (Бердянськ) Первинні та вторинні антропоніми у романі В. Шкляра "Чорний ворон. Залишенець".....	64

Жигула Катерина Олександрівна (Бердянськ) Жіночі образи у творчості Михайля Семенка.....	66
Капустіна Катерина Андріївна (Бердянськ) Текстоутворюючий потенціал номінативних речень..	69
Ленець Єлизавета Ігорівна (Одеса) Виняткові стани як складник сучасного комунікативного простору.....	72
Попович Ангеліна Ярославівна (Прилуки) Полісемія та омонімія перифраз (на прикладі публіцистичних текстів).....	75
Поповиченко Катерина Олегівна (Бердянськ) Ономастикон роману П. Загребельного "Диво".....	76
Савчук Олексій Юрійович (Бердянськ) Структура неолексем у сучасній публіцистиці.....	79
Тарабарова Юлія Валеріївна (Мелітополь) Метафора як мовний та когнітивний феномен.....	82
Похітун Анастасія Русланівна (Одеса) Молодіжна мовленнєва субкультура як аспект комунікації.	84
СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	87
Бєловолова Дар'я Ігорівна (Старобільськ), Види роботи з вивчення словникових слів на уроках української мови в початкових класах.....	87
Ковальова Валентина Ігорівна (Маріуполь) Сучасні технології викладання української мови....	90
Косолап Інна Віталіївна (Старобільськ) Фразеологізми як засіб формування національних цінностей учнів.....	91
Котляр Марина Русланівна (Бердянськ) Лінгвокультурологічна робота в контексті розвитку мовлення учнів основної школи.....	94
Кривенко Тетяна Іванівна (Київ) Виховання інтересу до уроків української мови та літератури в учнів з порушеним інтелектом.....	96
Лазаренко Світлана Петрівна (Бердянськ) Застосування методу міжмовного порівняння на етапі практичного засвоєння лексичних знань учнів.....	98
Марченко Ольга Геннадіївна (Бердянськ) Роль словників у підвищенні мовної культури студентів	100
Морнєва Галина Федорівна (Старобільськ) Мовна підготовка дітей дошкільного віку до навчання грамоти як проблема сучасної лінгводидактики.....	102
Палагнюк Ольга Ігорівна (Київ) До питання формування патріотичних почуттів у розумово відсталих семикласників на уроках української мови та літератури.....	105
Продан Мар'яна Михайлівна (Київ) Стан технічної складової навички читання у розумово відсталих учнів третього класу.....	108
Ярич Ярослава Ярославівна (Київ) Формування навички письма у дітей з порушеннями мовлення в умовах інклюзивного навчання.....	110
УКРАЇНСЬКА МОВА У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКАХ З ІНШИМИ МОВАМИ.....	114
Броскова Олена Віталіївна (Бердянськ) Типи та стилістична роль синонімів у казках О. С. Пушкіна та І. Я. Франка.....	114
Вовк Аліна Вікторівна (Бердянськ) Болгарська діаспора в Україні: формування юриспруденції.	115
Годлевська Ірина Віталіївна (Бердянськ) Доля одного нездійсненого проекту щодо колонізації болгар Криму.....	119
Горбач Марина Миколаївна (Київ) Multimedia sources in language teaching.....	122
Кулабухова Поліна Євгенівна (Харків) Теоретичні питання словотвору префіксів і суфіксів в англійській та українській мовах.....	124
Кальма Марія Михайлівна (Бердянськ) Особливості перекладу вірша "Заповіт" Т. Г. Шевченка англійською мовою.....	127
Курочка Євгенія Геннадіївна (Бердянськ) Предмети болгарської культури як джерело вивчення етнографії болгар Криму (на матеріалах колекції Кримського етнографічного музею).....	129
Леонова Олеся Русланівна (Бердянськ) Англіцизми в сленгу української студентської молоді.	131
Ломова Юлія Валеріївна (Бердянськ) Бита на кримските българи.....	133
Решетнікова Дар'я Олександрівна (Бердянськ) Дириваційні особливості антонімії в українських та російських загадках (зіставний аспект).....	135
Фірсова Марина Євгеніївна (Бердянськ) Болгари в Криму: історія, адаптація, випробування....	138

Шевчук Юлія Олександрівна (<i>Бердянськ</i>) Права національних меншин за Конституцією 1992 року.....	140
Шиян Анастасія Миколаївна (<i>Мелітополь</i>) Назви рис характеру людини в праслов'янській мові..	142
УКРАЇНСЬКА МОВА І СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОДІЇ СЬОГОДЕННЯ	145
Дзюба Максим Олександрович (<i>Запоріжжя</i>) Українська мова: шлях до визнання (історія до правового закріплення).....	145
Капленко Марія Іванівна (<i>Запоріжжя</i>) Явище білінгвізму: шляхи подолання.....	148
Котляр Ілля Сергійович (<i>Запоріжжя</i>) Сучасне правове поле функціонування української мови...	150
Лазуренко Владислав Григорович (<i>Запоріжжя</i>) Українська мова в мережі інтернет.....	153
Романюк Максим Юрійович, Ткаченко Владислав Ігорович (<i>Запоріжжя</i>) Мова освіти в Україні: правові колізії.....	156
Шмигля Анастасія Сергіївна (<i>Запоріжжя</i>) Складносурядні речення з формально різнотипними предикативними частинами в романі І. Роздобудько “Шості двері”.....	159
Греб Наталія Володимирівна (<i>Київ</i>) Стилістичні функції зіставних конструкцій у синтаксисі творів І. Франка.....	161
Федорук Максим Павлович (<i>Луцьк</i>) Мовний жарт у структурі оповідання “Слон” Славоміра Мрожека.....	163
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	168

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЛЕКСИЧНІЙ ТА ГРАМАТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

М. В. Атаманюк,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
науковий керівник – к.філол.н., доц. Т. В. Сіроштан.

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АБСТРАКТНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРАХ В. НЕСТАЙКА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ "ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ")

Анотація. У статті визначена специфіка іменників з абстрактним значенням. Висвітлені семантико-стилістичні особливості абстрактної лексики, яка вживається в сучасних художніх творах для дітей, на прикладі роману В. Нестайка "Тореадори з Васюківки". З'ясована роль абстрактних іменників у створенні образності в дитячій літературі.

Визначальними рисами художньої літератури для дітей є простота викладу, стилістична точність і різноманітність, чистота, образність. Важливе значення в таких творах має абстрактна лексика, яка служить засобом інтелектуалізації тексту, сприяє науковому розвитку читачів, розширенню їх знань про навколишнє середовище, допомагає виробити в них позитивні моральні якості тощо.

Абстрактність і сам процес абстрагування надзвичайно характерні для мови, оскільки здатність оперувати узагальненими категоріями, що з'являється на вищому рівні розвитку мислення, втілюється саме в абстрактній лексиці. Слова з таким значенням "називають поняття, що не мають реального втілення" [2, с. 7] і відображають "систему світоглядних цінностей, уявлень людини про світ, про себе, про ставлення до іншої людини, до добра і зла, тобто абстрактна лексика виражає інтелектуальну, духовну та емоційну діяльність людини" [3, с. 288]. Вивченню української лексики з такою семантикою присвячені праці Л. А. Булаховського, І. І. Ковалика, В. В. Німчука, Л. М. Полюги, О. О. Потебні, Т. В. Сіроштан, Н. М. Томи, І. П. Чепіги та інших учених, проте функціонально-стилістичні особливості вживання абстрактних назв у художніх творах для дітей В. Нестайка не були об'єктом спеціального дослідження, що зумовлює актуальність розвідки.

Мета нашої статті – проаналізувати стилістичні параметри використання абстрактної лексики в сучасних художніх творах для дітей (на прикладі роману В. Нестайка "Тореадори з Васюківки" [1]). Вибір твору зумовлений виходом у світ нової авторської редакції, позбавленої деяких неминучих ідеологічних нашарувань минулої доби, деталей, незрозумілих сучасному, а тим паче майбутньому читачеві.

У зазначеному романі трапляються такі лексико-семантичні групи абстрактів: назви узагальнених дій, результатів розумової та мовленнєвої діяльності людини, особливостей її характеру і поведінки, номени на позначення життєвих обставин, різних реалій буття, явищ звукового сприйняття, термінологічна лексика тощо.

Велика кількість вживаних у творі іменників, що називають опредметнені дії, процеси, виявилася стилістично нейтральною, наприклад: *Головне – тренування і спритність* (с. 10); *Спуск пройшов нормально* (с. 18); *Може, вони тільки-но акваланг купили... для підводного плавання...* (с. 34); *І наче тільки й чекав нашого приїзду, з'являється в небі літак* (с. 47). Пор. також експресивно забарвлений фразеологізм з абстрактним іменником: *Стояв-стояв, червоний мов рак, а тоді як дав друза – тільки п'ятами залопотів* (с. 9).

Стилістично нейтральні абстракти позначають також результати розумової та мовленнєвої діяльності людини: *Рішення прийшло блискавично* (с. 20); *Захопившись таємничою розмовою, ми зовсім не помітили, що Собакевич кудись зник* (с. 23); *Наче враз подіяло моє закляття* (с. 68). Інколи спостерігається експресивність абстрактних іменників з таким значенням: *То були Цюця, Гава і Рева, про яких мені мати колись розповідала різні баналюки, аж поки я не засинав* (с. 12); *Контрибуція бігала навколо калабані і мукала на нашу адресу якись свої коров'ячі прокльони* (с. 14).

Твори для дітей за допомогою абстрактної лексики знайомлять читачів із загальними поняттями навколишнього світу, різними реаліями буття людини, наприклад: *Пульс нормальний. Невагомості нема* (с. 18); *На такій швидкості він од нас все одно не втече* (с. 48). Використання таких слів у

переносному значенні викликає зацікавлення, сприяє створенню яскравих образів в уяві дитини: *І все. Запанувала тиша* (с. 22).

Узагальнені найменування звуків часто трапляються у творах для дітей і слугують розширенню їх знань про світ, природу, тварин: *І зняла такий вереск, що причовгав дід* (с. 8); *У класі – регім* (с. 20); *Чути дзенькіт склянок...* (с. 22); *Уже чути гуркіт мотора* (с. 47). Метафоричне вживання абстрактів із такою семантикою увиразнює авторську думку, емоційно виділяє її, наприклад: *І раптом у ці виляски вплелось жалібне тонке скімлення* (с. 17); *Спершу з кущів вилетів наш двоголосий зойк, за ним одразу – ми* (с. 57).

На позначення рис характеру персонажів твору, особливостей їхньої поведінки, вчинків героїв також використовуються абстрактні іменники, наприклад: *Ми втратили пильність і не тютьки, що в нас за спинами робиться. Попались-таки* (с. 15); *Мужні наші обличчя сповнені героїзму і відваги* (с. 51).

Життєві обставини й стан людини називають такі абстракти з експресивною семантикою: *Ми вже підкопалися майже до половини свинарника, і раптом – непередбачена катастрофа!* – клята льоха Манюня провалилася в наше метро (с. 8); *Я рвонув за ним. То був наш єдиний порятунок* (с. 14); *Сидимо й журимось, що така прикра невдача спіткала нас з отим "метром"* (с. 16); *Ризик! Може й зірватися* (с. 52).

В окремих випадках за допомогою абстрактних іменників автор характеризує стан навколишнього середовища, процеси, що відбуваються довкола персонажів: *Біля школи галас і метушня* (с. 24); *Аж ось колотнеча враз припинилася і весело загурчав мотор* (с. 26).

Назви узагальнених ознак представлені переважно відприкметниковими абстрактами: *Я відчував неминучість і неблаганність долі* (с. 62); *Де ж справедливість?* (с. 67); *Бо ті наші "шпигунські" справи вимагають абсолютної таємності, конспірації* (с. 75).

Особливе значення у дитячих творах, на наш погляд, має абстрактна лексика морально-етичної тематики: *Хулганство! Неподобство! Порушення навчального процесу!* (с. 23); *Звичайно, всі бачать це і можуть виказати, але то вже на їхній совісті* (с. 25); *Це наш обов'язок* (с. 37).

До цієї групи можна також віднести найменування почуттів: *Те, що він Собакевич, а не Шарик, Полкан або Жучка, – вже не викликало жодного сумніву* (с. 19); *А дівчатка в захопленні дивляться на неї, бо вважають, що вона дуже гарна...* (с. 26); *Розумієте, яка відповідальність!* (с. 56); *Марсіяни пробують, цмокають від задоволення і показують великий палець – о!* (с. 56); *Правда, та любов була прихована, платонічна...* (с. 57). Письменники використовують у дитячій літературі, за нашими даними, значно меншу кількість абстрактів на позначення негативних відчуттів, наприклад: *Цього літа один дачник мало не вмер з переляку* (с. 10); *І серце стискалося від самотності* (с. 63); *Я тільки хотів, щоб він бачив, щоб він знав, що я поділяю його горе і готовий зробити для нього все* (с. 67). Часто простежується метафоричне вживання назв емоцій, почуттів: *І наче хто кухоль теплового молока вилив за пазуху – то радість теплом розлилася в грудях...* (с. 21).

Трапляється в обстежених джерелах і термінологія різних галузей науки (поширеними в цьому випадку виявилися запозичення з інших мов):

- лінгвістики – *...ліва брова старшини вигнулася у знак запитання* (с. 34);
- медицини – *І в тебе була ангіна тиждень тому* (с. 18); *Ви мене до інфаркту доведете!* (с. 37); *Мене параліч розіб'є через вас!* (с. 37);
- музичного мистецтва – *Оркестр грає туш...* (с. 51);
- освіти: *Плюнь, я тобі кажу! Ну, подумаєш – переекзаменовка!* (с. 71);
- спорту – *Це ж видовище. На стадіоні. Як футбол* (с. 10) тощо.

Уведення до художнього тексту термінів, на думку вчених, зумовлюється тематично-методичним аспектом, тобто з метою реалістичного зображення дійсності. З іншого боку, має місце й лінгвостилістичний аспект, що передбачає використання терміна як елемента художньої мовотворчості, як засобу творення художнього образу [4, с. 278].

Отже, абстрактна лексика, що використовується в романі В. Нестайка "Тореадори з Васюківки", – це назви дій, ознак і якостей, найменування рис характеру, особливостей поведінки, реалій навколишнього світу тощо. Вона представлена також численними словами моральної тематики, за допомогою яких автор прагне ненів'язливо, з теплим гумором сформулювати в читача позитивні моральні

якості. Абстрактні найменування є засобом інтелектуального наповнення текстів, сприяють відтворенню фрагментів дійсності. Хоча стилістично нейтральна лексика з абстрактним значенням становить основу аналізованого твору, проте часто абстракти набувають у художньому тексті експресивних відтінків, розширюють семантику, виконують стилістичні функції та стають образними засобами авторського мовлення.

Література

1. Нестайко В. Тореадори з Васюківки. Трилогія про пригоди двох друзів / В. Нестайко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. – 544 с.
2. Полюга Л. М. Абстрактна лексика / Л. М. Полюга // Українська мова : енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – К. : Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 7–8.
3. Тома Н. М. До проблеми визначення абстрактної лексики / Н. М. Тома // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – Вип. 34. – К., 2011. – С. 288–292.
4. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови : монографія / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2012. – 351 с.

С. І. Білоус,

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
Науковий керівник – к.філол.н., доц. Т. А. Єщенко.

ЕТИМОЛОГІЯ НАЗВ ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ

Анотація. У статті йдеться про історію походження фармацевтичних термінів, що існують в сучасній українській мові на позначення лікарських препаратів. Описано етимологію слів з урахуванням хімічної, міжнародної і торгової назв.

Актуальність. Фармація як одна із найрозвиненіших галузей української науки послуговується належним чином організованою національною фаховою мовою, основу якої складає спеціальна лексика. Історію походження вказаних вище одиниць вивчає етимологія.

Мета – описати походження назв лікарських препаратів (далі – НЛП) як одну із сучасних проблем фармацевтичної лінгвістики.

Матеріали та методи. Джерельною базою розвідки слугують фармацевтичні терміни (понад 300 одиниць), вибірку яких здійснено із лексикографічних праць [1].

Методи дослідження – описовий метод. У такий спосіб було виокремлено одиниці аналізу (фармацевтичні терміни); класифіковано й інтерпретовано їх в етимологічному аспекті. Для з'ясування походження термінів використано елементи історичного аналізу.

Результати. Кожний лікарський засіб має кілька назв: *хімічну, міжнародну та торгову*. Хімічна назва вказує на склад атомів лікарського засобу, або відображає його молекулярну будову. Вона точно описує препарат, але часто є складною для широкого застосування, за винятком деяких простих неорганічних сполучень. *Міжнародна* назва затверджується офіційними органами й застосовується в національній та міжнародній довідкових літературах. *Торгові* НЛП поділяються на ті, що присвоєні винахідником, та ті, що названі фірмою-виробником і є їхньою власністю. Такі назви повинні бути короткими, простими й легкими для запам'ятовування, аби пацієнт міг відразу знайти цей препарат після його призначення лікарем. Зазвичай на упаковці засобу вказують його торгову й міжнародну назви. Усі ліки описуються у державних фармакопеях. Перші фармакопеї (книги) містили відомості про ліки із вказанням джерел одержання цих ліків, способів їхнього екстрагування, а також опису хімічних або біологічних методів визначення біологічної активності. Нині фармакопеї містять інформацію щодо фізико-хімічних властивостей ліків, методів їх контролю, але іноді назви однакових препаратів у фармакопеях різних країн світу можуть суттєво різнитися. Так, наприклад, *альфа-адреноміметик* у США має назви *норепінефрин* та *левартеренол* (їх застосовує і ВООЗ), а той самий препарат у Європі,

включаючи Велику Британію та Україну, носить назву *норадреналін*. Подібних прикладів існує чимало, тому між Європейським Союзом, Японією та США нині проводиться відповідна робота щодо гармонізації при виборі генеричних найменувань, й останнім часом у назвах ліків все частіше застосовують спільні корені та закінчення, які становлять основу класифікації. Наприклад: - *олол* - для багатьох антагоністів бета-адренорецепторів; - *дипін* - для типу блокаторів Ca^{2+} - каналів, котрі за хімічною будовою є дигідропіридинами; - *тилід* - для блокаторів K^{+} -каналів. Торгові назви захищено законом про авторські права, зазвичай вони легко запам'ятовуються, але не є засобом класифікації. Використання міжнародних найменувань спрощує процедуру виписування рецептів або призначення ліків й зменшує ймовірність помилки. У багатьох країнах застосування міжнародного найменування у рецепті дає можливість фармацевту відпускати лікарський засіб, який має найнижчу ціну.

Переконуємося: продуктивними в утворенні НЛЗ є афікси давньогрецького походження. Так, наприклад, *анальгін* - відомий представник групи знеболювальних препаратів - отримав свою назву завдяки давньогрецькому слову "алгос"- біль, з якого взяли корінь "алг"й до нього додали префікс "а(ан)", тобто заперечення. Отже, назва "анальгін"означає "відсутність болю". Подібним чином отримали свої назви такі популярні препарати групи знеболювальних засобів, як *пенталгін*, *седалгін*, *баралгін*. Назви деяких препаратів для місцевого знеболення пов'язані з грецьким словом "естезис"(почуття). Так, назва препарату анестезин означає "відсутність відчуття". Іноді назви знеболювальних препаратів (*новокаїн* і *дикаїн*) містять корінь "каїн". Цей словотворчий елемент – частина іспанського слова "кокаїн"(беззаспокійливу і наркотичну речовину, що міститься в листі коки). У назвах таких препаратів, як *раунатин*, *раувазан*, *рауседил*, що володіють гіпотензивною (знижують артеріальний тиск) і седативною (заспокійливою) дією, є однаковий склад "рау". Це означає, що всі ліки отримані з коріння тропічної рослини раувольфії. З раувольфії отримують також *резерпін* і *аймалін*, назви яких містять номени діючих речовин (алкалоїдів) цієї рослини. Препарати для діабетиків іноді можна впізнати за наявністю в їхніх назвах словотворчого елементу "гли(гли)"(від грецького слова "глікис"; - солодкий): *глібенкламід*, *глібутид*, *гліформін*. У назвах медикаментів для лікування діабету можуть зустрічатися й елементи слова "діабет": *діабінес*, *діабетон*, *мінідіаб*. А словотворчий елемент "формін"вказує на належність ліків до цукрознижувальних препаратів групи фенформіну: *буформін*, *діформін*. У назвах деяких жарознижуючих і протизапальних лікарських засобів трапляється грецьке слово "пір"(вогнь, жар), наприклад : *антипірін*, *пірабутол*, *реопірін*. Наявність у назві словотворчого елемента "хол"(від грецького слова "холе"- жовч) свідчить про те, що цей препарат призначений для лікування захворювань жовчного міхура: *аллохол*, *холагол*, *холензим*. У назвах ліків, призначених для лікування захворювань шкіри, подекуди наявний грецький корінь "дерма"(шкіра): *дерматол*, *дермазолон*, *дермазин*. Від грецького слова "ентерон"(кишки) утворено назви деяких препаратів, що застосовують при лікуванні захворювань кишківника: *ентеросептол*, *ентеродез*. А грецьке слово "гастер"(шлунок) стало основою для назв препаратів, які використовують для лікування шлункових недугів: *гастрофарм*, *гастал*, *гастроцелін*. До групи анаболічних стероїдів (від грецького слова "анабола"- підйом) належать препарати, у назві яких є стандартний елемент "бол": *неробол*, *ретаболіл*. Для утворення НЛЗ використовуються афікси з латинської мови. Так, наприклад, на основі латинського кореня "кор"(серце) утворено назви багатьох препаратів для лікування серцево-судинних захворювань: *валокордин*, *коразол*, *коринфар*, *корвалол*, *кордарен*, *корглікон*. Подібних прикладів впливу давньогрецької та латинської мов на назви ліків існує величезна кількість і кожен з них свідчить про те, що утворена таким чином назва характеризує певне призначення даного препарату.

Хімічним найменуванням препаратів відповідають такі назви, як кальцію хлорид, калію йодид, амінокапронова кислота та багато інших. Іноді для НЛЗ застосовують лише аббревіатури, наприклад, ГІНК (*гідрозид ізонікотинової кислоти*), ПАСК (*пара-аміносаліцилова кислота*) або скорочення, такі як бійодхінол (*хініну йод вісмутат*) тощо.

Спостерігаємо словоутворювальний елемент "сульфа"(від латинського слова "сульфур"- сірка), котрий є обов'язковим для назв лікарських засобів, що належать до *протиінфекційних сульфаніламідів*: *сульфадимезин*, *сульфазин*, *норсульфазол*; а елемент "ті(о)"(від давньогрецького слова "тіон"- сірка) вказує на наявність у препараті елементу сірки: *тіамін* (*вітамін В1*), *тіодипін* тощо.

До лікарських засобів, в назвах яких запозичені частини ботанічних назв рослин, належать: *папаверин*, *пілокарпін*, *конваллотоксин*, *платифілін*, *даукарин* та багато інших. З бджолиної отрути

(бджола латиною - "anic") виготовляють *віранін, віраніолін, апізартрон*, а з отрути змій (змія латиною - "віпера") - *віпратокс, віпракутан, віпрасол* тощо.

Існують назви (епоніми) лікарських препаратів, що відповідають прізвищу людини, яка їх винайшла. Наприклад, *краплі Зеленіна, мазь Вишневецького, бальзам Шостаковського* тощо. До речі, кожний сучасний автор винайденого ним лікарського засобу при оформленні патенту на винахід має право (за бажання) надати новому препарату своє ім'я або навіть присвятити комусь іншому, як це зробив свого часу Адольф Байер, назвавши винайдену ним кислоту барбітуровою (на честь Барбари, яка, за однією з версій, була його коханою дівчиною, за іншою - відомою святою), й, відповідно, групу ліків, які є похідними барбітурової кислоти й мають властивість пригнічувати ЦНС, було названо барбітуратами.

Висновки. У ході дослідження встановлено: більшість назв ліків є похідними від назв хімічних речовин, рослин та прізвищ науковців, що їх винайшли. Продуктивними в утворенні НЛЗ є також афікси латинського і давньогрецького походження.

Література

1. Енциклопедичний тлумачний словник фармацевтичних термінів : українсько-латинсько-російсько-англійський / [уклад.: І. М. Перцев, Є. І. Світлична, О. А. Рубан та ін.]. - Вінниця : Нова книга, 2014. – 824 с.; Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина / НАН України/ [уклад.: С. П. Вассер, І. О. Дудка, В. І. Єрмоленко та ін.]. - К.: Наук. думка, 1996. — 660 с.

А. С. Божко,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к. філол. н., доц. С. М. Глазова.

ЛЕКСИЧНІ СИНОНІМИ В ПОЕТИЧНІЙ ТКАНИНІ ТВОРІВ І. МУРАТОВА

Анотація. Робота присвячена дослідженню синонімічних засобів у творах Ігоря Муратова, що становлять інтерес як для мовознавців, так і для літературознавців, оскільки висвітлюють цілу низку питань індивідуального поетичного мовлення. За смисловими та стилістичними відмінностями виділяють синоніми ідеографічні (логічні), емоційно-експресивні та стилістичні.

Синонімія в широкому сенсі слова має істотне значення в становленні літературної мови, в організації його семантичної та стилістичної системи. Можна вважати, що ця роль синонімії в українській мові була значніша, ніж в інших мовах, оскільки старослов'янська мовна стихія, яка увійшла в тканину українській літературної мови, переважно виконувала експресивно-синонімічних функцію, збагачуючи синонімічні ресурси власної мови.

Останні десятиріччя лінгвісти немало уваги приділяють вивченню лексичних синонімів, їх складу, функціям у творах українських письменників. Це і не дивно, адже уміле й доречне використання синоніміки - один з найважливіших показників майстерності письменника, публіциста та оратора. Уживання синонімів робить мовлення виразнішим і значеннєво багатшим, вони сприяють чіткішому окресленню висловлюваної думки. Крім того, знання синонімічних багатств рідної мови - необхідна умова мовної культури людини. Відповідно **актуальність** роботи зумовила постійним зростаючим інтересом до вивчення синонімії у творчості Ігоря Муратова.

Мета дослідження полягає у дослідженні синонімії у творах І. Муратова. Відповідно **завдання** статті – виявити та охарактеризувати синонімічні засоби в поезії І. Муратова, що становлять інтерес як для мовознавців, так і для літературознавців, оскільки висвітлюють цілу низку питань індивідуального поетичного мовлення.

Синонімія якнайкраще репрезентує лексичне багатство мови, є невичерпним джерелом стилістики. Синонімічні засоби української мови, як уже було зазначено, сприяють точному і водночас яскравому, образному відтворенню думки. Добра обізнаність мовців із синонімічним матеріалом допомагає їм ясно і чітко висловлюватися, створювати різні комунікативні ефекти, забезпечує стильову

відповідність. І, навпаки незнання синонімів або невміння користуватися ними стає причиною неточного слововживання, бідності словника, обезбарвлення мовлення.

Дослідники української мови визначають синоніми як "слова, що означають назву одного й того ж поняття, спільні за основним лексичним значенням, але відрізняються значеннєвими відтінками або емоційно-експресивними забарвленням (чи тим і тим водночас), або сферою стилістичного використання чи можливостями поєднання з іншими словами" [2, 249]. Вивчення лексичної синонімії як лінгвістичного явища пов'язано з рядом загальнотеоретичних проблем: проблемою лексичного значення, функції синонімів в мові та мовленні, функціонування синонімів в художньому творі, творення авторських смислів, актуалізація відтінків значень синонімів, образності слова та ін. Зацікавленість художніми витворами Ігоря Муратова допомагають виявити універсальні та унікальні риси пера поета, а також простежити за процесом синонімії лексичних одиниць в контексті творчості митця.

У лексикології існують різні класифікації синонімів. Мовознавці за смисловими та стилістичними відмінностями виділяють синоніми ідеографічні (логічні), емоційно-експресивні та стилістичні [4, 37-39].

У творах І. Муратова абсолютну більшість з усіх знайдених нами синонімів (50%) складає перший тип. На думку Л.А. Лисиченко, семантичні, або ідеографічні синоніми "виникають внаслідок фіксування в слові диференціальних ознак поняття. Вони відрізняються тим, що в синонімічному слові фіксується якась нова риса самого явища, риса, що в значення синонімічних слів, які існували до цього, не включалася" [6, 71]. У інших дослідженнях читаємо: "Характерна особливість понятійних синонімів полягає в тому, що вони, означаючи те саме поняття, різняться між собою додатковими значеннєвими відтінками, тобто обсягом семантики, яка притаманна кожному з них" [7, 69].

У творах І. Муратова ідеографічні синоніми виступають як засіб уточнення, виділення, деталізації тієї чи іншої ознаки поняття, наприклад: "*Хай ніхто не ступав ще до мене На цей прах, на цей тлін, Але ж так і мене перемеле Отой млин-часоплин*", "*Як же мені стрінуть вас..., Є про що нам здумати, Є про що згадати...*". Значне місце серед цих синонімів посідають такі, що відрізняються мірою, ступенем виявлення дії чи психічного стану особи.

Другий широковживаний різновид синонімів у творчості І. Муратова – семантико-стилістичні. За твердженням лінгвістів: "Семантико-стилістичні синоніми – це слова та їх еквіваленти, що означають одне і теж явище об'єктивної дійсності та відрізняються не тільки стилістичним забарвленням, а й відтінками загального для кожного з них значення" [Палевская, 1964, 48]. Мовленнєва експресія – це складна лінгвостилістична категорія, яка спирається на цілий комплекс психічних, соціальних та внутрішньомовних факторів.

Більшість мовознавців об'єднують близькі за експресією слова в лексичні групи: слова, що виражають позитивну оцінку або характеристику понять, як от: "*Дивокраю, чаросвіте ж ти мій, Помираю у тривозі німій...*"; слова, що виражають їх негативну оцінку, наприклад: "*Копись він був людина, Та у душі дрібній плекав єдине: Дожить без мрій, без жертв та без ідей Для себе пиш, аби наївсь від пуза Й натупцювавсь у барі досхочу*".

Третю групу синонімів, що є вживаними в творчості І. Муратова, становлять стилістичні, що мають однакове значення, але різну стилістичне забарвлення: "це тотожні за значенням слова, але різні за експресивно-емоційним забарвленням, сферою вживання, приналежністю до функціональних стилів мови" [2, 250]. У творах письменника зустрічаємо синоніми, що належать до одного і того ж функціональному стилю, але мають різні емоційні та експресивні відтінки, наприклад: "*І от війнуло чимсь первозданним В юнацькі душі нам, городянам, І усміхнулось сільським намистом Щось рідне в очі нам, урбаністам...*"; та синоніми, що належать до різних функціональних стилів мови, наприклад: "*Було нас зовсім мало: жменя*".

Особливість мови І. Муратова – вживання синонімів для вираження внутрішньої напруги, емоційної напруги думок і почуттів, а також для організації вірша. Синоніми у аналізованих творах не є якимось надлишковим елементом в мові. Використовування їх І. Муратовим, навпаки, свідчить про багатство мови його творів.

Література

1. Бевзенко А. Т. До історії питання про лексичну синоніміку / А. Т. Бевзенко. // Збірник робіт аспірантів Одеського ун-ту. Гуманітарні науки. – Одеса, 1964. – С. 250-256.

2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
3. Груба Г. Засвоєння синонімічних форм на міжпредметній основі / Г. Груба // Дивослово. – 1998. – № 7. – С. 17-19.
4. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль.– К. : Вища школа, 1987. – 351с.
5. Колесников О. А. Міжрівнева синонімія і теорія граматичного значення / О. А. Колесников // Мовознавство. – 1985. – №1. – С. 33-36.
6. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови: Семантична структура слова / Л. А. Лисиченко. – Харків : Вид-во Харків. ун-ту, 1977. – 116 с.
7. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – 440 с.

Г. В. Гешева,

Таврійський державний агротехнологічний університет,
науковий керівник – к.філол.н., доц. О. М. Максимець.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ СФЕРИ

Анотація. У статті розглянуто термінологічну лексику зі сфери інформатики та обчислювальної техніки. Розкрито основні структурні та семантичні особливості комп'ютерних термінів.

У зв'язку з бурхливим розвитком науки і техніки в сучасній українській мові активно творяться іменники, що поповнюють термінологічні системи різних галузей. Як результат науково-технічної революції повсякчас з'являються нові галузі науки зі своїм специфічним інноваційним термінологічним апаратом, що поступово стають надбанням українського загалу і його мови. Термінологія зараз є такою складовою літературної мови, яка розвивається найбільш динамічно, відображаючи зміни в суспільстві, науці та технології, і без вивчення її складу та змін, що відбуваються в ній, неможливе правильне розуміння закономірностей розвитку мови загалом. Серед професійної лексики й термінології заслуговує на увагу досить значна лексико-тематична група, пов'язана з комп'ютерною сферою.

Мета цієї статті – визначити основні структурні та семантичні особливості комп'ютерних термінів.

Термінологічна система галузі інформаційних технологій належить до наймолодших систем, оскільки виникла наприкінці 20 сторіччя у зв'язку зі стрімким розвитком комп'ютерної та обчислювальної техніки, яка вивчає природу інформації, методи її отримання, зберігання, оброблення, передавання з використанням комп'ютерних технологій та прогресивних засобів комунікації. Швидке зростання інформаційного обміну у сфері культурних, наукових та технічних комунікацій викликало потребу в номінації значної кількості нових понять – продуктів пізнавальної та творчої діяльності людини, уточнення окремих термінів, а інколи й перебудови поняттєвого апарату наукових дисциплін і відповідних термінологій [1,4]. Сучасні словники української мови істотно поповнюються термінами з інформатики. Це пов'язано насамперед із тим, що "...лексика і термінологія інформатики та обчислювальної техніки стає необхідним компонентом наукового стилю сучасної української літературної мови, широко проникає в загальнонародне мовлення"[3,70].

Основу кожної термінологічної системи чи підсистеми становлять слова й терміни автохтонного походження, що входять до наукового обігу шляхом їх дефінування. Проте в сучасній українській комп'ютерній термінології є досить багато запозичень, а саме з англійської мови. Назви всесвітньо відомих фірм – виробників комп'ютерів: AppleInc, Microsoft, Intel, Philips, Soni та ін.; поширеного програмного забезпечення: Windows, Novell, Corel тощо, обов'язкових для роботи будь-якого комп'ютера операційних систем: MSDOS, Unix, NetWare та ін. засвоєні безпосередньо з англійської мови без їх транслітерації [2, 96].

Лексика комп'ютерної сфери є досить розгалуженою тематично. У її складі можна окреслити такі тематичні групи:

1. Назви на позначення різновидів комп'ютерів, їх складників та обчислювальної техніки в цілому: *відеокарта, вінчестер, джойстик, дисковод, дисплей, кластер, модем, монітор, сервер, смартфон, тачпад.*

2. Назви програм: *антивірус, архіватор, браузер, драйвер.*

3. Назви мов програмування: *автокод, бейсик, паскаль.*

4. Назви одиниць вимірювання інформації: *біт, байт, гігабайт, кілобайт, терабайт.*

5. Назви дій, операцій та процесів у інформативній сфері: *валідація, верифікація, індексація, програмування, сканування, сторування, умовчання.*

6. Назви понять, що стосуються Інтернету: *веб-сайт, веб-сервер, веб-сторінка, Інтернет.*

7. Назви осіб, які працюють у галузі інформатики: *блогер, програміст, оператор, спамер.*

За структурними моделями, окрім однокомпонентних термінів в сучасній українській мові, маємо значну групу комп'ютерних термінів-словосполучень.

За номінативною функцією такі терміни можуть бути умовно поділені на декілька груп:

1) Лексичні одиниці, пов'язані з роботою комп'ютера: *режим пошуку, файлова система, раннє видалення, процес вилучення, курсор редагування.*

2) Лексичні одиниці сфери стандартів, локальних мереж, систем передачі даних: *інтегрований пакет, передача по факсу, графік абонентів, карти подачі стоп-сигналу.*

3) Лексичні одиниці, які позначають розвиток обчислювальної техніки: *код телетайпа, дуплексна комп'ютерна система, інтегральна схема.*

4) Лексичні одиниці, які позначають засоби комплексного подання інформації: *система динамічного забезпечення, шина даних, переривання обробки помилки.*

У смисловому аспекті терміни-словосполучення є цілісними лексичними одиницями і поділяються на три типи. До першого належать словосполучення, в яких усі компоненти є словами спеціального словника. Кожне з них самостійне і може вживатися окремо, зберігаючи своє значення. Однак, термін-словосполучення, що складається з цих компонентів, набуває нового значення, яке має смислову самостійність. До другого типу належать терміни-словосполучення, в яких один компонент є технічним терміном, а другий – це загальноновживане слово. До третього типу належать терміни словосполучення, обидва компоненти яких – слова загальноновживаної лексики, і тільки сполучення цих слів є терміном, який використовується в певній галузі науки чи техніки.

Серед комп'ютерних термінів існує багато професіоналізмів. Вживання цих слів обмежене вузькоспецифічними потребами представників певної професії. До професіоналізмів належать назви трудових процесів, різні професійні означення загальнономовних понять. Через обмеженість їх вживання більш-менш вузьким колом людей, а також через те, що в більшості випадків професіоналізми є неофіційними розмовними заміниками термінів, їх інколи називають професійними діалектизмами. За цією класифікацією можна поділити тільки ті слова, які вживаються лише в галузі комп'ютерних технологій.

Однак, комп'ютерну лексику починають використовувати сьогодні не лише програмісти та люди, які пов'язані зі сферою інформаційних технологій, але й люди, які не мають жодного відношення до персонального комп'ютера, так як це явище досить стрімко впливає в життя суспільства.

Отже, проаналізувавши лексику інформатики та обчислювальної техніки в сучасних лексико-словотвірних працях, ми прийшли до висновку, що у сучасній українській мові дуже мало слів і термінів, пов'язаних з комп'ютерною сферою, які б поставали на її власному національному ґрунті. Чимала частина комп'ютерної термінології є запозиченнями. У сучасній українській мові сформувалася значна за обсягом група термінів на позначення різновидів комп'ютерів, їх складників та обчислювальної техніки в цілому. Досить продуктивною є також тематична група термінів, що є назвами дій, операцій та процесів у інформативній сфері.

Комп'ютерні терміни, як прошарок лексики, мають перспективи майбутніх досліджень, оскільки ця галузь науки супроводжується постійним оновленням комп'ютерної терміносистеми, створенням нових та трансформацією існуючих термінологічних одиниць.

Література

1. Николаєва А. О. Структурно-семантична характеристика термінології програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації: дис... канд. філол. наук: 10.02.01. – Х., 2002. – 190 с.
2. Поліщук Н. Комп'ютерна термінологічна лексика в засобах масової інформації (на матеріалах газет "Дзеркало тижня", "Українська правда", "Газета по-українськи", "Високий Замок"). – Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Випуск I. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Луцьк. 2013. – С.95-100.
3. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови за собів масової інформації). – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.

В. А. Гурик,

Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж ім. І. Я. Франка,
науковий керівник – к. пед. наук Н. В. Грона.

ПРОБЛЕМА ЗАПОЗИЧЕНЬ НАУКОВИХ ТЕРМІНІВ

Анотація. У статті розглянуто питання запозичень наукових термінів в українській мові. Наведено приклади найактивніших лексичних запозичень із англійської, російської мов та причини їхнього вживання.

Українська мова має давні традиції термінотворення, її системи формувалися на власній мовній основі, засвоюючи те, що вже було опрацьовано. Співвідношення національного та міжнародного було й залишається основою у світоглядному підході до термінотворення.

Запозичення в українській термінології активн досліджували О. Стишов, С. Федорець, І. Кочан, Г. Краковецька, В. Пілецький та ін.

Національна мовна система будь-якої галузі знань неоднорідна за походженням, оскільки в її основі закладена універсальна греко-латинська система терміноелементів, яка в кожній мові специфічно асимілюється, з урахуванням особливостей фонетичної, орфографічної, граматичної, лексичної системи літературної мови. Схематично її можна представити сукупністю універсальних, національних, чужорідних (іншомовних), унікальних та екзотичних термінологічних одиниць, а також специфічної системи символів та інших екстралінгвістичних компонентів [1].

На сучасному етапі розвитку термінології одне з головних місць посідає проблема запозичень наукових термінів із інших мов. Ми виділили причини таких запозичень:

- паралельне використання власного і запозиченого терміна в різних сферах (наприклад, науковій і навчальній): *імпорт - ввіз; асиміляція -уподібнення; лабіалізація - огублення;*

- пошук досконалішого терміна, унаслідок чого паралельно функціонують запозичені і власні терміни: *пролонгація - продовження терміну чинності угоди; інтерстелярний - міжзоряний; бартер - прямий безгрошовий обмін товарами;*

- відсутність досконалого власного терміна, який би відповідав сучасним вимогам: *ліквідат - юридична особа-боржник, до якої висунуто фінансові вимоги у зв'язку з її ліквідацією.*

Здобуваючи нові знання, учені запозичають і мовні форми, забуваючи про те, що термін має органічно вписуватися за формою і звучанням в українську мову, підлягати внутрішнім її законам.

Наприклад, російський термін *колебание* має близькозвучний український відповідник коливання, для позначення різновидів цього явища в українській мові можна використати *хитання* і *гойдання*, проте зазвичай обмежуються загальною назвою.

Проблема термінологічних запозичень з інших мов виходить за рамки власне мовної проблеми. Зауважу, що в англійській мові кількість запозичень становить лише 5 відсотків від загального числа новотворів, що свідчить про її чистоту і про здатність цієї мови до самозбагачення.

Англiцизми, себто слова і словосполуки, позичені з англійської мови або утворені за її зразками, активно поповнили лексику української мови наприкінці ХХ століття.

Інші мови, у тому числі й українська, також мають внутрішні ресурси для називання нових понять. Більшість запозичень у них – це найчастіше дотримання модних тенденцій. Для чого, скажімо, в українській мові потрібні нові терміни *дистриб'ютор* і *дилер*, коли на позначення тих самих понять у ній є слова: *база* та *продавець* або *посередник*? Зайвими є слова: *ексклюзивний* (*винятковий*), *превентивний* (*попереджувальний*, *запобіжний*), *шипінговий* (*кораблебудівний*), *калькуляція* (*обчислення*), *опція* (*вибір*), *пресреліз* (*довідка для преси*) тощо.

Українські вчені залюбки почали вводити у нашу мову англійські слова, але невміння перекласти англійські терміни дає про себе знати. В. Радчук уклав список слів-позичок, серед яких переважають англіцизми, що мають питомі або давніше запозичені відповідники, наводжу деякі приклади з них: *бізнес-ланч* – *діловий обід*; *бренд* – *гатунок*; *генерація* – *покоління*; *джек-пот* – *найвища сума виграшу*; *плейєр* – *програвач*; *прайс-лист* – *цінник*.

Багато запозичених слів стали загальноживаними (*левада*, *огірок*, *лиман*), інші вживаються як терміни (*теорема*, *формула*). Деякі запозичені слова мають український відповідник (*процент* – *відсоток*, *лінгвістика* – *мовознавство*) [2].

Наукова термінологія української мови має досить високу здатність сприймати іншомовні запозичення. Такі запозичення формують спільний лексичний фонд у різних, не обов'язково споріднених мовах, що сприяє взаєморозумінню фахівців, які розмовляють різними мовами. Разом із запозиченням слова часто відбувається й "запозичення" його значення. Під час запозичення нових термінів з мови джерела завжди постає питання: як передати новий термін рідною мовою? Є два шляхи вирішення цього питання. Перший – запозичити його, тобто переписати за правилами орфографії рідної мови або зберегти його оригінальне написання. Інший шлях це перекласти термін рідною мовою, себто зробити переклад буквально (*калькування*) або описово.

Запозичення термінів може бути прямим (безпосередньо з мови) і непрямим (через посередництво інших мов). Крім того, розрізняють запозичення з класичних мов та запозичення з сучасних мов. Джерело запозичення залежить, насамперед, від традицій та моди на ту чи іншу мову.

Якщо мова зазнає помітного впливу з боку іншої мови, то такий процес називається мовною інтерференцією. Мовна інтерференція відбувається внаслідок:

- 1) контактів із носіями інших мов;
- 2) зміни релігії;
- 3) орієнтації на певну країну-еталон;
- 4) структури писемності;
- 5) реформи правопису;
- 6) розробки науково-технічної термінології тощо.

На сьогодні розвиток української науково-технічної термінології, та, зрештою, як і на попередніх етапах, теоретичні проблеми термінотворення розробляють насамперед науковці-техніки, а не філологи.

Досі йдуть суперечки з приводу деяких державних стандартів, з приводу правопису наукових слів, а також з приводу передачі іншомовних слів українською мовою. На часі постало питання формування українського наукового стилю, який упродовж віків не розвивався рівно і беззастережно, а йшов тернистими шляхами свого утвердження і становлення. Формування стилю зніме чимало питань перекладу окремих термінів, бо, пишучи наукову працю, можна оминати деякі неокочовиті слова чи фрази, не вживати дієприкметникових форм чи деяких запозичених слів.

Література

1. Кочан І.М. Теоретичні засади вироблення термінологічних стандартів в українській мові // Мова і культура нації. – Львів, 1991. – С. 40-49.
2. Наконечна Г.В. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення / Галина Василівна Наконечна. – Львів: Кальварія, 1999. – 110 с.
3. Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах / [відп. ред. Л.О.Симоненко]. – К.: Наук. думка, 1993. – 230 с.
4. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.

Т. В. Дикса,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
науковий керівник – к. філол. н., доц. О.В. Юрченко.

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ДІЄСЛІВНИХ СИНОНІМІВ У ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ (на матеріалі творчості Ольги Кобилянської)

Анотація. У статті йдеться про функціонально-стилістичні особливості дієслівних синонімів. Проаналізовано приклади метафоричності контекстуальних синонімів у мові творів Ольги Кобилянської; виокремлено синонімічні ряди дієслів на позначення дії, стану, а також зі значенням руху та пересування.

Ключові слова: абсолютні синоніми, контекстуальні синоніми, ідіостиль, мовна експресія.

Вагомий внесок у розбудову поняття стилістики експресивних засобів української мови зробили Ващенко В.С., Єрмоленко С.Я., Жовтобрюх М.П., Коваль А.П., Колесник Г.М., Пилинський М.М., Русанівський В.М., Чередниченко І.Г. та інші вчені.

Докладено чимало зусиль, щоб розв'язати такі важливі питання, як от: особливості функціонування виражально-зображальних засобів української мови в творах художньої та публіцистичної літератури, розширення стилістичних можливостей літературної мови в процесі складання її норм тощо. Здобуто цінний досвід, зібрано й проаналізовано значний фактичний матеріал. Все це створило надійну базу для нових синтезуючих студій, зокрема й для комплексного вивчення експресивних засобів української загальнонародної мови.

Потужним джерелом вивчення експресивних засобів мови є ідіостильові особливості мови тих письменників, чия творчість нерозривно пов'язана з народнорозмовними коренями, з фольклорною традицією. З цього погляду викликає інтерес ідіостиль Ольги Кобилянської, що відзначається постійним прагненням до актуалізації синонімів, які не тільки по-новому називають позначувані реалії, а й указують на певну характеристичну ознаку, виконуючи при цьому експресивно-номінативну функцію.

Особливе місце в ідіостилі письменниці посідають дієслівні синоніми, що складає предмет нашої уваги. Їх теоретичним аналізом займалося чимало мовознавців. Наприклад, Лагутіна А.В. і Кочерган М.П. звернули увагу на лексичну сполучуваність і синонімію; міжривневою синонімією і теорією граматичного значення займалися Русанівський В.М., Колесников О.А. Іжакевич Г.П., Ткаченко О.О., Новикова О.О.; синоніми в лексикографії досліджували Нечитайло О.І., Паламарчук Л.С., Ващенко В.С., Тараненко О.О., Прадід Ю.Ф., Кочерган М.П.; свій внесок у дослідження термінологічної синонімії зробили Боресюк Іван, Непийвода Наталія, Корепанова А.П., Циткіна Ф.А., Чучка П., Онуфрієнко Г.С., Панько Т.І; питання словотворчої синонімії вивчали Родніна Л.О., Іщенко Н.Г., Фридорак В.Б.; зокрема, про дієслівну синонімію писали Миронюк Н.П., Ярова Алла, Бублейник Л.В., Голубовська І.О., Білевич Т.Л., Соколова С.О.; методологічним дослідженням вивчення синонімії займалися Гуйванюк Н.В., Миронова Г.М., Груба Таміла, Левицький В.В., Коломієць М.П. та інші.

Як відомо, уміле й доречне використання синоніміки – один із найважливіших показників майстерності письменника, публіциста, оратора. Уживання синонімів робить мовлення виразнішим і значеннєво багатшим, вони сприяють чіткішому окресленню висловлюваної думки. Синонімія якнайкраще репрезентує лексичне багатство мови, є невичерпним джерелом стилістики [2;4;7].

Безумовно, використання синонімічних засобів допомагає письменнику не лише уникати повторів, а й створювати відповідний настрій, точно передавати думку, почуття, враження читачеві, але індивідуальну манеру мовлення автора більше підкреслюють контекстуальні синоніми.

Для контекстуальних синонімів характерна певна метафоричність образу. Наприклад, у новелі "Рожі" ми натрапляємо на таке речення: *"Обтулена свіжими зеленими листками, вона тонула в собі, а проте чула, що живе "* [1, 489]. У словнику синонімів української мови ми знаходимо, що синонімом до слова тонути виступає дієслово потопати, хоча у цьому реченні доречно було б вжити синонім ховатися (ховалася). В новелі "Жебрачка" ми зустрічаємо такий контекст: *"Я цілком **потону**в у тім виді... **Потону**в!..."* [1, 30]. Тут підкреслюється захоплення героя краєвидом, і до слова потонув у даному

контексті можна дібрати синонім захопився. Якщо порівняти між собою дібрані до контекстуальних синоніми (ховатися і захоплюватися), то ми бачимо, що між ними немає виразної спільної семантики.

В оповіданні "У св. Івана" образно зображено дії монахів під час служби на велике церковне свято: "*Черниці, умучені сповіддю, висмикуються нишком бічними виходами та ховаються незаметно в свої кімнати близько монастиря, щоби покріпитися*" [1, 96]. У словнику до слова висмикувати подані синоніми вискубувати, вищипувати; (стебло і под.) висмикати; (льон, коноплі) брати, вибирати, а також пропонується порівняти цей синонімічний ряд із словом виривати та його синонімами. Як ми бачимо із контексту, то до слова висмикуються, яке вживане у реченні в значенні "потихеньку уходити, непомітно" жодний з перелічених у словнику синонімів не підійде, а отже, це є контекстуальний синонім.

В оповіданні "Банк рустикальний" письменниця оповідає про гірку долю селянина, батька чотирьох дітей, в якого банк відбирає землю. І саме у значенні "відбирати" герой твору вживає контекстуальний синонім "пожирати": "*– Як може він мою землю **пожирати**, коли я... нехай засохнуть мені губи, коли кажу неправду!.. коли я не брав, не зичив ніколи ані одного феника?*" [1, 38]. Порівняйте також у контексті, взятому з новели "Природа": "*А перед ним **чинилася**, що боїться!*" [1, 7], синонімом до контекстуального "чинитися" виступає слово "удавати", тобто "робити вигляд", хоча за словником синонімами до цього слова виступають лексеми коїтися, діятися, робитися, які у цьому прикладі такими не є.

Усі дієслова в ідіостилі Ольги Кобилянської утворюють кілька груп за значеннєвим співвідношенням. Привертає увагу найбільша група (60 синонімічних рядів) синонімів на позначення дії (домінанти: *баритися, боротися, брати, відбиватися, вертїтися, вилазити, ворожити, виконувати, витися* тощо, з яких найчастіше зустрічаються синоніми до слів *боротися, відбиватися, витися, гонити, гойдати, закривати, знайти, намагатися, покидати, піднімати, тягти, укривати*).

Надзвичайно розмаїтою за якісними характеристиками та кількісним складом є група дієслів із значенням стану, які утворюють понад 30 синонімічних рядів із такими домінантами: *важитися, вирости, горїти, гнути, городити, дрижати, діятися, жити, жеврїти, загорятися, зміцніти, зникати, зважуватися, захворїти, завмирати, квапитися, марніти, мигати, оставатися, одубїти, ослабнути, оживати, панувати, пробудитися, розвиватися, більшати, рости, становити, спати* тощо. Найбільш регулярно вступають у синонімічні відношення дієслова *горїти, загорятися, світїтися, сяяти, мигати, розвиватися, вирости, умирати, ширитися* тощо.

Встановлено, що понад двадцять синонімічних рядів утворюють дієслова зі значенням руху та пресування: *бігати, бігти, відвідувати, двигатися, дістатися, з'явитися, зупиняти, завмирати, їти, їхати, минати, мчатися, обертатися, податися, потрапити, підкрадатися, припинятися, проникати, підводитися, стрибати, схоплюватися, спадати, тягтися, упасти, ходити, хитатися, хилитися*. Майже всі вони використовуються письменницею з метою експресивізації висловлювання.

Отже, мова творів Ольги Кобилянської дуже багата на синонімічні засоби. Уміле їх використання робить мову точною, виразною за змістом, стилістично відшліфованою і при потребі емоційно насиченою.

Література

1. Кобилянська О. Вибрані твори / О. Кобилянська. – К.: Вид-во "Дніпро", 1977. – 682 с.
2. Кочерган М. П. Рецензія: Словник синонімів у двох томах / М.П. Кочерган. // Мовознавство. – 2000. – № 6. – С. 63 – 67.
3. Кравченко-Дзондза О.Є. Художні і структурні особливості мови західноукраїнської прози 20-х років ХХ ст. / О.Є. Кравченко-Дзондза // Мовознавство. – 2000.–№ 4 – 5. – С. 33 – 38.
4. Мацько Л. І. та ін. Стилістика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько / [за ред.. Л. І. Мацько]. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
5. Тараненко О.О. Деякі аспекти теорії синонімії в плані створення синонімічного словника / О.О. Тараненко. // Мовознавство. – 1980. – №3. – С. 46 – 51.

СЕМАНТИКА ФРАЗЕМ ІЗ КОМПОНЕНТОМ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті описано фразеологічні одиниці з компонентом заперечення та проаналізовано їхні семантичні особливості.

Фразеологічні одиниці в нашому мовленні є яскравим засобом образності, емоційності, експресивності, виразності. Українська фразеологія, виступаючи активною складовою комунікативних актів, є також засобом відображення національної культури народу, його ментальності.

Використання фразеологізмів для вираження заперечного змісту є ефективним явищем спрямованим на відхилення певної думки чи припущення, її негативну оцінку, а фразеологічні одиниці дають змогу увиразнити й посилити цей вплив. Не випадково дослідники відзначають кількісну перевагу негативно конотованих фразем над позитивно маркованими.

В останні роки фразеологія розвивалась досить активно. В українському мовознавстві з'явилась низка ґрунтовних досліджень, у яких, зокрема, висвітлюються суттєві питання класифікації фразеологізмів, їхньої структури, семантики, стилістики, перспективи розвитку фразеологічних одиниць в мові.

Дослідженню проблеми функціонування фразеологізмів присвячено чимало наукових праць, зокрема: О.М. Бабкіна, І.К. Білодіда, В.С. Ващенко, В.В. Виноградова, П.Й. Горецького, О.В. Куніна, Б.О. Ларіна, С.І. Ожегова, Л.С. Паламарчука, Л.Г. Скрипник, І.Г. Чередниченко та ін.

Однак багатоплановість об'єкта дослідження, а також багатожанровість сфери функціонування зумовлює можливість і необхідність подальшого дослідження цієї проблеми. Тому метою нашої статті є аналіз семантики фразеологічних одиниць із компонентом заперечення.

У роботі використовуємо описовий метод дослідження та елементи компонентного аналізу.

Із "Фразеологічного словника української мови" за редакцією В. Д. Ужченка та Д.В. Ужченка [2] ми вилучили фразеологічні одиниці з компонентом заперечення. Фактичний матеріал дозволив виділити такі семантичні групи фразеологізмів:

- з функцією вираження небажання людини вступати в розмову або продовжувати її;
- з функцією вираження гніву, незадоволення людини будь-чим;
- з функцією вираження поведінки людини;
- зі значенням характеристики особистості;
- з просторовим значенням;
- з функцією вияву почуттів;
- зі значенням відношення людини до справи;
- з функцією вияву байдужості у справах;
- зі значенням психічного стану людини;
- з часовим значенням;
- з функцією вираження відсутності думок, розуму;
- зі значенням зорового або слухового сприйняття.

До групи фразеологізмів з функцією вираження небажання людини вступати в розмову або продовжувати її належать: *не витягнеш [(обценьками) не вирвеш] слова з кого і б/д.* - хто-небудь мовчазний, не хоче або не любить говорити [2, 174]; *слова не промовити* - бути мовчазним [2, 174]; *не може (не могло) бути [й] мови про що* - не варто й думати чи говорити про щось [2, 102]; *язик не повертається / не повернувся у кого, кому, чий* - хто-небудь не наважується, соромиться говорити щось [2, 202].

Групу фразеологізмів із функцією вираження гніву, незадоволення людини будь-чим презентують: *не гладити / не погладити по голівці (по голові) кого і б/д.* - не потурати кому-небудь, притягати до відповідальності [2, 24]; *не вартий (варт) нігтя (мізинця) чийого* - нікчемний, набагато

гірший порівняно з іншими [2, 109]; *нога не ступить* (не буде і т. ін.) *чия, до кого, куди, де* - хто-небудь погрожує, що більше не прийде до кого-небудь або кудись [2, 115]; *щоб ноги [більше] не було* - уживається для вираження заборони бути десь [2, 116]; *[цей] номер не пройде в кого, кому* - так не буде, не вдасться що-небудь [2, 116]; *і навіть оком не моргнути* - не звертати уваги, ніяк не реагувати на що-небудь [2, 120]; *не давати / не дати спуску кому* - бути вимогливим, не прощати провини [2, 180]; *і на поріг не пускати / не пустити кого* - забороняти кому-небудь приходити кудись, не хотіти бачити когось [2, 140]; *щоб і дух не пах* (не смердів) *чий, де* - позначає вимогу піти звідкись, не бувати десь [2, 48].

У групі фразеологізмів з функцією вираження поведінки людини спостерігаємо: *і в вус не дуги* - бути байдужим до всього, не турбуватися ні про що [2, 23]; *мухи не зобидить* (не скривдить) - хто-небудь дуже добрий, сумирний, лагідний [2, 105]; *не спускати / не спустити [з] ока* ([з] очей) *кого, чого; з кого, з чого* - милуватися ким-, чим-небудь [2, 121]; *не мати і за боже пошиття кого* - зневажати когось, вважати ні на що не здатним [2, 142]; *не давати / не дати просвітку кому і б/д* - створювати нестерпні умови життя [20, с. 145]; *не давати / не дати проходу кому* - уїдливо дошкуляти кому-небудь чим-небудь [20, с. 145]; *життя (дихати, жити) не давати кому* - створювати тяжкі умови для когось; настирливо докучати [2, 52].

Однією з найбільш чисельних є група фразеологічних одиниць з значенням характеристики особистості. До неї увійшли такі словосполучення: *[і] вода не освятиться(відсвятиться) без кого* - ніщо не обійдеться без кого-небудь [2, 18]; *не вартий [і] [ламаного] гроша* ([щербатої] копійки і т. ін.) - нікчемний, зовсім поганий, ні на що не здатний (про людину) [2, 38]; *не до мови* - неприємний (про співбесідника) [2, 102]; *не остання спиця в колесі* - той, хто відіграє певну роль у чомусь, займає певне становище [2, 179]; *[і] в ступі не влучиш* (не стовчеш, не потрапиш, не спіймаєш) *кого* - хто-небудь вміє вийти з будь-якої складної ситуації; хтось спритний [2, 181]; *[і] ціни не [можна] скласти кому, чому* - хтось (або що-небудь) надзвичайно цінний, важливий (цінне, важливе) [2, 194]; *голими руками не візьмеш кого* - 1) хто-небудь надзвичайно спритний, хитрий, досвідчений; 2) когось важко побороти, перемагти, подолати [2, 156]; *не вартий (варт) доброго (людського, путнього) слова* - дуже поганий, непривабливий [2, 174]; *не промах* - кмітливий, спритний; ділок [2, 145]; *на коні* (на козі, на волах) *не під'їдеш до кого* - хто-небудь дуже гордовитий, пихатий; до кого-не-будь неможливо знайти підхід [2, 69]; *не (з) полохливого (лякливого) десятка* - хоробрий, не боязкий [2, 42]; *[і] довбнею не доб'єш кого, ірон.* - хто-небудь має ще міцне здоров'я [20, 44]; *душа (губа) не з лопуцька в кого, чия* - 1) хто-небудь не байдужий до чогось; сміливий, принциповий; 2) хто-небудь такий, як і всі інші, кому-небудь властиве те, що й іншим [2, 49].

Нечисельною є група фразеологічних одиниць з просторовим значенням: *куди і ворон кісток (кості) не заносить* - дуже далеко [2, 22]; *не близький (далекий) світ* - дуже далеко [2, 164]; *де Макар телят не пас* - дуже далеко, там, туди, де важкі умови, де перебувають не з власного бажання [2, 95].

Незначною є група фразеологічних одиниць з функцією вияву почуттів: *душа не на місці чия, у кого, кому, за кого* - хтось хвилюється, тривожиться [2, 49]; *не знаходити / не знайти [собі] місця* - бути дуже схвильованим, втрачати душевну рівновагу, самовладання, спокій [2, 100]; *як сам не свій* - хто-небудь втратив душевний спокій, приголомшений [2, 163].

Група фразеологічних одиниць з значенням відношення людини до справи представлена такими сполученнями: *не за страх, а за совість* - дуже сумлінно [2, 181]; *не здригнеться рука чия, у кого* - хтось ні перед чим не зупиниться, не злякається когось, чогось [2, 159]; *[і] комар носа не підточить* - дуже якісно; не буде до чого причепитися, прискіпатися [2, 75]; *не чути землі [під собою (під ногами)]* - 1) бути енергійним, рухливим під впливом радісного збудження або хвилювання; 2) дуже швидко, енергійно [2, 56]; *зірок (зорі) з неба не хапати* (не знімати і т. ін.) - хто-небудь не відзначається неабиякими здібностями, розумом [2, 57].

Досить широкою є група фразем, що позначають байдужість у справах: *душа (серце) не лежить чия (чий) до кого, чого і б/д* - хто-небудь не має прихильності до кого-, чого-небудь [20, с. 49]; *далеко не заїдеш* (не поїдеш) *на кому, на чому* - багато не досягнеш якимось способом [2, 54]; *[і] не заманити калачем* - не звабити, не спокусити кого-небудь ніякими принадами [2, 62]; *купи не держиться* - про щось безглузде, явно вигадане; про безладдя в словах або в роботі [2, 83]; *не бий лежачого* - який не потребує великої затрати праці; нетрудомісткий [2, 87]; *[і (навіть)] пальцем не кивнути* (не ворухнути і

т. ін.) кого - зовсім нічого не зробити для здійснення чого-небудь [2, 125]; *палець об палець не ударити* - зовсім нічого не зробити (перев. для досягнення чого-небудь) [2, 125]; *не дбати на подзвін (на подзвіння)* - ні про що не турбуватися [2, 137]; *далеко не поїдеш (заїдеш) на кому, на чому, на що* - не досягнеш потрібного успіху в чому-небудь [2, 138]; *руки не доходять (не дістають і т.ін.) / не дійшли* - у когось немає часу, немає можливості зробити що-небудь [2, 160]; *хоч трава не росте* - абсолютно байдуже [2, 186].

У групі фразеологізмів, що характеризують психічний стан людини, фіксуємо такі: *не вірити / не повірити [своїм (власним)] очам* - здивуватися, побачивши щось [2, 121]; *не бачити (видіти) світу (світа) [білого (Божого)]* - тяжко страждати, зазнавати фізичних та моральних мук [2, 164]; *світ не милий (не любий) кому* - відчуття туги, відчаю [2, 165]; *не по собі кому* - кому-небудь незручно, ніяково [2, 167]; *серце як (ледве і т. ін.) не вискочить у кого, кого, чиє* - хто-небудь відчув сильний переляк або хвилювання [2, 169]; *не в своїй тарілці, з словоспол. почувати себе* - незручно, невпевнено, сором'язливо і т. ін. [2, 183].

Невеликою кількістю представлена група фразеологізмів на позначення часу: *не за горами* - незабаром, скоро [2, 33]; *не день і не два* - довго; протягом тривалого часу [2, 42]; *не раз [і не два]* - часто, багаторазово [2, 149]; *як (коли) не тепер, то (так, а) в четвер* - неодмінно (про те, що обов'язково відбудеться) [2, 195]; *не сьогодні-завтра* - скоро, незабаром, найближчим часом, невдовзі [2, 182].

Звертаємо увагу на заперечний компонент у фраземах, що виражають відсутність думок, розуму: *пороху не вигдає (не видумає, не винайде)* - розумово обмежений [2, 141]; *[не] при [своєму (при своїм)] розумі (умі)* - божевільний, не може правильно мислити [2, 154]; *не всі вдома (дома) у кого* - хто-небудь дурний, недоумкуватий [2, 14]; *і в голову (в голові і т.ін.) [собі] не класти (не покладати)* - не здогадуватися про щось, не передбачати чогось [2, 31]; *і на голову не налізе (не злізе), з сл. говорити, верзти, плести і т. ін.* - недоречно, необдумане, нісенітне [2, 31].

Заперечення виявляємо у фразеологізмах зі значенням зорового або слухового сприйняття. До них належаті такі словосполучення: *не вірити / не повірити [своїм (власним)] вухам* - бути надзвичайно здивованим, почувши що-небудь [2, 24]; *не бачити за деревом (дубом) лісу* - не помічати за дрібним, частковим загального, основного [2, 42].

Отже, фразеологічні одиниці становлять потужний і продуктивний ресурс для трактування заперечення в українській мові. Порівняно з іншими засобами, вони є функціонально специфічнішими, прагматично яскравішими і комунікативно дієвішими. Фразеологізми реалізують заперечення переважно в комплексі з іншими значеннями та емоціями.

Література

1. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти) / Олена Селіванова. – Черкаси, 2004. – 134 с.
2. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.

В. І. Зайцева,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к.філол.н., доц. Н. В. Павлик.

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ТРОПІВ В ІДІОСТИЛІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Анотація. У статті проаналізовано функціонально-стильовий потенціал тропіки в художньому мовленні Василя Стефаніка.

Ключові слова: ідіостиль, тропи, епітет, порівняння, метафора.

Дослідження індивідуального стилю письменника – це одна із найважливіших проблем лінгвостилістики, адже художня творчість є одним із вагомих джерел розвитку української мови. Художній стиль завжди привертав увагу дослідників завдяки своєму надзвичайному стану серед інших стилів мови, а також широкому колу питань щодо мовної майстерності і методу словесно-художнього зображення. Основною властивістю художньої мови є образна конкретизація дійсності, сприйнятої через індивідуальне світобачення автора. Мова і стиль окремого письменника ставали об'єктом наукового дослідження в працях багатьох українських лінгвістів, зокрема, І. Білодіда, В. Ващенко, С. Єрмоленко, А. Коваль, Л. Мацько, В. Чабаненка та інших. Основним об'єктом вивчення ідіостилу письменника вважається мова його художніх творів, сукупність мовно-виражальних засобів, які вирізняють автора як індивідуальну особистість з-поміж інших митців.

У науковій роботі ми спробували описати у стилістичному аспекті деякі образно-виражальні засоби, виявлені в ідіостилі Василя Стефаника, а також дослідити роль окремих тропів в організації художнього тексту, що зумовлює **актуальність** дослідження. **Мета роботи** – проаналізувати тропіку прози письменника й визначити її значення як засобу відтворення особливостей авторської мови та мовлення персонажів, а через них – увиразнення характеристики героїв. **Методи дослідження** – у роботі застосовувалися метод лінгвістичного опису мовних фактів та семантико-стилістичний метод.

Загальним терміном *тропи* охоплюються слова, словосполучення і вирази (образи), що вживаються в переносному значенні і слугують виразності мови. У процесі дослідження творчого доробку Василя Стефаника ми дійшли висновку, що словник мови прозаїка, окрім загальноновживаних слів, містить стилістично значущі за маркованими стильовими ознаками шари лексики, які є елементами однієї цілісної системи і беруть участь у формуванні індивідуальної авторської манери письма. Серед низки художніх засобів виділимо епітети, порівняння та метафору.

Епітет – "це художнє означення прикметникового типу, що вказує на певну рису, ознаку чи якість об'єкта і надає йому посутньої характеристики" [2, 71]. Аналіз досліджуваної прози засвідчив велике розмаїття епітетів з погляду їх структурно-семантичних і стилістичних властивостей. В ідіостилі В. Стефаника епітет посилює, виділяє типову ознаку предмета, служить для утворення певного художнього образу, дає авторську оцінку характеристику тощо.

Епітет формується як образний естетично маркований атрибут, що на лексичному і граматичному рівнях має образно-означальне наповнення, свою формально-граматичну структуру (епітет-дистрибут) і відповідає на питання граматичного означення *який? як?* [1, 340].

Дослідження творчого доробку обраного нами письменника засвідчив широке використання епітетів-кольороназв. Лексеми зі значенням кольору є полісемантичними, оскільки розвивають переносні значення і часто сприймаються як символічні. Скориставшись класифікацією кольористичних епітетів, яку запропонувала Любов Мацько [1, 346-347], проаналізуємо групи лексем кольористичної семантики, виявлені в обстежених творах Василя Стефаника.

1. Слова на позначення ознак "гарячого" спектра, до яких належать словосполучення з кольористичними епітетами типу *червоний, кривавий, золотий, жовтий*. Наприклад, у В. Стефаника: *Над заходом **червона** хмара закам'яла. Довкола неї зоря обкинула свої біляві пасма, і подобала та хмара на **закервавлену** голову якогось святого* [3, 19]; *Здавалося їм, що та голова, що тепер буяла у **кервавім** світлі, та має власти з пліч – десь далеко на цісарську дорогу* [3, 20]; *Листя встелило дорогу. Позагиналося у **мідяні** човенця, аби з водою осінньою поплисти у ту дорогу за рекрутом* [3, 20]; *Звізди мерехтіли, як **золоті** чічки на гладкім залізнім тоці* [3, 21].

2. Епітети на позначення прохолодного спектра на зразок *синій, блакитний, зелений тощо*. Наприклад: ***Дзелений** мох на хаті, треба би її пошивати* [3, 18]; – *Ой стара, тото-м дїждалиси на **сивий** волос вінка!* [3, 22]; *Лиш **голубе** небо морщитьсь, як **голубе** море* [3, 80].

3. Ахроматичні епітети типу: *білокрилий, сніжнобілий, сизий тощо*. Наприклад: *Твар мала **бліду** як крейда* [3, 20]; *Довкола неї зоря обкинула свої **біляві** пасма, і подобала та хмара на **закервавлену** голову якогось святого* [3, 19]; *Пшениці і жита, як **золоті** і **срібні** гаї, та й легким вітром до себе клонилися* [3, 100].

4. Епітети з семантикою світлопозначень. Наприклад: *Сині нігті були, як її сині очі, і здавалося, що по лиці вандрує багато синіх очей, дивних, **блискучих*** [3, 36]; *Гриць здригнувся, бо **блискуча** ріка*

заморозила його, а той камінь на грудях став ще тяжчий [3, 49]; Та й вже знаєте, що десь із-за гір, із-за **чистого** неба, ще з-позаду сонця припливе чорна хмара [3, 100].

У проаналізованих творах зафіксовано епітети внутрішньо психологічного сприймання, які передають відчуття, настрої ліричного героя. Наприклад: Вони двигали на собі **необтесаний і тяжкий** ярем **мужицького** багатства, котре ніколи не дає ані спокою, ані радості ніякої [3, 96]; В громадській канцелярії купа **неспокійних, крикливих** жінок [3, 160]; Безодня смутку, увесь жаль і **безсильний** страх зійшлися разом на очах і разом сплодили дві білі сльози [3, 114].

В ідіостилі письменника епітет посилює, виділяє типову ознаку предмета, служить для утворення певного художнього образу, дає авторську оцінку характеристику тощо.

Порівняння – це "тропєїчні фігури, в яких мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших" [1, 359]. Порівняльні конструкції у досліджуваній прозі є досить різноманітними і за будовою, і семантично-експресивними зв'язками. В основі порівняння актуалізується найсуттєвіша ознака через пошук іншого предмета чи явища, для якого ця властивість є виразнішою, яскравішою, наприклад: **Ти будь у мене, як небо осіннє, уночі – тверда. Будь чиста, як плуг, що оре. Будь мамою, що нічки темненької дитину хитає та тихонько-тихісенько до сну приспіву. Вбирайся, як дівчина рано вбирається: як виходить у сад до милого, і так ще вбирайся. Шепчи до людей, як ярочок до берега свого шепче. Лому, як блискавка, що найдужчого дуба палить і коле. Плач, як ті мільйони плачуть, що тінню по світі вандрують. Біжи, як пристрасті мої, що їх більше батогів гонить, як сонце має проміння, пови чужі пристрасті та сплітайся з ними, та й разом спалюйтеся. Як знеможеш, то сядь на вербу та й дивися на став тихий** [3, 148-149]; **Потім упала на соломку і розтяглася, як струна** [3, 47].

У проаналізованих творах порівняння найчастіше виражене порівняльним зворотом (непоширеним і поширеним) зі сполучниками **як, мов, немов** тощо. Наприклад: **По тих нивах залягла тїнь Іванова, як велетня, схиленого в поясі** [3, 51-52]; **Глядить із берега на воду, як на утрачене щастя** [3, 52]; **Заскреготав зубами, як жорнами, погрозив жінці кулаком, як довбнею, і бився в груди** [3, 54].

Аналіз порівнянь свідчить про вмїле використання їх письменником з метою виразного змалювання персонажів та індивідуалізації їх характерів. Порівняння відіграють провідну роль у створенні образної системи досліджуваних творів, дають змогу відчутти світобачення автора.

Метафора – вид тропів, побудованих на основі вживання слів та виразів у переносному значенні. Найчастіше виділяють такі метафори: а) метафори, що виникають на перенесенні назв істот на назви осіб; б) на перенесенні назв неістот на назви неістот; в) на перенесенні назв істот на неістот; г) на перенесенні ознак речей неживих до істот [1, 328-329]. У досліджуваних творах увагу зацентруємо на класичній метафорі, яка є результатом втручання уявлення в сферу поняття, індивідуально-авторського бачення предмета, наприклад: ... **А чума десь ходить, бодай голову зломил, а до вас не поверне** [3, 48]; **Здавалося, що ті очі важили би так, як олово, а решта тіла, якби не очі, то полетїла би з вітром, як пір'я** [3, 48].

Традиційно у художніх творах метафора функціонує як засіб характеристики якогось предмета чи образу – виділення і підкреслення його статичної або динамічної ознаки: **У місячній світлї розстелилася на долині ріка, як велика струя живого сїблї. Гриць здригнувся, бо блискуча ріка заморозила його** [3, 49]; **Земля цїла і квітами своїми смїялася до нього... Кожна квітка кидала йому одну перлу під ноги... Земля стогнала під ударом їх сердець, а вітер втік за гори** [3, 83]; **У слабїм, уриванїм голосі виливалася її душа і потихоньки спадала між дїтьми і цїлувала їх по головах** [3, 115].

Отже, дослідження образно-виражальних засобів ідіостилі Василя Стефаніка засвідчило, що у творенні художньо-образної системи його прози величезну роль відіграє тропїка, яка допомагає підкреслити та увиразнити характерну рису персонажа, визначальну якість певного явища тощо.

Лїтература

1. Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови: [пїдручник] / Л. І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
2. Словник тропів і стилїстичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець. – К.: ВЦ "Академїя", 2011. – 176 с.
3. Стефанік В. С. Твори / передм. В. Лесина. – К.: Днїпро, 1984. – 173 с.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЕКСИЧНИХ МІКРОСИСТЕМ У ЛІРИЦІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Анотація. У статті йдеться про ідіостильові особливості мовотворчості Василя Симоненка, зокрема про вербальні образи, що утворюють антиномії: життя/смерть, тиша/грім, минуле/теперішнє, виокремлено їх якісні та кількісні характеристики. Досліджено також парадигматичну організацію лексики у межах конкретних поезій.

Ключові слова: лексична парадигма, контекстуальні антоніми, антиномії, ідіостиль.

У сучасних мовознавчих джерелах типологія текстів з позицій особливостей їх сприйняття досліджена недостатньо, хоча проблема типологічного вивчення текстів у цілому і текстів ліричних творів зокрема розроблялись і в лінгвістиці, і в літературознавстві. На думку Д. Данильчук, „лінгвістичні студії над доробком поета дотепер кричуще нечисленні й не надто різноманітні в проблемно-тематичному аспекті” [1, 17]. Відносно недавно, у зв'язку з ювілейною датою поета – 70-річчям з дня народження, у часописах з'явилися дослідження М. Наєнка, Б. Олійника, Т. Коломієць.

Зазначимо при цьому, що кількість мовознавчих досліджень менш чисельна, а до мовотворчості Василя Симоненка дослідники зверталися лише принагідно [1;2;3]. Актуальність обраної нами теми полягає у взаємозв'язку структури художнього твору і його функціонування в акті сприйняття, а також у розробці методики аналізу лексичних мікросистем ідіостилу Василя Симоненка. Ця методика частково може бути використана і при міжтекстових зіставленнях, що відкриває шлях до аналізу особливостей лексики мови художніх творів середини ХХ століття.

В основу нашого дослідження покладено комунікативний акт АВТОР-ТЕКСТ-ЧИТАЧ, одиницею якого є художній текст із позицій того, хто сприймає, тобто закономірності організації тексту досліджуються через комунікативно-пізнавальну діяльність реципієнта.

Функціональний підхід передбачає, що зміст відтворюється у свідомості читача різними одиницями тексту, тобто сприйняття (у широкому розумінні) – це встановлення зв'язків між окремими його категоріями. Чим більше зв'язків будуть мотивовані формою тексту в тезаурусі того, хто сприймає, тим глибшим буде це розуміння.

З функціонального погляду змістова структура тексту на першому етапі членування містить два основних рівні – власне мовний і образно-поняттєвий. Вербальні образи (відображені у свідомості читача/слухача образи слів) і зв'язки між ними утворюють власне мовний (семантичний у вузькому значенні слова) рівень. „Предметні” образи (образи уявлень, ситуацій навколишнього світу, закладені в пам'яті реципієнта), є одиницями іншого, позамовного рівня, умовно названого образно-поняттєвим [6, 41]. Ступінь поєднання зв'язків на власне мовному рівні зі зв'язками на образно-поняттєвому, що відображає діалектично суперечливу єдність мови і мислення, визначається так званою глибиною метафоризації. Аналогічні відношення виокремлюємо й на рівні тексту, які можна покласти в основу функціональної типології художніх текстів.

Спираючись на функціональний підхід у дослідженні ідіостилу Василя Симоненка, залуцаємо схему „образно-поняттєвий рівень – мовний рівень”. При аналізі спираємося на виокремлення одиниць позамовного рівня – образно-поняттєвих антиномій. Ці одиниці не існують ізольовано, вони знаходяться у постійному взаємозв'язку.

Предметом аналізу цієї статті є лексичні системи парадигматичного зразка, яким належить головна роль у формуванні образно-поняттєвих антиномій, побудованих на абсолютних та контекстуальних антонімічних відношеннях завдяки цілому лексичному ряду слів (парадигм).

Мовний світ Василя Симоненка, який об'єднує світовідчуття поета, виявляється контрастним. Практично всі його ліричні вірші побудовані за принципом антитезності, протиставлення. „Антитеза – провідний троп художньої палітри В.Симоненка”, – стверджують С.Дорошенко і О.Костогриз [2, 27]. Автори наголошують, що „лексичні й контекстуальні антоніми стали одним з визначальних засобів

художнього відтворення розмаїття власних переживань. Утверджуючи незаперечну силу життя, поет розуміє складність переможної життєвої ходи: ходи через смерть". Антоніми *життя* – *смерть* у поетичних рядках *Життя тріумфувало у двобої, Життя крізь смерть утвердило себе* підтверджують наявність однойменної антиномії ЖИТТЯ – СМЕРТЬ у багатьох творах письменника.

Однією з найуживаніших у поетичному доробку Василя Симоненка є антонімія пара *тиша* – *грім*, що склала назву першого поетичного збірника, який побачив світ у хрущовську „відлигу". Метафоричне значення *тиші* й *грому* відбиває суспільно-політичну ситуацію того часу: *тиша* – „повнота душевних переживань", *грім* – „провісник пробудження нових стосунків"[3, 619]: *І озвалися долини Гомоном знайомим, І упала на коліна Тиша перед громом*[4, 38].

Виконуючи символічну функцію природної парадигми, ці лексеми беруть участь в організації антиномії МИНУЛЕ – ТЕПЕРІШНЄ, яка є провідною вже в ранній період творчості. У ліриці поета виокремлюємо проєктивний (текст, орієнтований на полегшене сприйняття) тип, що формує антиномію ЗЕМНЕ – ПОТОЙБІЧНЕ, основу якої складають лексичні мікросистеми різних парадигм, зокрема й природної: *Хай заляжеться тиша навколо, й знову стану, як ви, німим, Але в серці моїм ніколи не замовкне весняний грім* [4, 38].

Один із структурних елементів нашого дослідження містить у собі аналіз „від слова", тобто спрямований від мовного рівня до образно-поняттєвого. На цьому етапі проаналізовано функціонування найбільш частотної парадигми в ліриці Василя Симоненка – парадигми ПРИРОДА, до складу якої входить близько 490 різних лексем із поетичних збірок „Тиша і грім" та „Земне тяжіння"[4]. До складу найбільш частотних лексем належать такі (в дужках – індекс частотності): *сонце*(32), *земля*(31), *поле*(26), *хмари*(21), *небо*(20), *грози*(20), *вітер*(20), *ріка*(19), *вогонь*(18), *людина*(17), *вода*(17), *зорі*(16), *світ*(15), *трава*(15), *ніч*(12), *дорога*(12), *ранок*(12), *вечір*(11), *дощ*(10), *тополі*(10), *ліси*(10), *роса*(9), *туман*(8), *місяць*(7), *день*(6), *луз*(6), *сад*(5), *вишня*(5), *степ*(5), *весна*(4), *дерева*(4), *кінь*(4), *літо*(4), *верби*(3), *каміння*(3), *лебеді*(3), *леви*(3), *хвилі*(3).

Слід зауважити, що в окремих випадках віднесеність лексем до природної парадигми достатньо умовна. Так, залучення до неї слів, що називають частини доби (день, ранок, вечір тощо), просторові реалії (шлях, дорога, стежка), і деяких інших обумовлено в основному функціональним зв'язком з лексемами, які безпосередньо пов'язані з природною парадигмою.

Високочастотні лексеми розподілені достатньо рівномірно в ліриці Василя Симоненка. Сонце – земля – поле – хмари – це глобальні просторові координати поетичного світу письменника.

Сполучуваність лексем природної парадигми з іншими мовними одиницями призводить до появи метафоричних синтагм: „На кожній її волосині морозом тріщить зима" [4, 14], або неметафоричних „Крекчуть селезні з заплави, гуси хлипають з Дніпра" [4, 36].

Як свідчить аналіз мовного матеріалу, Василь Симоненко уникає багаторазового повторення одних і тих самих слів у постійній функції. Встановлені нами лексеми природної парадигми у ліриці поета є поліфункціональними. Образна одноманітність зовсім не притаманна Симоненковій поезії.

У ході дослідження нами розглянуто основні функції природної парадигми: пейзажна, символічна, єдності/протиставлення природи й людини, природи й релігії, природи й батьківщини. Лексеми природної парадигми, виконуючи ту чи ту функцію, або виступають у відносно ізольованому вигляді, або перехрещуються з іншими парадигмами. Відносна ізольованість характерна для лексем у пейзажній і символічній функціях. У першому випадку слова збуджують у свідомості читача образи природних реалій, які і є в пейзажній ліриці власне предметом образотворчості. У символічній функції лексеми природної парадигми, також виступаючи у відносно ізольованому вигляді, не можна розглядати як абсолютно самостійні. Вони несуть в собі „відбиття текстових асоціацій"[5, 46], що виникають завдяки стабільним зв'язкам із відповідними парадигмами в ряді Симоненкових текстів. Перехрещення природної парадигми з парадигмами ЛЮДИНА, РЕЛІГІЯ, БАТЬКІВЩИНА у поєднанні з оцінною парадигмою формують вищезгадані антиномії, які ведуть до створення образно-поняттєвого рівня сприйняття тексту.

Крім цього, основою формування антиномій виступають різні лексичні мікросистеми лірики Василя Симоненка. Парадигматична організація лексики в кожному тексті специфічна. Варіювання антиномії, повторення ключових слів із вірша у вірш не означає простого дублювання. Функціонально-типологічні характеристики кожного вірша різні, а стислість викладу матеріалу в цій статті не дозволяє

детально охарактеризувати ці типи, однак ступінь розбіжності мовних і образно-поняттєвих зв'язків призводить до меншої однозначності сприйняття.

Отже, функціональний підхід до аналізу ідіостилю поета дає можливість виявити істотні риси організації мовних одиниць поетичного тексту, які визначають його „глибину”. Розглянувши функціональні типи лексем, парадигм, що беруть участь у формуванні антиномій, можна дійти висновку: всі лексичні мікросистеми організовані у такій послідовності: від мовного сприйняття до образно-поняттєвого і навпаки, що свідчить про багатогранність ідіостилю Василя Симоненка.

Література

1. Данильчук Д. Поетичний синтаксис Василя Симоненка і Василя Стуса : споріднене й відмінне / Д. Данильчук // Укр. мова та літ-ра. – 2004. – число 40. – С.17 – 21.
2. Дорошенко С., Костогриз О. Антоніми в ліриці В. Симоненка / С. Дорошенко, О. Костогриз // Лінгв. Дослідження : зб. наукових праць / – Харків : ХДПУ, 2000. – В.3 – С. 27 – 31.
3. Кононенко П.П. Василь Симоненко / П.П. Кононенко // Дніпрова хвиля: Хрестоматія нововведених творів до шкільних програм. – К.: Рад.школа, 1990. – С. 619.
4. Симоненко В. У твоєму імені живу / В. Симоненко. – К.: Веселка, 1994. – 350 с.
5. Степанченко І.І. Принципи функціонально-типологічного дослідження ідіостилю (на матеріалі лірики С. Єсеніна) / І.І. Степанченко // Мовознавство. –1991. – №6. – С. 41 – 46.
6. Степанченко І.І. Поетический язык Сергея Есенина (анализ лексики) / І.І. Степанченко. – Харків: ХГПИ, 1991. – 189 с.

Я. М. Казновська,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к.філол.н., доц. О. А. Крижко.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ "ВЛАСНЕ ІМ'Я"

Анотація. У роботі здійснюється комплексний аналіз семантичних та структурних особливостей українських фразеологізмів з компонентом "власне ім'я". Зокрема, визначаються основні фактори фразеологізації власних імен, встановлюється специфіка варіантності фразеологізмів з компонентом "власне ім'я".

Актуальність обраної проблематики зумовлюється тим, що у системі мови фразеологізмам належить особливе місце, оскільки на відміну від інших мовних одиниць, вони постають як стійкі сполуки, що існують у вигляді цілісних за своїм значенням і стійких за своїм складом і структурою утворення.

В останні десятиріччя дослідники все частіше розглядають фразеологізми, до складу яких входять власні імена. Ці одиниці становлять яскравий колоритний шар української фразеологічної системи, а компонент "власне ім'я" є виразником національного забарвлення. Як зауважує В.М. Мокієнко, ономастична фразеологія відображає не тільки національну самобутність іменника того чи іншого народу, але й через колоритні імена повідомляє про своєрідні звичаї, спосіб мислення, міфологію [3, 58].

На матеріалі української мови фразеологічні одиниці з компонентом "власне ім'я" вивчаються в різних аспектах. Так, дослідники роблять спробу визначити джерела їх походження (Л.Г. Скрипник, Н.А. Москаленко). У багатьох працях ці одиниці аналізуються за характером компонента "власне ім'я" і традиційно виділяються антропоніми, топоніми в складі фразеологізмів, зрідка – клички тварин та етніміми. Розв'язуючи проблему семантичного статусу компонента "власне ім'я", учені стверджують, що власні імена в складі фразеологізмів зазнають семантичних видозмін, набувають узагальненої семантики, наближаються до загальних назв (М.Ф. Алефіренко, Л.Г. Скрипник). Проте до цього часу недостатньо вивченим залишається склад власних імен, їх структурні та семантичні особливості у

фразеологізмах, зокрема здатність цих одиниць (у межах кожного структурно-семантичного типу) до утворення лексичних варіантів.

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз семантичних та структурних особливостей українських фразеологізмів з компонентом "власне ім'я". У процесі аналізу розв'язуються такі завдання: 1) визначити основні фактори фразеологізації власних імен; 2) розкрити специфіку варіантності фразеологізмів з компонентом "власне ім'я".

Під фразеологізацією в сучасному мовознавстві традиційно розуміють сам процес утворення, становлення та розвитку фразеологічних одиниць [6, 102; 1, 41]. Як показують спостереження, найбільшу здатність до фразеологізації виявляють особові імена. Важливу роль у цьому процесі відіграють такі ознаки особових імен, як ступінь їх звичності, поширеності, популярності, а також приналежність до певного соціального середовища [5, 111].

Здійснений нами аналіз дозволяє виділити два основні способи появи фразеологізмів з компонентом "власне ім'я": 1) імплікація і 2) експлікація. Під імплікацією розуміють такий спосіб утворення фразеологізмів, що полягає в скороченні, стягненні певного багатоконпонентного контексту до кількох чи навіть одного компонента [4, 96].

Матеріал, зібраний нами для дослідження, показує, що способом імплікації виникла певна кількість народнорозмовних фразеологізмів з власними назвами. Вони виникали на основі стягнення різних фольклорних жанрів, наприклад, казок, переказів, анекдотів, народних пісень. Так, факт стягнення анекдотів засвідчують фразеологізми: *Ні туди, Микито, ні сюди, Микито; Химині кури; стягнення казки – язиката Феська; Ян Забіян, сто душ забив*. На основі імплікації тексту народних пісень виникли такі фразеологізми: *До роботи в Гриця порвані чоботи; Пішла Гандзя в поле жито жати та ї забула серпа взяти; Семене, йди сядь коло мене; Ой на річці, на Йордані, нема хліба, ідем далі*.

На думку В.М. Мокієнка, шляхом імплікації, утворені так звані історичні фразеологізми з власними іменами [3, 62]. Ці фразеологізми відображають реальні широковідомі факти української та зарубіжної історії, а їх власноіменні компоненти пов'язані з конкретними історичними особами та місцевістю, де відбувалися історичні події: *добувсь як швед під Полтавою; Кармалюка не жалів на пана бука; Приймаємо тебе, Хмельницький пане, хлібом, сіплю і щирим серцем; Славний козак Максим Залізник, бив панів звичайно так; На бистрому Дунаї полягли фашистські зграї; Побачив фашист Москву, як свою потилицю*. На основі історичних фактів відбувається згортання до контексту висловлення, речення.

Під експлікацією розуміють утворення фразеологізмів на основі одного слова, а також тенденцію фразеологізму до збільшення компонентного складу [4, 96]. Отже, експлікація пов'язана з "нарощуванням" слова чи фразеологізму.

Шляхом експлікації виникло немало фразеологічних одиниць народнорозмовного характеру. Основою для їх утворення найчастіше слугували особові імена, рідше прізвища, прізвиська й топоніми: *Не журиться Антін об тім, батько вмирає, а він млинці вминає; безличний як попів Гриць; Гриць має голову з дурниць; Заробила Гапка бісового батька; Наша Гаша не розбираша: їсть пряники й не мережані; бреше як Троцький; Граф Потоцький, що в нього розум жіноцький*.

Нерідко фразеологічні одиниці з компонентом "власне ім'я" виникають на основі розширення чи розгортання вже існуючих малокомпонентних фразеологізмів. Це спостерігається на багатьох прикладах прислів'їв та приказок. Побудовані за моделлю речення, вони мають у своєму складі стійкий структурний і семантичний стрижень, на який нанизується змінний контекст: *По Савці свитка. – По Савці свитка, по пану рубашка; По Савці свитка, бо на Савку шита; Саме Савці свитка, от аби ще рукава; Якраз Савці свитка, тільки рукавів нема*.

Фразеологізми з власними іменами можуть виникати не тільки нарощуванням слова чи фразеологізму або його частини, а й поєднанням рівноправних компонентів, без яких не може існувати фразеологічний образ: *Хрестя в намисті; як на Чорнобилі побувати; у Київ за хрестами*.

Шляхом експлікації виникають каламбурні фразеологізми, які, проте, часто пересікаються або навіть збігаються із фразеологічними перифразами та евфемізмами. Такі одиниці найчастіше вживаються на позначення спорідненості та свояцтва: *Дід бабі троюрідний Яшка; Макар бабі рідний Федір; Ваша Катерина нашій Орині двоюрідна Одарка*; нереальних просторових і часових понять: *Де*

Рим, де Крим, а де попова груша; Де Рим, де Крим, а де Балабанівка; Як хан долізе до Криму. Зустрічаються каламбурні фразеологічні утворення, що постали на основі псевдовласних назв: *Бував у Буваличах і видав Видаличі; дати місце на Могильовській губернії; Чи ти з-під Глухова?*

У складі фразеологічних одиниць власні імена зазнають складних семантичних перетворень, збагачуються новою семантикою. Зокрема, власні імена – компоненти фразеологізмів втрачають функцію індивідуалізації і набувають здатності узагальнювати, характеризувати (людину, місцевість), перетворюючись на експресивне слово. У складі фразеологізмів власні імена розвивають вторинні переносні значення, збагачуються новими емоційно-експресивними та смисловими відтінками.

У сфері власних назв переносне значення набуває провідної ролі в їх структурі. Це ж стосується і фразеологізованих власних імен, мовне значення яких витіснене на периферію переносним, наприклад: *На бідного Хому і дерево пада* (де Хома "невдаха"); *Наша Федора до роботи хвора* (Федора – "ледача жінка"); *Не беру, тебе, Нацю, але твою працю!* (Наця – "працьовита жінка").

Структурно-семантичні ознаки фразеологізмів постійно привертають увагу дослідників. За цими ознаками виділено структурно-семантичні типи фразеологізмів (О.В. Кунін) або семантико-граматичні розряди (М.Ф. Алефіренко, В.Д. Ужченко, М.Т. Демський, М.М. Шанський). Зокрема, аналіз структурно-семантичних типів передбачає залучення таких важливих явищ, як варіантність фразеологізмів з власними іменами та її виявлення в межах певних типів. У мовознавстві розрізняють варіювання фразеологізмів у плані змісту (полісемія) і в плані вираження – формально-структурні варіанти [2, 70]. Більшість лінгвістів звертає увагу на зміни у структурі фразеологічної одиниці, при цьому аналізові піддаються різні варіанти: лексичні, морфологічні, синтаксичні.

Проте необхідно чітко розмежовувати лексичні фразеологічні варіанти та фразеологічні синоніми. У цьому випадку деякі фразеологізми мають нечітку межу між варіантністю й синонімією. Це зумовлюється тим, що в межах фразеологізму можуть варіюватись власні імена (наприклад, фразеологізми *бреше як Геббельс; бреше як Троцький; бреше як Ляван*) можна визнати і лексичними варіантами, і синонімами.

Синонімічними варіантами вважаються такі одиниці, які виражають одне й те ж поняття, мають споріднені значення, але відрізняються структурною організацією та етимологією. Так, синонімічний ряд із значенням "несерйозний, легковажний, безвідповідальний чоловік" утворюють такі фразеологічні одиниці: *Держись, Василю, одного берега – рибка буде; Спустився Гриць на дурницю, а вона йому боком вилізла*; значення "неохайна, погана господиня" репрезентують: *Видно, що Гапка млинці пекла, бо й ворота в тісті; Наша Гапа за хліб лапа*.

Під фразеологічними варіантами розуміють такі лексико-граматичні різновиди фразеологізму, які мають спільне загальне значення і відрізняються одним чи кількома лексичними компонентами (іноді всіма): *Ковалів Гарасько та Химиній Парасці у первих Юхим; Ваша Катерина нашій Орині двоюрідна Одарка; наївся як Мартин мила [як Маня груш], [як Панько тіста на великдень]; Видно ззаду, що Пархім; І ззаду знать, що Хоמוю звать; одхрестився (одказався) як Петро од Бога; Заїхав (поїхав, забравсь, зашедши) за Дунай, та й додому (о хаті) не думай (гадай); Неразом (не відразу) Краков будовався (збудовано, будований, будован, будується).*

Лексичні варіанти фразеологізмів виникають унаслідок синонімічних заміन компонентів: *Грицю, Грицю, не спускайся (вдавайся, лакомся, микайся) на (у) дурницю*.

Спостерігаються такі різновиди змін лексичного складу фразеологізмів:

1) компоненти-власні назви замінюються іншими власними назвами (одним чи кількома): *Альоша (Ванька) з Бугаївки; як Дунька (Марфа) у сливах; Аж Москву (Київ, Косів) видно;*

2) компоненти-власні назви замінюються загальними: *вискочив як Кузьма (голий) з маку; голий як турецький святий (бубон);*

3) замінюється кілька компонентів (власними й загальними) одночасно: *вискочив як Ілько (Кузьма, Пилип, Хведька, Дунька) з конопель (з гороху, з маку, з електрички); виграв як Лизя (Шльома) в спортлото (на оренді); далеко як до Бабахан (Києва) пішки (на чотирьох).* Заміна загальних компонентів здійснюється на основі їх синонімічних відношень (*дивитися (поглядати) Касяном*); тематичної спорідненості (*виглядає як Марко (Омелько) з конопель (пасльону)*), де конопля, пасльон – назви рослин);

4) змінюється кількість компонентів, як правило, загальних: *Грицю, не спускайся на дурницю; Не микайся, Грицю, на дурницю, бо дурниця боком вилізе; Не спускайся, Грицю, на дурницю, бо дурниця тебе зрадить, що й ворожка не порадить; Піди до Кракова, всюди біда однакова [піді й за Карпати, то треба бідувати]; Де Крим, де Рим [де Настині криниці], [де попова груша], [де Балабанівка]; Пройти і Крим, і Рим [і мідні труби].* Варіанти цієї групи виникають унаслідок нарощення, доповнення загальнонародних фразеологізмів новими місцевими елементами, наприклад ще: *Де рябої кобили сон [що заїхала в Херсон];*

5) фразеологізми відрізняються усіма компонентами, але зберігають тотожність на рівні семантики та структури: *У всякого Мусія своя затія; Кожен Івась має свій лас; У всякої Пашки свої замашки.*

Отже, творення фразеологізмів української мови з компонентом "власне ім'я" відбувається шляхом імплікації та експлікації. Імплікація веде до концентрації змісту фразеологізму за рахунок економії форми, сприяє семантичному злиттю компонентів. При цьому компонент "власне ім'я" є сигнальним елементом і пов'язує вислів з джерелом походження. Експлікація протидіє принципу економії засобів вираження, веде до семантичного збагачення фразеологізмів, а компоненти-власні назви якнайкраще реалізують свою додаткову семантику.

У складі фразеологізмів власні імена набувають різних експресивно-сміслових та емоційних відтінків, що формують переносне значення власних назв. На виникнення цих значень впливає образний потенціал власного імені, фразеологічний контекст, соціальна закріпленість, поширеність та частотність імен, форма імені.

Література

1. Гвоздарев Ю. А. Основы русского фразообразования / Гвоздарев Ю. А. – Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1977. – 184 с.
2. Зимин В. И. К вопросу о варианности фразеологических единиц / Зимин В. И. // Проблемы устойчивости и варианности фразеологических единиц : Матер. межвуз. симпозиума (1968). – Тула : Тул. гос. пед. ин-т, 1972. – С. 70–82.
3. Мокиенко В. М. О собственном имени в составе фразеологии / Мокиенко В. М. // Перспективы развития славянской ономастики. – М. : Наука, 1980. – С. 57–67.
4. Мокиенко В. М. Славянская фразеология / Мокиенко В. М. – М. : Высш. шк., 1989. – 287 с.
5. Скрипник Л. Г. Фразеология української мови / Скрипник Л. Г. – К. : Наук. думка, 1973. – 280 с.
6. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев. – Харків : Основа, 1990. – 167 с.

М. Е. Кучерявецъ,

Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж,
науковий керівник – к. пед. наук Н. В. Грона.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ "ЖИТТЯ" У ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ ЛІНИ КОСТЕНКО

Анотація. Зроблена спроба дослідити сутність концепту життя, який є одним із ключових у творчості Ліни Костенко. Визначено особливості вираження та смислової значущості цього концепту в її поетичній мові.

Концепт – це одиниця свідомості та інформаційної структури, що відображає людський досвід; а також "оперативна одиниця пам'яті всієї картини світу, квант знання"[3, 90]. В.І. Карасик пропонує вважати концепти первинними культурними утвореннями, виразом об'єктивного змісту слів, які мають сенс і тому трансльовані в різні сфери буття людини, зокрема, у сфери понятійного, образного та діяльнісного освоєння світу [2, 102]. Говорячи про концепт, ми можемо наголосити лише на його багатоаспектності, яка виражається в тому, що він може бути представлений різними словами, складниками семантичного поля концепту, за якими завжди залишається невербальний досвід людини

та людства. Він може, як і значення, змінюватися, але це не обумовлено ситуативними факторами. Його трансформація пов'язана, швидше, зі зміною ціннісних уявлень людини, якості умов навколишнього середовища, отриманням нових знань про явища природи, процеси, предмети та ін.

Мета роботи – комплексне вивчення концепту "життя" в українській мовній свідомості на матеріалі поетичного доробку Ліни Костенко.

Як відомо, глибина поетичного слова Ліни Костенко зумовлена великим духовним потенціалом її творчої особистості. Мистецтво для Ліни Костенко – не форма вираження думок і почувань, а стан душі, світовідчуття. У такому розумінні воно стає сенсом життя, підноситься на висоту естетичного ідеалу поетеси і є втіленням її життєвої філософії. Саме тому, на наш погляд, на окрему увагу заслуговує дослідження поетичних картин світу тих митців слова, твори яких репрезентують особливості як етнічного, так і авторського світобачення.

Широкий спектр образних інтерпретацій Ліни Костенко визначається насамперед семантикою лексем *життя*. Як засвідчує "Словник української мови" лексико-семантичні варіанти, що формують значення лексеми *життя* такі: 1) існування всього живого, протилежне смерть; 2) стан живого організму в стадії розвитку, зросту; 3) період існування кого-небудь, вік. [1, 535].

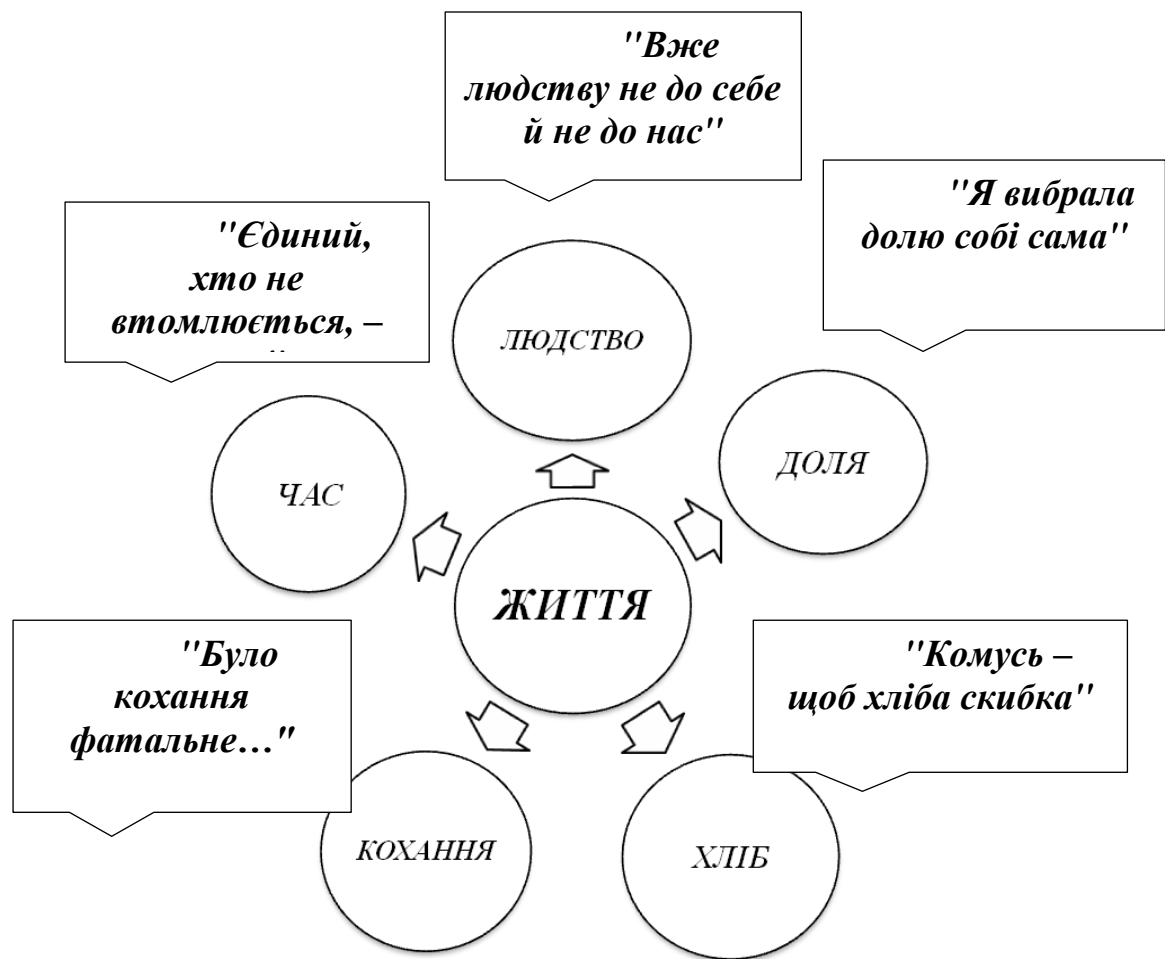
Треба зазначити, що оскільки поняття *життя* належить до найбільш складних філософських категорій, осмислення його поетесою тісно пов'язане з її світоглядом, основою якого є визнання єдності, цілісності світу, взаємозв'язку людини та природи. Уся природа в поетичній картині світу Ліни Костенко наділена ознаками життя, та є, як зазначає авторка, також однією з найвищих його цінностей: *"Усе живе, усе неповториме, усе чекає невимовних слів"* [4; 17].

З'ясувавши обсяг змісту концепту на основі асоціативного експерименту та провівши опитування осіб, які тлумачать це поняття, ми дійшли таких висновків:

- 1-й реципієнт: здоров'я, благополуччя, любов, потреби, мир;
- 2-й реципієнт: злагода, добробут, сім'я, гроші, навчання, зло;
- 3-й реципієнт: смерть, безсмертя, кохана людина, батьки, щастя;
- 4-й реципієнт: людяність, справедливість, взаємодопомога, порядність, вчинок;
- 5-й реципієнт: подорожі, молитви, скарб, світ, діти, весілля, старість.

Формування мікроконцептів.

Для того, аби віднайти ближні та дальні периферії у поезіях Ліни Костенко ми обрали такі вірші: "... І не дивуй, що я прийду з незнацька", "Доля", "Життя іде і все без коректур", "Біла симфонія", "Комусь – щоб хліба скибка".

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [з дод., допов. та CD; 250000 слів ; укл. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ "Перун", 2009. – 1736 с.
2. Карасик В.И. Ценностная картина мира: межкультурный аспект // Языковое сознание: содержание и функционирование. XIII Междунар. симп. по психолингвистике и теории коммуникации: Тез. докладов / Под ред. Е.Ф. Тарасова. – М.: РАНИЯ, 2000. – 107с.
3. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука// ВЯ. –1994. – № 4. – С.34 – 96.
4. Костенко Л.В. Неповторність / Л.В. Костенко. – К. : Молодь, 1980. – 222 с.

О. О. Лісова,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к.філол.н., доц. О. А. Крижко.

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВЛАСНИХ НАЗВ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У роботі аналізуються семантичні та функціональні особливості власних назв в українській поетичній мові другої половини ХХ століття. Зокрема, встановлюються лексико-семантичні чинники, що впливають на утворення переносних значень досліджуваних одиниць, а також їх роль у системі досліджуваних художніх текстів.

Проблема ролі і значення власних назв у художніх текстах порушувалася у працях таких визначних ономастів, як Ю.О. Карпенко [6; 7], І. Сухомлин [9; 10], В. Чабаненко [11], П. Чучка [12]. Особливе місце у сучасній українській літературно-художній антропоніміці посідають монографічні дослідження Л.О. Белея "Нова українська літературно-художня антропонімія:

проблеми теорії та історії"[2], "Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст."[1]. Ці праці відзначаються комплексним підходом до вивчення специфіки літературно-художньої антропонімії і базуються на антропонімічному матеріалі української літератури XIX–XX ст.

Вивчення ж семантичних і функціональних особливостей власних назв в українській поетичній творчості, зокрема періоду другої половини XX століття, не проводилися. Цим і зумовлюється актуальність нашого дослідження. Тому мета роботи полягає у встановленні особливостей семантики і функціонування власних назв в українській поетичній мові другої половини XX століття. У процесі аналізу розв'язуються такі завдання: 1) систематизувати власні назви, зафіксовані у поетичних текстах другої половини XX століття, за тематичними групами; 2) встановити переносні значення власних назв, а також зумовленість відповідних переосмислень та їх роль у системі досліджуваних художніх текстів; 3) проаналізувати функціональні особливості власних назв у поетичних текстах другої половини XX століття.

Власна назва як невід'ємний елемент форми художнього твору і складник стилю письменника, "живе і сприймається у складній і глибокій образній перспективі. "Семантико-стилістичний потенціал, закладений у власній назві як оригінальній звуковій категорії, актуалізується письменниками"[8, 15]. На думку дослідника, основна відмінна особливість власної назви у поетичному творі в тому, що вона під впливом творчої авторської трансформації зазнає стійкої фіксованої, цілеспрямованої семантизації.

Якщо основною функцією власної назви в мові є диференціальна (номінативна або ідентифікаційна), то в літературі вона, хоч і зберігається, але втрачає свою первинність. У художній літературі головною є функція стилістична, яка проявляється у двох різновидах: а) інформаційно-стилістична, виразником якої є внутрішня форма власної назви і яка містить соціальні, ідеологічні, характеристичні дані; б) емоційно-стилістична, яка викликає певну оцінку, емоційне ставлення до зображуваного [7, 34–39].

Значення власної назви у художній літературі і в інших сферах ужитку значно відрізняється, що зумовлено специфікою тих умов, у яких вона з'являється, оскільки семантика будь-якого слова залежить значною мірою і від контексту його вживання, лексичних зв'язків з іншими словами, від експресивного і стилістичного забарвлення слова [3, 6].

Функціональні особливості власних назв досліджувалися багатьма мовознавцями. Зокрема, Л.О. Белей, досліджуючи літературно-художні антропоніми, запропонував поділяти їх за стилістичною функцією на нейтральні, характеристичні, дейктичні та ідеологічні [1, 8].

Будь-який художній твір завжди антропоцентричний за своєю суттю; навіть коли головний об'єкт оповіді не людина, він має певну цінність, значимість, що наділяється автором і яку розуміє читач. І тому, безперечно, антропоніми у художньому тексті – це група власних назв, яка має найбільше смислове й емоційне навантаження. Антропонімна лексика українських поетичних творів другої половини XX століття надзвичайно багата завдяки широкому спектру тематики і проблематики віршів, неповторних творчих стилів і світобачень авторів. Цю частину ономастикону поетичних творів можна умовно поділити на дві групи: імена реальних і вигаданих (чи гіпотетичних) носіїв. До реальних відносимо імена відомих письменників, митців, учених і мислителів, історичних діячів, особові імена; до вигаданих – імена літературних персонажів і міфоантропоніми (включають імена біблійних, античних, казкових персонажів), відапелятивні імена персоніфікованих істот.

Найбільший інтерес українських поетів досліджуваного періоду викликають особи, що залишили глибокий слід в історико-культурному житті народу, – це імена відомих митців, мислителів, історичних діячів. Серед імен відомих письменників, засвідчених в українських поетичних творах, природно, найбільша частина українських, що зумовлено увагою до національного. Безумовно, ім'я Т. Шевченка є одним з найбільш уживаних, воно стало національним символом України. У поетичних текстах засвідчені власні назви *Шевченко*, *Тарас*, *Кобзар*, причому останні два характеризуються більшою частотою вживання і вищим ступенем експресивності: *І вдвляється в очі мені з-понад зір, / Наче батько, суворий Тарас* (Павл ВТ2, 437); *Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття, / і голос твій нам душі окриля* (Симон, 79).

Імена світових класиків художньої літератури, згадані в українських поетичних творах, сприймаються не лише як автори відомих творів, а й як символи вічних цінностей: *А поки ще*

омріюють поети / Довгожданний, вимарений мир, / Приносять нам Ромео і Джульєтта / Свою любов, / Величну, як **Шекспір** (Корот М, 164–165). З таким же значенням уживаються й імена відомих художників, композиторів: *Коли ж я падаю, зруйнований трудами, / Тоді сама до мене ти приходиш / І розглядаєш все моє найвище, / Найкраще, найвеличніше в мені: / Ван Гог ...Рембрандт і Гойя ... Рафаель* (Вінгр ЦЖЯЛ, 45–46).

Власні назви історичних осіб стають виразниками авторських думок, авторської інтерпретації історичних подій, вживаючись у поезіях – монологах від імені персонажів: *І вийшов я на гори, як **Хорув**, / Поглянув на Дніпра важке свічадо...* (Павл ВТ 3, 103). Історичний антропонім може виконувати характеристичну функцію, як у рядках: *І панською сокирою потяте, / Ім'я **Залізнякове** в нім [М. Рильському] жило* (Павл ВТ 3, 64).

Особлива роль в українських поетичних творах відводиться античним та біблійним іменам. Зокрема, *Прометей* виступає на означення не лише відомого образу титана-людинолюбця, який подарував людям вогонь і цим прирік себе на довгі муки, а й вживається для створення образу вченого, відкриття якого може мати і трагічні наслідки: *Ми славим в одах вогнище святе, / Та всіх пускає до нього ще нам рано: / Адже вогонь, що викрав **Прометей**, / Спалив колись великого Джордано* (Ол П, 41). Міфонім *Ікар* символізує творчу, вільнолюбну людину, яка прагне підкорювати не лише фізичні, а й духовні вершини: *Чому ж оце мати твоя неписьменна / <...> Не біла по крилах малого **Ікара**, / Бо знала, що крила брунькуються в кожнім...* (Др. ЛДК, 37).

Імена фольклорних персонажів і героїв казок (як народних, так і літературних) виявлені в українській поезії меншою мірою, але їхня семантика в контексті своєрідна. Імена богатирів з народного епосу незмінно вживаються як уособлення сили народу: *У чистім полі, в полі на роздоллі... / **Вернигора, Вернивода й Вернидуб** – три велетні – зібралися та й журяться. / – Ми велетні, ми велетні, ми велетні. / Ми теленні, ми теленні, ми теленні! / І сила ж є, і серце не мізерне, / І сто віків ні змерти, ні заснути, – / все вернем, вернем, вернем, вернем! / А вже пора було й перевернути* (Кост, 25); у контекстуальному оксимороні, створеному авторкою на основі протиставлення потенційної сили казкових героїв (підкресленої внутрішньою формою онімів) і невміння, неспроможності скористатися нею, бачимо український народ.

Значну групу в українських поетичних творах II пол. ХХ ст. становлять християнські теоніми. Найчастіше фіксуються в поетичному мовленні слова *Бог, Господь*, найуживаніші в розмовному мовленні і найбільш стилістично нейтральні. Так, *Бог* найчастіше виступає втіленням любові, добра, істини – найголовніших постулатів християнства: *Прийшла дорога дорога / До нас – до тебе і до мене. / Вона нам світиться одна. / Вона одна на всі дороги. / В ній одна і множина, / й пречиста хмаронька від **Бога*** (Вінгр ЗОТД, 126). Подекуди в поетичних творах слово *Бог* набуває й іншої семантики, яка часто виходить за межі християнської ідеології, напр., позначаючи поняття "вічна творча сутність Всесвіту", "найвища справедливість", "остання надія страждених і знедолених" – ці семи лексичного значення слова *Бог* використовує М. Вінграновський у створенні образу Т. Шевченка, що є сильним експресивним і оцінним засобом: *Прийшла з неволі Україна / Й тебе на волю повела. / На вольну волю вільну всюди, / Й тебе побачивши отак, / Сказали землі, води, люди: – / Віднині **Бог** наш – **Бог** – **Кріпак*** (Вінгр ЗОТД, 44).

Головними богами східнослов'янського пантеону були *Сварог, Дажбог, Перун, Стрибог* [4]. Ім'я *Сварога* – батька всіх богів, володаря світу, уособлення середовища Всесвіту – в українській поезії вживається нечасто, до того ж не відбиваючи всієї своєї суті. Іноді виступає як атрибут України, напр., у складі перифраза із значенням "українська земля": *Та прозимом осінь віє, / німує земля **Сварога**...* (Стус ІКМП, 230). *Дажбог (Даждбог)* як ім'я бога Сонця, світла й вогню, а також бога жнив, добра й достатку найчастіше в поезії уособлює сонце. Він може вживатися і з іншими значеннями: як уособлення давньої культури предків, що збереглася донині: *І зором воїна і мужа / Ти [Тетерів] бережеш **Дажбога** лик. / І так живеш ти. Так ти служиш. / І твій язичеський язик / Нам дорогий в ракетнім світі* (Вінгр ЗОТД, 200). Ім'я східнослов'янського бога весняної плодючості, весни, любовстрастя, а часто і як бога сонця – *Ярила* – в українській поетичній творчості особливо позначене увагою, найчастіше уособлюючи весну, розквіт природи, сонце: *Просвічує природи тіло крізь тонкі мережки, / **Ярило** вже поклав на персах її печать...* (Кол ПМЗ, 111). Ім'я бога дощу, грому і блискавки – *Перуна* – в поетичному мовленні здавна було оповите ореолом романтичності як уособлення грізної

стихії. Він стає вираженням сили: *Плив наді мною хмари темний лик, / Нагадуючи Перуна з бетону* (Павл ВТ 3, 89), або засобом характеристики людини: *То встала Русь в кольчuzі і шоломі, / Щоб їй стихія покорилась дика, / І вів її у далі невідомі / Син Перуна Олег-владика...* (Симон, 23).

У поетичній мові відбувається своєрідна образно-естетична трансформація слова, яке набуває особливого поетичного смислу, що породжується подвійним процесом у його семантичній структурі: актуалізацією загального, мовного і появою нового, викликаного конкретними умовами слововжитку [5, 18].

Власна назва і в художньому мовленні, і в інших сферах ужитку може мати синоніми. Досить показовими у цьому плані є прізвиська, у яких відбито не лише ознаки іменованого, а й суб'єктивна оцінка іменуючого, що можна спостерігати і в поетичному тексті: *Жив собі чоловік на світі: / Довгоногий, смішний, худий. / Його звали Лелекою діти, / І тяглися до нього діти, / Як лелеки тяглися до води. / <...> / І міцні хазяї в кожухах / Називали його – Дивак. / А якось за млином протухлим, / Де бур'ян не торкала коса, / Він надумав на сміх кожухам / Посадити вишневий сад* (Ол П, 267–268).

Поєднання в одному мікроконтексті кількох іменувань особи з різних соціальних полів створює особливу експресивність через градацію імен з різною емоційною тональністю: від дружньо-інтимної до офіційно-пошанної: *Той день приходить добрим літом, / Сьогодні дух його живий, / То йде Сашко з своїм привітом, / То йде Петрович гожим літом, / То йде Довженко віковий!* (Мал, 289).

Метафоричний контекст може відтворювати художню ситуацію, абсолютно далеку від тієї, в якій метафоричні власні назви – імена літературних персонажів з'явилися вперше у "рідному" художньому творі, і власні назви тут зазнають значних семантичних змін, що призводить до більшої експресивності образів: *І, бредучи крізь нетрі наемання, / У спаленій Анголі плаче Гамлет / Й Офелію гвалтує солдатня. / Армади пропливають у проході, / І Ельсінори втоптані у глей, / І вигнаними Пірами проходять / Народи сиві сіро між траншей* (Корот М, 163–164).

Отже, власна назва надзвичайно багатоплановий компонент художнього тексту, який може реалізувати свої численні можливості як засіб творення образу у відповідності до жанрових особливостей твору, авторськими завданнями і психологічними й інтелектуальними даними читача.

Найбільшу частину власних назв становлять антропоніми, що виконують у поетичному мовленні роль ідентифікації, характеристики, оцінки поетичних образів. Їх добір у досліджуваних творах визначається жанровими особливостями і тематичною спрямованістю віршів, суспільними вимогами й авторськими настановами.

Переважання у вживанні українських за походженням власних назв, зумовлене первинністю національних інтересів у художній літературі, що поєднується з глобальністю і прагненням прилучення до світового культурно-історичного процесу.

Поява нових переносних значень у семантичній структурі власних назв, зумовлена суспільно-історичними змінами і появою нових художньо-естетичних і морально-етичних орієнтирів, збагачує поетичне мовлення, розширює його стилістичні, емоційно-оцінні, експресивні можливості.

Література

1. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ–ХХ ст. / Белей Л. О. – Ужгород, 1995. – 120 с.
2. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія : проблеми теорії та історії / Белей Л. О. – Ужгород, 2002. – 176 с.
3. Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова / Виноградов В. В. // Вопросы языкознания. – 1953. – № 5. – С. 3–29.
4. Войтович В. М. Українська міфологія / Войтович В. М. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
5. Калашник В. С. Особливості слововживання у поетичній мові : Навч. посібник / Калашник В. С. – Харків : ХДУ, 1985. – 68 с.
6. Карпенко Ю. А. Имя собственное в художественной литературе / Карпенко Ю. А. // Научн. докл. высш. шк. : Филологические науки. – Москва, 1986. – № 4. – С. 34–40.
7. Карпенко Ю. А. Специфика имени собственного в художественной литературе / Карпенко Ю. А. // Onomastica. – 1986. – Т. 31. – С. 5–22.

8. Михайлов В. Н. Лингвистический анализ ономастической лексики в художественной речи. Учебное пособие / Михайлов В. Н. – Симферополь : СГУ, 1981. – 27 с.
9. Сухомлин І. Д. Прізвища та їх функції в поезіях Т. Шевченка / Сухомлин І. Д. // Питання стилістики української мови. – Чернівці, 1963. – С. 68–70.
10. Сухомлин І. Д. Питання антропоніміки в українській мові : Навчальний посібник / Сухомлин І. Д. – Дніпропетровськ, 1975. – 109 с.
11. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії / Чабаненко В. А. – К. : Вища школа, 1984. – 167 с.
12. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : Вступ та імена / Чучка П. П. – Ужгород, 1970. – 103 с.

Перелік умовних скорочень

- Вінгр ЗОТД** – Вінграновський М. З обійнятих тобою днів / М. Вінграновський. – К. : Веселка, 1993.
- Вінгр ЦЖЯЛ** – Вінграновський М. Цю жінку я люблю / М. Вінграновський. – К. : Дніпро, 1990.
- Др ЛДК** – Драч І. Лист до калини / І. Драч. – К. : Веселка, 1990.
- Кол С** – Коломієць В. Світень / В. Коломієць. – К. : Молодь, 1982.
- Корот М** – Коротич В. Можливості / В. Коротич. – К. : Дніпро, 1970.
- Кост** – Костенко Л. Вибране / Л. Костенко. – К. : Дніпро, 1989.
- Мал** – Малишко А. Зорі світ провіщають / А. Малишко. – К. : Дніпро, 1969.
- Ол П** – Олійник Б. Поезії / Б. Олійник. – К. : Дніпро, 1986.
- Павл ВТ 2** – Павличко Д. Вибрані твори у 2-х томах. Т. 1 / Д. Павличко. – К. : Дніпро, 1979.
- Павл ВТ 3** – Павличко Д. Вибрані твори у 3-х томах. Т. 2 / Д. Павличко. – К. : Дніпро, 1989.
- Симон** – Симоненко В. Лебеді материнства / В. Симоненко. – К. : Молодь, 1981.
- Стус ІКМП** – Стус В. І край мене почує / В. Стус. – Донецьк : Донбас, 1992.

В. І. Лухтура,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к.філол.н., доц. Н. В. Павлик.

НАРОДНО-РОЗМОВНА ФРАЗЕОЛОГІЯ В МОВНІЙ ТКАНИНІ РОМАНІВ ЮРІЯ ПОКАЛЬЧУКА "ОЗЕРНИЙ ВІТЕР" ТА "ШАБЛЯ І СТІЛА"

Анотація. Стаття присвячена дослідженню семантики та формального вираження мовної одиниці як структурного компонента художнього тексту. Увага зосереджена на семантико-стилістичному потенціалі фразеологічних одиниць в ідіостилі Юрія Покальчука.

Ключові слова: ідіостиль, фразеологічні одиниці, стилістичні функції фразеологізмів.

Юрій Володимирович Покальчук відомий сучасникам як український письменник, перекладач, науковець. "У всіх творах Юрка Покальчука бувають пристрасті кохання, густа еротика, але над усім наскрізно проходить одне – віра у високі моральні принципи як найвищу цінність, у людську шляхетність, у незламну любов і справжню дружбу, у силу і непереможність високого духу – те, що, на думку автора, в усі часи і віки творило з людини Людину" [1, 2]. Своєю творчістю він виводить українську літературу на світовий рівень, тому вивчення мовностилістичних особливостей його прози є необхідним для розуміння місця письменника в сучасному мовно-літературному процесі.

Основним об'єктом вивчення ідіостилію письменника вважається мова його художніх творів, сукупність мовно-виразових засобів, які вирізняють автора як індивідуальну особистість з-поміж інших письменників. Тому **актуальність** наукової роботи зумовлена потребою дослідити мову художньої літератури шляхом дослідження ідіостилів визначних українських письменників. **Мета статті** – вивчення семантико-стилістичного потенціалу фразеологічних одиниць у прозі Юрія Покальчука. Для дослідження обрано твори письменника "Озерний вітер" та "Шабля і стріла". У процесі аналізу застосовувались метод лінгвістичного опису мовних фактів та семантико-стилістичний метод.

Дослідження ідіостилю автора через мову його творів пов'язується з працями таких визначних науковців, як В. Виноградов, Л. Брославська, В. Чабаненко, Л. Ставицька, Ю. Жайворонок, П. Гриценко та інші.

Індивідуальна манера письменника виявляється в художньому мовленні та образно-виражальних ресурсах, які використовуються ним на всіх мовних рівнях. Передусім це лексичні мовні засоби й механізми створення експресивності художнього тексту. Саме такі чинники впливають на індивідуальну манеру письма Юрія Покальчука, формують його власний стиль викладу думок.

Серед лексичних образно-виражальних засобів, широко представлених в обстеженому текстовому матеріалі, увагу зацентруємо на фразеологічних зворотах. Фразеологізм – це одиниця мови, що складається з двох і більше роздільно оформлених компонентів і характеризується відтворюваністю, цілісністю значення, стійкістю лексичного складу та граматичної будови. Фразеологізми є репрезентантами культури етносу, експресивними й образними одиницями [3, 190].

Отже, значна кількість фразеологічних одиниць наділені експресивно-емоційною та оцінною семантикою. Вони набагато виразніше, ніж окремі слова, розподіляються в певних структурно-функціональних стилях, виявляючи свою належність до кожного з них, а також до сфери усного чи писемного мовлення, мають більш яскраве експресивне чи емоційне забарвлення [2, 150]. Тому під час вивчення стилістичного плану функціонування фразеологізмів дослідники звертають увагу передусім на вживанні їх у художньому тексті, закріпленні в певному стилі мовлення. Відповідно до цього виділяють такі групи стійких сполук: міжстильова, розмовно-побутова, народнопоетична і книжна фразеологія.

Фразеологічні звороти є неодмінним елементом художнього твору, оскільки це влучний засіб для характеристики ситуацій та персонажів – **зображувально-змальовальна функція** і для виявлення різних почуттів – **зображувально-емоційна функція**.

Фразеологічні одиниці, особливо стилістично марковані, здатні відтворити широкий діапазон емоцій, оцінок, ставлень, які імпонують авторському задуму, а специфічне введення їх у текст підвищує експресивність мовлення. В обстежених творах письменника, зокрема романах "Озерний вітер" та "Шабля і стріла", у виявлених нами фразеологізмах переважає:

по-перше, позитивне ставлення до персонажів чи явищ дійсності, наприклад: *Зразу видно, що **ще зелений*** [1, 193];

по-друге, виділимо також функцію відтворення внутрішнього стану персонажа, наприклад: *Піде, бува, у пушу, а в мене раптом серце затьохкає в грудях, **аж подих перехоплює*** [1, 9]; *І від цього іншого "може" **йшов мороз по шкірі**, бо то означало прокляття, біду, смерть, втрату всього, що мав, у що вірив, чим жив* [1, 192];

по-третє, виявлено й емоційно-експресивну функцію, наприклад: *Пан з півгодини посидів, пожартував, раптом весело засміявся, і Данило почервонів, готовий **крізь землю провалитися** від сорому, ший зараз на пана, на себе, на все, що діялося* [1, 139].

Аналізуючи твори Юрія Покальчука, ми з'ясували, що у його творчості переважають розмовно-побутові фразеологізми. І не дивно, адже основними сферами вжитку цієї групи є побутове усне мовлення та художній стиль. Мета вживання автором фразеологізмів полягає у відтворенні розмовної мови персонажів, передачі почуттів та переживань тощо.

За тематикою вибрані фразеологічні одиниці можна розподілити на такі основні групи:

– сполуки, які підкреслюють стан стресу, наприклад: *Чари поймали тіло оросута від того сміху, **мороз йшов по шкірі** Данилові, і, вже не тямлячи себе, він втратив залишки самовладання, які в нього ще лишались, коли вперіщила його нагайка Юнус-хана, бо він осмілювався зиркнути так на хана, як колись на...* [1, 91];

– любов, наприклад: *Скільки болю може витримати за своє життя людина, скільки разів можна любити когось і втрачати щойно надбане, щойно те, що **припало до серця**, що стало часткою тебе* [1, 97];

– витівка, наприклад: *Данило йому подобався, і він би охоче затримав невільника у себе на службі, але якось, зиркнувши йому в очі, відмовився від цієї думки, збагнув, що колись обов'язково спробує тікати цей оросут, колись та **викине** якесь **колінце**, то нехай комусь іншому* [1, 97];

– раптовість, наприклад: *А оскільки ти **впає мені на голову**, то що було робити* [1, 117];

– істина, наприклад: *Хоч він мене врятував від цієї гюрзи, **ніде правди діти*** [1, 117];

– безсилля, наприклад: *Незрозуміла тривога повзла у серце юнака, – закрадалась далі і далі, вже його гнідий тулпар не чувся у руках, вже не почував Айдар під собою нічого, тільки чув стукіт копит, тільки стогін землі* [1, 119];

– образа, наприклад: *Але він терпів, розуміючи, що не час зараз сваритися з оросутом через дрібниці, і тому ковтнув образливі для себе слова, уважно стежачи за вершниками, що наближались, і вслухаючись у слова Данила* [1, 120];

– смерть, наприклад: *Усе решта, пережите ним разом із молодим кипчацьким воїном за цих три дні, здавалося іграшками, хоч насправді **накласти життям** могли не раз і небезпека чигала на них повсякчас, ще й зараз десь літала над ним* [1, 128];

– замислення, наприклад: *Данило спробував було підвести голову, хотів ще щось сказати Айдарові, та приплив болю кинув його у темін знову, і він **втонув у безпам'яті*** [1, 132]; *Остання думка була заспокійлива, і Данило разом із нею знову **поринув у забуття*** [1, 142];

– застереження, наприклад: ***Бережися** панської ласки **як вогню*** [1, 134];

– бажання зникнути, наприклад: *Пан з півгодини посидів, пожартував, раптом весело засміявся, і Данило почервонів, готовий **крізь землю провалитися** від сорому, ший зараз на пана, на себе, на все, що діялося* [1, 139];

– невиконане завдання, наприклад: *І зустріч їхня остання була ніби блискавка, ніби смерч із живих тіл, ніби нікому на світі **не розплести** було той **клубок**, в який сплелися вони у жазі пристрасті* [1, 149];

– час, наприклад: *Як-не-як, а те хліборобське життя своє, яке було **в** його початках, **дідах і прадідах**, в його крові, не знищило в ньому ніщо і не могло знищити, бо то була його основа* [1, 151];

– зникнення, наприклад: *Коли воїни Касим-султана над'їхали знову до аулу, їхній ватаг вилаяв мешканців, погрозив їм, що коли прихистять хоч одного з ворогів султана, аул буде **зметений з лиця землі**, знищений дотла* [1, 157];

– правота, наприклад: *Мабуть, панна **має рацію**, що так вчинила* [1, 163];

– страх, наприклад: *Піде, бува, у пущу, а в мене раптом серце затьохкає в грудях, **аж подих перехоплює*** [1, 9]; *І від цього іншого "може" **йшов мороз по шкірі**, бо то означало прокляття, біду, смерть, втрату всього, що мав, у що вірив, чим жив* [1, 192];

– юність, наприклад: *І я побачу, що тоді співатимеш! Зразу видно, що **ще зелений*** [1, 193];

– безвихідне становище, наприклад: *Він **потрапив** зараз **у глухий кут**, у цілковиту безвихідь, став перед глухою стіною заперечення цього власного роду і племені, усього степу, в якому він виріс* [1, 197];

– здатність бачити, наприклад: *Під'їхав до центральної юрти в аулі, де вже зібралися люди, **виділив на око серед них старійшину**, зліз з коня, привітався* [1, 204] та ін.

У таких стійких сполуках відчутна стилістична маркованість. У досліджуваній прозі вони передають, настрої, почуття, процеси, характеризують поведінку людини відповідно до тієї чи іншої ситуації тощо.

Отже, розмовна фразеологія у проаналізованих творах надзвичайно багата і різноманітна за своїм складом, яскраво експресивна та емоційно насичена, володіє великими стилістичними можливостями, служить засобом художнього переконання читача, висловлення набутої віками народної мудрості, величезного життєвого досвіду тощо. Фразеологізми у творчості Юрія Покальчука надають його романам експресії, виражають почуття героїв, їхні настрої. За вживаним фразеологізмом можемо зрозуміти, яке значення містить, яку оцінку надає вчинкові героя чи його постаті автор загалом.

Література

1. Покальчук Ю. В. Шабля і стріла / Юрко Покальчук. – Харків: Фоліо, 2003. – 543 с.
2. Сучасна українська літературна мова: Стилістика / за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1973. – 588 с.
3. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика: [підручник] / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін. – К.: Знання, 2013. – 340 с.

МЕТАФОРА ЯК СИНТАКСЕМА У СПОРТИВНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті висвітлено семантико-синтаксичні особливості метафор, пояснено їх функціонування у спортивному медійному дискурсі. Зафіксовані мовні одиниці класифіковано за синтаксичними параметрами.

Спортивний медійний дискурс сповнений образними мовними засобами, із-поміж яких особливу увагу слід звернути на концептуальну метафору. Найбільш проблемним аспектом їх аналізу є синтаксична характеристика. Н. Слобода зазначає, що на практиці часто звертають увагу на такі типи, як генетивні, атрибутивні, іменниково-дієслівні (у межах яких зазвичай не розмежовують предикативні метафори та конструкції з прямим додатком – об'єкtn). Метафоричні приклади та обставинні або адвербіальні метафори потрапляють у поле зору лінгвістів значно рідше. Дослідниця наголошує на еволюції синтаксичної системи та потребі вивчення нових синтаксичних форм метафори [8, 86].

Певні ідеї як результат осмислення коментатором спортивних подій у синтаксичній теорії називаються пропозиціями. Трансформації пропозицій за посередництва формальних засобів вираження дозволяють говорити про їхні конкретні знакові реалізації. Тобто відбувається вербалізація ідей із урахуванням семантико-синтаксичних особливостей речень. Це є підставою розглядати метафоричні вияви спортивних понять у ролі синтаксем, для яких "властиве співвідношення семантики та форми (взаємодія морфологічних, семантичних і функційних ознак)" [1].

Головну роль на семантико-синтаксичному рівні відводять предикату. М. Каранська предикатом визначає "словесний зміст повідомлюваного про предмет думки (дія, стан, ознака, що він таке або хто він такий, оцінка його тощо)" [3, 8]. Вони в реченні виступають присудками. Поділяючи погляди М. Мірченка, який говорить, що "складниками надкатегорії предикатності елементарного простого речення виступають підкатегорії: предиката дії, предиката процесу, предиката стану, предиката якості, предиката кількості і локативного предиката" [6], на матеріалі спортивного медійного дискурсу визначаємо такі типи:

- предикат дії: *Без сумніву, цей гол **окрилить** наш поєдинок ("Футбол 1"); Дуже добре наші **відскочили** в оборону (ТРК "Україна"); Тарас Степаненко зараз **погасив** контратаку (ТРК "Україна");*
- предикат процесу: ***Провалюються** опорні півзахисники збірної України (ТРК "Україна"); **Горить** Англія – потрібно щось вигадувати (ТРК "Україна"); "Валенсія" та "Евертон" **сперечаються** за цього футболіста (ТРК "Україна");*
- предикат стану: *Дуже все **законсервовано** у збірної Португалії (ТРК "Україна");*
- предикат якості, що реалізується у формі складеного іменного присудка з імплікованою дієслівною-зв'язкою. Напр.: *Але, враховуючи становище гірників, цей сезон – велика **звитяга** ("Футбол 1"); Самі Хедіра – це робоча **конячка** ("Футбол 1"); **Поговорюють**, що це найголовніший **діамант** клубу, на якому сподіваються заробити найближчим літом, продавши його у топ-клуб ("Футбол 1"); **Контратаки** – наша **зброя** (ТРК "Україна");*
- локативний предикат, для якого характерний тісний зв'язок присудка з обставиною місця. Напр.: ***На цвинтарі футбольних сподівань** Ісландії, я думаю, не так багато **залишилось місця**; Англія швидко пропустила, пішла вперед і **потрапила в полон** (ТРК "Україна"); Є подача **в глибину**, і там арбітр фіксує порушення правил ("Футбол 1"); Довго Італія **не вилазила зі своєї ями** (ТРК "Україна").*

У ролі предикатів кількості спортивні метафори не виступають.

Окремий розряд становлять субстанційні синтаксеми, що можуть перебувати в позиції і підмета, і додатка. Із цього приводу О. Межов зазначає, що "формально-синтаксичні варіанти субстанційних синтаксем залежать передусім від їхніх морфологічних форм вираження та типу синтаксичного зв'язку із

предикатним компонентом" [5, 154]. Відповідно до семантико-синтаксичних відношень розрізняють кілька типів субстанційних синтаксем.

Суб'єктні синтаксеми, що вказують на виконавця дії, виступають у реченні підметами. Напр.: *Вирішальний м'яч на рахунку Зідана, коли **Дід Мороз** – **Абель Шав'єр** – забив рукою (ТРК "Україна"); **Десять воїнів** Михайла Фоменка та Віктор Коваленко (ТРК "Україна");* головний член односкладного речення, що співвідноситься з підметом двоскладного речення: ***Дизайнер** гри німецької команди (ТРК "Україна").*

Для об'єктних синтаксем властивий правобічний керований зв'язок, що чітко простежується у прямих додатках. Як пише О. Межов, "функції сильнокерованого компонента набуває і об'єктна синтаксема передусім в знахідному та родовому відмінках. Інші непрямі відмінки сполучаються з присудком сильним підрядним зв'язком внаслідок їхнього переміщення в позицію знахідного об'єкта" [5, 155]. Напр.: *Починають вмикати **фен** і сушити цей матч португальці (ТРК "Україна"); Карвальйо гарантує **протекцію** в центрі поля (ТРК "Україна"); Цього разу Швеція впевнено здолала своїх **сусідів** ("Футбол 2"); Тут пригальмовує, має дві **адреси**, але перекривають цю атаку... (ТРК "Україна").*

Малопродуктивними є інструментальні синтаксеми, що називають знаряддя виконання дії. Серед таких переважають іменникові метафори в орудному відмінку. Напр.: *Захисник **ножицями** скопив 10-го номера ("UA: Перший"); Левандовський **черпачком** накидує ("Футбол 2").*

Локативні синтаксеми, підкатегорію яких виділяють із-поміж предикатів та які є семантично вмотивованими серед адвербіальних, називають і як підгрупу субстанційних синтаксем. Їхньою ключовою відмінністю є семантична обмеженість, що виявляє себе у вираженні напрямку, у називанні вихідного та кінцевого пункту руху. Подібних конструкцій із метафоричними компонентами у спортивному дискурсі поки що не зафіксовано.

Атрибутивні синтаксеми розглядаються у граматиці як предикати другого вияву, адже вони, на думку В. Каленича, "постають унаслідок згортання одного з вихідних елементарних простих речень і переміщення предиката з типової для нього і центральної позиції присудка в периферійну прислівну позицію" [2, 38]. Ці синтаксичні одиниці мають оцінний відтінок щодо суб'єктів і об'єктів речення. Зібраний матеріал із коментаторського мовлення засвідчує традиційну сполучуваність слів: для узгоджених означень характерна переважно приіменникова лівобічна валентність, напр.: *Одинадцять **сухих** матчів у цьому сезоні у Харда ("Футбол 2"); Ідеальний, **ювелірний**, надзручний простір (ТРК "Україна"); **Розрізна** передача небезпечна! ("Футбол 2"); Боатенг із числа футболістів, які можуть собі дозволити **брудну** гру (ТРК "Україна"); Хороший, **таранний** центр-форвард (ТРК "Україна");* для неузгоджених означень – позиція приіменникова правобічна валентність, напр.: *... лінія нападу 1996 року могла б дати фору нападникам цього **розливу** ("Футбол 2"); Це була комбінація **двох мікрофонів**: рижий мікрофон віддавав на чорного (ТРК "Україна"); І тут Селезньов з його вмінням **затоптати суперника** буде дуже серйозним опонентом ("Футбол 2"); Маріо Гомес продемонстрував своє вміння в **футбольному фехтуванні** ("Футбол 1").* Із огляду на широкий спектр семантичних відтінків атрибутивних синтаксем, погоджуємось із твердженням, що вони "виражають різнопланові якісні, відносні, присвійні ознаки чи властивості (у приіменниковій позиції) або репрезентують означальні характеристики одновалентних дієслівних предикатів" [2, 38].

Адвербіальні синтаксеми повідомляють додаткову інформацію про предикат. У ролі обставини мети виступають цільові синтаксеми, що відображують мотиви дій, їхній кінцевий результат. Напр.: *Фернандо Кано працює **на власну футбольну заліковку** (ТРК "Україна").* У таких випадках простежується зв'язок не лише з предикатом, який характеризується, а й з підметом, який є виконавцем цілеспрямованої дії, адже "семантика таких предикатів зорієнтована лише на суб'єкт і не спрямована на об'єкти, процеси, явища, для реалізації яких відбувається дія, процес чи стан" [2, 40].

Обставинні синтаксеми способу дії вживаються коментаторами для якісної характеристики предиката. Найчастіше виражаються іменниками, подеколи – прислівниками. Напр.: *Проти Матеуса зіграли **корпусом** ("2+2"); Іспанці, можна сказати, поки **на холостих** входять у цей поєдинок ("Футбол 2"); Захисник... впливається **клицем**, м'яч відбирає (ТРК "Україна"); Два останні матчі Сергій Ребров програв **насухо** (ТРК "Україна"); По обличчю Боровика завжди важко щось прочитати, хіба що в епізодах, коли він **пеклом** дихає на оборонців ("2+2").*

Функцію обставини умови виконують умовні синтаксеми. Умовні синтаксеми, на думку О. Межова та Н. Попович, виражають реальну чи ірреальну умову, за якої відбуваються або могли б відбутися події, явища [4; 7]. Цей різновид у спортивному дискурсі не дуже продуктивний. Напр.: **За його правління "Фулхем" не вилітав з Ліги (ТРК "Україна")**. Як правило, такі метафори репрезентують справжні футбольні ситуації, а не ірреальні.

Метафори в ролі темпоральних синтаксем виконують функцію обставини часу. Подібні поширювачі є обов'язковими елементами в семантико-синтаксичній структурі речень, у яких повідомляється про момент дії або хронологічні межі її здійснення. Напр.: **"Брага" включає швидкість, активізується під завісу тайму ("Футбол 1"); Алекс Тейшейра залишив команду в зимове трансферне вікно (ТРК "Україна")**.

Посилюють характеристику, репрезентують додаткову дію напівпредикативні апозитивні синтаксеми, "семантичне значення та граматичне вираження яких зумовлені семантико-граматичним значенням означуваного компонента" [9, 5]. Спортивний медійний дискурс є площиною для творення лише деяких типів таких структур. У реченнях ці конструкції виконують роль відокремленої обставини: **В найкращому стилі грає Хуарежма, на носовій хустиночці прибравши свого суперника ("Футбол 1"); Тут Боровик свою команду рятував, виписавши їй страховий поліс ("2+2")**.

У коментарях фіксуються конструкції, у яких є кілька метафоричних компонентів у головних позиціях. Координація кількох метафор становить предикативний центр: **Окопалися біля чужих воріт чеські партизани ("Футбол 2")**. Подеколи образністю наділяється ціла реченнева структура: **На даний момент абонент не може прийняти передачу (ТРК "Україна")**.

Характеристика метафор на синтаксичному рівні дозволяє висновувати, що особливих обмежень у використанні образних висловлювань у спортивному дискурсі немає. Телевізійні прямі трансляції футбольних матчів насичені метафорами, різними за смисловими відношеннями, синтаксичними зв'язками та виконуваними функціями. Хоча варто зазначити, що деякі типи синтаксем досі не вживалися, однак це пояснюється відсутністю потреби в конкретній комунікативній ситуації.

Література

1. Загнітко А. П. Семантико-синтаксична структура простого речення [Електронний ресурс] / А. Загнітко // Режим доступу: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/128801/Books_2010_2019_018-2013-1_11.pdf?sequence=1
2. Каленич В.М. Семантико-синтаксична неелементарність речень з одновалентними дієслівними предикатами / В. М. Каленич // Наукові праці. – Випуск 92. – Том 105. – С.36-41.
3. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови: Навчальний посібник для студентів вузів / М. У. Каранська. – К.: Либідь, 1995. – 312 с.
4. Межов О. Мінімальна синтаксична одиниця умови у структурі простого ускладненого речення / О. Межов // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / укл.: А. Загнітко (наук. ред.) та ін.; Донецький національний університет. – Донецьк, 2013. – Вип. 27. – С. 88–92.
5. Межов О. Формально-синтаксичні та комунікативні варіанти субстанційних синтаксем / О.Межов // Studia Linguistica. – 2012. – Випуск 6. – С.153-159.
6. Мірченко М. В. Синтаксичні категорії речення: Автореферат дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 "Українська мова" / Мірченко М. В.; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2002. – 36 с.
7. Попович Н. М. Числівниково-іменникові сполуки у функції детермінантів з умовним та допустовим значенням / Н. М. Попович // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2011. – Випуск 537. – С.33-35.
8. Слобода Н.В. Розширення синтаксичних можливостей метафори в поезії шістдесятників / Н. В. Слобода // Філологія. Мовознавство. – 2009. – С. 86-89.
9. Яцук О.В. Речення з напівпредикативними апозитивними одиницями в українській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століть: Автореферат дис. ... к. філол. наук: 10.02.01 "Українська мова" / О.В. Яцук. – Чернівці, 2011. – 20 с.

ЕВФЕМІЗМИ І МОВНА ЕТИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ СМЕРТІ ЛЮДИНИ

В останні десятиліття лінгвістика приділяє значну увагу проблемі національної картини світу етносу, відображенню народних традицій у мові. Цінним матеріалом для тих, хто займається цією проблемою, є фразеологія, яка серед інших пластів мови вирізняється особливо яскравою національною маркованістю.

Слушною є думка В. Ужченка та Л. Авксентьева про те, що матеріальне й духовне життя народу становить невичерпне джерело ФО і водночас створює екстралінгвістичне тло, на якому об'ємніше проступають і мовні цінності [1].

Мета нашої статті – розкрити значення терміну "ефемізми", причину виникнення ефемістичних висловів, представити ефемістичні фразеологічні одиниці на позначення смерті людини.

Евфемізми – це вислови, що вживаються для уникнення слів із грубим чи непристойним змістом, неприємним забарвленням. Причиною виникнення евфемізмів є табу, заборони, що відомі ще з доісторичної доби; вони пов'язані з язичницькою обрядовістю, звичаями, обрядами, віруваннями наших предків. За Р.О.Будаговим, евфемізми – це своєрідні "словесні пом'якшення". Основа таких слів-табу полягає у відчутті страху перед міфологічними істотами, персоніфікованими явищами природи. Причиною виникнення евфемізмів пізнішого походження стали принципи й поняття морального характеру.

Останнім часом українська фразеографія активно розвивається й поповнюється численними загальномовними та ареальними працями (І.Виргана і М. Пилинської, Н. Вархол та А. Івченка, Г. Доброльожі, М. Пазяка, Г.Удовиченка, В. Ужченка та Д. Ужченка, В. Чабаненка тощо). Науковці звертають увагу на фразеологічні одиниці (ФО), що виступають в ролі евфемізмів. Багато фразеологізмів на позначення смерті. Цей факт є яскравим свідченням того, наскільки важливе місце займає логічне завершення людського життя у картині світу етносу.

Розглянемо деякі із фразеологізмів, що вживаються натомість слова померти. Спілкуючись, співрозмовники намагаються пристосовуватися до певного мовного середовища. Так, серед християн уживаються вислови із словами-компонентами *дух, душа, Бог*. Згідно з християнським віруванням у людини є душа, дух і тіло. Смерть означає відторгнення душі й духу від тіла. Ця ознака лягла в основу ФО: *душа покидає тіло, душа прощається з тілом* "хтось вмирає", *душа вилетіла, душа відлетіла на небо, душу Богові віддав* "вмер". За релігійним уявленням, дух – це безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя і відрізняє її від тварин, звідси ФО: *випустити дух* "вбити", *віддати Богу дух* "вмерти", *дух вийшов (вискочив) з кого* "умер", *дух спустити, пуститися духу* "умерти". У ряді ФО можна спостерігати заміщення компонентів *дух/душа*. Це відголоски віри, що людина має тіло й душу, існування ж духу не береться до уваги. Таке розуміння не характерне для православних християн. Нерозуміння тріади "тіло-душа-дух" характерне й для багатьох пересічних людей. Віра в існування Бога породила ряд ФО: *Бог забрав до себе* "вмер", *стояти на божій дорозі* "вмирати", *пішов до Бога* "вмер", *ступити/ступив на Божу путь* "вмирати/вмер", *була на Божій постелі* "вмирати". ФО *стати на Божу путь, на Божій дорозі, на Божій постелі* полісемантичні, оскільки мають значення *померти* або *тяжко занедужати*.

Після смерті людину традиційно ховають. Тому навіть якщо людина ще не померла, але вже близька до смерті, кажуть, що вона *дивиться у могилу*, тобто, могила як звичне місце поховання людей є у свідомості українців символом самої смерті, про що свідчать фразеологізм *землю пахне* у значенні "бути близьким до смерті".

Цікаву внутрішню форму має фразеологізм *посилати по смерть когось* з семантикою "хтось є дуже повільним" (буквальне значення – "посилати за смертю когось") (рос. тільки за смертю посылать – 'вираження незадоволення тим, що хтось, кому дали певне доручення, довго відсутній', аналогічне українське за смертю посилати). Тут зображено персоніфіковану смерть, місце перебування якої, за

уявленням багатьох народів, дуже далеко й недоступне для людей. Припускаємо, що ФО такого роду дуже давні, виникли ще у дохристиянську епоху, коли персоніфікувалися всі ключові явища дійсності, які мали вплив на існування людини. Звідси логічний висновок: смерть у мовній картині світу українців є водночас і явищем, і одухотвореним об'єктом.

Померти можна по-різному, і це яскраво демонструється на прикладі кількох фразеологічних одиниць. ФО *полягти (загинути, умерти) смертю хоробрих* має значення "загинути в бою", *собаці собака смерть* – "смерть погані людини", *смерть за смерть* – "відплата, помста за вбивство", *нести (сіяти) смерть* – "знищувати, позбавляти життя багатьох", *своєю смертю* зі словом помирати – "померти від хвороби, від старості", *не своєю смертю* зі словом помирати – "померти передчасно (від підступних дій, в бою, від нещасного випадку тощо)". Особливість ФО *своєю смертю* та *не своєю смертю* зі словом помирати полягає в тому, що кожний із фразеологізмів, ужитий без слова-супровідника *помирати* або з будь-яким іншим словом, перестає бути фразеологізмом. Дієслово *помирати* невід'ємне від самого фразеологізму в будь-яких випадках його вживання, хоча воно й не входить до його компонентного складу.

ФО *три чисниці до смерті (до віку)* – "про людину, близьку до смерті; про що-небудь старе, кволе, немічне". Особливістю ФО *три чисниці до смерті* можна вважати її активне використання в літературі, про що свідчить велика кількість прикладів, зафіксованих у різних джерелах. Одним із компонентів зазначеного фразеологізму є слово чисниця, яке на сьогодні вже вийшло з активного вжитку, а тому затемнює й приховує внутрішню форму ФО. Мовою пряхь три чисниці – "дуже мало", бо чисниця – "десята частина (3 нитки) пасма". Отже, коли говорять три чисниці до смерті – це означає, що комусь залишилося мало жити [2, 35]: Вам треба богу молитись, а не жениться. Ну і який з вас чоловік буде, коли вам *три чисниці до смерті* (М. Кропивницький). Приклад ФО *три чисниці до смерті* яскраво ілюструє, що для відновлення прихованої семантики фразеологізму, а відповідно і його внутрішньої форми необхідно звертатися до джерел походження його складників, інакше фразеологізм як кодовий знак передачі певної інформації залишиться нерозшифрованим. Аналіз фразеологізмів зі словом-компонентом *смерть* у лексичному наповненні свідчить про активне вживання цього компонента в непрямих відмінках однини – *три чисниці до смерті*: Шрам: ...То ще ми з бабусею потанцюємо... Баба: Тьху! *Три чисниці до смерті*, а він ще танцювати збирається (М. Старицький) (Р.в.); *нести (сіяти) смерть*: Ти тремтиш. ти поблід, лиходію? *Ніс ти смерть* – умри ж тепер сам! (М. Рильський) (З.в.).

Знання мовних звичаїв залежить від культурного, естетичного розвитку мовця, від володіння соціальним досвідом. З естетичним розвитком мовця пов'язане поняття делікатності. Делікатність – це стиль поведінки, поєднання внутрішнього і зовнішнього у поведінці, це здатність людини поводитися з іншими уважно, виявляти чуйність, зважати на особливості сприймання. Тому замість слова *померти* вживають такі фразеологізми: *відійшов від нас, пішов від нас, відійшов у небуття, пішов до праотців* (до батька, матері – залежно від того, хто вже помер у родині); *немає серед нас когось, відійшов за вічну межу, пішов на той світ, покинув цей світ, попрощався з цим світом, переселився на той світ, перейшов до світа мертвих* "вмер".

Слово *смерть* замінюється виразами – *остання мить, вічний спокій, уснув навіки, прийшов час*.

Як бачимо, евфемізація є одним із найпродуктивніших засобів фразеотворення. Фразеологізми семантичного поля "смерть" займають чільне місце у мовленні населення Луганщини і зафіксовані практично в усіх загальномовних, регіональних, ідеографічних словниках української мови.

Література

1. Ужченко В. Д. Українська фразеологія. / Віктор Дмитрович Ужченко Харків, 1990.– 176 с.
2. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму / Віктор Дмитрович Ужченко. – К. : Рад. шк., 1988. – 278 с.
3. Фразеологічний словник української мови. У 2-х т. / Упорядн. В.М.Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк.– Київ, 1993. – 169 с..

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В ЕПІСТОЛЯРНИХ ТЕКСТАХ О. ДОВЖЕНКА

Анотація. Охарактеризовано типи фразеологічних одиниць у листах О. Довженка. На яскравих прикладах висвітлено функціональне значення фразеологічних зрощень, єдностей та сполучень в епістолярії письменника.

Наприкінці ХХ століття в коло зацікавлень науковців активно почали входити епістолярні тексти. Така увага значною мірою була зумовлена пошуками історичної правди, намаганням якомога повніше відтворити перебіг подій політичного та культурного життя українського народу.

Епістолярний стиль — це стильовий різновид мови, який утілюється в таких проявах як листи, щоденники, спогади та ін. Текст, написаний епістолярним стилем, може належати до різних сфер суспільної та індивідуальної свідомості людини та може бути стилістично неоднорідним [3, с. 97]. Не всі науковці вважають його самостійним стилем, а приписують його до підстилю розмовного.

Епістолярний стиль, як стверджує мовознавець П. Дудик, суттєво і своєрідно відрізняється від інших стилів. Епістолярна форма володіє властивостями теми лірики, що дає можливість автору, за думкою Аристотеля, "залишатися самим собою"[2, 45]. Ознаками епістолярного тексту є те, що в його основі наявні матеріали з власного життя, думки, почуття, конкретна суть дійсності.

Лист як епістолярний жанр має свою специфіку, свої характерні риси. Це форма безпосереднього звертання до адресата, прагнення автора змусити адресата активно діяти. Ознаками епістолярного стилю є логічна послідовність викладу, точність і лаконічність, докладні висновки, дотримування і наявність певної композиції. Мова з епістолярними ознаками обслуговує специфічне заочно-писемне спілкування однієї особи з іншою (іншими) у найрізноманітніших сферах життя – виробничій, професійній, а найбільше – у побутовій, щоденній, ситуативній. Епістолярне мовлення у своєму типовому вияві – монологічне, проте природними елементами епістолярного тексту можуть стати, на думку П. Дудика, і діалоги, почуті або прочитані автором, а потім відтворенні в листі [3, с. 160].

В українському мовознавстві серед досліджень, що ґрунтуються на листуванні українських культурних та громадських діячів кінця ХІХ – початку ХХ ст., традиційно переважали праці, присвячені лінгвостилістичному аналізу епістолярних текстів (праці К. Ленець, М. Сірого, П. Тимошенка, Н. Журавльової, О. Братаніч). Епістолярій активно залучався й до висвітлення особливостей формування норм єдиної української літературної мови (праці М. Жовтобрюха, Л. Булаховського, Ф. Жилка, Ю. Шевельова, В. Чапленка, О. Муромцевої, В. Статєєвої, Л. Ткач), проте конкретний мовний фактаж епістолярних текстів використано лише в окремих із них (праці К. Ленець, М. Пилинського, В. Статєєвої, Л. Ткач, Л. Лушпинської).

Як зазначають дослідники, "матеріали епістолярію забезпечують докладніше висвітлення різних сторін розвитку літературної мови: поповнення її лексичного і фразеологічного фонду, вироблення граматичних, семантичних та стилістичних норм. У листах простежується вирівнювання і усталення окремих мовних засобів як відображення розвитку живого розмовного мовлення"[3, с. 161].

Духовна та творча спадщина О. Довженка на сьогодні є об'єктом пильної уваги з боку дослідників. І це не випадково, адже Олександр Петровичу вдалося залишити невичерпний слід у розбудові етико-гуманістичних традицій національного письменства. Саме листи О. Довженка "виявляють у чистому вигляді справжню суть людини, зокрема людини творчої - письменника, митця. Виявляють його уподобання, його святощі, не приховуючи відтінків, внутрішніх суперечностей, набагато повніше й автентичніше, ніж інші вияви літературно-публіцистичного висловлювання"[1, с. 98].

О. Довженко залишив по собі багату епістолярну спадщину, частина якої опублікована в п'ятитомному київському виданні творів письменника, а ще більша кількість приватних кореспонденцій і на сьогодні чекає на свого дослідника. Варто при цьому відзначити, що листи Олександра Петровича виходять за порівняно вузькі межі побутового інформаційного зв'язку, являючи собою різноманітні моделі діалогу з іншими авторами й текстами, сучасниками та їх висловлюваннями [3]. Однак,

найглибиннішим пластом епістолярію письменника є самоаналіз, розкриття потаємних механізмів своєї вдачі, тобто всього того, що могло бути висловлене лише в листі.

Для аналізу епістолярію О. Довженка ми обрали його листи 1928-1945 рр., адресовані І. Соколянському, С. Ейзенштейну, В. Вишневському та іншим важливим персонам тодішніх реалій. Актуальним питанням цього періоду для письменника є війна. Саме цій темі він присвятив більшість своїх творів.

Ми спостерігаємо у листах О. Довженка велику кількість фразеологічних одиниць, які надають текстам українського колориту та урізноманітнюють мовлення автора. Виділивши різні типи фразеологічних одиниць у листах О.Довженка, ми помістили їх у таблицю.

Фразеологічні зрощення	"ты немного сгущаешь краски"(1938); "я люблю, чтоб горизонт не шатався"(1930);
Фразеологічні єдності	"жити сто літ сотнями жизней"(1930); "злодій налив мені в душу смутку"(1932); "суховієм висушило мені волосся"(1932); "здесь скоро будет небу жарко"(1942); "прийде час покладе вам на чоло всі зморшки, які вам судились"(1945);
Фразеологічні сполучення	"пустыми руками"(1928); "чорт би його забрав"(1945); "моя нива... засмічується бур'янами спогадів"(1945); "невиданные страдания, которые упали на несчастную голову моего народа"(1942)

Фразеологічні зрощення письменник використовує рідко. У них цілісне значення невмотивоване, тобто не впливає із значень його компонентів. Ці семантично неподільні фразеологічні одиниці виконують індивідуальні комунікативно-стилічні функції.

Фразеологічні єдності зустрічаються в епістолярії митця досить часто. Це тематично неподільні одиниці, але цілісне значення їх певною мірою вмотивоване значенням компонентів. О. Довженко використовує їх для вираження естетичного та емоційного аспектів мовлення.

Фразеологічні сполучення – стійкі мовні звороти, які не є семантичними одиницями, оскільки характеризуються певною самостійністю складових частин. Одне слово в таких одиницях є стрижневим, яке не може бути замінене іншим, а ті слова, що його характеризують, допускають взаємну заміну чи підстановку. Фразеологічні сполучення Олександр Петрович застосовує тоді, коли говорить про український народ та його приниження радянською владою.

Отже, аналіз епістолярної спадщини О. Довженка засвідчує, що митець досить часто звертається до фразеологічних одиниць у своїх творах. Через те, останні є свідченням не лише про час, в якому жив письменник, а й про нього самого. Такі листи дають змогу отримати об'єктивні судження про світоглядні цінності кінорежесера, його художньо-естетичні уподобання і творчу індивідуальність.

Література

1. Дудик П. С. Стилістика української мови / П. С. Дудик. – К., 2005. – С. 97-98.
2. Коцюбинська М. „Зафіксоване й нетлінне”. Роздуми про епістолярну творчість / М. Коцюбинська. – К.: Дух і літера, 2001. – С. 45.
3. Ленець К. В., Пилинський М. М. Епістолярний стиль в історії нової української літературної мови // Жанри і стилі в історії української літературної мови / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. – К.: Наук. думка, 1989. – С.160-162.

О. В. Спасенко,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
науковий керівник – к. філол. н., доц. О. Г. Хомчак.

СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ КРАСА В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Анотація. В статті проаналізовано лексеми-вербалізатори концепту краса у творчості український письменників. У поетичних текстах домінує репрезентація зовнішньої краси людини, це зумовлює визначальну роль зорового аналізатора в процесі сприйняття цієї ознаки й формування авторських уявлень про неї.

Для сучасного українського мовознавства надзвичайно важливим є вивчення мови в аспекті її взаємозв'язків із ментальністю, культурою, звичаями та традиціями українського народу.

Мета даної статті полягає у дослідженні лінгвокультурологічної природи концепту краса в українській художній картині світу, зважаючи на те, що семантика концептуальної одиниці зумовлена етнокультурною специфікою тієї картини світу, частиною якої є письменник.

Художня картина світу є подібною до мовної картини світу, яка відбиває індивідуальну картину світу автора і реалізується за допомогою мови у художньому тексті, стилістичних стратегій тощо.

Краса є феноменом когніції та культури, який характеризується зв'язком з концептом людина, що зумовлює антропоцентричне тлумачення сутності краси. Це пов'язує із особливостями світосприйняття людини і здатністю знаходити цю ознаку в дійсності.

Найчастіше українські письменники називають носіями краси – жінок. Наприклад, Т.Г. Шевченко в своєму вірші "Думка" наділяє головну героїню зовнішньою красою: "Нащо мені чорні брови, / Нащо карі очі, / Нащо літа молодії, / Веселі, дівочі? / Літа мої молодії / Марно пропадають, / Очі плачуть, чорні брови / Од вітру лияють. / Серце в'яне, нудить світом, / Як пташка без волі. / Нащо ж мені краса моя, Коли нема долі". Концепт краса репрезентується лексемами чорні брови, карі очі; літа молоді, веселі. Поет змальовує образ нещасливої сироти, яка втратила усе через зраду "чорнявого", тому чорні брови од вітру лияють, серце в'яне. Героїня не бачить сенсу в зовнішній красі, якщо не має щасливої долі. Нажаль, не завжди краса для жінки є запорукою її щасливої долі.

В поемі Т.Г. Шевченка "Петрусь" в словах головної героїні про власну красу та молодість – Занапастила мене мати, / Зов'яне марне у палатах / **Краса** і молодість моя – репрезентується значення мінливості і швидкоплинності жіночої краси. Бідолашна дівчина росла весь час одна, пізніше була продана генералу і посватана батьками за нелюбого. Тепер її чекає зовсім не те про що вона мріяла. В поемі Т.Г. Шевченка висвітлюється ознака краси як товару, як предмету власності.

Як відомо, красива жінка – красива в будь-якому віці. Показовим є уривок з роману "Маруся Чурай" Л. Костенко: "... Спливло життя, як листя за водою. / Я пригадала матір молодю. / Вона у мене, як була молодша, / була предивна, як на людський глузд. / Було, сльозами набрякають очі, / вона ж сміється кутиками вуст. / Таке обличчя чи така вже звичка, / а голосочок! — чистий, мов кришталь. / Така була **красива молодичка**, / вуста сміються, а в очах печаль" (Л. Костенко, "Маруся Чурай"). Колишня дивовижна вроді матері Марусі Чурай репрезентується лексемами предивна, обличчя сміється кутиками вуст, голосочок чистий, мов кришталь, красива молодичка. Змучена та пригнічена смертю чоловіка, в неї вуста сміються, а в очах печаль – це свідчить про оптимізм і любов до життя героїні. Письменниця наділяє образ матері надзвичайною красою та легкістю, поряд із нещасливими віхами життя.

Українські письменники оспівують не лише красу реальної жінки, а й красу Богинь, цариць. Наприклад, Максим Рильський репрезентує надхмарну красу богині любові Афродіти Мілоську: *Ти – матері Сікстинської сестра, / Земною, не надхмарною **красою** / Ти світиш нам. Падуть перед тобою / Віки й народи. Далечинь стара.* Афродіта є ідеалом жіночої вроди. Він вірить, що божественне створіння ніколи не помре в пам'яті нащадків, а навпаки постане з більшою силою.

В українському художньому дискурсі лексема *краса* репрезентується не тільки в семантичному полі "краса жіноча", але й семантичній площині "краса чоловіча". Зовнішня краса важлива не лише для дівчини, але й для чоловіків. Це яскраво показано в творі Юрія Яновського "Путь у Францію". Письменник застосовує тут словосполучення *навести красу* в значенні причепуритися, привести свій зовнішній вигляд в гарний стан: "*В одній перукарні, куди Анрі-Жак зайшов, щоб навести красу, перукар запропонував йому свого велосипеда*".

Іван Нечуй-Левицький використовує лексему *краса* в описі пана Прушинського зі свого твору "Бурлачка": "*...вже не дуже молодий панич, здоровий, широкоплечий, з великою головою, з цілою гривовою міцного волосся на голові, з розкішними чорними бровами на високому лобі. Все його лице дихало силою, мужньою красою*". Письменник описує не дуже молодого чоловіка, але який при цьому є здоровим, широкоплечим, привабливим, сильним та мужнім. В нього широкі плечі, велика голова, грива міцного волосся, чорні брови, високий лоб, що яскраво репрезентує його чоловічу красу.

Андрій Головка вважає, що *душевна краса* є не менш важливою, ніж зовнішній вигляд. Навіть зовнішньо неприємна людина, може завдяки одному вчинку розкритися зовсім з іншого боку і навпаки: "*Хіба не буває, що в одному-єдиному вчинку людина розкривається в усій своїй душевній красі!?*".

Лексема *краса* фокусує увагу на картині природи в творі І. Нечуй-Левицького "Живцем поховані": "*Яка тут краса, яка пишнота на левадах!*" *Краса* в художній тканині твору – це широка розложиста долина, левада закидана садками, буйна зелень, кучеряве зелене море, тонкі тополі, прозорий туман, сиза імла та ін.

Описуючи пейзажну картину Михайло Коцюбинський використовує лексему *краса*, вміщуючи в ній усі природні можливості (прояви): "*Коли він зійшов на горбок, перед ним встали в повній красі всі ниви, широке поле, зелена пляма низької луки, далека смужечка лісу*". Саме широке поле та далека смужечка лісу наповнює лінгвопоетичне поле концепту *краса* в художній картині світу М. Коцюбинського.

Поетичний дискурс Івана Франко наповнений почуттями до рідної України, до його природи і людей. "*Як я люблю тебе, мій рідний краю, Як я люблю красу твою, твій люд*". Поет вірить, що тільки своєю працею та своїми руками можна щось змінити. Для Івана Франка *краса* рідного краю ототожнюється з *красою* люду.

В наступній цитаті з твору "Тарас Бульба" Олександр Довженко використовує лексему *краса* для того, щоб показати найкращий полк бурих коней, в якому вони підібрані один під одного: "*З кріпосної брами вилетів гусарський полк, краса всіх кінних полків*" (О. Довженко).

У поетичній картині світу митці представляють красу людини на фоні опозиційних відношень до концепту *потвора*. Оpozитиви, вербалізовані контрадикторними антонімами, репрезентують відсутність зовнішньої краси, що викликає авторське співчуття до некрасивої людини: "*Кажуть: вона некрасива, Люба... Важко негарною в світі жити*" (С. Тельнюк). Натомість опозитиви, що виражені комплементарними антонімами, позначають духовну потворність людини й передають негативний модус: "*Собою ж прикриваю, мов забралом, здебільшого – обкрадених потвор*" (Б. Нечерда).

Письменники використовують лексему *краса* не лише для того, щоб показати зовнішню і внутрішню красу людини, природи, а й красу мови, її велич та могутність: "*Боротьба за чистоту, красу і багатство української мови.. — це наша спільна справа*" (Максим Рильський).

Лексема *краса* ототожнюється із українським словом, українською поезією, українським народом:

- "*Священна чаша доброти / В руках всеспільності й любові. / І світ, об'єднаний у слові Краси, і правди, і мети*" (М. Вінграновський);

- "*Поезія – то сплав ума й краси*" (Д. Луценко);

- "*Не віддасися ворогу в ясу, Якщо ти зміг, товаришу, збагнути свого народу велич і красу*" (В. Симоненко).

У поетичних текстах українських авторів простежується зв'язок *краси* з працею: автори характеризують красу як ознаку праці, водночас вони вважають саму працю джерелом і причиною краси:

- *Так праці одержимої краса одна підносить високо над світом...* (С. Йовенко);

- *І від роботи совістю яснів. А все навкруг текло й переливалось із чорноробства в радість і красу...* (О. Довгий).

Маніфестом концептуального поля лексеми *краса* в українському художньому дискурсі можна вважати вірш "Краса" Миколи Вороного: *Мій друже! Я Красу люблю, / І з кожної хвилини / Собі ілюзію роблю, / Бо в тій хвилиності ловлю / Я щастя одробини. / Що є життя? Коротка мить. / Яке його надбання? / Красою душу напоїть / І, не вагаючись, прожить / Хвилину раювання. / Краса! На світі цім Краса – / Натхненна чарівниця, / Що відкриває небеса, / Вершить найбільші чудеса, / Мов казкова цариця. / Її я славлю, і хвалю, / І кожну її хвилину / Готов оддати без жалю. / Мій друже, я Красу люблю... / Як рідну Україну!* (М. Вороний).

У вірші поет звертається до читача і возвеличує красу як царицю та визнається їй у любові, протиставляючи рідній Україні. Наділяючи красу надзвичайними можливостями, автор каже про життя, як про мить, швидкоплинне явище головним завданням якого є збагатитися красою у повній мірі: *"Що є життя? Коротка мить. / Яке його надбання? / Красою душу напоїть / І, не вагаючись, прожить / Хвилину раювання"*.

Отже, концепт *краса* знаходить своє відображення в текстах багатьох українських письменників. Художній дискурс дає можливість виокремити лексеми-репрезентанти концепту *краса* згідно кількох тематичних груп:

1. Зовнішність красивої жінки. Лексеми-репрезентанти: **чорні брови, карі очі, вуста червоні, білолиця, чорнява** та ін.;
2. Краса богинь, цариць. Лексеми-репрезентанти: **надхмарна, несказанна** та ін.;
3. Чоловіча зовнішність. Лексеми-репрезентанти: **широкоплечий, високий лоб, чорні брови, ціла грива міцного волосся, зітканий із м'язів, стрункий** та ін.;
4. Внутрішня краса людини. Лексеми-репрезентанти: **краса душі, душевна краса** та ін.;
5. Краса природи. Лексеми-репрезентанти: **тонкі тополі, широкі поля, розкішні квітники, буйна зелень, прозорий туман, чепурні хатиночки** та ін.;
6. Краса української мови та поезії. Лексеми-репрезентанти: **чиста, багата, священна чаша, сплав ума** та ін.;
7. Краса тварин. Лексеми-репрезентанти: **краса всіх кінних полків**;
8. Краса людської праці з лексемами репрезентантами: **одержима, праця – радість і краса**.

У поетичних текстах домінує репрезентація зовнішньої краси людини, що свідчить про визначальну роль зорового аналізатора в процесі сприйняття цієї ознаки й формування авторських уявлень про неї. Вияв зовнішньої краси поети пов'язують із молодістю, здоров'ям, силою, статурою, рисами вдачі. Концепт *краса* людини репрезентується на фоні опозиційних відношень до концепту *потвора, некрасива, негарна* тощо.

Література

1. Бибик С.П., Ермоленко С.Я., Пустовіт Л.О. Словник епітетів української мови / С.П. Бибик / НАН України. Інститут Української мови. – Київ: Довіра, 1998. – 431 с.
2. Вороний Микола. Поезії. – К., 1929. – 32 с.
3. Демьянков В.З. Понятия и концепт в художественной литературе / В.З. Демьянков // Вопр. филологии. – 2001. – № 1. – С. 35–47.
4. Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. У 4 кн. Кн.4 / Упоряд. В. Яременко, Є. Федоренко, О. Сліпушко. – Київ: Рось, 1995. – 703 с.

ПЕРИФРАЗ У СУЧАСНІЙ РЕКЛАМІ

Анотація. У статті розглядаються перифрази, які застосовують у нашому суспільстві, зокрема, у сучасній рекламі. Досліджуються їхні функції у рекламі та роль, яку відіграють у засобах масової комунікації.

Реклама завжди була і є невід'ємною частиною суспільства. Вона супроводжує нас повсюди: вдома і на вулиці, в громадському транспорті і на роботі, під час навчання чи відпочинку. Як не дивно, але ми зустрічаємося з нею щодня, навіть, інколи не помічаючи цього! Переслідуючи, реклама інформує нас в тій галузі, до якої належить закладена інформація, наприклад, пропонує роботу, спонукає до здорового способу життя, кличе на курси англійської мови чи запрошує на відпочинок у Францію.

Про рекламу можна говорити дуже багато, адже це справжнє мистецтво, яке вимагає бездоганної підготовки та неймовірних зусиль, і наука, яка постійно розширює свої межі. Сприйняття оточуючими має різний характер: хтось сприймає як звичайну інформацію, а хтось оцінює якість запропонованого продукту відповідно до своїх потреб. Саме тому при створенні реклами необхідно враховувати найменші дрібниці, які можуть зіграти вирішальну роль. Найважливішим моментом і основою реклами є заголовок, який повинен привернути увагу будь-якої людини, і текст, який коротко і влучно розкриває ідею, враховуючи психологію впливу на суспільство – потенційного споживача [3, 241].

Оскільки реклама – це, перш за все, засіб масової комунікації, який має певну аудиторію, і конкурує з іншими такими ж засобами комунікацій, то виникають певні вимоги щодо оформлення рекламного тексту, дотримання яких гарантує якісне створення реклами. Мова реклами завжди займає особливе місце серед функціонально-стильових утворень, які також належать до масової комунікації, і є об'єктом дослідження у мовознавстві. Власне ця особливість зумовлена специфічністю рекламної діяльності.

У зв'язку з динамічним розвитком науки і техніки, змінюються вимоги до кожного із стилів мовлення, зокрема, розмовного і публіцистичного. Головне завдання реклами – привернути увагу людей, яке забезпечують елементами експресивної мови, наприклад, такими мовними прийомами як гра словами, жаргонізмами, фразеологізмами, перифразами тощо [2, 73].

Розглядаючи структуру реклами, можна виділити 4 основних моменти:

- здатність привернути увагу (залежить від заголовку, тобто наскільки цікавим та неординарним він є, щоб залучити увагу реципієнта);
- емоції споживачів реклами (почуття, які виникають під час її перегляду та наскільки враховані інтереси потенційних споживачів);
- вплив (здатність вплинути на свідомість читачів і змусити придбати продукцію, яка розміщена в рекламі);
- утримання уваги (спроможність зацікавити глядача, яка спровокує бажання переглянути рекламу до кінця).

Назва рекламного тексту має враховувати обставини, мету, ситуацію, рівень підготовки суспільства, а також об'єкт звернення: емоції чи мислення.

Одним із важливих завдань під час створення вдалої реклами є правильне прогнозування відповідності форми до структури викладу необхідної інформації. Якщо цей етап вдало завершити, то його результатом є здатність впливу на поведінку суспільства – спонукальний фактор [4, 61].

Фахівці у сфері рекламної діяльності дуже пильно слідкують за розвитком науки і тому дуже часто можна зустріти мовні засоби, які вдало розкривають зміст і активно використовуються у рекламі та заголовках масової інформації. Чим цікавіше та оригінальніше виконано роботу, тим більше уваги на неї будуть звертати [7].

Досить часто у рекламних заголовках використовують перифраз чи перифрастичні звороти. **Перифразом** називають заміну прямого найменування предмета непрямим його означенням, поданим у формі описового словесного звороту, що виділяє найважливіші, найхарактерніші або потрібні якості, на думку автора: "Джерело вітімінів" (овочі) ("Запорізька правда", січень 2016); "Вогник" без вогню" (електрошашличниця) ("Запорізька Січ", квітень 2015); "Овоч "у семи кожушках" (цибуля) ("Запорізька правда", грудень 2016); "Дарунок моря" (креветки) ("Місто на долонях", травень 2014) [9; 10; 11]. Перифраз є одним із елементів синонімічного ряду, який є важливим засобом синонімічних заміни при написанні текстів, таким чином вони допомагають уникати повторів (наприклад, Т. Г. Шевченка називають "великим Кобзарем") [8].

Перифраз – це засіб образно-описової характеристики, який є вторинною назвою предмета і має кілька особливостей:

- складається мінімум з двох слів і утворює метафору;
- фіксоване становище компонентів;
- семантично неподільна одиниця;
- відтворюваність;
- функціонує як окремий член речення.

Найчастіше їх вживають у публіцистичних та художніх текстах. Це пояснюється тим, що перифрази увиразнюють, створюють власний, унікальний стиль і надають експресивності. Сформувалися яскраві класичні приклади, які дуже добре відомі кожному: *Дочка Прометея (Леся Українка), Кобзар України (Т. Г. Шевченко), Великий Каменяр (І. Я. Франко), місто Лева (Львів), столиця України (Київ), акули пера (журналісти), голубий екран (телевізор), зелений змії (алкоголь), чорне золото (кам'яне вугілля), п'ятий океан (повітряний простір) та багато інших.*

Окрім емоційного збагачення текстового матеріалу, перифрази використовують для уникнення тавтології, що є дуже важливим для публіцистичного стилю, зокрема, реклами. Характерною рисою для перифразу є те, що у них закладено суб'єктивну думку, авторську оцінку. Саме це допомагає зробити акцент на потрібних елементах, тобто сконцентрувати увагу на певних ознаках об'єкта, які необхідно підкреслити, донести до суспільства. Цей засіб можна використовувати при створенні іміджу, не вимагаючи при цьому великих мисленневих зусиль одержувача інформації (наприклад, формування іміджу політика, громадського діяча тощо).

Досить часто використовують перифраз під час створення реклами, а точніше назви рекламного тексту. Заголовки-перифрази у рекламі мають подвійний експресивний характер: до експресії, яка наявна за мовною природою самого засобу, додається експресивність заголовка як комунікативної одиниці. Але треба зауважити, що тільки доцільно використаний перифраз зможе "виконати своє завдання", в іншому випадку – неправильно підібраний заголовок руйнує цілісність тексту. Тому заголовок повинен відповідати змісту викладу тексту, тобто має бути логічний зв'язок між ними, а назва тексту розкривати ідею [1, 274].

Перифрази відіграють досить важливу роль у сфері рекламної діяльності. Вони виконують рекламно-експресивну функцію і є засобом передачі основної інформації, яку і повинна донести реклама до суспільства. Вдало складені перифрази стають тиражованими і загальноживаними. Це досить часто призводить до формування певних стереотипів, які в свою чергу, виконують роль навіювання у масовій соціальній інформації.

У рекламній сфері досить розповсюдженим є використання **генітивних конструкцій** (від лат. genitivus – род. відм.) **перифрастичного характеру**. Вони складаються з двох іменників, які пов'язані між собою об'єктними відношеннями.

Для яскравішої презентації рекламного об'єкта генітивну конструкцію поширюють прикметниками (наприклад, "Напій славнозвісних людей" (кава) ("Запорізька Січ", травень 2015); "Нев'янучі квіти землі" (буси з натуральних каменів) ("Запорізька Січ", листопад 2015); "Дарунок морських глибин" (хек) ("Місто на долонях", липень 2014) та багато інших) [10; 11]. Завдяки таким конструкціям, у яких зіставляються два поняття, чітко відображається образне ядро. Але це можливо лише у тому випадку, якщо вдало підібрано компоненти конструкції, які дозволяють зіставити загальновідомі риси або властивості об'єкта з невідомими або прихованими. Обґрунтоване і образне зіставлення словосполучень дає змогу виокремити найголовніше за допомогою порівняння, створити

новий, незвичайний образ (наприклад, "Дарунки океану" (риба, креветки) ("Запорізька правда", жовтень 2016); "Дари лісу" (страви з продуктів лісу) ("Місто на долонях", серпня 2014); "Невтомний помічник господарки" (пилосос) ("Місто на долонях", жовтень 2014); "Перлина кулінарії" (маргарин) ("Запорізька правда", лютий 2016); "Мірило усіх цінностей" (хліб) ("Запорізька правда", серпень 2016); "Супутник чистоти і гігієни" (мило) ("Запорізька Січ", березень 2015); та інші) [9; 10; 11].

Окрім перифразу і генітивних конструкцій, у рекламі використовують **перифрастичний зворот**, у якому на першому плані виступає певна характерна риса, особливість, сторона об'єкта чи поняття, який описується, і вказана риса має певну важливість в даному випадку.

Перифрастичні звороти можуть утворювати великі синонімічні ряди, що запобігають багаторазовому повторенню одного і того ж слова чи виразу і дозволяє ввести характерну рису об'єкта, тобто стає його контекстуальним синонімом. Крім уникнення тавтології, перифрастичний зворот виконує етикетну функцію. Він виступає своєрідним бар'єром між автором і названим об'єктом. Сутність цієї функції полягає у досягненні благозвучності мови шляхом відволікання уваги читача від негативних сторін об'єкта реклами. Влучний, яскравий перифрастичний зворот можна застосувати в рекламі, особливо у заголовках, які відображають життєвий факт з глибоким асоціативним підтекстом у широкому порівнянні з фактом дійсності.

На сьогоднішній день українська мова знаходиться на досить високому рівні розвитку. Активізація вживання перифразів зумовлена експресивною природою цього засобу, а також динамічним розвитком сфери соціальної комунікації.

Використання перифразів у засобах масової інформації, зокрема у рекламі, пояснюється тим, що вони не лише стають вторинним найменуванням предмета, а підносять конкретні характерні риси, необхідність яких зумовлюється тематикою публіцистичного тексту і важливістю художньо-естетичної функції.

Отже, перифрази – вдалий спосіб вираження того, що неможливо описати одним словом. Адже занадто довге пояснення, яке насичене складними конструкціями, втрачає експресивність і динамічність думки. Перифраз можна віднести до інструменту сфери рекламної діяльності, який допомагає подати інформацію у найпростішій та найбільш доступній, для читача, формі, яка не потребує спеціального тлумачення, що зайвий раз підтверджує його значимість у рекламній діяльності, тому що надто зашифровані перифрази не сприймаються суспільством.

Література

1. Ворошилов В. Журналистика. Базовый курс. Учебник. -- К., 2008. -- 640 с.
2. Лисичкина И. Знакомые незнакомцы // Журналистика и культура русской речи. - М., 2004. - № 2. - С. 69-75.
3. Прохоров Е. Введение в теорию журналистики. К.: Аспект-Пресс. 2007. -- 349 с.
4. Славкин В. Заголовок в современном газетном тексте. // Журналистика и культура русской речи. 2002, № 1. С. 5670.
5. Соколова І. О. Перифраз у рекламному заголовку [Електронний ресурс] <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine27-8.pdf>
6. Автореферат - ПЕРИФРАЗИ В МОВІ СУЧАСНИХ ГАЗЕТ (на матеріалі українських газет 80-90 років ХХ століття) [Електронний ресурс] <http://referatu.net.ua/referats/7569/144890>
7. Курсова робота "Структура і мова реклами"[Електронний ресурс] <http://ukrbukva.net/page,8,120793-Struktura-i-yazyk-reklamy.html>
8. Словник літературознавчих термінів [Електронний ресурс] <http://www.ukrlit.net/info/dict/jtimx.html>
9. Запорізька правда. – 2016. – січень-грудень.
10. Запорізька Січ. – 2015. – березень-листопад.
11. Місто на долонях. – 2014. – травень-жовтень.

ВЕСІЛЬНА ОБРЯДОВА ЛЕКСИКА
(на матеріалі "Словаря української мови" Б. Грінченка)

Анотація. У статті здійснено аналіз весільної обрядової лексики, яку відібрано зі "Словаря української мови" Б. Грінченка. Автором схарактеризовано динаміку весільної обрядової лексики й покласифіковано її за тематичними групами.

Ключові слова: обряд, обрядова лексика, весільна обрядовість.

Проблеми весільної обрядовості українців висвітлено в статтях і монографіях сучасних етнографів, істориків, фольклористів, мовознавців як-от: Ю. Г. Гошка, О. І. Дей, О. М. Кравець, О. Ф. Кувеньова, С. А. Макарчук, В. А. Маланчук, М. Ф. Симоненко, Г. Ю. Стельмах, О. В. Яковлева. Обрядова термінологія не лише називає обрядові акти, дії, особи, предмети, закріплюючи тим самим їх у свідомості людей, але й в концентрованому вигляді передає світовідчуття, уявлення про зовнішній світ тощо. Тому вивчення і аналіз її можливий лише у зв'язку з аналізом і інтерпретацією відповідних елементів обряду з лексикографічних джерел.

Наведемо приклади термінологічної лексики весільного обряду, які нами дібрано зі "Словаря української мови" Бориса Грінченка.

Посагувати. Надблять приданымъ. *Посагуєть сам Господь Бог з ангелами, посагуєть тя, моє дитятко, з друзями* (III, с.356) [4].

Заручини. Обручення. *Летім, браця, на заручини: там Маруся заручається, од батенька одлучається, до свекора прилучається* (II, С.92).

Посад. Мьсто, гдѣ сажають жениха и невѣсту во время обручення и свадьбы. *Благослови ж мене, та мій батенько, на сім посаді сісти* (IIб С.356).

Запоїни. Обрядовое угощєніє отъ жениха родителей невѣсты и другихъ родственниковъ, послѣ заручинъ и сопровождаемое положенными для этого песнями (II, С.82).

Більшість дібраної нами лексики є саме термінологічною. Але нам зустрілись і такі слова, що використовуються в мові і поза обрядом. Такі слова складють нетермінологічну обрядову лексику – групу слів, що використовуються не лише на позначення весільного обряду та його елементів, але й часто функціонують в мові поза ритуалом [3; 7].

Розглянемо приклади таких слів.

Вечерниці. 1. Совмѣстный ужин невѣсты съ дружками, а жениха с боярами и со всей свитой – въ субботу. 2. Вечернія собранія молодежи (I, С.143).

Згодины. 1. Сговоръ. 2. Названіє обряда сватовства въ некоторыхъ мѣстностяхъ. (II, С.162).

Виправляти. 1. Выправлять, выправить, исправить, исправлять. *Горбатого хиба могла виправить.* 2. Оправдывать, оправдать. 3. Отправлять, отправить, отсылать, отослать. *Я не даром його з дому виправлях од себе.* 4. Требовать обратно, получить по требованію обратно. *От узав та і пішов виправлять жорен.* 5. – дочку. *При виходъ дочери замужъ надблять бльемъ, платьемъ, посудой и иной домашней утварью.* 6. – шкуру. *Выдблявать, выдблять кожу* (I, С.178).

Князь. 1. Государь или особа княжеского титула. *Поді то у городі Лебедині царі і князі великим всі дивом дивували. Стереглись вони, проходячи побіля замку князя Вишневецького.* 2. Новобрачний, женихъ. *Слушайте, бояре, що князь бреше. Молодіі князя зараз будуть (– молодий з молодою)* (II, С.258).

Наречений. 1. Нареченный. *Робимо вкупі, молотимо і в чаях рубаємо з нареченим тестем.* 2. Женихъ (II, С.516).

Відмінною рисою обрядових термінів є їх полісемантичність, що викликано необхідністю відобразити все коло взаємозв'язків та взаємовідносин дійових осіб, актів, предметів обряду.

Розглянемо фактичний матеріал:

Сват. 1. Тот, хто ідець сватать. 2. Отець жениха. 3. Отець невѣсты. 4. Ближайший женатый родственник жениха, невѣсты. 5. Всѣ женатые на свадьбѣ. 6. Свадебный поезд жениха (IV, С.104).

Дівоснуб. 1. Сватъ. 2. Названіе обряда сватовства въ некоторых мѣстностяхъ (I, С.387).

Дружити. 1. Женить или отдавать замужъ. 2. Брать въ жены (I, С.448).

Перепоі. 1. На свадьбѣ: обрядовое выпиваніе за здоровье молодыхъ, сопровождаемое подарками. 2. Тот, хто участвуетъ въ перепоі. 3. Братъ новобрачной, который послѣ отъѣзда послѣдней въ домъ жениха, также отправляется туда съ цѣлью узнать о результатахъ первой брачной ночи (III, С.131).

Обрядовій термінологічній лексикі притаманна ще одна особливість: їй в значно більшій мірі, аніж науковій, властиві синонімія. Деякі з причин цього явища ідентичні тим, що призводять до синонімії наукової термінології, деякі – властиві лише обрядовій системі. Зокрема, причиною появи термінів-дублетів як в науковій, так і в обрядовій термінології є запозичення лексем з інших мов, наприклад:

Боярин. Шаферъ на свадьбѣ (I, С.91).

Маршалок. Шаферъ на свадьбѣ (II, С.387).

"Етимологічний словник української мови" так пояснює походження цього слова:

Маршалок "староста на весіллі", – р. [маршалок] "старший сват; дружка"; бр. маршалак "тс."; – запозичення з польської мови; п. marszatek, як і ч. ст. marsalek "маршал", вл. marsatk "маршалок" походить від свн. marschalс, первісно "конюх", звідки нвн. marshall, до якого зводиться й укр. маршал (III, С.404) [5].

Посад. Мѣсто, гдѣ сажають жениха и невѣсту во время свадьбы (III, С.356).

Богад. Въ свадебномъ обрядѣ то же, что и посад, мѣсто для новобрачныхъ (I, С.79).

Проте слово *богад* запозичене з польської мови.

Іншою причиною появи синонімії серед обрядових слів-термінів є територія функціонування весільної обрядової лексики. Тобто вживання того чи іншого терміна локально обмежене, в зв'язку з чим терміни-синоніми більшою мірою будуть територіальними або міждіалектними, наприклад, спільним значенням об'єднані наступні слова:

Вечерниці, вечорина, головиця, дович-вечір, збіранка, збірня, підвесілок – "совмѣстный джинь невѣсты съ дружками, а жениха съ боярами и со своей свитой – въ субботу".

Дівоснуб, дівошлюб, сват, староста "сватъ".

Дівоснуб, дівошлюб, злюбини, сватання, словини, староціння "названіе обряда сватовства".

Дівер, швагер "братъ мужа".

Обрядовій номенклатурі, на відміну від наукової, властива експресивність. Особливо повно ця риса простежується в весільних піснях і приказках. Розглянемо приклади:

Сваха. Мать жениха (IV, С.104).

Свашка. Мать жениха (IV, С.105).

Слово "свашка" має більшу емоційно-експресивну забарвленість, зменшувально-пестливу форму.

Сват. Сватъ; отецъ зятя или невѣстки (IV, С.104).

Сватко. Ум. и ласк. отъ сват (IV, С.104).

Сватонько. Ум. и ласк. отъ сват (IV, С.104).

Весілля. Свадьба (I, С.142).

Весіленько. Ум. отъ весілля (I, С.142).

Весіллячко. Ум. отъ весілля (I, С.142).

Шурин. Шуринь (IV, С.519).

Шуряк. Шуринь (IV, С.520).

Шурячок. Умъ отъ шурин (IV, С.520).

Дядина. Жена дяди, не родная тетка (I, С.461).

Дядиночка. Ум. отъ дядина (I, С.461).

Дядинка. Ум. отъ дядина (I, С.461).

Фактично усі проаналізовані особливості й риси весільної термінології обумовлені однією причиною в більшості випадків: функціонуванням цього шару словникового складу в народній, діалектній мові.

У весільній обрядовій лексиці збереглося чимало прадавніх язичницьких елементів, які часто вже втратили свій первісний сенс, але народ їх дотримується за традицією.

Весільна обрядова лексика відображає пережитки родового ладу. Весілля – це суспільний акт, і до нього причетна вся родина, особливо при обряді "*приносин*", випіканні короваю, плетенні вінків, "*посаді*", "*переполі*" тощо.

В українській весільній обрядовій лексиці знайшла своє відображення і епоха раннього феодалізму: все весілля відбувається у мнимій княжій обстановці, головні дійові особи – *наречені* – виступають у ролі князя і княгині з чисельною свитою бояр, дружини молодого тощо. Під час весілля оспівуються багаті палаци, дороге вбрання, срібні та золоті кубки для напоїв.

Певний відбиток у весільній обрядовій лексиці знайшла героїчна епоха українського народу в добу визвольної боротьби проти іноземних загарбників – козаччина. Козаки, запорожці, хорунжі є дійовими особами весільної драми на Поліссі, Лемківщині, Гуцульщині.

Різноманітна й надзвичайно багата весільна обрядова лексика свідчить про збереження давньослов'янських пережитків весільних звичаїв та етнічних особливостей і взаємовпливів упродовж історичного розвитку. Весільні обряди відображають поступову еволюцію шлюбних відносин, що певною мірою відбилась у лексиці українського весільного обряду [2; 191].

Весільна обрядова лексика є різнобарвною і складною частиною лексики української мови, що відображає картину духовної культури у творчості народу. Вона видозмінювалася, набувала нових форм і значень протягом багатьох століть. Особливо помітних змін зазнає весільна обрядова лексика в кінці XIX – на початку XX століття. Цьому сприяли соціально-економічні умови життя народу, розвиток культури, поширення наукових знань серед населення. Найбільш архаїчні слова використовуються в тих місцевостях, побут яких мало зазнав зовнішніх впливів (гірські райони Карпат, північні райони України, найбільш віддалені села центральних областей).

Разом з тим, в багатьох випадках предмети, що використовуються на весіллі, особи, що грають в обряді навіть головні ролі, не позначаються окремими термінами. Так, в поліському весільному обряді, досить часто використовуються *шуба*, *хлібна діжа*, *свічка*, проте позначаються так само, що й у щоденному вжитку. Це можна пояснити, очевидно, двома причинами. В одних випадках відсутність терміна викликана давністю обрядової функції предмета, в інших – весільні функції меншою мірою закріплені в свідомості людей, тому що ті чи інші предмети не є досить важливими для обряду.

Будь-який народ розвивається не ізольовано від інших, а вступає з ними в різноманітні контакти, наслідком яких є запозичення, в тому числі і мовні. Весільний обряд має деяку кількість запозичених в різний час термінів. Так, з польської мови запозичені слова *маршалок*, *дружба*, *зальоти*, *корона*, *богад*. Меншу групу складають слова-запозичення з тюркських мов, наприклад *фата*, *шафер*. З арабської мови запозичене слово *могорич*. Порівняно невелику кількість запозичень з російської та білоруської мов пояснюємо близькістю весільних обрядів трьох народів не лише в етнографічному, але й в лінгвістичному плані, внаслідок чого немає достатньої бази для запозичень. Отже, іншомовні обрядові терміни складають невелику кількість. Абсолютна кількість обрядових термінів – загальнослов'янські чи загальносхіднослов'янські.

Аналізуючи динаміку системи обрядових термінів, ми виявили такі її особливості:

1) вихід з активного вжитку термінів, що називають дії, елементи обряду, пов'язані з релігійними уявленнями (*вінчання*, *оглядини*, *печоглядини*);

2) поява в обрядовій термінології нових лексем, які "Словарь" Б. Грінченка не фіксує (*золоте весілля*, *реєстрація*, *кімната щастя*);

3) розширення значення частини термінів (*дружка* раніше мала значення "*одна чи декілька родичок і подруг нареченої*", а зараз – "*усі незаміжні учасниці обряду з боку молодої*");

4) звуження значення деяких термінів (*придане* раніше визначалось як "*земля, худоба, сільськогосподарський реманент тощо, які дочка отримувала від батьків, коли виходила заміж*", а зараз це "*лише особові речі нареченої, білизна, меблі*").

Як засвідчує фактичний матеріал, однією з важливих особливостей весільного обряду є його термінологія, всебічне дослідження якої можливе лише у зв'язку з аналізом виникнення, розвитку й символічних функцій відповідних реалій. Характерною особливістю обрядової термінології є те, що вона функціонує і поза обрядом, внаслідок чого виявити її обрядовий характер можливо лише, виходячи із аналізу функціонування реалії, яку позначає цей термін.

На жаль, українське мовознавство до цього часу приділяло недостатньо уваги проблемам весільної обрядової термінологічної лексики, внаслідок чого рівень її вивчення відстає від потреб мовознавчої науки [3; 6]. Адже весільна обрядова термінологія залишається єдиним елементом, який дає реальну можливість робити більш-менш загальні висновки щодо походження, історії та функцій обрядових реалій [1; 26].

Історичні процеси еволюції сім'ї і форм шлюбу позначились на весільній обрядовості різних народів, зокрема на українському народному весіллі, та відбилися і закріпились у весільній обрядовій лексиці, яка великою мірою зафіксована у "Словарі української мови" за редакцією Бориса Грінченка.

Зі "Словаря..." нами дібрано 356 лексичних одиниць на позначення весільного обряду та його елементів. "Словарь..." містить у собі 68000 реєстрових слів, отже частота вживання у ньому весільної обрядової лексики становить приблизно одне слово на 191 лексичну одиницю. Це значить, що лексика весільного обряду складає приблизно 0,5% від усієї кількості слів, що містяться у "Словарі української мови" за редакцією Бориса Грінченка".

Серед усього дібраного нами лексичного матеріалу зустрічаються як окремі слова (*весілля, дружко, шлюбвий, посагувати*), так і словосполучення (*весільний дім, весільна короґва, дівоснубний сир, весільний поїзд*), фразеологізми (*рушники подавати, засилати старостів, давати гарбуза, загубити вінок, дівування здавати*).

Весільна обрядова лексика складається з різних частин мови – іменників, прикметників, дієслів, прислівників. Найбільшу групу складають іменники, другу за кількістю групу становлять дієслова, третю – прикметники. Також значна частина лексики весільного обряду представлена лексичними словосполученнями і фразеологізмами.

Уся весільна лексика поділяється на певні тематичні групи, а саме:

- 1) назви весільних обрядів (*оглядини, заручини, вінкоплетини, бгання короваю, уводини, каласини, перетягани*);
- 2) назви учасників весілля (*дружко, свашка, світилка, коровайниця, боярин, сват, приданка*);
- 3) назви страв (*капуста, юшка, галушки, каша, драґлі, м'ясо, борщ, піріжки, кисіль*);
- 4) назви обрядового хлібу (*коровай, верч, перепієць, лежень, дивень, шишка*);
- 5) назви вбрання нареченої (*завивало, очіпок, намітка, рантук*);
- 6) назви речей, що використовуються з певною обрядовою метою (*гільце, вільце, світильник, рушник, весільна короґва*);
- 7) назви посагу (*посаг, материзна, батьківщина, скриня, худоба, віно, привинок*);
- 8) назви обрядового приміщення і простору (*весільний дім, весільна хата, комора*).

Лексиці весільного обряду надзвичайно широко властива експресивність (33 слова мають зменшено-пестливі форми), синонімія (усього нами складено 39 синонімічних рядів), багатозначність (25 лексичних одиниць мають декілька значень). Окрім цього, весільна обрядова лексика функціонує і поза обрядом (83 слова вживаються не лише на позначення елементів весілля).

Література

1. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні: історико-етнографічні дослідження / В. К. Борисенко. – К., 1988.
2. Вокалюк Я. Ю. Весільна лексика в українських говорах Прикарпаття / Я. Ю. Вокалюк // Структура українських говорів. – К., 1982. – С.126–128.
3. Романюк П. Ф. Лексика некалендарних обрядів правобережного Полесья (на матеріалах свадебного обряду) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / П. Ф. Романюк. – К., 1984. – 23 с.
4. Словарь української мови / За ред. Б. Д. Грінченка. – К., 1907–1909. – Т.1–4.
5. Етимологічний словник української мови. – К., 1982–1989. – Т.1–7.

К. В. Тішкевич,
Харківська державна академія фізичної культури,
науковий керівник – к. філол. н., доц. Л. А. Карпець.

НОМІНАЦІЇ СПОРТИВНОГО ЖАРГОНУ (НА ПРИКЛАДІ СЕМАНТИЧНИХ МОДИФІКАЦІЙ)

Анотація. У статті розглядаються особливості соціальних мовних явищ в українському мовознавстві. Зокрема, відображено домінування спортивного жаргону на прикладі семантичних модифікацій.

Ключові слова: спортивний жаргон, соціальні діалекти, семантичні номени.

Вивчення й дослідження соціальних діалектів в Україні вже має понад столітню історію і здійснювалося в контексті європейських досліджень соціально-мовних явищ. Послугуючись накопиченим науковим матеріалом з питань некодифікованого спілкування, можемо зазначити, що перші спроби фіксації арготичної лексики в Україні (тодішні її назви – "таємна мова", "лексикон" тощо) датують XIX століттям: 1883 року "Статистическій листокъ" розміщує "Невлі" етнографа В.Іванова про слобожанських слівців-лірників і подає словничок їхньої специфічної лексики.

Крім В.Іванова, до фіксації лірницького арго долучилися В.Боржковський, К.Вікторин-Студинський, В.Гнатюк.

Праці О.Горбача, Й.Дзенделівського свідчать, що таємною мовою послуговувалися не тільки лірники, а й учні, бурсаки, лемківські дрітярі, західноволинські кожухарі, чернігівські шерстобити тощо.

У 20-30-і роки XX століття з'являється низка статей, словничків, у яких науковці намагаються систематизувати й дослідити означені явища. Зокрема, видається словничок школярського жаргону В.Щепотьєва, у 1932 році К.Широцького "Словарець бурсацького говору".

У 2005 році з'являється словник Лесі Ставицької, у якому зібрано сучасну жаргонну лексику різнотипного соціального походження, а також лексику розширеного вживання, що поповнила (жаргонізовану) розмовну мову. У цей період виходять наукові праці цього та інших авторів щодо вивчення жаргону.

Сьогодні практично всі соціально-професійні групи мають свої жаргонні засоби номінування. Можна говорити про комп'ютерний жаргон, жаргон водіїв, перукарів, бухгалтерів та ін. Але не всі жаргоніми доступні для широкого загалу, більшість із них зрозумілі тільки серед певного професійного кола людей, і сам жаргон по-різному задовольняє потреби мовців. Не можна не погодитися з К.Широцьким, який зазначав, що "ніякий простий пасажир, наприклад, як би він не намагався ознайомитися докладно з мовою моряків, не забалакає нею з такими тонкощами, подробицями й технічними особливостями, як самий моряк. А є, окрім морського, багато інших таких мов: друкарський, знову в шахтах шахтарський (у золотокопів, сріблокопів інший, й діалектів інших змішувати не можна)" [3, с. 175]. Серед сучасних соціолектів спортивний жаргон є одним із найпоширеніших, що можна пояснити масовістю й поширеністю різних видів спорту і спортивною діяльністю серед населення.

Сучасна спортивна спільнота охоче послуговується загальномолодіжним та іншими жаргонами, але обов'язково витворює власний мовний світ, у якому переважають номени на позначення реалій і понять спортивної сфери, різних людських якостей, що виявляються під час виконання різних дій, вправ тощо.

У нашому дослідженні детальніше зупинимося на семантичному явищі спортивного жаргону.

Найбільшу тематичну групу семантичних номенів у спортивному жаргоні становлять номени на позначення осіб. За відношенням до спорту - це, звичайно, самі спортсмени (*хірург* 'гравець, який досить жорстоко поводить на ігровому полі', *скорпіони* 'метальники дисків', *страуси* 'особи, які займаються спелеотуризмом'), їх об'єднання-команди (*конюшня/стайня* 'спортивний клуб', *галушки/галушечники* 'гравці футбольної команди "Ворскла").

Внаслідок семантичних перенесень:

– дії спортсменів : *кадрити* 'намагатися під час бою вибити суперника із сил різними прийомами', *відірватися* 'під час бою використовувати всю майстерність, силу, відчуття переваги над суперником', *підкувати* 'перемогти у грі, завдати травму суперникові';

– позначення предметів: *олія* 'анаболічні засоби на олійній основі', *сувенір* 'перехідний приз', *рогатка* 'лук, не підготовлений до стрільби', *рюмка* 'баскетбольне кільце на підставці', *зебра* 'одяг судді', *мотузка* 'рятувальна лямка';

– вправи і прийоми: *страус* 'вправа, під час якої відбувається розтягування певних м'язів', *стільчик* 'вправа для м'язів стегна', *паровозик* 'вправа для органів дихання', *кобра* 'стиль дій боротьби';

– місце змагань, дій, тренувань: *лижня* 'бігова доріжка, не асфальтована', *верблюд* 'нерівна, горбиста лижна траса', *одеон* 'великий стадіон';

– частини тіла : *щічка* 'внутрішня частина стопи', *галіфе* 'велике стегно', *банки* 'накачані біцепси (круглі, тверді)';

Значна різниця в кількісних виявах тематичних груп свідчить про рівень значущості, актуальності того чи того референта – основним є сам спортсмен як центральне явище в спорті і його дії. І, як видно, незначимими для спортсмена є одяг, зброя, анатомія тощо.

Як засвідчує аналізований матеріал, у своїй основі семантичні номени спортивного жаргону (як і сам спортивний жаргон) є новим явищем в українській мові, тому й переважна більшість із них є інноваційними. Жаргонові спортивні номени з'являються поступово на основі повторюваних і підхоплюваних мовцями переносних уживань, в яких бачаться своєрідні реалії, події, явища, ситуації; однак і про поступовість такої появи також можна говорити як про явище відносне.

За звичністю моделі семантичного перенесення, її поширеності можна виділити деякі групи семантичних номенів:

– номени, значення яких перебуває на стадії формування, становлення, тобто такі номени не набули загального визнання серед широкого кола реципієнтів (знаходяться на периферії спортивного жаргону), бо позначають різні спортивні явища, притаманні окремому виду спорту, відповідно й використовує їх незначна кількість спортсменів. До таких номенів, зокрема, належать: *лагуна* (плавання) 'великий за розміром басейн, з майже нехлорованою водою'; *ладушки* (кінний спорт) 'позиція коня, який стає дибки', *тракторист* 'особа, яка неправильно тримає руки під час їзди, і сніг летить з-під лижних палок у різні боки';

– інші номени, завдячуючи своїй поширеності, неприв'язаності до якогось із видів спорту, набули статусу загальножаргонових, відповідно й семантика таких номенів визнана як "нормативна" для всього жаргону: *чайник* 'спортсмен, який не оволодів мистецтвом гри тощо'; *лантух* 'незграбний спортсмен'; *хімік* 'спортсмен, який вживає допінги', *якір* 'один із членів команди, який не приносить результатів команді' та ін.

Загальновідомість номенів для всіх спортсменів сприяє швидшому переходові таких до розмовного стилю літературної мови, унормуванню й кодифікації самих номенів. Відповідно вузькість побутування номенів другої групи такі процеси уповільнює чи й унеможлиблює.

Дослідження семантичної структури спортивних жаргонізмів показує, що переважну кількість із них утворено шляхом метафоричних перенесень – в певному класі об'єктів виділено якісь ознаки чи ознаку, притаманні іншому класові предметів. Зауважимо, що вивчення метафоричних і метонімічних явищ здійснюємо в ономасіологічному аспекті – розглядаємо як загальні принципи (способи) номінації. У мовознавстві загальноприйнятою є думка, що перетворення метафоричного типу відбуваються не хаотично, в їх основі лежать стереотипи світосприймання, характерні як для всього людства, так і для окремого етносу. Такі стереотипи зумовлюють функціонування моделей можливих порівнянь, зіставлень, а потім і моделей метафор. Щось подібне спостерігаємо й на рівні окремих соціальних груп.

Як бачимо, активність і продуктивність означених типів і способів номінації в спортивному жаргоні, їх особливості в першу чергу спричинені відсутністю суворих норм і обмежень до творення, з одного боку, а з другого - нагальною потребою заповнювати мовні лакуни (що їх не заповнено через кодифіковані номени) задля успішного спілкування.

Література

1. Карпець Л.А. Український спортивний жаргон: структурно-семантичний аспект / Автореф. дис. канд. філол. наук / Л. А. Карпець. – Харків: Б. в., 2006. – 19 с.
2. Нелюба А.М. Усичення і принцип економії в словотвірній номінації / А.М.Нелюба // Лінгв. досл.: Зб. наук. праць / За ред. проф. Л.А.Лисиченко. – Х., 2000. – Вип. 5. – С.171–186 с.
3. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг / Л.Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 460 с.

Д. О. Шатіло,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – д. філол. н., доц. М. М. Греб.

ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНОСУРЯДНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПРОЗІ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Анотація. У статті представлено результати наукового дослідження прози сучасного українського письменника Сергія Жадана. Автор акцентує увагу на складних синтаксичних конструкціях, їх будові та особливостях використання.

Питання щодо класифікації складних речень та їх використання в художній прозі є досить актуальним і вимагає особливої уваги. Адже складні речення, яким властива різноманітна ускладненість граматичних зв'язків між предикативними частинами, надзвичайно поширені в усному та писемному мовленні. До вивчення цієї проблеми звертаються у своїх працях такі мовознавці, як І. Вихованець, А. Грищенко, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, О. Кульбабська, М. Мірченко, І. Слинько, К. Шульжук та ін. Складні конструкції з сурядністю і підрядністю є моделлю поліваріантною, тобто виявляються в ряді структурних різновидів.

Мета роботи – дослідити структурно–семантичні та функціонально–стилістичні особливості складносурядних речень у прозі Сергія Жадана, що дає змогу усвідомити специфіку кожного типу речень, їх роль у створенні індивідуального стилю і творчої манери поета.

Об'єкт дослідження – складносурядні речення з різними видами зв'язку в сучасній українській мові.

Предмет дослідження – складносурядні конструкції у творах С. Жадана.

Джерело дослідження – роман Сергія Жадана "Депеш Мод"(2004) та збірка "ДНК"(2016), співавтором якої є С. Жадан.

Вибір джерела зумовлюється місцем цих творів Сергія Жадана в історії розвитку сучасної української літератури, майстерністю цього автора, індивідуальною і сучасною манерою письма, широкою репрезентативністю аналізованого синтаксичного матеріалу в творчості та відсутністю лінгвістичних досліджень з проблеми функціонування складносурядних речень у його прозі.

Складне речення – синтаксична конструкція, що складається з двох і більше предикативних одиниць, пов'язаних відповідним синтаксичним зв'язком, і являє собою семантичну та комунікативну єдність. Частина складного речення із синтаксичного і часто змістового боку відповідають простому реченню; з боку комунікативного вони не становлять окремих комунікативних одиниць.

Складне речення порівняно з простим є одиницею вищого порядку, оскільки складається з двох і більше предикативних одиниць (простих речень). Частина складного речення – це звичайні двоскладні (просте речення, що складається з підмета і присудка, поєднаних предикативним зв'язком, та синтаксично залежних від них компонентів [8]) чи односкладні речення, поєднані між собою сполучниковим синтаксичним зв'язком або ж безсполучниковим. Вони утворюють структурну, семантичну й інтонаційну єдність. Речення, що складається з двох предикативних одиниць, називають елементарним складним реченням (біпредикативним). Поліпредикативними є конструкції, що мають у своєму складі не менше трьох предикативних одиниць. Ці структури називають складними багатокомпонентними реченнями, ускладненими складними реченнями, неелементарними складними реченнями [7, с. 90].

Складносурядні речення – речення, частини яких поєднуються сурядним зв'язком і є синтаксично рівноправними. Складносурядні речення поділяють на елементарні і неелементарні. Елементарні структури є вихідними, базовими. Поняття формальної і семантичної елементарності не завжди збігаються. Формально елементарними є речення, у яких наявні дві предикативні частини, поєднані сурядним зв'язком, наприклад: *Рече Дніпро, й лани широкополі медами пахнуть, колосом шумлять* (А. Малишко) [2, с. 111].

Сергій Жадан презентує нову хвилю в українській літературі, представникам якої небайдужі проблеми сучасного суспільства. Р. Харчук відносить його до покоління "дев'яностників", якому

"властивий естетичний плюралізм – від класицизму до авангарду. Лідером його є С.Жадан"[9, с.24]. Творчість Жадана аналізували П. Загребельний (який відзначає його "скороспілу мудрість, терпку й зелену, як молоде вино"[5, с.228]), Ю. Андрухович, І. Андрусяк, І. Римарук, І. Бондар-Терещенко та багато інших.

Епатажність, провокативність, непередбачуваність, деструктивність – ключові характеристики доробку харківського письменника Сергія Жадана. Ставлення до його доробку неоднозначне: від цілковитого несприйняття до захоплення здатністю відтворювати реалії нашої непростой доби. Слід зауважити, що критики й літературознавці не обминають увагою жодної книги автора. Своєрідність творчої манери Сергія Жадана стала об'єктом дослідження І. Бондаря-Терещенка, Б. Пастуха, О. Коваленко, О. Резніченко тощо [1, с.5]. Не могли оминати цього цікавого письменника – сучасника й ми.

Джерелом нашого дослідження стали роман Сергія Жадана "Депеш Мод" та збірка "ДНК", співавтором якої є С. Жадан.

"Депеш Мод"(2004) – це історія про покоління 90-х, на 19-20 річчя яких припав розпад СРСР, у вужчому сенсі сюжет простий – це подорож трьох хлопців-товаришів у пошуках четвертого задля повідомлення йому сумної новини – смерті вітчима. Як і вся постмодерна література, цей текст автобіографічний, тому один з героїв – оповідач є виразником авторського внутрішнього світу, авторської екзистенції.

"ДНК"(2016). Ціла низка сучасних авторів реалізувала спільний літературний проект "ДНК", фантазуючи на тему генетичної пам'яті.

Сергій Жадан, Юрій Винничук, Ірена Карпа, Олександр "Фоззі"Сидоренко, Макс Кідрук, Андрій Кокотюха та Володимир Рафєєнко створили історію звичайного українського студента престижного китайського університету, який у не надто віддаленому майбутньому стає піддослідним у науковому експерименті: розшифровка генетичного коду дасть йому змогу особисто пережити найяскравіші моменти з життя предків.

Як зазначалося раніше, під складними реченнями розуміють речення, утворені з двох або більше предикативних центрів (частин), між якими є змістовні зв'язки, виражені лексично, граматично та (або) інтонаційно [6, с. 346]. Наприклад: *Натомість другий мій брат опинився в монастирі, але не затримався там надовго, повернувшись до мирського життя* [3, с. 14]; *Чому вони ніколи не приходять на стадіон вчасно, коли там звучать марші й вітальні промови клерків від муніципалітету?* [4, с. 12]

Складні речення є основою прози С. Жадана, у кількісному відношенні вони становлять близько 80% серед усіх речень. У творах письменника переважають складнопідрядні речення, у яких одна складова частина (підрядне речення) пояснює у другій (головному реченні) якийсь член або всю її в цілому [6, с. 347]. Що стосується складносурядних речень, частини яких характеризуються відносною смисловою і синтаксичною самостійністю та пов'язуються між собою сурядними сполучниками, то їх у прозі автора значно менше. Зокрема, у творі "Марко"(збірка "ДНК") нараховується 69 сполучникових складних речень, що мають лише 2 частини (біпредикативних), із яких складнопідрядні становлять 57, а складносурядні – 12, тобто 82,6% і 17,3% відповідно (Див. Табл. 1.1.). Наприклад: *Та війна брала своє, і наші частини теж мали пройти крізь м'ясорубку артилерійських обстрілів і фронтальних наступів* [3, с. 38]. *Так чи інакше, питання українства має постати в кожній людині, яка змалку читає "Кобзаря"*[3, с. 15].

У романі "Депеш Мод" нараховується 115 сполучникових складних речень, що мають лише 2 частини, із яких складнопідрядні становлять 79, а складносурядні – 36, тобто 68,7% і 31,3% відповідно (Див. Табл. 1.1.). Наприклад: *До ранку Собака обригає всі простирадла, якими його було обгорнуто, і викликає різку відразу з боку медичного персоналу* [4, с. 19]

Досить багато у оповіданні "Марко" та романі "Депеш Мод" зустрічаємо складних речень з трьома і більше частинами (поліпредикативних). Це і речення з кількома підрядними, наприклад: *Зрештою, театр навчив мене тій простій речі, що ніколи не слід переоцінювати глядача, оскільки глядач зазвичай не розраховує отримати від тебе чогось надзвичайного і хоче, аби ти відповідав йому тим самим* [3, с. 16].; *Так що я вважав, що доволі добре ще втрапив, тому не надто переймався цими речами* [4, с. 4]; і складні речення з різними типами зв'язки, наприклад: *Головне, що фінал так чи інакше мав бути втішним: спокійна безтурботна старість або героїчна смерть за Бога, царя й*

Вітчизну [3, с. 19]; *Водій у відчаї гальмує, біжить до задніх дверей, відчиняє їх, отримує свою порцію Собачих ризак і викидає напівохололого Собаку на вранішній харківський асфальт, і вже лаючись на чому світ стоїть, повертається назад до лікарні, де на нього, якщо сказати по правді, ніхто особливо й не чекає* [4, с. 21].

У оповіданні "Марко" речень із кількома підрядними 8 із 65 усіх складнопідрядних, що становить 12,3%.

У романі "Депеш Мод" речень із кількома підрядними 24, що становить 6,7% від усіх складних речень у романі, наприклад: *І тут десь у глибині приміщення, за стіною, лунає постріл, потім ще, потім черга з калаша, справжня тобі перестрілка, я ледь не валюся зі своєї драбини, ну, думаю, да, Микола Іванович теж, очевидно, стрьомоається, вихоплює макарова і зникає в глибинах паспортного столу* [4, с. 68].

Абсолютну більшість серед усіх синтаксичних конструкцій у романі "Депеш Мод" С. Жадана становлять речення з різними типами зв'язку. Таких речень нараховується 202, що становить 56,3% від усіх складних синтаксичних конструкцій. Наприклад: *"Хімік", говорить мені якийсь місцевий старожил, партизан-підпильник, який сидить на сусідній лаві, і я виходжу* [4, с. 217].

Окремо вважаємо за необхідне виділити прості речення, або частини складного речення, ускладнені дієприкметниковими чи дієприслівниковими зворотами. Такі синтаксичні конструкції у прозі С. Жадана зустрічаємо досить часто. Наприклад: *Зваливши на вхідних стрілках паротяги, страйкарі виграли якийсь час, проте ситуація змінилася й слід було чекати на неприємності* [3, с. 31].; *Я весело прожив ці свої 15 років дорослого життя, не беручи участі в побудові громадянського суспільства, не приходячи на виборчі дільниці й успішно уникаючи контактів з антинародним режимом, якщо ви розумієте, що саме я маю на увазі;...* [4, с. 5]

Таким чином, складні речення у прозі С. Жадана відіграють важливу роль, вони різноманітні за будовою і функціональним навантаженням. Найбільш поширеними у творчості письменника є складні багатоконпонентні речення, а також синтаксичні конструкції, ускладнені дієприкметниковими чи дієприслівниковими зворотами.

Складносурядні речення у прозі С. Жадана трапляються значно рідше, ніж складнопідрядні і багатоконпонентні. У порівнянні з складнопідрядними, складносурядні становлять лише 17,3% у оповіданні "Марко" і 32,1% у романі "Депеш Мод". Найменш уживаними у прозі автора є прості речення, а також складносурядні синтаксичні конструкції. Причому серед складносурядних речень найменше трапляються конструкції з розділовим типом зв'язку предикативних частин. Подальше дослідження лінгвостилістичних особливостей функціонування складних сурядних речень у прозі С. Жадана, на нашу думку, є перспективним.

Література

1. Бойцун. Є., Мухаметзянова М. Міські акварелі Сергія Жадана / Є. Бойцун, М. Мухаметзянова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка Ч. II. – 2013. – № 2. – С. 5 – 10.
2. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : [монографія] / Ніна Василівна Гуйванюк. – Чернівці, 1999. – 335 с.
3. ДНК / [С. Жадан, Ю. Винничук, І. Карпа, Фоззі, А. Кокотюха, В. Рафєєнко, М. Кідрук]. – Харків: Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2016. – 240 с.
4. Жадан С. В. Депеш Мод / Сергій Вікторович Жадан. – Харків : Фоліо, 2011. – 229 с.
5. Загребельний П. А. Післямова до кн. "Депеш Мод" / П. А. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 224 – 229
6. Зубков М. Г. Українська мова: універсальний довідник / Микола Григорович Зубков. – 3-тє вид., випр.. й доп. – Харків. : Видавничий дім "ШКОЛА", 2008. – 496 с.
7. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови / Марія Устимівна Каранська. – К. : Либідь, 1995. – 312 с.
8. Українська мова: Енциклопедія – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>
9. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза : постмодерний період : навч. посіб. – К. : Видавничий центр "Академія", 2008. – 248 с.

ОДНОРОДНІСТЬ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ ЯК СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА КАТЕГОРІЯ СИНТАКСИСУ

Анотація. В статті досліджується роль і значення однородних членів в структурі речення, розглядаються морфологічні засоби вираження однородних членів в простому реченні, стилістична роль однородних членів в произведениях М. Ю. Лермонтова.

В сучасному руському синтаксисі вивчення речення як однієї з основних синтаксических одиниць має багатовікову традицію.

В дослідженні однородних членів речення виділилось два напрями – логічний (А. Аделунг, Н. І. Греч, Ф. І. Буслаєв, В. Г. Адмони, А. А. Шахматов, Т. М. Ломтев, Н. С. Валгіна) і синтаксический (В. П. Сухотин, А. Н. Гвоздев, С. І. Абакумов і др.), розглядавши однородні члени в аспекті словосполучень. А ряд інших учених (В. В. Виноградов, Н. С. Поспелов, Н. Ю. Шведова і їх послідователі) цікавились принципами і способами з'єднання слів в подібних рядах. В сучасному синтаксисі більшість дослідників однородних членів речення приєднують до точки зору В. В. Виноградова, що цілеспрямовано вивчати однородні члени не як особливий тип словосполучення, а в якості самостійної синтаксическої категорії.

Двоскладні прості речення мають нерозповсюджену і розповсюджену структуру. Речення з однородними членами займають особливе місце серед речень розширеної структури. Разом з тим, до сих пор ще не отримали наукового обґрунтування деякі особливості речень з однородними членами.

Метою даної статті є аналіз простих речень з однородними членами в синтаксисі руської мови.

Предметом дослідження є однородні члени речення, в якості об'єкта вивчення виступають стилістичні функції однородних членів речення в поетических текстах М. Ю. Лермонтова.

Однородними називаються рівноправні члени речення, пов'язані з одним і тим же членом, виконуючі єдину, загальну синтаксическу функцію і утворючі єдиний словоряд. Такі ознаки, як єдинство питання, одночасність, загальність виду, загоду і т.п. не можна прийняти в якості основних критеріїв синтаксическої однородності. Основа синтаксическої однородності складають загальність функції, паралельна зв'язок з одним і тим же членом, наявність єдиної зв'язки між членами (здесь же слід особливо відзначити роль характерних для однородності інтонації, паузи і засобів зв'язки).

Однородні члени речення пов'язані між собою по значенню і граматически. Засоби зв'язки і вираження однородності бувають основними і додатковими.

Основні засоби зв'язки – інтонація і єдині зв'язки. Основна особливість інтонації однородності – відокремлення членів однородного ряду друг від друга, неможливість промовити їх як цілісні речеві уривки – синтагми. Цьому сприяють паузи між членами, фразове ударення на кожному з них і рівномірне підвищення тону. Ці особливості більш виразно проявляються при беззв'язковому з'єднанні однородних членів.

Однородні члени речення можуть бути пов'язані і іншими, додатковими засобами зв'язки:

- предлогами – *Под занавесою тумана, / Под небом бурь, среди степей, / Стоит могила Ессана / В горах Шотландии моей* [4, 55];
- частіцями – *Не зная ни любви, ни дружбы сладкой, / Среди бурь пустых томится юность наша* [4, 32];

- формой множественного числа, сочетающейся с блоком слов – *И где являются порой / Умы и хладные и твердые как камень?* [4, 28];
- наличием общего второстепенного члена, который может употребляться единично или повторяться – *И где пред богом изливали / Свои грехи, свои печали* [4, 54];
- общим главным словом, словосочетанием, зависимым компонентом – *Меж листьев желтых, облетевших / Стоит его недвижимый трон* [4, 29];
- наличием общего слова, чаще всего вопросительного при главных членах – *Зачем шутил граждан спокойных кровью, / Презрел и дружбой и любовью / И пред творцом не трепетал?* [4, 27]; *К чему глубокие познания, жажда славы, талант и пылкая любовь свободы...?* [4, 31].

В художественном тексте однородность в простом предложении может "использоваться для создания развернутых описаний (когда дается ряд красочных эпитетов или тропов); динамичных картин (если употребляются однородные глаголы-сказуемые) и т.д." [1, 88]. Если однородные члены предложения принимают на себя функцию усиления выразительности речи, то блоки состоят из слов-синонимов: *И беден, жалок будешь ты, / Глядящий с кресел иль подушки / На безобразные черты / Твоей докучливой старушки* [4, 37].

При градации однородных членов предложения достигается наибольший стилистический эффект: *Я выше и похвал, и славы, и людей* [4, 28]. Однородность в простой предикативной части может благотворно служить для создания антитезы: *С душой безнадежной младай удалец / Прыгнул, чтоб найти иль коралл, иль конец* [4, 33]. Экспрессию однородных членов подчеркивает антитеза, которую создает сопоставление как языковых, так и контекстуальных антонимов. "Такое столкновение антонимов, образуя дополнительные смысловые оттенки, разрушает привычную схожесть однородных членов предложения" [5, 170].

Однородные члены уточняют, конкретизируют высказываемую мысль, придают ей гармоничность звучания, усиливают информативность, влияют на интонационный рисунок фразы. Перечислительная интонация создает упорядоченность звучания текста, четкость ритма, особенно если сам текст перенасыщен автором иными семантическими элементами, например отрицанием: *Не зная ничего, оставленный, забвенный, / Ни славы зов, ни голос твой / Не возмутит надежный мой покой* [4, 123].

В художественной речи обращение к однородным членам может быть связано с реализацией самых ярких описаний (с использованием тропов), с созданием динамических картин (если употребляются однородные глаголы-сказуемые), с наглядно-образной конкретизацией при детальном изображении природы, быта и т.д. Обращение к однородным членам порой может осложнять, "утяжелять" синтаксическую конструкцию: слишком длинный их перечень делает предложение громоздким, но различные синтаксические структуры однородных членов помогают избежать однообразия при перечислении понятий, явлений.

Ученые-стилисты, анализируя тексты разных авторов, заметили тот факт, что требование логической сопоставимости перечисляемых предметов, понятий нередко нарушается. "Неоднородность перечисления может стать средством воссоздания разрозненных, случайных картин, отразить калейдоскопичность мелькания предметов перед глазами путешественника: *Мелькают мимо будки, бабы, / Мальчишки, лавки, фонари, / Дворцы, сады, монастыри, / Бухарцы, сани, огороды, / Купцы, лачужки, мужики, / Бульвары, башни, казаки...*" (А. С. Пушкин). В юмористических текстах применяются особые стилистические приемы создания комизма, основанные на разрушении логичности перечисления однородных членов" [2, 180].

Итак, для создания благозвучия речи и её восприятия используются прежде всего различные союзы, оживляющие изложение, уточняющие характер связи однородных членов, которые могут объединяться в группы, сопоставляться, противопоставляться, образовывать двучленные сочетания с соединительными или разделительными союзами. Употребление однородных членов предложения влияет и на интонационный рисунок фразы. В художественной речи перечисление порождает особую гармоничность звучания текста, создает его упорядоченность.

Література

1. Барлас Л. Г. Русский язык. Стилистика : Пособие для учителей / Л. Г. Барлас. – М. : Рольф ; Айрис-прес, 2005. – 268 с.
2. Голуб И. Б. Стилистика русского языка [Текст] / И. Б. Голуб. – М. : Рольф, 2011. – 432 с.
3. Голуб И. Б. Русский язык и культура речи [Текст] / И. Б. Голуб. – М. : Логос, 2009. – 448с.
4. Лермонтов М. Ю. Сочинения в двух томах. Том первый / Сост. и комм. И. С. Чистовой ; Вст. ст. И. Л. Андроникова. – М. : Правда, 1988. – 720 с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lingvisticheskiyslovar.ru/description/159>.

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Д. С. Баркова,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к.філол.н., доц. Е. В. Олійник.

ФУНКЦІОНУВАННЯ З'ЯСУВАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ В ГАЗЕТНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

Анотація. У статті виокремлено семантичні різновиди дієслівної лексики, що виступає в ролі опорного компонента головної частини з'ясувальних складнопідрядних речень волевиявлення, які повною мірою реалізують інформативну функцію газетного стилю.

Вивченням структури та семантики з'ясувальних конструкцій займалося багато науковців. Теоретичних проблем названих конструкцій торкалися в своїх роботах В.А. Белошапкова, Н.С. Валгіна, І.Р. Вихованець, М.У. Каранська, С.Є. Крючков, Л.Ю. Максимов, І.І. Слинсько та ін. Попри глибоке висвітлення структурно-семантичних особливостей з'ясувальних конструкцій, необхідним постає дослідження стильової специфіки цих речень, що зумовлює актуальність наукової розвідки.

Дослідження з'ясувальних складнопідрядних речень показує, що серед граматичних засобів публіцистичного стилю належне місце посідають обрані нами для вивчення структури. Це свідчить про їхню здатність брати участь у задоволенні вимог двох основних функцій публіцистичного стилю – інформативної і впливової.

Складнопідрядне з'ясувальне речення – це полісемантична структура зі специфічним експресивним потенціалом. Його функціонально-стилістичне навантаження зумовлено стилістичними характеристиками головної та підрядної частин, а також їхніх складників. Ці синтаксичні конструкції орієнтовані на психологію передбачуваного учасника комунікації для адекватного сприйняття замислу автора і тісно пов'язані зі змістом інформації, її спрямуванням й адресованістю.

Позалінгвальні вимоги до оформлення публіцистичних текстів скеровують виклад інформації на те, щоб привернути увагу читача до друкованого слова, щоб вплинути не тільки на свідомість, але й на його почуття. Щоб досягти цього, інформація має переконувати в достовірності повідомлюваного, бути аргументованою, зрозумілою і яскравою. Встановлення наукової вартості і практичної здатності з'ясувальних складних речень виконувати ці позалінгвальні завдання пов'язується з визначенням того, які з семантичних різновидів розглядуваних конструкцій фіксуються в публіцистичних текстах. Проте в статті ми не можемо розглянути всі семантичні групи з'ясувальних конструкцій, що активно функціонують у мові преси, тому мета нашої розвідки полягає у вивченні семантичних особливостей з'ясувальних складнопідрядних речень *волевиявлення*, які, на нашу думку, повною мірою реалізують інформативну функцію газетного стилю.

На семантико-синтаксичному рівні речення зі значенням волевиявлення ми, як і більшість дослідників, розглядатимемо тільки за семантичним навантаженням опорного слова. Тому до з'ясувальних складнопідрядних речень цього різновиду віднесено конструкції, що мають у головній частині опорні компоненти-лексеми зі значенням волевиявлення (спонукання, бажаності, поради, прохання тощо): *хотіти, бажати, прагнути, наказувати, вимагати, попереджати, радити, просити, наполягати, нагадувати, застерігати, прагнути, вимагати, дозволяти, розпоряджатися, зобов'язувати, доручати, допускати* та ін., хоча наявність семантики волевиявлення в структурі з'ясувального речення передбачає й опорні слова іншого семантичного значення, наприклад, мовлення, мислення, відчуття й сприймання.

З'ясувальні складнопідрядні речення волевиявлення у мові преси представлені конструкціями зі значенням:

1) наказу, вимоги, розпорядження: *Махно **наказав** одному зі своїх бійців відправитися в тимчасовий штаб і **розпорядитися**, щоб "війська"рівно за годину вишикувалися на Тюремній площі для параду* ("Дніпропетровськ", 25.03.2010);

2) бажання, побажання: Я **бажаю** всім вам, хоч би що, дожити до 30-х роковин Чорнобиля, а особливо **бажаю**, щоб були живі наші діти і наші онуки ("Віче", 12.09.2011); Я **побажаю** би йому, щоб українська економіка відновилась досить швидко ("Київ", 25.02.2010); Постановник, котрий має потяг до пластики на сцені, нині **забажав**, аби актори заспівали ("Віче", 18.07.2011); От я й **хотів** би, щоб ці цифри було зафіксовано і доведено до відповідних інстанцій, адже в енергетиці такі строки окупності – своєрідний рекорд ("Київ", 21.02.2009); Ватикан не **хотів** би, щоби ми були перешкодою у відносинах із Московським патріархатом ("Київ", 31.10.2009); Я **хочу**, щоб консул або Надзвичайний і Повноважний Посол України справді міг надавати допомогу, коли він бачить, що людина її екстрено потребує ("Київ", 05.12.2009);

3) прохання: Давайте умовляти наших лідерів відмовлятися від амбіцій, давайте **просити** їх, щоб вони просували ідеї європейського, безлідерного спротиву серед своїх колег ("Київ", 26.11.2010); Частуючи журналістів кавою, особливо **просив**, щоб повідомили у своїх ЗМІ, що в костюмі-трійці – трусах, майці та фуфайці – до Львівської опери вхід заборонено ("Віче", 10.07.2010); Після таких підйомів багато туристок-початківок дзвонять батькам і **просять**, щоб їх забрали додому, бажано на вертольоті ("Дніпропетровськ", 12.03.2008); Усі почали **просити**, щоб Винниченко сказав слово – традиційний новорічний тост ("Київ", 12.01.2011);

4) поради: Я нещодавно **порадив** одному колишньому депутату і віце-прем'єру, що можна забрати вклад, звернувшись до суду із позовом, але не на повернення депозиту, а про визнання банку банкрутом, через невиконання ним зобов'язань ("Київ", 30.06.2009); Коли проектували й будували Михайлівський Золотоверхий собор, Г. Черненко приходив сюди, **радив**, як домогтися кращих акустики, лиття, добору й розміщення дзвонів ("Київ", 26.04.2008).

5) застереження, попередження: Петлюра **попередив**, що захоплені солдати будуть розстріляні, якщо німці не здадуть свою зброю ("Дніпропетровськ", 12.09.2009); Перший заступник голови правління Укрсоцбанку Сергій Манюха **застерігав**, що в разі різкого скасування гарантій за валютними вкладами через можливу паніку вкладники зніматимуть не лише валютні, а й гривневі депозити ("Дзеркало тижня", 14.03.2013);

6) вимоги: Більшість польських панів **вимагали**, щоб Володислав вирушив із військом до Литви приводити "до послушенства" свого молодшого брата ("Дзеркало тижня", 23.08.2012); Законодавство **вимагає**, щоб ми всю землю продавали тільки на аукціоні ("Київ", 28.11.2009);

7) зізнання: Маю чесно **признатися**, що звірвання баз даних з різних соціальних програм дає катастрофічні результати – вони зовсім не збігаються ні за принципами наповнення, ні за алгоритмами обробки інформації ("Дзеркало тижня", 10.02.2013); Я самокритично **визнаю**, що причетний до того, коли ця модель втілювалася в українському законі ("Віче", 11.09.2011).

Отже, у мовленні української преси з'ясувальні складнопідрядні речення є досить поширеним явищем, використовуваним для зацікавлення читача та впливу на нього. Вони різноманітні за значенням, морфологічним вираженням компонентного складу, засобами оформлення зв'язку між головним і підрядним реченнями, поширеністю/непоширеністю компонентного складу, і повністю реалізують інформаційну та аналітичну функції газетної публіцистики.

Наявний у нашому розпорядженні матеріал дозволив виокремити серед з'ясувальних складнопідрядних речень, що функціонують у публіцистичному стилі, структури зі значенням волевиявлення, які характеризуються динамізмом викладу, експресивністю, що надає газетно-публіцистичному повідомленню інформативної дохідливості і полеміко-публіцистичної переконливості.

Література

1. Богатько В.В. Синтаксис і стилістика неповних речень у мові сучасної української періодики : [навч. посібник для спецкурсу] / Валентина Василівна Богатько. – Вінниця : Нова книга, 2010. – 176 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Карпенко В.О. Основи професійної комунікації : [посібник для вищих навчальних закладів] / В.О. Карпенко. – К. : Нора-прінт, 2002. – 348 с.

ДІЄСЛІВНІ КВАЗИСИНОНІМИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Анотація. У статті пропонуємо для розгляду характеристику дієслівної синоніміки та специфіку її реалізації в прозі Ольги Кобилянської. У художньому доробку письменниці виділяють три основні групи дієслівних синонімів: ідеографічні/семантичні, стилістичні, семантико-стилістичні.

Синонімами користуються в усіх ділянках мовного життя. Безсумнівно, вивчення питань синонімії має важливе значення. Вони, будучи однією з категорій мови, є показником її багатства, створюють широкі можливості для мовного творчості, допомагають передати найтонші смислові відтінки.

Більш всього синонімічні багатства мови можна прослідкувати у художніх творах.

У художньому стилі синоніми використовуються для врізноманітнення викладу, для уникнення монотонності, набридливих повторів. Їх функція тут, в першу чергу, естетично-зображальна. Таким чином, у художній мові найпоширеніші емоційно-експресивні синоніми. Їх вплив на суттєве сприйняття посилюється за рахунок авторських семантичних неологізмів, тропейних вживань, звукопису та інших літературних прийомів.

На нашу думку, важливо й цікаво вивчати синоніміку окремого письменника, а також аналізувати окремі синонімічні ряди. Отже, **актуальним** є теоретичне осмислення явища синонімії на матеріалі дієслівних синонімів, дібраних з художніх творів Ольги Кобилянської.

Мета дослідження полягає у виявленні та характеристиці дієслівної синоніміки та специфіки її реалізації в прозі письменниці. Відповідно **завдання** статті – виявити дієслівні синоніми у прозових творах Ольги Кобилянської, систематизувати і класифікувати їх.

Останні десятиріччя поживаються вивчення лексичного складу художніх творів, а саме лінгвісти немало уваги приділяють вивченню лексичних синонімів, їх складу, функціям у творах українських письменників. Дієслівні синоніми є необхідними елементами текстів Ольги Кобилянської, вони впливають на читача емоційно-експресивною насиченістю й допомагають виявити і зрозуміти картину світу українського народу, а саме це, очевидно, і було одним із завдань письменницького задуму. Було встановлено, що надзвичайно багата синонімія особових форм дієслова. Зі стилістичною метою використовується одна особа замість іншої, число замість числа, одні форми часу замість інших. Розмаїття значень дієслова ґрунтується на численних семантичних відтінках.

Твори Ольги Кобилянської дійсно насичені дієслівною синонімією. Письменниця використовує більше трьохсот дієслівних синонімічних рядів, що, безумовно, сприяє точному і водночас яскравому відтворенню думки. Синонімічний ряд визначається як багатокомпонентна, відкрита, структурно організована одиниця лексичної системи мови. Кожне слово ряду пов'язане з іншими інтеграційною семою й одночасно відрізняється від інших унікальністю своєї семної структури, складом тих компонентів, які становлять зміст. З одного боку, слова пов'язані одне з одним, а з іншого – протиставлені. Отже, синонімічні ряди репрезентують семантичні розбіжності інтеграційного типу.

Зацікавленість дієслівною синонімією торів О. Кобилянської обумовлений структурним різноманітністю дієслова, його смислової ємністю, багатством і різноманітністю значень, лексичних зв'язків, наявністю соціально-стилістичної диференціації, граматичними відмінностями.

Загальноприйнятим є розподіл синонімів за характером додаткових значень. Науковці-лінгвісти виділяють три основні групи: **ідеографічні/семантичні, стилістичні, семантико-стилістичні.**

Розглянемо приклади дієслівної синоніміки творів видатного майстра слова О. Кобилянської відповідно до даної класифікації.

Ідеографічні (семантичні) синоніми позначаючи те саме поняття, різняться між собою додатковим значенневими відтінками, тобто виступають як засіб уточнення, виділення, деталізації тієї чи іншої ознаки поняття. Наприклад, синонімічний ряд на означення поняття "текти" у творах

О. Кобилянської представлений такими синонімами: текти (*текла кров*), протікати (*протікав потік*), пливти (*плила ріка*), спливати (*сльози спливали*), литися (*лявся ніт*), журчати (*журчить потік*), вибрикувати (*вибрикує джерело*), (швидко) метатися (*потік метався*), нестися (*потік мчався*). Синоніми даного синонімічного ряду широко використовуються для передачі пейзажу, стану природи, погодних умов тощо.

Другий різновид – стилістичні синоніми трапляються у творах письменниці значно частіше, ніж семантичні. Вони мають емоційно-експресивне забарвлення, розрізняються за сферою вживання, емоційним забарвленням, абразійного тощо.

Різноманітним за своїм стилістичним характеристиками є синонімічний ряд на позначення поняття "розказувати", який передається синонімами: розповідати, (в етичному тоні) оповідати, (фольклорне) баяти, але найуживанішим для письменниці є саме слово оповідати, наприклад: "*– Та дуріли! – відповіла, і тими словами оповіла одну частину своєї історії*" [5, 496].

Третя група – семантико-стилістичні синоніми – є найчисленнішою у творах О. Кобилянської. Вони розрізняються значеннєвими відтінками, семантичним обсягом, емоційно-експресивним забарвленням, об'єднуючи в собі функції ідеографічних і стилістичних синонімів. Семантико-стилістичні синоніми – дуже зручний засіб передачі думок та індивідуального художнього мовлення письменниці, яка використовує більше сотні синонімічних рядів даної категорії; наприклад найдовший синонімічний ряд утворюється із домінантним словом ходити: блукати, блудити, бродити, сновигати, снуватися, тинятися, вешкатися, волочитися, дибуляти. Приклади використання цих синонімів можна побачити у таких реченнях: "*Вони бачили, як вони роями, мов невтомимі мурашки, вешталися в фабриці й вокруг неї надворі*" [5, 484], "*Не дурно волочилася по лісі. Котрий християнин іде в ліс слухати, як він шумить?*" [5, 451].

Уміле й доречне використання синоніміки – один з найважливіших показників майстерності будь-якого письменника. Мова художніх творів О. Кобилянської характеризується багатством синонімічних засобів відображення, без яких вона в значній мірі була б позбавлена образності, краси, емоційності та експресивності.

Отже, для творів Ольги Кобилянської характерним є нагромадження синонімів; кожен з них надає нового, яскраво-конкретного відтінку образу. Вони репрезентують нам різноманітні приклади вживання саме дієслівних синонімів: семантичних, семантико-стилістичних і контекстуальних.

Література

1. Бевзенко А.Т. До історії питання про лексичну синоніміку / А. Т. Бевзенко. // Збірник робіт аспірантів Одеського ун-ту. Гуманітарні науки. – Одеса, 1964. – С. 250-256.
2. Білевич Т. П. Дієслівна багатозначність у процесі розвитку мови / Т. П. Білевич // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 46.
3. Буткова Г.В. Структура синонімічного ряду і його семантичний простір / Г.В. Бутова // Стилістика укр. мови: зб. наук. праць. – К. : Вид-во Київського державного педагогічного інституту, 1990. – С. 46-53.
4. Груба Г. Засвоєння синонімічних форм на міжпредметній основі / Г. Груба. // Дивослово. – 1998. – № 7. – С. 17-19.
5. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К., – 1978. – С. 41-51.
6. Колесников О. А. Міжрівнева синонімія і теорія граматичного значення / О. А. Колесников // Мовознавство. – 1985. – №1. – С. 33-36.
7. Миронова Г. М. З одного синонімічного ряду / Г. М. Миронова // Українська мова і література в школі. – 1987. – №7. – С.73-74.

ПЕРВИННІ ТА ВТОРИННІ АНТРОПОНІМИ В РОМАНІ В. ШКЛЯРА "ЧОРНИЙ ВОРОН. ЗАЛИШЕНЕЦЬ"

Анотація. У роботі виявлено та охарактеризовано первинні і вторинні власні назви у романі Василя Шкляра "Чорний Ворон. Залишенець". У романі представлено широкий діапазон антропонімів і це не дивно: для художнього тексту дійсно антропоніми є найважливішою групою власних назв, бо взаємостосунки між персонажами визначаються не тільки поведінкою, характером, словами, манерами, вчинками, поглядами, заняттями, смаками, суспільним станом, а найменування персонажів та формами імен, якими персонажі називають один одного.

Питання про поділ слів на класи поставало перед вченими різних епох і народів з давніх часів. Вивченням частин мови у своїх дослідженнях займалися В. В. Виноградов, В. М. Русанівський, П. Ф. Фортунатов, О. М. Пешковський, Д. М. Ушаков, Л. В. Щерба, О. О. Шахматов, О. К. Безпояско, В. О. Горпинич, І. К. Кучеренко, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, та ін. Питання про частини мови залишається і в наш час предметом дискусій.

Центральними в системі частин мови є іменник та дієслово. Іменникові відведена роль називати або позначати об'єкти позамовної дійсності, що впливає з ономасіологічної природи імені – бути мовним знаком предмета, відображеного людською свідомістю. Такий предмет сприймається як щось окреме, наділене відповідними формами і місцем у просторі. Так як іменнику як частині мови в мовознавстві відводять провідну роль, що вмотивовано семою предметності, то аналіз його лексико-граматичних розрядів, зокрема власних назв з урахуванням їх походження (первинні і вторинні іменники) у художніх творах, а саме у романі Василя Шкляра "Чорний Ворон. Залишенець" і зумовлює актуальність нашої статті.

Мета дослідження полягає у дослідженні питомої ваги та ролі первинних і вторинних власних назв у романі В. Шкляра "Чорний Ворон. Залишенець". Відповідно **завдання** статті – виявити та охарактеризувати первинні та вторинні власні назви, наявні в романі В. Шкляра.

З усіх частин мови найчіткіше вирізняється іменник, завдяки тому що відображає насамперед субстанціальні (зі значенням реальної предметності або зі сприйнятим у нашій свідомості таким значенням) об'єкти, а ці матеріальні об'єкти людська свідомість розрізняє найлегше, а отже, межі іменника виявляються досить окресленими [1, 47].

Іменник – це самостійна частина мови, що має категорійне значення предметності, виражене класифікаційними категоріями роду і істоти/неістоти та словозмінними категоріями числа і відмінка [2, 33].

Семантичне ядро іменників становлять позначення предметів і тих понять, яким притаманне передусім те, що вони відображають матеріальні предмети і містять у собі внаслідок цього загальну категорійну ознаку предметності. Це семантичне ядро утворюють слова, які позначають те, про що мислимо як дещо окреме, виділюване в певних просторових межах, тобто як про "справжній" предмет. Таке розуміння означає, що в основу виокремлення іменника покладено ономасіологічну категорію предметності. Іменники поширюються на найменування того, що ми визнаємо предметом. Найменування предметів матеріального світу є **первинним значенням** іменників, а іменники, які позначають такі предмети, – **первинними іменниками**.

Вторинні іменники ж виражають діаметрально протилежну граматичну, предметність, утворюють при цьому синтаксичні деривати. Вони можуть називати явища, факти, події, якості, властивості, процесуальні стани і дії. Тобто у вторинні іменники є похідними, а в семантиці наявна сема ознаки (властивостей і відношень).

Антропонім (від грецької – людина та ім'я та людина, назва) – власна назва людей: ім'я особове, ім'я по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім (*Михайло, Надія; Іларіонович, Іванівна; Ситнянська; Журавель*) [4, 29].

У нашій статті серед досліджуваних первинних і вторинних власних назв у романі "Чорний Ворон. Залишенець" Василя Шкляра антропоніми займають більшу частину і це не дивно: для художнього тексту дійсно антропоніми є найважливішою групою власних назв, бо взаємостосунки між персонажами визначаються не тільки поведінкою, характером, словами, манерами, вчинками, поглядами, заняттями, смаками, суспільним станом, а найменування персонажів та формами імен, якими персонажі називають один одного [3, 69].

У романі Василя Шкляра представлений широкий діапазон антропонімів. Якщо розглядати ці власні назви з морфологічної точки зору, то первинні антропоніми становлять їх більшу частину: *Петро, Гриць, Трохим, Олексій, Марія, Євдосія, Тимофій* [3, 265]: "...щупленька паніматка **Оленка** долучалася до нього таким ангельським голосочком, що дехто не стримав сліз" [5, 223], *"Пилип Хмара таку машину колись запрягав кіньми і катав дівчат"* [5, 29].

Найчисельнішу групу вторинних власних назв представлено відприкметниковими іменниками: *"Ларіон **Загородній** вийшов наперед, припадаючи на ліву ногу, нервово посмикав себе за чорну бороду"* [5, 143]. Як бачимо, у романі "Чорний Ворон. Залишенець" Василь Шкляр використовує низку прізвищ прикметникового типу. Вторинні ж дієслівні антропоніми становлять меншу групу: *"Ворон ще тоді, у загоні **Гризла**, швидко вгадав, що в цьому хлопцеві з хижим ротом причаїлась якась підспідка"* [5, 93].

Ще менший пласт літературно-художніх антропонімів у романі займають іменники, що утворилися від інших частин мови шляхом словоскладання: *"По праву руку від Сєні Кацмана сидів діжкуватий начальник управкому **Сиром'ятников**, із пащеки якого тхнуло, як із жомом ями..."* [5, 57].

У романі є такий вид антропонімів, як андроніми – іменування жінки за іменем, прізвищем чи прізвиськом її чоловіка: *"Вони вдвох випивали по чарці, до столу підтюпцем дріботіла заклопотана **Бениха**, по-чудернацькому закутана в чорну хустину..."* [5, 39].

Отже, дослідження показала насиченість роману В. Шкляра "Чорний Ворон. Залишенець" первинними та вторинними антропонімами. У роботі не було виявлено первинні і вторинні власні назви від числівникового та відприслівникового характеру.

Література

1. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики укр. мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська; За ред. І. Р. Вихованця. – К. : Унів. вид-во "Пульсари", 2004. – 400 с.
2. Горпинич В. О. Українська морфологія : навчальний посібник / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2002. – 350 с.
3. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження / О. Ю. Карпенко // Записки з ономастики. – Одеса : Астропринт, 2000. – Вип. 4. – С. 68–74.
4. Українська мова : енциклопедія / [Ред. кол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во "Українська енциклопедія"ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
5. Шкляр В. Залишенець. Чорний ворон / В. Шкляр – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2010. – 375 с.

К. О. Жигула,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник –к. філол. н., доц. В. М. Школа.

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ У ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛЯ СЕМЕНКА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню новаторства Михайля Семенка, руйнуванню сталих канонів у творчості письменника. Увагу зосереджено на засобах зображення нетрадиційних художніх образів і введення їх в українську літературу.

Ключові слова: футуризм, драма, Ліліт, дума, Маруся Богуславка.

Михайль Семенко (1892 – 1937) відомий в українській літературі як поет доби Розстріляного відродження; основоположник і теоретик українського футуризму. Митець видавав численні збірки

поезії, виступав організатором створення угруповань та журналів, присвячених модернізації літератури, таких як "Фламінго", "Аспанфут", "Нова генерація". Мета футуристів була спрямована на зруйнування кордонів старого мистецтва, вихід за межі "класичної" творчості. Вони лякали аудиторію своєю скандальною та театралізованою поведінкою, через що багатьом незвична, строката течія не припадала до душі. До Семенка ставилися відверто презирливо, вважали загрозою української культури, називали божевільним, хотіли назавжди заборонити писати людині, яка сміливо заявила: "Я палю свій "Кобзар!". Можна сказати, що геніальний творець у масці П'єро спричинив справжню революцію епатажу в українській літературі ХХ століття. Окрім Михайля Семенка, представниками українського футуризму стали також Гео Шкурупій, М. Скуба, О. Влизько та інші.

Разом із неймовірним поетичним скарбом, Семенко вніс неоціненний вклад у драматургію українського футуризму. Автор створив два твори у вищезгаданому жанрі: "Ліліт" у 1919 році та "Маруся Богуславка" у 1927, у яких увів до української літератури два непересічних до цього часу образи. Тож, **актуальність** обраної теми зумовлена необхідністю всебічно осмислити образи, зображені в драматичних творах письменника, обґрунтувати мету введення в українську літературу міфічного образу Ліліт, виявити риси новаторства у зображенні традиційного образу у п'єсі "Маруся Богуславка" на основі класичного сюжету загальновідомої думи. **Мета статті** – розглянути особливості створення жіночих образів у творчості Михайля Семенка.

Все більше дослідників займаються вивченням українського футуризму. Цю тему висвітлюють у своїх працях Анна Біла, Олег Ільницький, Сергій Жадан, Микола Сулима, Галина Черниш, Фелікс Якубовський та інші літературознавці, поети, критики.

Використання футуристичних елементів не лише в поезії, а й у драмі стало незвичним явищем в українській літературі. Саме в цьому й полягає оригінальність Михайля Семенка.

За визначенням Р. Гром'яка:

"драма як жанр – це п'єса соціального, історичного чи побутового характеру з гострим конфліктом, який розвивається в постійній напрузі. Герої — переважно звичайні люди. Автор прагне розкрити їхню психологію, дослідити еволюцію характерів, мотивацію вчинків і дій. На рубежі ХІХ — ХХ століття переважає соціально-психологічна драма. Потім, як відгук на суспільно-політичну ситуацію початку ХХ століття, виникає політична драма. Людські характери досліджуються драматургами". [1, с.209–210] Як відомо, Михайль Семенко – не той представник літератури, який дотримувався би шаблонів, які диктували мистецтву обставини того часу. Тому, можна сказати, що він став піонером у створенні нового терміну й жанру в українській літературі – футуристична драма. Підсумувавши дані про класичну драму й футуризм, це визначення виглядатиме так:

Футуристична драма – це віршована або прозова п'єса епатажного, нетрадиційного, дещо скандального характеру з гострим конфліктом, який розвивається в постійній напрузі й має несподівану, трагічну розв'язку.

Настав час розібратися, з якою метою Михайль Семенко першим ввів в українську літературу образ Ліліт – у іудейській демонології злого духу, зазвичай жіночої статі. Про неї є декілька міфів, історій та суджень. Згідно з одним, Ліліт була першою жінкою Адама: Бог, створивши чоловіка, зробив йому жінку з глини. У подружжя одразу виникла суперечка. Жінка стверджувала, що вони рівні, бо обидва зроблені з одного матеріалу. Не зумівши переконати чоловіка, вона полетіла. У Червоному морі до неї явилися три янголи, послані Богом. Ліліт відмовилася повертатися й заявила, що створена, щоб завдавати шкоду новонародженим. Янголи взяли з неї клятву в тому, що вона не увійде в дім, у якому побачить їх самих чи їхні імена. Вона прийняла на себе кару: з цього часу кожного дня будуть помирати сто з її дітей. Вважалося, що Ліліт не тільки наводить причину на немовлят, але ще й викрадає їх та підмінює їх. Також образ цього духа виступає ще й у ролі сукуба: вона заволодівала чоловіками проти їх волі з метою народити від них дітей. Тому Талмуд не рекомендує чоловікам ночувати в домі одним. [5, с.94]

В літературі існують різні інтерпретації образу Ліліт. Він невловимий і загадковий, майже нематеріальний, як гра уяви, у поезіях Вадима Шефнера, Марини Цветаєвої, Редьярда Кіплінга, Максиміліана Волошина. У нетрадиційному дусі ризикнув написати про "доньку Ліліт", попередницю Лоліти, Володимир Набоков. Безумовно талановиті і поетично індивідуальні трактування її образу у віршах поетів-луганчан Олени Сидоренко, Олени Руни, Анатолія Грибанова. У ліричній поезії

XX століття Ліліт втрачає риси, що пов'язують її навіть з умовним місцем і часом та постає як вічне втілення "образу любові" – незвичайною, недосяжною, звабливою "вищою" жінкою.

Тож не дивно, що багатогранний і таємничий образ Ліліт зацікавив епатажного лідера українського футуризму Михайля Семенка. Автор вирішив показати свою точку зору щодо цієї жінки й зобразити її у своїй короткій віршованій драмі. Цей твір складається з шести сцен і є пародією на твори символістів. Можна припустити, що змістом сцен у драмі є боротьба між традиційними й футуристичними поглядами на мистецтво.

Михайль Семенко не засуджував Ліліт за її гріхи в минулому. Можливо, автор навіть вказував читачеві на те, що вона не є ні в чому винною, бо просто прагнула відчутти себе особистістю, яка має право на незалежність. І, як будь-яка жінка, хотіла справжніх, щирих почуттів: "Я хочу щастя і забуття бездумного і сліпучого..." Це бажання диктує кожній людині сама природа, то ж нема за що нарікати на Ліліт. Семенко зображує її поряд з двома чоловіками, один з яких щиро закоханий у неї, а другого кохає вона. Тут використано прийом любовного трикутника. Автор використовує цей метод з метою показати, що для Ліліт, на перший погляд злого та черстоного духу, не є відчуженим почуття любовних переживань і співчуття:

Ах, не винна я в вашім змаганні...
Моє серце у межах склепінь.
Моє серце в жалобі роздерте.
Моє серце в смерканні як тінь. [4, с.218]

У віршованій драмі "Ліліт" простежується зречення від звичної для Семенка маски П'єро. Діалогічна структура драми з елементами містерії дещо споріднює її з поемою Миколи Бажана "Розмова сердець". Текст вкладається у традицію *commedia dell'arte* (вид італійського театру, у якому спектаклі створювалися шляхом імпровізації, з участю акторів, одягених у маски), але замість П'єро, Арлекіна й Коломбіни список дійових осіб містить Ліліт і двох чоловіків-антиподів, названих просто: Перший і Другий. Перший – поет, переповнений божественними й утопічними мріями. Його образ вражає читачів і глядачів наївністю та лагідністю. І тут ми все ж простежуємо схожість із улюбленим персонажем Семенка – сумним, безнадійно закоханим П'єро. Якось він проголошує: "Я романтик, / Мої пісні сумні і наївні". Ліліт – утілення його ідеалів. Другий, натомість, називає себе "хамом", "переможцем і трапом", "вигнанцем Граалю", що не знає "місця для суму", бо "зачарований автомобілем". Перший у Ліліт асоціюється з "натхненням", другий пробуджує в ній "дисонанс". М'яка ніжність Першого повністю заперечуються грубістю, силою та безпардонною відвертістю Другого. Він звертається до Ліліт без жодного сорому. У його самозакоханих фразах простежуються нотки зневаги, навіть жорстокості, іронії та цинізму. У боротьбі за серце жінки Перший пропонує їй "вічні" мрії та красу, а Другий обіцяє тільки "тимчасову" плотську втіху, яка зваблює, але водночас і відштовхує Ліліт. Вона не розуміє, чому чоловіки ніяк не можуть дійти згоди.

Урешті-решт, Перший помирає. Серце Ліліт сповнюється співчуттям та жалем до чоловіка, який так щиро й самовіддано кохав її.

Ліліт:
Як прекрасно він умирає –
Від туги смертної, від блідих думок!
Моє серце з дитинством його згадає,
Я назбираю для нього жалібних квіток. [4, с.230]

Висновок, до якого прийшов Другий, схожий на твердження автора щодо перемоги футуризму над іншими течіями.

Другий:
І як це логічно наш романтик сконав!
Ліліт, він був на перешкоді хвилі.
Він заперечував міць і ганебно програв,
І з ним умирають усі похилі. [4, с.230]

Другий скептично прорікає, що Ліліт забуде романтику впродовж "ранку металевих годин". Чи сталося так – нам невідомо. Але зовсім не хочеться вірити в такий розвиток подій, бо щирість переживань Ліліт, чистота її ніжних ілюзій все ж підкупає душі читачів і глядачів, розчулює їх, викликає

до неї співчуття. В кінці твору, у окремій, шостій сцені, жінка по-справжньому страждає й оспівує прощання зі своїми мертвими "мріями". Саме у сміливому зображенні зазвичай злого, негативного персонажу Ліліт із доброї, чутливої сторони полягає оригінальність і новаторство письменника не тільки в українській літературі.

Лірична драма "Маруся Богуславка" була написана Михайлом Семенком у 1927 році.

Відомий дослідник українського народного епосу Марко Плісецький зауважив під час аналізу "Думи про Марусю Богуславку": "Не будучи найпопулярнішою в народній традиції, ця дума, завдяки своєму драматизму й гострому психологізму ставала особливо часто об'єктом розробки в різних видах мистецтва ХІХ ст., чим і зажила великої слави". [2, с.129]. До сюжету думи зверталися такі автори, як Михайло Старицький, Іван Нечуй-Левицький, Борис Грінченко. На початку ХХ століття Михайль Семенко зумів показати образ жінки з нового погляду. Драма була створена на замовлення як лібрето до опери Михайла Вериківського. Саме тому автор не відходив від фольклорного зображення Марусі Богуславки, про що й сказав Юрій Салдовський: "У цьому творі не простежуються жодні деструктивні елементи, які саме властиві творчості Михайля Семенка. [3, с.32] Прикладом цього можуть слугувати звертання героїні до моря, хвилі, вітру: "Море!Море! – Розваж!/Заплещи серце, хвиле! Вітер на той бік скаже, Що я себе втопила." [4, с.232] На відміну від фольклорної думи, у драмі Михайля Семенка ширше розкривається образ ліричної героїні, глибше простежуються її душевні переживання: "Серце моє розтято – Дві рани ятриться в нім".[4, с.232] Автор замінює смислові акценти. У творі помітні баладні елементи: любовний трикутник, боротьба за серце дівчини, гострий і напружений сюжет, трагічна кінцівка.

Отже, Михайль Семенко став новатором не лише в українській поезії, а й у драматургії. Автор майстерно зобразив жіночі образи Ліліт та Марусі Богуславки, із точністю показав нам усі тонкощі особливостей їх характерів.

Література:

1. Гром'як Р.Т. Літературний словник – довідник / за ред. Р.Т. Гром'як, Ю.Т. Ковалів, В.І. Тремко – Київ: Академія, 2007. – 752 с. – Із змісту: Драма. – с.209-210
2. Плісецький М. Українські народні думи. Сюжети і образи / Марко Плісецький. – К.: УКСП "Кобза", 1994. – 364 с.
3. Салдовський Ю. Словник футуризму / Юрій Салдовський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. – 128 с.
4. Семенко М. Вибрані твори / М. Семенко. – Київ: Смолоскип, 2010. – с.2011
5. Словарь символов / автор – составитель М.В. Адамчик. – Минск: Харвест, 2010. – 224 с. – Из содержания: Лилит. – с. 94

К. А. Капустіна,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к.пед.н., доц. Л. О. Алексєєва.

ТЕКСТОУТВОРЮЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ

Анотація. В статті аналізується номинативное предложение как единица текста, раскрываются стилистические возможности номинативных предложений в русской поэзии.

Исследования в области функциональной грамматики и лингвистики текста позволяют по-новому взглянуть на проблему номинативных предложений. Грамматические свойства номинативных предложений как определенного структурно-семантического типа обуславливают возможности выполнения им особых функций в структуре текстового целого. Специфика номинативных предложений заключается в совмещении номинативной и предикативной функций. Это связано с тем, что ядро номинативных предложений составляет имя существительное, обладающее большим семантическим потенциалом.

Номинативные предложения становятся обычным явлением в языке писателей второй половины XIX в. и получают частое и разнообразное употребление у современных писателей. Грамматическая семантика номинативных предложений ярко отражает специфику мировоззренческой установки М. И. Цветаевой. Проблемы бытия являются центральными в творчестве поэтессы.

Поэтическое наследие М. И. Цветаевой изучали Е. Н. Кочанова, М. Ю. Нарынская, С. А. Никифорова, И. П. Сафронова и др., однако остаются не полностью раскрытыми вопросы, касающиеся синтаксиса лирических текстов.

В данной статье рассматриваются стилистические возможности номинативного предложения в текстообразовании Цветаевской поэзии.

Предметом исследования является номинативное предложение, в качестве объекта изучения выступают функции номинативного предложения в поэтическом тексте М. И. Цветаевой.

Материалом для исследования послужили номинативные предложения, извлеченные из стихотворений М. И. Цветаевой, методом сплошной выборки.

Методологической базой для написания статьи стали труды Е. М. Галкиной-Федорук, В. А. Белашаповой, В. В. Бабайцевой, Н. С. Валгиной, Л. Е. Майоровой и др. – по синтаксису современного русского языка, М. Н. Кожинной, И. Б. Голуб, Г. Я. Солганик, Б. В. Томашевского и др. – по стилистике русского языка.

Номинативные предложения среди односоставных предложений занимают особое место: они относятся к именному типу и имеют четко выраженную форму именительного падежа (И. п.) имени существительного (реже – личного местоимения или числительного).

Основную роль в формировании номинативных предложений играет семантика имени. Как правило, это должны быть слова, которые называют явления и предметы, поддаются наглядно-чувственному восприятию. Например, среди таких наименований выделяются слова, прямо указывающие на время: *лето, зима, утро, ночь*; при оформлении номинативного предложения оно конкретизируется: *Вторая ночь* или *Летняя ночь*. Вторая группа слов имеет семантику пространства: *лес, площадь, университет, Украина* и др.

Таким образом, при выявлении номинативных предложений недостаточно учитывать только грамматические показатели при характеристике синтаксического явления. Номинативные предложения лексически ограничены словами, способными передавать значение бытийности.

Номинативное предложение как единица текстообразования также участвует "в структурировании текста, взаимодействуя при этом с другими его элементами. Многогранность текста обуславливает разноплановость рассмотрения номинативного предложения в лирическом тексте"[1, 74].

К распространителям имени существительного, представляющего ядро номинативного предложения, относятся препозитивные и постпозитивные прилагательные (*Ах, золотая дорога!* [3, 53]), имена существительные в родительном падеже (*Волшебство немецкой феерии, / Томный вальс, немецкий и простой* [3, 52]), а также постпозитивные пространственно-временные обстоятельства (*О весенние сны в дортуаре, / О блужданье в раздумье среди спящих, / Звук шагов, как нарочно, скрипящих, / И тоска, и мечты о пожаре* [3, 39]), иногда они выступают комбинированно (*Пустоты отроческих глаз! Провалы / В лазурь!* [3, 227]).

Распространителями номинативного предложения как предикативной единицы выступают препозитивные обстоятельственные компоненты (*В большом и радостном Париже / Всё та же тайная тоска* [3, 42]), а также синтаксические структуры, вступающие с номинативным предложением в отношения сочинения или подчинения, образуя сложносочиненные (*Дома до звёзд, а небо ниже...* [3, 42]) и сложноподчиненные (*Милый, грустный и большой, / День, когда от жизни рядом / Вся ты оторвешься взглядом / И душой. // День, когда с пером в руке / Ты на ласку не ответишь. / День, который ты отметишь / В дневнике. // День, когда летя вперед, / – Своенравно! – Без запрета! – С ветром в комнату войдет / – Больше ветра!* [3, 61]) предложения; Цветаевскому идеостилю присущи и бессоюзные соединения: *Детство: молчание дома большого; / Страшной колдуньи оскаленный клык; / Детство: одно непонятное слово, / Милое слово "курлык"*[3, 45].

Выбор способа распространения номинативного предложения зависит от причин грамматического, стилистического, коммуникативного и текстообразующего порядка.

В поэтическом тексте распространители номинативного предложения нередко выполняют ритмообразующую функцию и способствуют соблюдению размера стиха, например, особый ритм создается благодаря повторам: *Льдины, льдины / И купола. / Звон золотой, / Серебряный звон* [3, 95].

Номинативное предложение в любом тексте анализируется с точки зрения позиции. По мнению С. А. Никифоровой, "основное отличие функционирования зачинающего, завершающего и срединного номинативного предложения в прозаическом и поэтическом тексте заключается не в способе вхождения номинатива в их структуру и не с перечнем выполняемых им в той или иной позиции функций, а с тем, что в прозаическом тексте НП структурирует отдельный фрагмент, в то время как в поэтическом тексте оно участвует в организации художественного произведения в целом"[1, 31].

В поэтическом тексте номинатив отличается тесной связью с названием, например, в стихотворении М. И. Цветаевой "Детский день": *Утро... По утрам мы / Пасмурны всегда //* [3, 46] и далее *Сумерки... К вечерне / Слышен дальний звон* [3, 47].

Цепочки номинативов, фрагментарно описывающие ощущение лирического героя от дома, характеризуются наличием смысловой связи с названием стихотворения ("П.Э."), ведь в этом доме Она ждет встречи с Ним: *И вдруг – совсем неожиданно! – сразу! – / Тот самый дом. // Многоэтажный, с видом скуки... / Считаю окна, вот подъезд* [3, 63].

В поэтическом тексте номинативное предложение выполняет практически те же функции, что и в прозаическом тексте, а именно, функцию интеграции, идентификации, конкретизации, характеристики и оценки.

Номинативные предложения в роли зачина предваряют описываемую в посттексте ситуацию: *Я только девочка. Мой долг / До брачного венца / Не забывать, что всюду – волк / И помнить: я – овца* [3, 48]. В концовке выступают в качестве обобщения и оценки, вот у М. Цветаевой и подтверждением связи с названием текста, например заглавие "Тройственный союз" и номинатив в постпозиции *Нас трое: У нас за робостью лица / Скрывается иное. / Мы непокорные сердца. / Мы молоды. Нас трое* [3, 47] и в последней строфе *Служить свободе – наш девиз, / И кончить, как герои. / Мы тенью Шиллера клялись. / Мы молоды. Нас трое* [3, 48]. В срединной позиции они выполняют функции идентификации, характеристики, конкретизации и оценки: *Косы длинные, а руки так тонки! / Бред внезапный: "От вражеских пушек / Войско турок"... Недвижны иконки, / Что склонились над снегом подушек* [3, 40].

Поэтический текст характеризуется "субъектным единством, поэтому в любом случае за номинативным предложением стоит лирический герой, воспринимающий и оценивающий субъект, который представляет свое видение мира через личные переживания. В поэтическом тексте происходит совпадение субъекта речи, восприятия и оценки"[2, 134]. Даже если наличие лирического героя не выражается на поверхностном уровне лингвистическими средствами, его присутствие неоспоримо: *Прямо в рот летят снежинки... / Огонечки фонарей... / "Ну, извозчик, поскорей! / Будут, мамочка, картинки?" // Сколько книг! Какая давка! / Сколько книг! Я все прочту! / В сердце радость, а во рту / Вкус соленого прилавка* [3, 46].

В поэзии номинативы служат для точной передачи мгновенного впечатления. Специфика функционирования цепочек синтаксических номинативов в поэтическом тексте заключается в том, что ни одно предложение не может быть исключено из стихотворного ряда без потерь для метра, ритма и смысла.

Последовательность номинативных предложений отражает последовательность развертывания впечатлений в сознании: *Миг, длительный по крайней мере – / Как час. Но вот шаги вдали. / Скрип раскрывающейся двери – И Вы вошли* [3, 64]. В данной строфе цепочки номинативов передают факт медленного напряженного ожидания лирического героя, стремящегося полно охватить всю представшую перед ним картину. К акустическим средствам относятся рифма, метр и размер, которые от тревожного напряжения приводят к ощущению умиротворенности.

Ритмообразующие возможности номинативного предложения умело используются поэтессой для достижения певучести и мелодичности стихотворения, она прибегает к ним то для передачи нервного и хаотичного ритма, отражающего ее мировосприятие, то для стилизации под народный сказ: *Война, война! – Кажденья у киотов / И стрекот шпор* [3, 65] и *Поясной поклон, благодарствие /*

За совет, да за милость царскую, / За карманы твои порожние, / Да за песни твои осторожные, / За позор пополам со смутю, – / За любовь за твою за лютую [3, 104].

Как показал анализ изученной нами литературы, номинативное предложение в структуре поэтического текста исследуется как художественно-организованное в ритмико-звуковом плане целое, в котором единицы всех уровней, в том числе сам номинатив, подчинены основному закону: передаче максимально широкого содержания на минимальном словесном пространстве. В поэтическом тексте, характеризующемся усилением образно-ассоциативных отношений между элементами и частичной заменой лексико-грамматической связи логикой внутреннего переживания, номинатив обеспечивает поэтическую компрессию.

Таким образом, номинативное предложение обладает большим стилистическим и текстовым потенциалом благодаря грамматическим характеристикам, лаконичности структуры, большим возможностям распространения и участвует в структурировании поэтического текста, выполняя при этом стиле-, ритмо-, тексто-, и смыслообразующую функцию.

Література

1. Никифорова С. А. Номинативное предложение в импрессионистическом и экспрессионистическом поэтическом тексте / С. А. Никифорова // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. Аспирантские тетради: Научный журнал, / Отв. ред. Н. Л. Шубина. – JAI (18). – Октябрь. – СПб., 2011. – С. 73–75.
2. Солганик Г. Я. Стилистика современного русского языка и культура речи : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Г. Я. Солганик, Т. С. Дроняева. – М. : Издательский центр "Академия", 2009. – 256 с.
3. Цветаева М. И. Стихотворения и поэмы / М. И. Цветаева // Вст. ст., сост., подг. текста и примеч. Е. Б. Коркиной. – Л. : Сов. писатель, 1990. – 800 с.

Є. І. Ленець,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
науковий керівник – д. філол.н., проф. С. В. Форманова.

ВИНЯТКОВІ СТАНИ ЯК СКЛАДНИК СУЧАСНОГО КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ (на матеріалі збірки новел Андрія Любки "Кімната для печалі")

Анотація. У статті аналізується значення наукового інтересу до вивчення різних типів "виняткових станів", а також з'ясовується необхідність системного підходу до цієї проблематики. Автором проаналізовано "виняткові стани", які описано у творах Андрія Любки.

Ключові слова: виняткові стани, шизодискурс, комунікативний простір.

Актуальність статті зумовлена тим, що "виняткові стани" – це група тимчасових, гострих розладів психічної діяльності яка потребує ґрунтового аналізу, унормування й закріплення в лексичній і термінографічній системах.

Дослідженням цієї проблеми приділяли увагу А. Ю. Березанцев, С. В. Жабокрицький, Д. Л. Співак, А. П. Чуприков.

Метою статті є з'ясування причини "виняткових станів" як складника сучасного комунікативного простору. Мета зумовила розв'язання таких завдань: 1) схарактеризувати "виняткові стани" як складника комунікативного простору; 2) проаналізувати "виняткові стани" персонажів у збірці новел А. Любки "Кімната для печалі".

"Кімната для печалі" – нова збірка сюжетно не пов'язаних між собою оповідань Андрія Любки, які, однак, можна вважати й романом, якщо прийняти тезу, що головним героєм цього роману є самотність. Покинуті, ревниві, зовсім юні й поглинуті спогадами про вже прожите життя – усі ці люди на межі відчаю знаходять власне місце для плекання туги, кімнату для печалі, захисну мушлю [1, 190]. В основі книги лежить людська самотність, ностальгія, меланхолія, туга, смуток і печаль. "Після "Карбіда" мені захотілося написати абсолютно несподівану книжку, – розповідає Андрій Любка. – Якщо та була

веселою й кримінальною, то "Кімната для печалі" – це таке саудаде й фаво, ностальгія й меланхолія. Здається, ці оповідання за настроєм найближче до моїх віршів. Щось на кшталт "Ти прокинешся зранку в кімнаті для печалі і скажеш: ця твоя здорова їжа колись мене вб'є"[1,190]. На думку автора, ця збірка – це "суміш туги і смутку на межі з розпачем, це явище "виняткове", яке викликає у читача певні запитання у самого себе" [1,190].

Термін "виняткові стани" у психіатрії запровадив Крав Ебінг. Це короточасні розлади психічної діяльності [2]. Втім це поняття зустрічається не лише в медицині, а й в лінгвістиці, де поширений під поняттям "шизодискурс". Назва "виняткові" підкреслює, що вони є винятковою подією в житті людини. С. В. Жабокрицький, А. П. Чуприков до виняткових станів відносять: патологічне сп'яніння, патологічний афект, патологічний стан прокидання, сутінковий розлад свідомості, що не є симптомами психічного захворювання.

А. Ю. Березанцев називає "виняткові стани" афективними розладами настрою, де поділ афекту і настрою пов'язано з тим, що *під афектом* розуміється яскраве вираження емоцій, яке безпосередньо відбивається в поведінці, а *під настроєм* – сума емоцій за певний проміжок часу, яка часто, але не завжди, проявляється в поведінці і може успішно ховатися [2]. До кола афективних розладів відносять манії, депресії, біполярні, рекурентні й хронічні афективні розлади.

1. Науковим підґрунтям аналізу фактичного матеріалу стали праці А. Ю. Березанцева, С. В. Жабокрицького, Д. Л. Співака, А. П. Чуприкова. Це дало змогу покласифікувати "виняткові стани" таким чином:

2. Патологічне сп'яніння.

3. Гіпоманія (яка в свою чергу поділяється на: а) розгорнутий маніакальний стан; б) манію без психотичних симптомів; в) манію з психотичними симптомами).

4. Патологічний афект.

5. Маячноподібні фантазії.

Патологічне сп'яніння – це гострий короточасний психотичний епізод, що виникає на тлі простого алкогольного сп'яніння, або через психичну чи фізичну перевтому. Основною ознакою патологічного сп'яніння є змінена свідомість, у результаті чого спотворюються процеси сприйняття, настає відрив від реальної дійсності [3].

У новелі "Жінка із сірниками" спостерігаємо, як у головного героя з'являються несвідомі страх, тривога, відчуття загрози щодо себе й близьких: *"...вся активність, кайф, радість і смуток розгортали драму всередині мене, і я нікого не хотів пускати в себе.."* [1, с.15]. Тут автор за допомогою переліку іменників на позначення абстрактного стану *кайф, радість і смуток* привносить в оповідь відтінок інтимності, хвилювання, які *"розгортали драму всередині"* головного героя. Таким чином, абстрактні іменники *активність, кайф, радість і смуток* вказують на його стан.

Розглянемо "патологічне сп'яніння" у новелі "Thenderistheday": *"...незнайомиць випив келих сухого червоного вина.... справа стосується настільки давньоминулого, що не хочеться ворухити старих скелетів у шафах"*[1,29]. Автор за допомогою фразеологізму *ворухити старих скелетів у шафах* та прикметників з виявленою ознакою *сухого червоного*, підсилює думки героя, його емоційність, а використання *давньоминулого часу* мотивується тим, що подія, яка сталася в його житті не потребує тлумачення.

Як доводить фактичний матеріал, при "патологічному сп'янінні" зростає емоційна напруга, порушується орієнтування в навколишньому середовищі, з'являється маячне тлумачення різних подій. Мовна продукція при патологічному сп'янінні уривчаста і в основному відбиває хворобливу симптоматику [3].

Гіпоманія характеризує собою легкий ступінь манії, при якій зміни настрою і поведінки довготривалі й виражені поверхневими судженнями, які не супроводжуються маренням і галюцинаціями. Піднесений настрій проявляється в сфері емоцій, де присутня як радісна безхмарність, так і дратівливість, окремі вчинки, що виходять за рамки моралі [2].

Розглянемо приклад з новели "Сім демонів Магдаліни": *"..вона стала по-справжньому одинока, а бували дні, коли вони не хотіли бачити один одного і закривалась у панцирах своєї самотності"* [1, с.149]. Бачимо характерні підвищені внутрішні роздуми автора, в яких за допомогою

порівняння увиразнено зображування внутрішнього світу самотньої жінки з панцирем, що підсилює емоційність мови автора, яка впливає на реципієнта й допомагає йому відчутти психічний стан жінки.

Гіпоманія, в свою чергу, може виражатися **розгорнутим маніакальним станом, який** проявляється так званою маніакальною тріадою: болісно підвищеним настроєм, прискореним плином думок і руховим збудженням [2].

У новелі "Запах у лабіринті" нами зафіксовано такий приклад: "...підняв із ліжка книжку, розгорнув і занурився носом. Пахла!" [1,93]. Характерними для цього стану є загострення відчуттів і сприйняття, де фразеологізм "зануритися носом" набуває прямого значення – відчуття запаху поліграфії й кайфування від нього.

"Манія без психотичних симптомів" – це підвищений настрій, який позначається на зміні норм соціального функціонування й проявляється в неадекватних вчинках, які не контролюються особистістю. Підвищуються толерантність, виникає потяг до подорожей і пригод, підвищуються сексуальна енергія і апетит. Завдяки стрибку ідей виникає безліч планів, реалізація яких не здійснюється [2].

У новелі "Запах у лабіринті" є такий приклад: "... така особа здатна на божевільний жест... історія здалася хлопцеві химерною нічною вигадкою, плодом магії, темряви, втоми і самотності... шукаючи джерело свого збудження... чорна діра самотності, і любов – хай неіснуюча, вигадана, фантомна..." [1,95]. Підвищений настрій характеризується швидким плином думок, а саме використанням прикметників "химерний, підсилений, вигадковий, неіснуючий, божевільний" та абстрактних іменників "магія, самотність, любов, втома". Ці лексичні одиниці позначають нереальний стан хлопця, який занурений у свій внутрішній світ, але відчуває певне збудження, що провокує фантазії, як-от: "написав на аркуші кілька цитат, з тим охайно вклеїв... та продемонстрував у бібліотеці, бо він шукає автора цих цитат для написання дисертації" [1,98]. За допомогою правильної побудови речення, ми бачимо поетапність яскравих ідей які прийшли на думку головному героєві..

Патологічний афект – це хворобливий стан, що виникає у психічно здорової людини як гостра реакція на стрес, на вершині розвитку якої спостерігається порушення свідомості за типом афективного сутінкового стану. Наприклад, у новелі "Жінка з сірниками": "мої руки почали нишпорити її тілом, вона копнула мене, скинула мене на підлогу ...а сама прожогом помчала на кухню" [1,13]. Дієслова на позначення інтенсивності руху "нишпорити, скинула, копнула, помчала" відволікають читача від прегібу подій.

Маячноподібні фантазії це – фантастичні ідеї, які посідають проміжне місце між маяченням і звичайними фантазіями. Наближаючись до маячних ідей за змістом, маячноподібні фантазії вирізняються, відсутністю стійкої переконаності особистості в їхній вірогідності, а також безпосередньою залежністю від зовнішніх обставин. У клінічній картині цих станів переважають нестійкі ідеї над роздумами життя, багатства, що у фантастичній і гіперболізованій формах відбивають заміщення важкої, непосильної для особистості ситуації конкретними за змістом фантастичними вигадками, фантазії можуть змінюватися під впливом зовнішніх чинників [3].

Яскравий приклад, що має "початкову" фазу цих фантазій спостерігаємо в новелі "Кімната для печалі": "...чоловік збайдужів до світу... Земля видалась йому недоречною... моя душа відлетіла в невідомі виміри ще з крематорієм" [1,168]. Експліцитна манера автора доносить до реципієнта виражений смисл і підсилює його загальним іменником "Земля". Дієслова недоконаного виду так званих *ітеративів* що це за термін? "збайдужів, відлетіла, видалась" вказують на протяжність дії у певному напрямку та одночасно і її завершеність. Герой усвідомлює тлінність життя і приреченість.

Отже, специфікою інтерпретації "вняткових станів" як складника комунікативного простору є взаємодія психологічного аспекту через стилістичні одиниці. За допомогою абстрактних іменників, прикметників, дієслів (доконаного та недоконаного виду), фразеологію ми помічаємо як автор обрамлює та увиразнює свій твір через призму "вняткових станів" такі як: патологічне сп'яніння, гіпоманію, патологічний афект, маячноподібні фантазії.

Література:

1. Любка Андрій "Кімната для печалі"/ Андрій Любка. – Чернівці : Книги – ХХІ67; MeridianCzemowitz, 2016. – 192с.

2. Березанцев А. Ю. "Судова психіатрія" [Електронний ресурс] / А. Ю. Березанцев ; [сайт] : Режим доступу : http://stud.com.ua/69698/psihologiya/afektivni_rozradi_nastroyu. – Назва з екрану.
3. Жабокрицький С. В. "Судова психіатрія"[Електронний ресурс] / С. В. Жабокрицький, А. П. Чуприков ; [сайт] : Режим доступу : <http://bombabooks.com/book/110-sudova-psixiatriya-s-v-zhabokrickij-a-p-chuprikov/9-rozdil-6-timchasovi-rozradi-psixichnoyi-diyalnosti.html>. – Назва з екрану.

А. Я. Попович,
Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж,
науковий керівник – к. пед. наук Н. В. Грона.

ПОЛІСЕМІЯ ТА ОМОНІМІЯ ПЕРИФРАЗ (НА ПРИКЛАДІ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ)

Анотація. У статті розглядаються особливості функціонування перифраз у газетних текстах. Автор наводить приклади полісемії та омонімії перифраз як засобів вираження образності.

На розвиток української мови впливають засоби масової інформації. Тому дослідження мови ЗМІ (засобів масової інформації), зокрема, друкованої публіцистики є актуальним.

Одним із важливих аспектів дослідження мови ЗМІ постає проблема вивчення місця і ролі полісемії та омонімії перифраз у публіцистичних текстах.

Використання синонімів урізноманітнює наше мовлення, допомагає оригінально оформити думку, уникнути повторів. Синоніми роблять мовлення гнучким, яскравим, колоритним, образним. Елементами синонімічного ряду можуть бути евфемізми і перифрази. Вони є важливими засобами синонімічних замінів під час творення текстів. Щоб уникнути повторів, часто використовують перифрази [2].

Проблему полісемії та омонімії перифраз досліджували у своїй наукових працях мовознавці: В. Абаєва, В. Виноградов, М. Фалькович, Г. Євсєєва та ін. Дослідники звертають увагу на значну кількість лексичних новацій у мові періодичних видань.

Перш ніж аналізувати обрані нами газетні видання, звернемося до визначення:

перифраза – стилістичний прийом, коли кого-, що-небудь називають не прямо, а описово, за його найхарактернішими рисами, ознаками: описовий мовний зворот, ужитий замість звичайної назви кого-, чого-небудь [4, 325].

полісемія – наявність у одного і того самого слова кількох лексичних значень, багатозначність [4, 695].

омонімія – звуковий збіг різних за значенням слів або їхніх форм [4, 78].

Учені доводять, що мова газетної публіцистики має власні принципи відбору і використання засобів, покликаних привертати увагу читача. Зокрема, у цьому жанрі все виразніше виступає тенденція до використання експресивно-емоційних засобів мови, одним з яких є перифрази.

Широко вживаються в газетному тексті омонімі-перифрази. Їхнє виникнення пов'язане, по-перше, зі збігом звукового й компонентного складу різних за своїм значенням і характером сполучень слів або, по-друге, з утворенням омонімічних перифраз унаслідок розширення і розпаду на омонімі багатозначного перифразного звороту.

Провідна роль в утворенні перифраз-омонімів належить першому типу. Хоча, як відзначають дослідники, окремі перифразні звороти можуть трактуватися і як один комплекс із двома-трьома значеннями, і як дві-три різні перифрази, що збігаються за своїм звуковим складом, але перифразно позначають різні явища дійсності [3, 4].

Для аналізу використання та функціонування в публіцистиці перифраз ми обрали газету "Прилуччина". Поява перифраз-омонімів унаслідок семантичного розпаду багатозначного перифразного звороту в мові преси спостерігається рідко, що обумовлено взагалі обмеженою кількістю полісемантичних перифраз [1].

Розглядаючи зафіксовані нами перифрази, можемо простежити ставлення автора до описуваних предметів, його роботу над текстом, рівень творчої уяви, образність його мислення. У

публіцистичних текстах газети використовуються такі приклади перифраз: "П'ятнадцятого лютого 1989 року останній наш воїн покинув землю чужого і далекого Афганістану", на противагу – "День ушанування учасників бойових дій на території інших держав"("Прилуччина", 18.02.2016)

"З мішком іграшок приїхали того дня в Рудівку й голова райдержадміністрації Валентина Ковтун...". "До тої торби додай-но мішок розуму"(Прилуччина 24.01. 2015). Термін мішок в першому прикладі трактуємо в прямому значенні, у другому – багаж знань персони

Полісемію перифраз, зазвичай використовують для вираження позитивної чи негативної думки.

Поздоровляємо тебе, *дорога* матусенько!"Ліда і Валя розвіюють її роздуми...", "Відремонтовані ділянки *дороги* місцевого значення..."("Прилуччина",18.02.2016). Полісемія терміну "дорога"у значенні "смуга землі, по якій їздять і ходять"та "ставлення до людини".

"А наприкінці 1950-х *чорне золото* та блакитне паливо знайшли на Чернігівщині". "... дорогоцінні і напівдорогоцінні каміння із *чорного*, *червоного*, *золота* і срібла..."("Прилуччина", 25.02.2016). Перше – чорне золото в значенні кам'яного вугілля, а в другому прикладі – у значенні дорогоцінного каміння.

"...але всі ми розуміємо, що *без людей в білих халатах*, їхнього професіоналізму та відданості справі ми не просто не зможемо повноцінно жити". "Вакцину *людям в білих халатах* вчасно не видали, от тварини і заразилися"("Прилуччина", 11.02.2016). У першому випадку перифраз трактується в значенні лікарів, в другому – ветеринарів.

Отже, перифрази слугують засобом іронії, дають емоційно-експресивне забарвлення. Публіцистичним текстам перифрази надають образності та розмовності. Проаналізувавши публіцистичні тексти місцевої газети "Прилуччина", ми виділили перифрази, які підкреслюють особистий стиль автора. Наведені приклади дають змогу зробити висновок, що поряд із унормованою лексикою на шпальтах газет трапляється й емоційно-експресивна, зокрема, і перифрази.

Література

1. Використання омонімії та полісемії у газетних текстах [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://archive.nndiuv.org.ua/fulltext.html?id=261>. – Назва з екрану.
2. Євсєєва Г.П. Перифрази в мові сучасних газет (на матеріалі українських газет 80-90-х рр. ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. / Дніпропетровський національний університет. – Д., 2002. – 20 с.
3. Літературне місто: Перифрази. Евфемізми [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://litmisto.org.ua/?p=5812> – Назва з екрану.
4. Словник української мови в 11 томах.: –Т. 5, –1974. –С. 695; –Т. 6, –1975. –С. 325; Т. 7,– 1976. – С.78.

К. О. Поповиченко,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к.філол.н., доц. В. О. Юносова.

ОНОМАСТИКОН РОМАНУ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО "ДИВО"

Анотація. У статті досліджено власні назви в історичному романі Павла Загребельного "Диво", зокрема описано різні групи онімів та виявлено їхнє місце в системі художньо-зображальних засобів мови письменника.

Інтерес до історії свого народу стимулює студії з різних аспектів його буття. Свій окремий внесок в історичну ретроспективу робить і ономастика, адже власні назви існують з давніх-давен, функціонують повсюдно і виникають та вживаються масово. Їх вивчення дозволяє істотно відновлювати факти історії мови та історії народу (наприклад, визначати прабатьківщину груп споріднених мов чи окремих мовних явищ), досліджувати процеси номінації та її різновиди, аналізувати функціональне навантаження власних назв тощо [4, 437].

Різні аспекти української ономастики розглядали Ю. Карпенко, В. Михайлов, С. Магазаник, Є. Отін, А. Мойсієнко та ін.

Предметом нашого дослідження є ономастичний простір роману П. Загребельного "Диво", адже у творах майстрів поетичного слова імена – не тільки звичайне найменування конкретних осіб, у них часто відчувається особливе семантичне наповнення й виразне стилістичне забарвлення [3, 129].

Мета роботи – виявити найважливіші групи онімів, ужитих у романі.

Власні назви поділяють на такі групи:

- 1) **антропоніми** – власні назви людей (імена, прізвища, прізвиська, псевдоніми);
- 2) **топоніми** – власні назви географічних об'єктів. До цієї групи належать такі підгрупи: *гідроніми* (назви водних об'єктів – річок, морів, озер, ставків), *ороніми* (назви рельєфу – гір, височин, низовин), *ойконіми* (назви населених пунктів), *урбоніми* (назви внутрішньоміських об'єктів);
- 3) **космоніми** (власні назви об'єктів космічного простору – зірок, сузір'їв, планет, галактик);
- 4) **теоніми (міфоніми)** – власні назви божеств і міфічних істот;
- 5) **зооніми** – клички тварин;
- 6) **ергоніми** – власні назви організацій, установ, закладів, підприємств тощо;
- 7) **хрононіми** – власні назви, пов'язані з часовими періодами;
- 8) **хремагоніми** – власні назви предметів матеріальної культури (ювелірних виробів, кораблів, космічних станцій тощо);
- 9) **ідеоніми** – власні назви понять духовної культури (заголовки художніх творів, кінофільмів, музичних творів тощо) [1, 268-269].

Як свідчить зібраний фактичний матеріал, ономастичний простір роману "Диво" є надзвичайно багатим. У ньому представлені всі групи власних назв.

Найбільшу групу становлять **антропоніми** – власні імена людей. Вони різні за походженням: *Валерій, Галина, Костянтин* (латинського походження), *Гордій, Нестор, Таїса, Петро* (грецького), *Адам, Анна, Ілля, Давид* (давньоєврейського), *Ігор, Ольга, Рогніда* (скандинавського), *Богдан, Божидар, Болеслав, Борислав, Володимир, Всеволод, Мстислав, Святополк, Святослав, Станіслав, Ярополк, Ярослав* (слов'янського походження).

Основну частину антропонімів складають імена реальних людей, які жили в різні часи. Оскільки роман історичний, то в ньому засвідчено імена видатних осіб різних епох, а саме: князів і княгинь (*Володимир, Всеволод, Ігор, Мстислав, Святополк, Святослав, Ярослав; Звенислава, Рогніда, Інгергерда*), королів, імператорів, царів і цариць (*Людовік XVI, Марк Аврелій, Іван Грозний, Клеопатра*), учених (*Птоломей, Кант, Чарльз Дарвін, Ломоносов*), художників (*Рафаель, Мікеланджело, Моне*), письменників (*Гомер, Петрарка, Шекспір, Пушкін, Толстой, Кафка, Фолкнер, Тичина*), композиторів (*Вагнер, Бетховен*) та ін.

Власні імена людей у системі художньо-зображальних засобів мови письменника посідають особливе місце. Автор вводить їх у роман з певною стилістичною настановою, у нього ім'я служить для характеристики персонажа, як-от: *А от мене, наприклад, батько назвав Борисом. Ви, мабуть, не знаєте походження цього імені. Воно йде від слов'янського – Богорис. Певно, мій батько хотів, щоб у мені були якісь риси бога. Але, як бачите, помилився. Вроди не маю, привабливості – теж* [2, 9]; *Його назвали Ярославом, на честь усемогутнього бога Ярила, який опікувався всім плодючим і ростучим, але тільки згодом малий князь збагне, скільки глумління для нього в тому імені, і відтоді почнуться довгі роки тяжкої ненависті до батька – великого князя Володимира* [2, 100]; *Тому й прозвано його Божидаром, бо тільки від бога могло найти на чоловіка таке небувале вміння* [2, 120].

В основі деяких власних імен лежать загальноживані слова, зокрема назви зовнішніх і внутрішніх прикмет людини, назви, пов'язані з тваринним або рослинним світом, з професією тощо. Часто, вводячи такі антропоніми в текст, автор сам пояснює їх походження, напр.: *Ситник привозив Родимові меду. Знався на нелегкому вмінні ситити це питво...* [2, 16]; – *Тебе як зовуть? – Казав уже – Сивоок. – Гарно. В тебе справді сиві очі. ... А я – Лучук. І батько в мене Лучук і дід. Бо всі дуже влучно стріляли з лука* [2, 32]; *То дід Кінтілій. Для князя коптить на моїх травах і моєму хворостиці* [2, 53]; – *Звуть мене так. Забава. – Чому так? – Батько так назвав. Ми в лісі живемо, самі. Нікого – довкола. Як народилася, то була для нього забавкою* [2, 108].

Не менш виразними в романі є прізвиська дійових осіб. Сам автор про них говорить так: "Зате якщо вже вліпить прізвисько своєму володареві народ, то протриває воно вічно і буде вичерпніше за всі описи придворних літописців і славохвальства найманих істориків" [2, 125]. Так, зокрема, письменник

розкриває історію походження прізвиськ: Регелінда й у камені позосталася сама собою: з жіночим недбальством притримує на собі шати і сміється лукаво і захопливо. Так її й прозвано **Розсміяна Полячка** [2, 247]; Там же, в Павії, напали на нього забіяцькі італійці, рятуючись, він вистрибнув з вікна палацу і пошкодив ногу. Його прозвано відтоді **Генріхом Калікою**, не злюбив Італії, але й віддавати нікому не збирався [2, 253]; ... і новий імператор **Феодосій** (щоправда, вже не **Великий**, а **Малий**, названий, видно, так через те, що багато літ був попихачем своєї жони Євдоксії) звелів провести нові мури...[2, 147]; А Василія Другого прозвали **Вулгарохтонос**, тобто **Болгаробойця**, і з цим похмурым прізвиськом він і ввійшов до історії і лишився там поряд з усіма іншими, яких людство дбайливо зберігає в своїй пам'яті, видно, для того, щоб не з'являлися більше на землі такі виродки [2, 134].

Трапляються в романі **теоніми** – імена язичницьких, міфологічних та біблійних персонажів: Дажбог, Перун, Сварог, Світовид, Стрибог; Артеміда, Афродіта, Одисей; Авель, Адам, діва Марія, Єва, Каїн, Ной, Соломон, Христос. До них ми можемо віднести й імена апостолів, святих і мучеників: апостоли Павло та Петро, мученики "Ангій, Акакій, Александр, Аетій, Валерій, Вівіан, Гаїй, Горгоній, Саномій, Єкдикій, Іоанн, Іраклій, Кандид, Ксандрій, Лісімах, Леонтій, Мелітон, Приск, Сакердон, Северіан, Сісинній, Смарагд, Феодул, Флавій, Худіон – і так аж до сорока!" [2, 299]. Письменник не лише називає їхні імена, а й подає опис цих персонажів, напр.: Не почув з його уст малий назви жодного бога, але незабаром знав уже всіх... знав, що отой чотирилиций, скупчений у мудрості своїх чотирьох ликів, повернутих на всі чотири сторони світу, – **Світовид**, а той гнівливий, іскряно-жовтий – то бог блискавиць **Перун**, а зелений, мов причаєність лісових гущавин, – пастуший покровитель **Велес**, а той надутий, мов купка, широконіздрий, з жадібними очима – то **Сварог**, верховний бог неба і світу; найліпший же для Сивоока видавався **Ярило**, господар всього плодючого й родючого, щедрий, всемогутній мідяно-голий бог, завітчаний таким веселим зелом, яке нікому й не снилося [2, 34].

Не менш цікавими в романі є **топоніми**. Це, зокрема, **ойконіми**: назви країн (Україна, Польща, Греція, Болгарія, Індія, Єгипет, Ефіопія), міст (Київ, Харків, Вишгород, Париж, Краків, Ленінград, Сталінград, Москва, Нью-Йорк), географічних регіонів (Херсонщина, Волинь, Сибір, Суздальщина); **гідроніми**: назви морів (Північне, Чорне, Егейське), річок (Дніпро, Прип'ять, Десна, Ніл, Євфрат), озер (Яворове, Мале, Преспанське); **ороніми**: назви гір (Байкова, Старокиївська, Ешбу), островів та півостровів (Шикотан, Курильські острови, Камчатка); **урбоніми**: назви культових установ: церков (Андріївська, Богородиці, Івана Богослова, Десятинна, Кирилівська), соборів (Софійський, Успенський), монастирів (Лавра, Денисівський, "Святі архангели", Спаса), назви вулиць, площ (Хрещатик, Володимирська, Кожевницька, площа Богдана), вокзалів (Київський), музеїв (Ермітаж, Лувр) тощо.

Окрім цього, автор уживає й інші види онімів, як-от: **ідеоніми** – власні назви витворів духовної культури: "Декамерон" Бокаччо, "История государства Российского" Карамзіна, "Книга церемоній", "Про фемі" і "Про управління державою" Константина Багрянородного, Дев'ята симфонія Вагнера, "Собор в Шартрі" Моне, кінофільми "Родина Оппенгейм", "Професор Мамлок"; **ергоніми**: студія "Мосфільм", кафе "Ореанда", ресторан "Асторія", готелі "Інтурист", "Київ", "Москва", "Дніпро"; **зооніми**: Бутень, Рудь (тури), Зюзь (кінь); **космоніми**: Сонце, Місяць, Земля, Всесвіт; **хрононіми**: епоха Ярослава Мудрого, Ренесанс; **хремадоніми**: кібернетична машина "Дніпро", "Волга".

Оніми є потужним засобом вираження творчого задуму письменника. Інколи Павло Загребельний навмисно насичує певний уривок тексту власними назвами, які викликають яскраві образні асоціації, пор.: Хвилясто здіймалися лагідні київські узвишся, порозрізані спадистими ярами, і кожен такий вигин значився дивовижною храмовою спорудою: то **Андріївська чудо-церква** на краю **Старокиївської гори**, то, мов повстале з глибини тисячоліття візантійське видиво, **Денисівський монастир**, то схована у розхилку ярів коло самих ніг професора Шнурре **Кирилівська церква**, а далі, за **Подолом** і **Куренівкою**, за покритою низькими осінніми хмарами стародавньою **Оболонню**, сталево зблискував **Дніпро** і вгадувалася світла **Десна**, що зливалася з своїм древнім отцем. Яке чудо! [2, 39]. За допомогою такого насичення створюється враження присутності в певному місці, читач мовби переглядає стрічку кінофільму, пор.: ...машина, поволі проїхавши нескінченну низку вулиць від **Мельникова** і до **Велико-Житомирської**, повернула на **Богданову площу**, з одного боку якої мовчазно стояла **Софія**, а з другого ще й досі курілися руїни будинків, швидко вимчала їх на

Володимирську, пронесла повз **Золоті ворота**, повз оперу, ... он уже правобіч видно червоні колони університету, а в мокрому, задощеному парку – сумну постать **Кобзаря** в оточенні багряного листя [2, 59].

Отже, власні назви в романі "Диво" служать для найточнішого відтворення подій певної доби. Широка палітра онімів зумовлена тим, що у творі представлено три історичні періоди: часи Київської Русі, Другої світової війни та друга половина ХХ ст. Найчисельнішу групу власних назв у романі складають антропоніми й топоніми. Влучно дібрані оніми сприяють кращому розумінню історичних подій, характерів персонажів, урізноманітнюють виражально-зображальні засоби авторської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоелія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. / Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. – К. : ВЦ "Академія", 2006. – 368 с.
2. Загребельний П. Твори : У 6 т. / Павло Загребельний. – Т. 2. – К. : Дніпро, 1979. – 620 с.
3. Мойсієнко А. Образний світ онімного слова / А. Мойсієнко // Дивослово. – 2006. – №4. – с. 34 – 37.
4. Українська мова: енциклопедія / [Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

О. Ю. Савчук,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к.філол.н., доц. В. О. Юносова.

СТРУКТУРА НЕОЛЕКСЕМ У СУЧАСНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

Анотація. У статті на значному фактичному матеріалі досліджено неологізми в мові сучасної публіцистики, описано їхні структурні типи, виявлено найпродуктивніші способи творення.

Поповнення лексики новими словами відбувається постійно, адже необхідно, щоб на кожному етапі свого розвитку мова відповідала потребам суспільства у спілкуванні, у закріпленні результатів пізнання дійсності тощо.

Процеси неологізації активно розглядали такі вчені, як М. Шанський, Д. Розенталь, Н. Котелова, Є. Сенько, А. Калінін, Т. Попова, А. Ликов та ін. Мову сучасних засобів масової інформації та місце в ній нових слів вивчали Л. Рацибульська, С. Ільєсова, Г. Солганик та ін. Незважаючи на значну кількість праць з означеної теми, дослідження структурних особливостей неологізмів є актуальним, оскільки на сучасному етапі розвитку української мови відбувається активне поповнення її лексичного складу новими словами.

Мета роботи – дослідити структуру та особливості творення неологізмів у мові сучасної публіцистики.

Методи дослідження: спостереження за словом у публіцистиці, елементи компонентного аналізу лексичних одиниць, описовий, зіставний.

Неологізм – це "слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на даному етапі її розвитку (загальнономвні неологізми) або були вжиті тільки в певному акті мовлення, тексті чи мові конкретного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські неологізми)" [2, 408].

У мові сучасної періодики виокремлюємо різні структурні типи неологізмів: а) лексеми з непохідними основами: *фейк, селфі, бренд*; б) з похідними основами (зокрема, й складними, скороченими): *фейковий, лайкати, брендовий, блогер, постмайданний, порохоботи, грантоїди, Євромайдан, кримнашизм, секонд-хенд, ДНР, АТО*; в) словосполучення: *Небесна Сотня, Антитерористична операція, зона АТО*. 3-поміж усіх типів кількісно переважають новотвори з похідними основами.

Похідні слова – структурно й семантично складніші, вони творяться на основі одного зі способів словотвору: морфологічного, морфолого-синтаксичного, лексико-синтаксичного, лексико-семантичного. Найпродуктивнішим є морфологічний спосіб.

Як свідчить зібраний фактичний матеріал, найактивнішими способами творення неологізмів у сучасній публіцистиці є осново- і словоскладання, а також аббревіація. Зауважимо, що значну частину неологізмів складають іншомовні запозичення, які активно включаються в процеси словотворення. Зокрема, чимало нових слів утворено за допомогою таких частин слів іншомовного походження, як **аеро-, мікро-, медіа-, мульт-**: Його бойовий побратим Антон Романов, з яким їх разом було призвано на службу в 90-ту **аеромобільну** бригаду, каже, що одразу не надав цим словом особливого значення ("День", 17.05.2016); ... надаючи їм так звані **мікро-гранти**, що дозволяють розпочати бізнес на новому місці ("День", 31.05.2016); Коротке повідомлення (до 140 знаків) у сервісі **мікроблогів** Twitter ("Газета по-українськи", 04.10.2016); Як на мене, це правильно: не всі, хто вміє писати, повинні мати публічну трибуну на популярних **медіа-ресурсах...** ("День", 13.05.2016); **Корабель оснащено мультикорером, за допомогою якого можна підняти...** ("День", 27.05.2016). Рідше засвідчені утворення від власних основ: Не Адміністрація Президента розсилає тексти **"порохоботам"**, навпаки, найчастіше це топові блогери мимоволі є її колективним текстовим процесором ("День", 30.03.2017); Учасники конференції дістали можливість познайомитися з такими людьми, яких недоброзичливі називають **"гранітоїдами"** ("День", 31.05.2016); Моя думка не змінилася – **Євромайдан** був нам потрібен ("День", 27.05.2016).

Серед аббревіатур виділяємо такі типи:

- **ініціальний**: Вкрали також кошти для бійців **АТО** ("Газета по-українськи", 04.11.2016); ... які акредитувалися в терористичних псевдоутвореннях **"ДНР"- "ЛНР"** ("День", 27.05.2016); Про намір скласти **ЗНО** на цій сесії абітурієнтам треба повідомити у регіональні центри оцінювання якості освіти... ("День", 31.05.2016);

- **складовий**: Але це ж парадокс – **Мінінформ**, який курує інформаційну політику, сам не в змозі розповісти про свою роботу ("День", 27.05.2016); Але для всіх очевидно, що теперішній парламент – ця **ширка** (від широка коаліція – О. С.) з БПП, "Народного фронту" та недобитків "регіоналів" – ніколи не проголосує за вказані ініціативи ("День", 19.10.2017);

- **змішаний**: Розумію, що, запрошуючи депутатів того ж **опоблоку**, ми одразу ж отримаємо миттєву реакцію; Це – найбільша поразка в інформаційній сфері після **Євромайдану**; **Як можете оцінити роботу Мінінформполітики?** ("День", 27.05.2016); Ні лобійований **"єврооптимістами"** і США Роберт Сторч, ні приведений БПП Найджел Браун не набрали 226 голосів ("Українська правда", 21.03.2017).

Нові слова активно творяться також суфіксальним способом: **Майданівці** – це ті, хто стояли на Майдані вдень і вночі – воїни Небесної і земних Сотень ("Газета по-українськи" 04.11.2016); "Колись тут була держава, а тепер – невідомо що", – кричить одна з героїнь Квятковської, і в принципі неважливо "сепарка" вона чи "патріотка", **"східнячка"** чи **"західнячка"** ... ("День", 09.03.2017). Трапляються неологізми, що походять від аббревіатур, як-от: Якщо говорити про ветеранів **АТО**, які пережили психологічні навантаження, воюючи за тих, зокрема, хто розважається в тилу і робить свій бізнес – то їм, **атошникам**, потрібна **робота** ("Українська правда", 16.03.2017); Ще в 2014-му році ватажок **"ДНР"** Олександр Захарченко заявляв, що тамтешня молодь зможе отримувати на вибір як українські паспорти, так і **"денеерівські"**. Проте, в результаті, всім видають лише так звані паспорти громадянина **"ДНР"**; **"Денеерівці"** свої військові частини поховали по всьому місту. А ще є такі, що кажуть: ну й що, що при **"денеерії"** – вони бандити, але це ж наші бандити, вони за нас... ("Українська правда", 16.03.2017). Засвідчено утворення неологізму за допомогою суфікса від словосполучення, напр.: **ВАК** прогнувся під кремезний путінський "мир", адже Мединський – наївний до нахабства символ **кримнашизму** й загалом великодержавного і самовбивчого божевілля ("День", 21.10.2017).

Найчастіше суфіксальним способом утворено похідні лексеми від іншомовних запозичень: блог – блогер, лайк – лайкати, фейк – фейковий тощо. Це свідчить про засвоєння слова на українському ґрунті та великий словотвірний потенціал нашої мови, пор.: Усі **"лайкають"** у Facebook, але ніхто не прийшов і не сказав "я хочу" ("День", 31.05.2016); Праця на камеру змушує людей

"**фотошопити**" не лише зовнішність, а й поведінку ("День", 27.05.2016); ... інакше кажучи, склад **блогерів** і поле змістів блогів на "Эхе" – результат певної редакційної політики ("День", 13.05.2016); ... сюди прийшли **пикетувальники** з плакатами та гучномовцем; 30 березня 2014 року пан Головченко став героєм **фейкового** сюжету російських журналістів ...; Таке враження, що в наших чиновників є три надзавдання: **селфитися, флешмобити і фейсбучити** ("Україна молода", 07.03.2017); Як тільки пролунали вибухи в петербурзькому метро, мені написала моя **фейсбучна** подруга з Києва ("День", 06.04.2017); А ці, в **фейсбучках** своїх, брудом поливають! Чистенькі начебто! ("День", 16.03.2017).

Значно рідше неологізми творяться префіксально-суфіксальним способом: Поліцейська держава в чистому вигляді! **Домайданились** ("День", 16.03.2017); Відсутність лідерства може бути другим аспектом **постмайданних** проблем ("День", 27.05.2016); Та й самі вибори – це здебільшого **випіарення** чергової надії на партійних лідерів-харизматів, які знають, як боротися за справедливість ("Українська правда", 16.03.2017).

Про надзвичайну продуктивність морфологічного способу свідчить той факт, що частина новоутворених слів складає словотвірні гнізда, які активно поповнюються й розширюються: Фейсбук, фейсбучок, фейсбучний, фейсбучити; майдан – майданівці, Євромайдан, постмайданний, домайданитись; "ДНР" – "денеєрівці", "денеєрівський", "денеєрія".

У мові періодики засвідчено неологізм **сепар**, що виник шляхом скорочення твірної основи іменника **сепаратист**: А такого ворога, звісно, вони не поважають і зневажають, що й підтверджується ставленням **сепарів** до наших полонених ("Україна молода", 13.01.2017). Від нього суфіксальним способом утворено неологізм **сепарка**: "Колись тут була держава, а тепер – невідомо що", – кричить одна з героїнь Квятковської, і в принципі неважливо "**сепарка**" вона чи "патріотка", "східнячка" чи "західнячка" (хоча ярликів таких в "Драконі" вистачає, це теж занадто людське, без нього ніяк) ("День", 09.03.2017). На думку О. Стишова, такі випадки свідчать про "вплив розмовного словотворення на загальнонародну мову" [1, 143], а також про "дію закону економії в мові" [1, 140].

Зрідка в сучасних засобах періодики трапляються неологізми, утворені шляхом розвитку в слові нового лексичного значення (лексико-семантичний спосіб), пор.: "172 патрульних під керівництвом **"кіборга"** Віталія Горкуна принесли присягу на вірність Українському народу в Маріуполі", – повідомив на своїй сторінці в facebook міністр МВС Арсен Аваков ("День", 31.05.2016); Бійцєві 90-ї аеромобільної бригади, героєві-**"кіборгу"** Олександрові Павлюку було 28 років ("День", 17.05.2016). **Кіборг** (скорочення від "кібернетичний організм") – це багатозначне слово, у медицині воно позначає біологічний організм, що містить механічні або електронні компоненти; у науковій фантастиці – фантастичну істоту, напівлюдину-напівмашину. У 2014 р. кіборгами назвали незламних українських воїнів, що були задіяні в обороні Донецького аеропорту, саме в цьому значенні воно вживається в мові сучасних ЗМІ. Аналогічно виникло нове значення в слові **укроп** – "одне з прізвиськ українських силовиків зони АТО на сході України": На операційному столі, не чекаючи анестезії, почала скаржитися на **"укропів"**, геноцид народу Донбасу ("Газета по-українськи", 20.10.2017); А ще є такі, що кажуть: ну й що, що при "денеєрії" – вони бандити, але це ж наші бандити, вони за нас, захищають від **"укропів"**! ("Українська правда", 16.03.2017). Цей російськомовний неологізм в оригіналі мав негативний зміст. За іронією долі це слово, але з іншим, позитивним смисловим навантаженням, набуло широкої популярності та поширення на державному рівні: з'явився однойменний політичний блок, виготовлено шеврони, у патріотичному кліпі українського гурту "Гайдамаки" є такі слова: **"Укроп – це ти, укроп – це я, Україна – укропів земля!"**. Лексеми **кіборги, укропи** почали активно вживати відомі політики, громадські діячі, а також Президент України.

Отже, здійснене дослідження переконливо засвідчує, що неологізми творяться засобами власної мови, а частина запозиченої лексики досить швидко освоюється, збагачується похідними утвореннями. Провідну роль у творенні неолексем відіграє морфологічний спосіб, зокрема такі його підспособи, як суфіксальний, осново- і словоскладання, аббревіація.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стишов О. Сучасне українське словотворення: основні тенденції розвитку / О. Стишов // Мовознавчий вісник : Зб. наук. пр. на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя /

МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького ; Відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2009. – Вип. 8. – С.136-147.

2. Українська мова : енциклопедія / [Редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

Ю. В. Тарабарова,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
науковий керівник – к. філол. н., доц. О. В. Юрченко.

МЕТАФОРА ЯК МОВНИЙ ТА КОГНІТИВНИЙ ФЕНОМЕН

Анотація. У статті йдеться про функціональне призначення метафори, комунікативний потенціал її змісту і форми, варіативність конотацій. Виокремлено динаміку семантичних складників метафори: від переносного значення – до способу світобачення.

Ключові слова: метафора, пряме й переносне значення, конотації.

Як відомо, однією з особливостей зображальної публіцистики є те, що більшість словесних, текстових її складників утворюють специфічні візуально-вербальні фігури, своєрідні тропи. Традиція вивчення тропів, таких їх канонічних форм, як порівняння, епітет, метафора тощо, бере свій початок від античних авторів. Найфундаментальніші результати в цій галузі здобуті представниками літературознавства й мовознавства. Використання досягнень широкого кола філологічних та філософських досліджень передбачає розгляд конкретних публікацій періодики, притаманних публіцистичній практиці таких зображальних та візуально-вербальних тропів і стилістичних фігур: означень, порівнянь, протиставлень, антитез, візуальних та візуально-вербальних синекдох, метафор, перифраз, гіпербол, тощо.

Метафора за своєю природою є не лише мовним, а й концептуальним явищем (В.Н.Телія, В.К.Харченко, П.Чучка). Важливо зазначити, що, згідно з цією теорією, метафори можуть реалізовуватися у різних виявах – не лише за допомогою мовних засобів, а й культурних звичаїв. Тому, на нашу думку, вивчення метафор може пролити світло на більш широку тему – зв'язок між мовою та культурою.

Зазначимо при цьому, що в межах низки сучасних загальнотеоретичних мовних концепцій метафора як мовна і, ширше, – когнітивна категорія – опиняється в центрі уваги як феномен, що найяскравіше виявляє сутність мови взагалі. Однією з панівних на сьогодні є теза про те, що наше мислення, повсякденний досвід та поведінка значною мірою обумовлені метафорою (Почепцов О.Г., Пустовіт Л.О., Родзевич Н.С., Русанівський В.М., Снітко О.С., Сологуб Н.М., Тарасов В.К., Телія В.М., Чадюк О.М.). "Залучення метафори для розуміння досвіду є одним з найвеличніших триумфів людського мислення. Раціональне мислення значною мірою спирається на метафоричні моделі. Будь-який адекватний підхід до раціональності потребує використання уяви, а уява невіддільна від метафоричного розмірковування" – зазначає П. Рікер [1, 416].

Завдяки тому, що функціональні можливості метафори виявляються у всіх сферах людського існування, народжується і стає все більш обґрунтованою ідея про панметафоризм, про вірогідність формування самостійної дисципліни – метафорології, яка буде спиратися на інтегративне спонукання сучасного наукового мислення [5].

Своє функціональне призначення, за О.М.Чадюк, форма метафори може виконати завдяки притаманній їй комунікативній змістовності, апріорно незалежній від змісту конкретної метафори, що є властивим формі взагалі в її традиційних модифікаціях [9]. Саме цей комунікативний потенціал форми й забезпечує ймовірність ігрового партнерства адресанта і реципієнта, а отже, і спілкування між ними.

Ф.Уілпрайт у своєму дослідженні „Метафора і реальність” зазначає: "Метафора містить правду і неправду, два почуття, нерозривно пов'язані одне з одним. Відділивши у метафорі все, що імовірно

могло б бути правдою, від просто словесної піни, правди звичайно знаходять небагато, а всю цінність метафори зводять нанівець" [6, 100]. Нерідко за все "сутністю" вживання метафори виступає значення. Так, учений підкреслює: "Зарахувати речення до розряду метафоричних – значить сказати щось про його значення, а не про орфографію, фонетику, інтонацію або граматику" [6, 84].

У наукових джерелах, де дослідники посилаються на Арістотеля, нерідко цитуються його визначення на зразок: "Метафора – це невластиве ім'я, перенесене з роду на вид, або з виду на рід, або з виду на вид, або за аналогією" [8, 36]. Арістотель визначає місце непрямих імен у такому переліку імен (слів) взагалі: "Будь-яке ім'я є або загальноновживаним, або поодиноким, або непрямим, або видозміненим". Слід відзначити, що ця класифікація фактично розподіляє імена (слова) на загальноновживані та "всі інші", серед яких виокремлюються підкласи маловживаних, непрямих та інших імен. Арістотель називає всі ці інші імена "незвичними" і протиставляє їх "загальноновживаним" [8, 37].

За нашими спостереженнями, загальноприйнятим є таке визначення метафори: метафора – це троп, перенесення властивостей одного предмета (явища) на інший на підставі ознаки, спільної для обох виділених членів [7, 112]. Поширена думка, що метафора – це вид художнього тропа, який сприяє "розкриттю ідейного задуму і є засобом образного, яскравого і точного відтворення життєвих явищ, що сприяє чіткішому вираженню думок і настроїв" [9]. Метафора узгоджується з експресивно-емоційною функцією повсякденного практичного мовлення. Але більш важливим є інший її чинник: метафора відповідає здатності людини помічати та порівнювати різні класи об'єктів. На думку Л.Ф.Тарасова, для мислення та мови немає нічого "найфундаментальнішого, ніж наше відчуття подібності" [3, 102].

Відомий учений В.М.Русанівський зазначає, що мовотворчість обов'язково є відображенням дійсності, у якому беруть безпосередню участь метафори. Метафори, за висловом В.М.Русанівського, з'являються в результаті спостереження людини за природою як своєрідний засіб пізнання [2, 54], вони є певним "інструментом" творчого осягнення світу. Підтвердження цієї тези знаходимо у В.Телії, яка підкреслює, що для небайдужого ставлення до світу є характерним намагання охопити предмет, сприйнятий одночасно з декількох сторін, пізнати в єдиному акті сприйняття численні зв'язки і відношення, у яких виступає цей предмет. Одним із засобів такого намагання, творчості, на думку дослідниці, є метафора. Вона як компонент творчого акту збуджує нові уявлення, нові асоціації, загалом збагачує уяву [4, 89].

Метафора любить працювати у тій "царині ідеального", яку прийнято називати конотаціями значення слова і яка більшою мірою виходить і за межі мовних значень, і за межі логічних понять. Конотації мають своїм джерелом споживацьке, емоційне та заботонне ставлення до предметів [5, 26]. Із конотаціями пов'язують утилітарні оцінки, що викликані емоціями, які з'являються при зіткненні з різними категоріями реалій. Такого роду конотації стандартизуються, входячи до картини світу того або того народу [5; 30].

Отже, метафора є багатоаспектним явищем і її слід вивчати комплексно: при семасіологічному підході – як один із головних шляхів утворення переносного значення, зміни значень мовних одиниць і розвитку мовної семантики; при ономасіологічному – як один із загальних принципів номінації; при поетико-стилістичному – як один із тропів; при лінгвофілософському та етнолінгвістичному підходах – як спосіб світобачення .

Література

1. Рикер П. Метафорический процесс как познание, воображение и ощущение / П. Рикер // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 416 – 435.
2. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / В.М. Русанівський. – К.: Наук. думка, 1988. – 236 с.
3. Тарасов Л.Ф. К вопросу о лингвистической природе метафоры / Л.Ф. Тарасов // Русский язык в школе. – 2000.– №4.– С. 102 – 110.
4. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия. – М.: Наука, 1986.– 142 с.
5. Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В.Н. Телия // Метафора в языке и тексте.– М., 1988.– С. 26 – 52.

6. Уилрайт Ф. Метафора и реальность / Ф. Уилрайт // Теория метафоры.– М.: Прогресс, 2007. – С. 82 – 109.
7. Уфимцева А.А. Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой карты мира / А.А. Уфимцева // Роль человеческого фактора в языке.– М., 2008.– С. 108 – 140.
8. Харченко В.К. Переносные значения слова / В.К. Харченко.– Воронеж: Изд-во ВГУ, 2009.– 198 с.
9. Чадюк О.М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 "Українська мова" / О.М. Чадюк. – К., 2005. – 21с.

А. Р. Похитун,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
науковий керівник – д.філол.н., проф. С. В. Форманова.

МОЛОДІЖНА МОВЛЕННЄВА СУБКУЛЬТУРА ЯК АСПЕКТ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті здійснено аналіз словника молодіжного мовлення, з'ясовано причини поповнення й виникнення словника, схарактеризовано молодіжну мовленнєву субкультуру, яка виступає комунікативним чинником.

Ключові слова: субмова, молодіжне мовлення, жаргон, сленг, арго, лайка.

Українська молодіжна мовленнєва субкультура є цікавим феноменом, існування якого обмежено не лише віком, а й соціальними й часовими чинниками. Молодіжне мовне середовище цікаве як унікальне мовне явище і як система, що відображає процеси, властиві для лексики загальнонародної мови.

Лінгвістичну сутність молодіжних соціолектів досить слабо висвітлено в сучасній україністиці. Немає чіткого визначення понять „молодіжний сленг” та „молодіжний жаргон”, які часто вживаються як синоніми. У науковій літературі „молодіжний сленг” за частотністю вживання значно перевищує „молодіжний жаргон”.

Л. Ставицька вважає, що цей чинник є абсолютно закономірним з огляду на посилений динамізм соціальних структур і відносин у сучасному суспільстві, глобалізацію суспільної сфери, в якій стираються грані й руйнується корпоративна замкненість мікросоціумів та їхніх мов [4 : 45] (**Орфографію автора збережено. – А.П.*).

Говорячи про лінгвістичну специфіку молодіжних соціолектів, слід наголосити на таких моментах:

– яскраво виражена метафоричність, у якій виявляються неабиякі лінгвокреативні здібності молоді. Сміливість цієї метафоричності виявляється хоча б на тлі розмовної мови. Скажімо, першу програму Українського радіо людина середнього чи похилого віку назве *селянське радіо*, дуже п'яну людину – *готовий*, у мові молоді відповідно виникнуть номінації – *колгоспник*, *готовальня*;

– головну роль у сленгу посідають такі універсальні повідомлення, що замінюють довгу послідовність речень, які просто лінгвістично вимовляти. Крім того, вони виконують функцію кодувань, які приховують смисл бесіди від непосвячених. Наприклад, фраза: *"Приходжу красиво, а в моїй хілядці якийсь гнійний хаун шатає юрту"*;

– молодіжні соціолекти характеризуються зосередженістю на реаліях світу молодих. Відбувається орієнтація молодіжних соціолектів на широкий спектр розуміння моди, як суспільного інституту, відтак його можна розглядати і як лінгвістичний відповідник моди, і як модний атрибут молодіжного середовища (стильний одяг, види розваг та дозвілля) у ракурсі новизни, привабливості й здатності швидко завойовувати популярність у межах певного соціуму;

– для молодіжних соціолектів характерний семантичний гумор. Більш за все цінується абсурдна гра слів;

– у лексиконі молодіжних соціолектів досить багато вульгарних слів [4 : 75].

На адресу молодіжних соціолектів часто можна почути шпички на предмет їхньої брутальності і под. На жаль, у філологічних і нефілологічних коментарях про мову молоді звертають увагу насамперед

на слова типу *конкретно, блін, чисто, міна* в той час, як подібні одиниці є лише соціально маркованими словами-паразитами, лексичною категорією, що часто трапляється і в мові інших соціальних прошарків. Що ж до позірною збіднення й вульгаризації мови, то всі соціальні діалекти, на відміну від діалектів територіальних, не є єдиним засобом комунікації для тих, хто ними користується. *Молодіжні соціолекти* – одні з функціональних стилів, якими послуговуються носії мови з відносно високим рівнем освіти лише в певних ситуаціях спілкування.

Основна сфера побутування молодіжних соціолектів – середовище міської молоді – учнів, студентств та ін.

Насиченість молодіжними соціолектами спостерігається звичайно у мові молоді великих міст. У лексиконі молодих людей на периферії їхня концентрація значно менша. Та й власне поступове поширення молодіжних соціолектів йде від центру до периферії, і на периферії вони закорінюються мінімально.

Лексика молодіжних соціолектів має так званий віковий ценз. Засвоєння кримінального жаргону, корпоративних, групових, а також професійних жаргонних систем відбувається у тому віці, коли людина здатна свідомо регулювати власну диглосію (поліглосію), перемикання коду, а також усвідомлювати приналежність до певної референтної групи з її соціально-мовним протиставленням іншим групам або соціуму в цілому. Іншими словами, *жаргон* корелює із мовною нормою, набутою у свідомому віці й пов'язаною із входженням до певної соціальної корпорації, до якої не можна належати від самого народження. Власне, усвідомлена мовна та соціальна корпоративність відрізняє молодіжний жаргон від дітячого сленгу.

Донедавна носіями молодіжного жаргону звично вважали молодих людей у віці від 14 до 25–30 років. Останнім часом вікові межі розширилися в обидва боки: це люди віком 11–30 років, а також середнього й старшого покоління. Зокрема, у дітей до 15 років словник сленгових слів і виразів сягає 70–100 одиниць. Своє тлумачення сленгових одиниць домінує в 11–15 років [2 : 17].

М. Грачов вважає, що носіями молодіжного жаргону зараз є особи від 6–7 років (з початку навчання у школі) до 35 років (вікова межа представників неформальних об'єднань), тобто учнівська й робоча молодь, молода інтелігенція, військовослужбовці, неформальні молодіжні угруповання [1 : 79].

У мові юних носіїв кількість жаргонізмів незначна, але з кожним роком навчання у школі їхній обсяг поповнюється, та вже у 7-му класі підлітки засвоюють шкільний жаргон, переймають його від старшокласників. Розширене жаргоновживання у підлітковому соціумі виявляється у тому, що діти засвоюють як органічні елементи, так і почасти деструктивні елементи його мови. "Відбувається заміщення "нейтральної" одиниці жаргонною, не тільки внутрішньо експресивною, але й через свою імпліцитно або експліцитно виражену агресивність, – патогенною" [3 : 124].

Молодіжним соціолектам притаманна певна розмитість кордонів. Вичленувати їх, як замкнену підсистему, можна лише умовно. Звичайно, певна частина молодіжного лексикону залишається надбанням тільки для цього соціуму. Але загалом варто відзначити постійне динамічне проникнення молодіжних соціолектів в ширші соціально-мовні страти.

Зміни у мовленнєвої лексиці молоді пов'язані з історичним фоном, на якому розвивається українська мова.

Періоди активізації молодіжних соціолектів збігаються з періодами загального стилістичного зниження мови, які можна з упевненістю спроектувати на український мовний побут.

З початку 20 ст. відзначаємо три бурхливі хвилі у розвитку молодіжних соціолектів. Перша датується 1920-ми рр., коли революція й громадянська війна породили армію безпритульних, та й мова учнівської молоді увібрала чимало "блатного"лексикону. Новий молодіжний жаргон, що прийшов на зміну старим школярським мовам закритих духовних навчальних закладів, виявився готовим до сприйняття всього нового, незвичного, був об'єктом впливу мови вулиці, яка й собі була провідником злодійської лексики. Саме цю молодіжну мову, носіями якої була робітнича молодь та учні деяких шкіл, дослідники схильні вважати за основу формування сучасного молодіжного жаргону, про що свідчить значна кількість лексичних, семантичних і фразеологічних збігів у молодіжному лексиконі різних років.

Друга хвиля активізації молодіжної субмови припадає 1950-ті рр., коли на вулиці й танцмайданчики міст вийшли "стиляги", які вважали себе взірцем вишуканості й елегантності, робили зачіску у вигляді так званого "кока", носили вузькі штани й картаті піджаки. Жаргон "стиляг"– це жаргон

замкнених груп молоді, яким були притаманні пошуки "легкого життя", захоплення модними речами, західною джазовою музикою.

"Стиляги" протиставляли себе пересічній частині відповідно вікового соціуму. Очевидно, наявність у молодіжному соціумі соціокультурної дихотомії за ознакою вищості, респектабельності певного прошарку, який протиставляє себе "непросунутій" молодіжній спільноті – певна універсалія, якій судилося набувати різного змістового наповнення у кожну епоху й вербалізуватися відповідно в іншому жаргонному ряді (пор.: *крутий* – *лох*, *рагуль* і под.). Хоча жаргон "стиляг" пішов у небуття, але деякі його елементи поширились у молодіжному середовищі, а саме слово інколи вживається у значенні "модно, стильно вдягнена молода людина".

Появу третьої хвилі пов'язують із періодом застою, коли задушлива атмосфера суспільного життя 1970-80-х рр. породила різні неформальні молодіжні рухи й хіпі створили свій "системний" сленг як мовний жест протистояння офіційній ідеології. Англізований сленг хіпі суттєво поповнив загальномолодіжний сленг.

Четверта хвиля активізації молодіжної субмови припадає на початок 1990-х рр., коли загальні процеси демократизації вплинули на мовотворчість молоді.

Отже, молодіжна мовленнева субкультура характеризує мову певного покоління і є за своєю природою динамічною, підвладною швидкоплинній моді, лексичною системою. Лексична динаміка цього субкоду зумовлюється насамперед природною зміною у часі суспільних явищ, предметного світу речей, реалій, у які занурене буття етносу, з яким ідентифікує себе молодь, а також зміною мовних смаків, специфікою лінгвокреативних процесів у структурі духовно-ментального світу.

Література

1. Грачев М. А. Арготизмы в молодежном жаргоне / М. А. Грачев // Русский язык в школе. – 1996. – №1.
2. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Сучасний жаргон і сучасне розмовне мовлення / Н. Я. Дзюбишина-Мельник // Наукові записки НаУКМА. – Т.20. – К., 2002. – 286 с.
3. Семенец Е. А. Язык эпохи и ее отражение в сатирико-юмористическом тексте / Е. А. Семенец. – Кировоград, 2001.
4. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с.

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.

Д. І. Беловолова,
ДЗ "Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка" (м. Старобільськ),
науковий керівник – к. філол. н., доц. Л. В. Мельник.

ВИДИ РОБОТИ З ВИВЧЕННЯ СЛОВНИКОВИХ СЛІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Анотація. У статті характеризуються основні види роботи над засвоєнням словникових слів учнями початкових класів на уроках української мови, аналізується роль збагачення словника в мовленнєвому розвитку молодших школярів.

На етапі реформування змісту навчально-виховного процесу в Україні важлива роль відводиться мовній освіті та мовленнєвій підготовці учнів загальноосвітніх шкіл.

У Державному стандарті початкової загальної середньої освіти в Україні зазначено, що зміст предмета українська мова повинен визначатись комунікативно-діяльнісним підходом, який передбачає активну участь школярів у навчальному процесі з мови, де особливого значення набувають саме мовленнєві дії – слухання, розуміння, говоріння, читання й письмо [2, 14]. Достатній лексичний запас – одна з умов вільного володіння усним і писемним мовленням, тому розвиток умінь користуватись виражальними можливостями слова має відбуватися паралельно зі збагаченням і розширенням словника молодших школярів, зокрема вивчення ними словникових слів.

Мета нашої розвідки – розглянути основні види роботи над засвоєнням словникових слів учнями на уроках української мови в початкових класах.

Питання про словникові слова та роботу щодо їх засвоєння у методичній літературі не є новим. Зокрема, його досліджували такі методисти й учителі, як В. Коваленко, Б. Нікітін, І. Ситник, М. Пентиліук, В. Царук та інші. Заслуговує на увагу методичний посібник "Вивчаємо словникові слова легко!", укладений Н. Кравцовою [1], що містить різні види вправ для вивчення словникових слів, значення, вимову і написання яких учні повинні засвоїти за період навчання в початковій школі.

Методисти сходяться в думці, що правильно організована робота над словниковими словами збагачує лексичний запас учнів, сприяє їх мовленнєвому розвитку, набуттю ними орфографічних навичок. Водночас зробити процес засвоєння таких слів більш ефективним – складне завдання, тому що багатьом дітям молодшого шкільного віку запам'ятати ці слова дуже важко, а пояснити їх написання правилами сучасного правопису переважно не можна, оскільки воно склалося історично. Тому відповідні вправи і завдання мають бути різноманітними, а у їх змісті й меті слід звернути увагу, передусім на лексичне значення слова.

У програмах з української мови, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для середньої загальноосвітньої школи, для кожного класу початкової ланки освіти передбачено вивчення слів, що найчастіше використовуються [4]. Набуття навичок правильного користування словниковим словом – процес тривалий, його не можна досягти на одному уроці (адже словникових слів налічується близько 200).

Якщо учень уперше бачить слово, не розуміє його лексичного значення й не вміє його правильно вимовити, то й на письмі він не зможе передати його правильно. Тому необхідно така організація роботи, яка б давала змогу розглянути слово з усіх аспектів:

- 1) щодо джерела його походження;
- 2) лексичного значення слова;
- 3) поєднання з іншими словами;
- 4) місця слова серед інших спільнокореневих слів;
- 5) синонімічних, антонімічних, омонімічних зв'язків;
- 6) введення слова в речення, тексти, фразеологізми, прислів'я, приказки, скоромовки.

Робота зі словниковими словами є доцільною на всіх етапах уроку: під час актуалізації опорних знань, вивчення нового матеріалу, на етапі закріплення, а також під час застосування інтерактивних вправ "Мозковий штурм", "Мікрофон" тощо. Учитель повинен спрямувати свою роботу так, щоб словникові слова органічно вписувались у тему уроку.

Як зазначає Н.В. Куроєд у збірнику методичних рекомендацій щодо вивчення словникових слів із використанням інтерактивних технологій навчання, учні запам'ятовують вимову і правопис слів лише в тому випадку, якщо вчитель дотримується певної послідовності у своїй роботі.

1. Створення проблемної ситуації – загострення уваги учнів як до лексичного значення слова, так і до його написання.

2. Пояснення лексичного значення слова (із врахуванням підготовки учнів, із наочною або описово, словесно).

3. Наголошення на особливостях правопису – зорове сприймання на дошці, картці з малюнком (у підручнику), вміщення картки з цим словом у таблицю "Пиши правильно", що постійно оновлюється.

4. Звуко-буквений аналіз слова, перше переписування, попередження помилок, наголошення на різниці між написанням і вимовою.

5. Складання словосполучень, речень та запис їх у зошити.

6. Визначення певних граматичних понять (рід, число, відмінок іменників).

7. Виконання вправ із підручника і виділення словникових слів, творче переписування (вставити пропущені букви).

8. Словникові, малюнкові, вибіркові розподільні диктанти; переписування слів на орфографічних хвилинках (4–6 слів).

9. Самодиктанти – учень самостійно записує слова, які запам'ятав.

10. Творчий самодиктант, що виявляє найбільші знання окреслених програмою слів, тому перевіряє усвідомлення учнями лексичного значення слова та його граматичну передачу. Обсяг диктанту в 5–10 слів, читається як завдання до кросворду.

11. Мовні ігри, ребуси, кросворди тощо. Мовні ігри не тільки сприяють всебічному розвитку, а й пробуджують інтерес до знань, виховують прагнення вивчати рідну мову [3].

На уроках української мови з метою перевірки навички написання слів, значення, вимову і написання яких учні повинні засвоїти, можуть бути запропоновані різні види диктантів:

1. *Зоровий диктант із попереднім промовлянням* (Учні читають відповідно до правил орфографії, промовляють написане на картці слово з виділеною орфограмою та записують його у робочий зошит).

2. *Малюнковий диктант* (Учитель демонструє картку-малюнок, діти називають зображений предмет, визначають, яку букву – е чи и писати в ненаголошеному складі, та записують слово).

3. *Вибірковий диктант* – малюнковий, слуховий, зоровий (Учитель пропонує дітям або картки-малюнки, або картки-слова з пропуском букв, що позначають ненаголошені голосні, або слова на слух і завдання: у перший стовпчик записати слова-назви тварин;

у другий – слова-назви рослин;

записати тільки словникові слова).

4. *Диктант із використанням загадок* (Учитель читає загадку, діти відгадують її, пояснюють, за якими ознаками вони здогадалися про відгадку, потім записують слово-відгадку і виділяють орфограми).

5. *Диктант із пам'яті* (Учитель пропонує записати із пам'яті словникові слова, які є назвами професій, або ті, у яких у ненаголошеному складі потрібно писати букву е).

6. *Диктант із коментарем* (Учитель називає словникове слово, один з учнів коментує його написання, а решта дітей записує слово в зошити).

7. *Творчий диктант* (Учитель пропонує учням замінити розгорнутий вислів одним словом. Наприклад: підземна залізниця (*метро*), перший осінній місяць (*вересень*)).

8. *Ребусовий диктант* (Учитель демонструє картку-ребус, діти вгадують його, пояснюють, як "прочитали" ребус, називають слово і записують слово-відгадку у зошит).

9. *Диктант спільнокореневих слів* (Учитель називає словникове слово, а учні добирають і записують декілька спільнокореневих слів, виділяють орфограми).

10. Диктант "Слова-синоніми"(Учитель називає слова-синоніми до "важких"слів. Учні добирають синоніми і записують слова парами).

11. Контрольний диктант (Учитель добирає текст. Який містить декілька слів зі словника).

Щоб отримати позитивний результат у роботі над словниковими словами, слід творчо підходити до формування вміння відтворювати правильний графічний образ слова. Уся інформація, яка стосується певного слова, повинна пропонуватися з урахуванням психолого-педагогічних і вікових особливостей учнів молодшого шкільного віку. Закріплення правильного графічного образу словникових слів учнями початкових класів має здійснюватися практично під час виконання різноманітних творчих, пошукових, дослідницьких завдань і вправ.

Застосовуючи різні види роботи, зокрема, треба добирати мовні ситуації, які б спонукали і давали можливість молодшим школярам неодноразово повернутися до слова, вимову і правопис якого треба запам'ятати. Це дозволяє вчителю розкрити комунікативний зміст навчання мови, орієнтований на спілкування, сприймання, дію і вплив слова.

Важливою умовою успішного засвоєння школярами правопису словникових слів є прищеплення їм навички користування орфографічним словником. Спостереження за навчальним процесом і практика контролю навчальних досягнень молодших школярів з рідної мови свідчать, що цілеспрямований вибір, виписування зі словника і наступний, передусім, смисловий і орфографічний аналіз таких слів сприяє виробленню в учнів орфографічної пильності, привчає їх розв'язувати без сторонньої допомоги проблеми, які найчастіше виникають у них саме в процесі самостійної роботи.

Також можна запропонувати учням відшукати програмове слово в тлумачному словнику, визначити, що воно означає, а потім ввести це слово у словосполучення або речення. Із навчального тлумачного словника учень, за відповідного спрямування з боку вчителя, має змогу отримати кілька видів важливої лінгвістичної інформації:

- семантичну (що означає слово, які має антоніми, синоніми, у яких фразеологічних сполученнях вживається);

- морфемно-словотворчу (до групи яких спільнокореневих слів входить дане слово);

- синтаксичну (як це слово "живе" в словосполученні чи реченні).

Вивчати українську мову із застосуванням навчальних словників означає дати дитині можливість самостійно оволодівати знаннями, оперувати ними, що в свою чергу, є основою набуття учнями мовно-мовленнєвої компетентності, якій у сучасній системі шкільної мовної освіти надається особлива увага.

Таким чином, для опанування дітьми словниковими словами доцільно застосовувати лексичну й орфографічну роботу, яка інтегрує ефективні прийоми традиційного навчання з елементами педагогічних інновацій. Неодмінною умовою ефективного засвоєння цих слів є постійна гнучка робота над словом, яка планується у системі уроків. Міцність засвоєння правопису таких слів досягається шляхом частотного вживання їх у різних завданнях і вправах.

У процесі роботи над словниковими словами доцільно поєднувати творчий і традиційний підходи до навчання лексикології й орфографії, що можна простежити під час введення слова в речення, аналізу змісту слова у дібраних віршах, загадках, прислів'ях, коротких оповіданнях. Належне місце повинні посісти творчі вправи, які б активізували роботу учнів на уроці. Цікаві вправи та ігри з мови використовуються на всіх етапах уроку. За їх допомогою можна перевірити, як учні виконали домашнє завдання, полегшити сприйняття, усвідомлення нового матеріалу та його закріплення. Як бачимо, сучасні технології проведення словникової роботи заохочують учнів до сприйняття навчального матеріалу, розвивають їх мотивацію, творчі вміння та навички, є засобом активізації пізнавальної діяльності, мають більш високу ефективність, порівняно з традиційними методами і прийомами.

Література

1. Вивчаємо словникові слова легко! / Уклад. Н.М. Кравцова. – Харків: Вид. група "Основа", 2012. – 352 с.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти в Україні // Початкова школа. – 2001. – № 1. – С. 28–54.
3. Куроєд Н.В. Словниковий дивограй // Режим доступу: kniashychi-nvk.edukit.sumy.ua/
4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи. – Реж. доступу: <http://ru.osvita.ua/school/materials/program/8793/>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Актуальність роботи пояснюється тим, що на сучасному етапі розвитку перекладу мови, переклад розглядається як засіб міжмовної комунікації. Співвідношення мови і культури – тема актуальна, багатогранна і невичерпна, оскільки зачіпає корінні проблеми інтелектуального і соціального буття людини, а кожен ракурс її дослідження являє собою об'єкт для окремої розвідки та аналізу.

Переклад – це перетворення повідомлення однією мовою на повідомлення мовою перекладу. Існує думка, що точного перекладу не існує, оскільки різні мови відрізняються граматичним складом, кількістю слів, національною культурою – чинниками, які мають величезний вплив на спосіб і результати перекладу.

В залежності від комунікативного завдання обирається повний, або скорочений (реферативний) переклад.

Скорочений переклад може застосовуватися до текстів усіх видів: від ділового листа до роману. Він використовується в тих випадках, коли деталі не є комунікативно істотними. Результатом скороченого перекладу є тези, конспекти, реферати, анотації, дайджести тощо. Існує два способи виконання скороченого перекладу: вибіркового або функціонального.

Вибірковий переклад полягає у виборі та повному перекладі ключових, на думку перекладача, одиниць вихідного тексту. Всі інші компоненти вихідного тексту вважаються другорядними і не підлягають перекладу взагалі. Достовірність даного перекладу залежить від точності вибору ключових одиниць перекладачем.

Функціональний переклад полягає в компонуванні тексту перекладу за допомогою функціонально перетворених одиниць вихідного тексту. Функціональне перетворення може базуватися на лексико-семантичних, граматичних та стилістичних трансформаціях вихідного тексту з метою його скорочення або спрощення. Прикладами такого перекладу можуть бути перекази, адаптації, версії тощо.

На відміну від скороченого повний переклад має на меті точне відтворення всіх компонентів вихідного тексту. Найбільш поширеними способами повного перекладу можна вважати буквальний (послівний), семантичний та комунікативний переклади.

Буквальний переклад полягає в послівному відтворенні вихідного тексту. Даний вид перекладу має виключно наукову галузь розповсюдження.

Семантичний переклад має на меті повну передачу контекстуальних значень елементів вихідного тексту одиницями мови перекладу. При цьому необхідно враховувати дві речі: орієнтацію на спосіб висловлювання, притаманний мові перекладу, та прагнення зберегти особливості вихідної форми.

Семантичний переклад застосовується до текстів, які призначені для широкого кола спеціалістів: історичні документи, твори високої літератури, унікальні зразки епосу, технічні інструкції, наукові публікації, юридичні документи.

Комунікативний спосіб - це такий шлях передачі вихідної інформації, коли основна увага приділяється не мовному складу вихідного тексту, а його емоційно-естетичному значенню. Даний спосіб застосовується при перекладі художньої літератури, публіцистики, окремих науково-популярних текстів та поетичних творів. Необхідно зазначити, що в чистому вигляді перелічені способи перекладу застосовуються рідко: як правило, використовують різні способи при одному провідному.

У процесі перекладу виокремлюють два типи текстових одиниць: одиниці зі стандартною залежністю від контексту та одиниці з нестандартною залежністю. Переклад одиниць зі стандартною залежністю (типологічно еквівалентних одиниць) виконується на рівні лексико-граматичних відповідностей двох мов.

Одиниці з нестандартною залежністю (безеквівалентна лексика) при перекладі потребують врахування таких чинників, як мовний, культурологічний та психологічний.

Отже, для перекладу безеквівалентної лексики існує три основні групи прийомів: лексичні, граматичні та стилістичні. Лексичні прийоми використовують, коли в вихідному тексті зустрічається нестандартна мовна одиниця на рівні слова: а) власна назва, відсутня в мові перекладу; б) термін; в) слова, які означають предмети, явища та поняття, відсутні в культурі перекладу.

Найбільш поширеними прийомами перекладу нестандартних лексичних елементів є: транслітерація/транскрипція, калькування, семантична модифікація, опис, коментар, змішаний (паралельний) переклад.

Граматичні прийоми використовують, коли об'єктом перекладу виступає така граматична структура, яка не є характерною для мови перекладу. До найбільш розповсюджених граматичних прийомів належать: граматичні та функціональні заміни, граматичні трансформації, антонімічний та нульовий переклади, поширення, додавання, приєднання та ціла низка інших. Стилiстичні прийоми.

До найбільш розповсюджених стилістичних форм належить метафора. В цілому до основних прийомів стилістичного перетворення відносять: заміну словникового складу, заміну образу, заміну тропа (або фігури мовлення), вилучення переносного значення, дослівний переклад.

Однією з причин лексичної безеквівалентності є інше сприйняття навколишнього світу різними культурними та етнічними спільнотами. Це виявляється, зокрема, в тому, що МП (мова перекладу) не завжди фіксує в поняттях і значеннях своїх лексичних одиниць те, що вже зафіксовано в ВМ (вихідна мова). Те, що для останньої вже стало фактом, для першої ще ним не є.

Як зазначалося вище, існує декілька способів передачі безеквівалентної лексики. 1. Транслітерація. Суть даного прийому полягає в запозиченні іншомовного слова, яке після цього на письмі зображується літерами МП, а в усному мовленні вимовляється згідно з правилами вимови цієї мови. Серед найновітніших запозичень такого типу з англійської мови слід назвати дисплей (display), грейпфрут (grape-fruit), ноу-хау (know-how).

Даний прийом завжди використовують при перекладі власних імен, які включають імена людей та фольклорних персонажів, назви компаній, назви газет і журналів, географічні назви, назви країн та народів, назви національно-культурних реалій тощо.

Транскрипції/транслітерації підлягає більшість нових термінів, які вводяться в спеціальних галузях науки та виробництва. 2. Калькування. Суть цього прийому полягає в тому, що складові частини (морфеми) безеквівалентного слова або словосполучення замінюють на їх буквальні відповідності в МП, наприклад: upper chamber — верхня палата, committee of directors — рада директорів, Security Council — Рада Безпеки. 3. Описовий (роз'яснювальний) переклад — це спосіб передачі безеквівалентної лексики, який полягає в розкритті значення одиниці ВМ за допомогою розгорнутого опису мовою перекладу, наприклад: Q-switched laser — лазер, що працює в режимі імпульсної добротності. 4. Наближений (уподібнюючий) переклад — це спосіб передачі безеквівалентної лексики, який полягає в тому, що для назви іншомовної реалії в МП підбирають поняття, яке певною мірою може розкрити суть явища, про яке йдеться. Наприклад, Sant Nikolaus (Santa Claus) та Дід Мороз не є ідентичними, однак в певних ситуаціях вони можуть замінити одне одне при перекладі.

Література:

1. Комісарів С. Н. Сучасне перекладознавство: навчальний посібник / В. Н. Комісарів. – М.: ЕТС. – 2002. – 424 с.
2. Комісарів С. Н. Теорія перекладу (Лінгвістичні аспекти) / В. Н. Комісарів. – М : Вища школа, 1990. – 253 с.

І. В. Косолап,

ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка",
науковий керівник – к.пед.н., доц. Т. С. Маркотенко.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ

Анотація. У статті подаються фразеологічні одиниці на позначення національних та сімейних цінностей українського народу й розглядається їх пізнавально-виховний потенціал.

Створена на народному ґрунті, українська фразеологія має великий потенціал щодо забезпечення ефективної трансляції загальнолюдських, національних, культурних і релігійних цінностей на індивідуальний рівень окремої особистості, тобто формування в неї особистих ціннісних пріоритетів. У кожного народу фразеологічні надбання є специфічними та оригінальними, що пояснюється специфічністю нації, її психології, характеру, ментальних рис, способу мислення. Н.Бабич, В.Маслова, О.Назаренко, О.Рогач, О.Федик та інші зазначають, що звичаї, обряди з найбільшою силою відображено у фразеологічному фонді української мови. Указують на це й І. С. Олійник та М.М.Сидоренко: "фразеологізми найвиразніше передають дух і красу мови, що її витворив народ протягом століть. Саме вони, ввібравши в себе безцінні скарби народу – приказки, прислів'я, афоризми, каламбури і т. п., – відбили національну специфіку мови, побуту, трудової діяльності людей, їхньої культури"[2, 3]. Людина виростає в умовах рідної мови і довкілля, бачить очима свого народу, тому що "світ, у якому ми живемо, є саме той світ, у який вміщує нас мова, якою ми говоримо"[3,109].

Мета нашої статті – розкрити виховний потенціал фразеологізмів, які відображають національні й сімейні цінності українського народу, навести приклади прислів'їв та приказок, які повинні розуміти й використовувати в своєму мовленні майбутні педагоги.

М.Стельмахович звертає увагу, що "дотримання звичаїв свого народу – суттєва ознака духовної культури особистості "[4, 37].

Розглянемо ретельніше пізнавально-виховний потенціал української фразеології.

Увага й повага до сім'ї, до роду не приходять сама по собі, її треба виховувати. З поняттям роду, родини пов'язують рідну мову С.Богдан, Ю. Караулов, В.Мосіяшенко. Особлива виховна місія сім'ї, роду культивується такими поширеними серед народу фразеологізмами: *вести рід, з роду до роду, від роду в рід* – "від батьків до дітей"; *з самого роду* – "від народження"; *так на роду написано* – "так сплановано життя природою чи вищими силами від народження". Фразеологізми *ні роду, ні племені; ні роду, ні плоду; без роду й племені* вказують на те, що людина самотня, при цьому в змісті вислову спостерігається негативна конотація. Ряд фразеологізмів відображають значущість авторитету батьків для дітей, підкреслюють, що діти дзеркально відображають батьків: *один рід, один плід; одного роду, одного плоду* – дуже схожі. Фразеологізми, прислів'я й приказки наголошують на важливості роду й родинних зв'язків у житті кожної людини: *Який рід, такий плід; Чий корінь, того й плід; Яке коріння, таке й насіння*. Родинні стосунки базуються на взаємній чесності, людській порядності, доброзичливості, звідси у прислів'ях поради: *Без роду немає народу; Хто роду відречеться, того й рід відречеться; Свого доправляйся, роду не чужайся; Не трать ходу до поганого роду*. Ряд прислів'їв і приказок застерігають від розбіжності між моральними сентенціями та здійсненням їх на практиці. Для українців характерна апеляція до культу родини й рідного дому. З поняттям родини пов'язаний образ старшої поважної людини – дідуся, бабусі, до яких можна звернутися за порадою, з якими можна пережити і горе, і радість, адже діалог поколінь – одне з найсильніших джерел духовності. Добре вихована змалку дитина розуміє народну філософію, яка відбита у прислів'ях: *Годуй діда на печі, бо й сам там будеш; Батька й матір за гроші не купиш; Не пниш поперед батька в пекло; Не плюй у криницю – бо прийдеться води напиться; Слухняне телятко дві матки сосе; Шануй батька за Бога – буде тобі всюди дорога; Шти отця-матір, будеш довголітен на землі; Як батька покинеш, так і сам загинеш; Не пиріг – на пирожишся*. Батьків приклад неодмінно засвоюється дітьми, тому прислів'я акцентують: *яка гребля – такий млин, який батько – такий син; який корінь – такий і одросток*. Батьків приклад, батькове слово завжди є нормою виховання: *не навчив батько, не навчить і дядько, не слухав малим, не послухає й великим*. Глибоко оволодіваючи результатами розумової діяльності своїх батьків, дідів і прадідів, діти поступово опановують їх способом мислення. Здавна в Україні так складається, що в переважній більшості сімей опікуються дітьми матері. У сучасних соціальних умовах, коли дитина росте в інформаційному потоці, який більше сприяє розтлінню, ніж духовному становленню майбутнього громадянина, перед педагогами постає завдання скріпити зв'язок матері й дитини, виховувати в дитині гордість за матір, повагу до її інтересів, роботи, прищепити почуття необхідності допомагати матері в щоденних побутових справах тощо. Материнська любов яскраво представлена в таких виразах: *у дитини болить голова, а у матері серце, любо й неньці, як дитина в честі, Без матері й сонце не гріє, Тяжко саду без зозулі, тяжко дочці буз матулі, У кого ненька, у того голівка гладенька*. Сподвижницька любов матері до дітей стала вершиною гуманності в народній

педагогіці: *Батько вмер – то півсиротини, а мати, то вже ціла сирота*. Батько буває більш стриманий на ласку, ніж матір: *Батько – не мати, не поцілує і не приголубить, з батьком суд коротенький*. Батьківський авторитет залежить від єдності вимог батька й матері до дітей та від уміння вдало використовувати свою батьківську владу. Батьківський авторитет має і свій зворотній бік: як батьки ставляться до дітей, так і діти будуть ставитися до своїх батьків, а в майбутньому будуть проектувати таке ж ставлення на своїх дітей. Батько й мати – це найдорожче, що є у людини, тому, якщо запрошують занадто високу ціну за щось, кажуть: *запросив, як за рідного батька, заломив ціну як за рідну матір*. Про того, хто живе безтурботно, існує приказка: *живе як у батька за пазухою*. М.Номис у книзі "Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О.В.Марковича і других"(1864) наводить паремії, що вказують на велику силу матиного та батькового слова: *куля мене, а матиного слово не мене, батькова та матиного молитва із моря викидає, а проклені в калюжі топлять, проклен батька не на сухий лист іде, а на голову падає*. Обов'язок дітей – шанувати батьків. Цю невмирущу сентенцію народ заклав у прислів'ях: *Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько*. Тут батько-мати підносяться як нероздільна святиня. Невдячність дітей до батьків суворо засуджується в моральному кодексі народної педагогіки: *Як батька покинеш, то й сам загинеш*. Український народ на знак глибокої поваги дітей до своїх батьків учить звертатися до батьків ввічливою формою "Ви", від слова *батько* походить слово *Батьківщи'на, ба'тьківщина* (спадщина від батька). Підтримувати родину – це, насамперед, берегти честь сім'ї, її авторитет, радувати свій сім'ю своєю поведінкою тощо. Така риса виробляється в дитини в контексті самого життя родини, на основі щоденних справ і спостережень.

З теплотою озиваються про хлопця чи дівчину, коли хочуть їх похвалити: *батьків син, батькова дочка* (треба відзначити, що стриманість у похвалі характерна для української системи виховання в цілому), на дурну, крикливу людину кажуть: *визвірився як дурень на батька*.

Серед українців традиційно прийнято виявляти повагу до літніх людей, підтримувати їх авторитет як мудрих радників; чуйне, уважне ставлення до людей похилого віку розглядається, перш за все, як одна з найхарактерніших ознак людяності, як прояв морально-гуманістичних якостей особистості: *Шануй старих – молоді тебе пошанують; Старого чоловіка для поради держи; Поважай старих, бо й сам старим будеш; Слухай старих людей, то й чужого розуму наберешся, й свого не загубиш*.

Таким чином, вивчення народної фразеології має велике значення для збереження спадкоємності, духовного розвитку народу, тісного зв'язку між поколіннями, для формування мовної культури. Опановуючи фразеологію, учні отримують більш чітке уявлення про історію й культуру українського народу, сфери використання різних форм мови, переконуються в тому, що фразеологічні вислови передають філософію існування цілого народу і витримують перевірку часом, глибше усвідомлюють потреби вдосконалювати власне мовлення.

Література

1. Новий тлумачний словник української мови : 42 000 слів : у 4 т. : для студ. вищ. та серед. навч. закл. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконті, 1998– Т. 2 : Ж–ОБД. – 1998. – 910 с.
2. Олійник І. С. Україно-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – Х. : Прапор, 1997. – 462 с. – (Від А до Я).
3. Радченко О. А. Лингвофилософський неоромантизм Й. Л. Вайсгербера / Радченко О. А. // Вопр. язукознавства. – 1993. – № 2. – С. 107–114.
4. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка : навч. посіб. / Стельмахович М. Г. – К. : ІСДО, 1996. – 288 с.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА РОБОТА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Формування в учнів соціокультурної компетентності – важливий напрям роботи з української мови, теоретичні та прикладні аспекти зазначеної проблеми на сьогодні розробляються науковцями й практично застосовуються вчителями-практиками. Аналіз мовленнєвої діяльності учнів засвідчив, що діти часто алогічно, невпорядковано висловлюють свої думки, демонструють низький рівень аналізу мовленнєвого матеріалу, конструювання і редагування власного висловлювання, невміння поспілкуватись українською образністю, її зображальними та виражальними засобами.

Проте неусталеними є терміни, що стосуються соціокультурного змісту навчання, у підручниках недостатньо подано завдань і вправ, які мають лінгвокультурологічне спрямування. На сьогодні є багато лінгвістичних праць, присвячених аналізу національно-культурного мовного матеріалу та лінгводидактичних праць, у яких розкривається зміст, методи, прийоми роботи з таким матеріалом під час навчання різних мов. Так, думку про те, що мова етносу виконує культурологічну функцію і формує національно-мовну картину світу, обстоювали В. фон Гумбольдт, Е.Сепір, Бодуен де Куртене, О. Потебня, Л. Щерба, М. Комлев, Ж. Соколовська, Г. Колшанський та інші. Звертається увага на очевидність та двосторонній характер зв'язку між мовою і світобаченням культурно-етнічного колективу.

Метою нашої статті є висвітлення лінгводидактичних аспектів, пов'язаних із лінгвокультурологічним підходом в контексті розвитку мовлення учнів 5-6 класів.

Явище називання як акт людського пізнання з різних позицій аналізується у психології К. Юнгом, А. Лосевим, А. Залевською. Психологічні особливості навчання нерідної мови, закономірності формування, розвитку, діагностування комунікативної компетентності відображаються у працях психологів: Г. Костюка, І. Синиці, Д. Богоявленського, І. Зимньої, О. Лурії, С. Рубінштейна. Сьогодні є чимало як вітчизняних, так і зарубіжних публікацій, що розкривають ті чи інші риси соціокультурної компетенції (Н. Бориско, Л. Голованчук, Є. Пассов, В. Сафонова, О. Селіванова, Г. Томахін, В. Топалова, L. Damen, D. Killick, С. Kramisch). Запровадженню у шкільне навчання національно-культурологічного матеріалу присвячені праці Є. Верещагіна, В. Костомарова, М. Кулібіна, І. Вуйович та ін.

Проблемам лінгвокультурологічного підходу до вивчення української мови як рідної, що ґрунтується на визначенні взаємодії мови і культури, мови і світобачення та традицій українців, присвячені праці таких учених, як О. Неживий, В. Ужченко, В. Кононенко. Особливий інтерес становлять методичні дослідження українських науковців Н. Голуб, Т. Груби, В.Дороз, Т.Коршун, Т. Левченко [2], що стосуються збагачення мовлення учнів етнокультурознавчою (власне українською) лексикою. Однак проблема лінгвокультурологічної роботи зі словом в контексті розвитку мовлення учнів в цілому залишається мало дослідженою, що позначається і на шкільній практиці.

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення української мови зумовлений, по-перше, необхідністю підготовки україномовної особистості, здатної комунікативно виправдано користуватися лексичними засобами української мови в усіх видах мовленнєвої діяльності; по-друге, необхідністю формування в учнів уміння бачити спільне й відмінне в різних мовах, культурах; цінувати свою культуру і поважати культуру іншого народу; по-третє, недостатньою розробленістю зазначеної проблеми в сучасній методичній науці.

Проблеми взаємодії мови і культури, впливу етнокультурних, етнопсихологічних, етносоціальних чинників на мовні процеси в усі часи викликали посилений інтерес з боку як мовознавців, так і вчених інших галузей знань – культурологів, етнологів, психологів, філософів, фольклористів, міфологів. Для таких зарубіжних і вітчизняних лінгвістів, як Е. Сепір, Б. Уорф, В. фон Гумбольдт, Ш. Баллі, О. Потебня, В. Костомаров, А. Вежицька, А. Шмельов, В. Красних, Д. Гудков, І. Кононенко, В. Жайворонко та ін. центральним стає опрацювання за допомогою лінгвістичних методів широкого кола питань лексичної компетенції народної культури, народної психології, міфотворчості, з включенням у поле зору таких об'єктів позамовної дійсності, як побут, природа, обряди, традиції, міфічні образи тощо в категоріях

мовленнєвих стереотипів. Національно-культурний компонент у семантиці слова стає об'єктом вивчення в українському мовознавстві на початку 80-х років. Національно маркована лексика розглядається дослідниками під різним кутом зору, будучи об'єктом різнобічної характеристики. Зокрема з'ясовується зв'язок мови і ментальності, мови і культури, на матеріалі мовних фактів встановлюються закономірності мовної поведінки різних етносів (Р. Кісь); з'ясовуються особливості відображення культурних явищ у мові (В. Русанівський); вплив культурного компонента на конотацію слова (Н. Ніколаєва, А. Спасова, В. Говердовський); стилізується українська національно-характеристична лексика в художньому тексті (О. Паламарчук).

На основі аналізу таких лінгвокультурологічних одиниць, дослідники вивчають мовну картину світу, яка виявляється у певній мові і яку можна порівняти з відповідною іншою мовною картиною світу. Мовна картина світу, як сукупність уявлень людини про навколишній світ, закріплена в системі значень певної мови, у її лексико-семантичній підсистемі загальної семантичної системи, у структурі енциклопедичних, тлумачних словників, у незліченних мовленнєвих ситуаціях, текстах різних видів, типів, жанрів, нарешті, в індивідуальному спілкуванні.

Ідея розуміння культури за допомогою етнокультурознавчих лексичних одиниць є, безумовно, плідною для шкільного навчання мов, зокрема для наповнення лінгвоародознавчої лінії змісту мовних курсів. Перш за все, виникає необхідність дібрати, проаналізувати та класифікувати так звані лінгвоспецифічні слова, які є в одній мові, але яких немає в іншій, або вони суттєво відрізняються за лексичним або фоновим значенням. Безперечно, кожен учитель-словесник розуміє значущість цього завдання. Але як же його виконати? На жаль, далеко не в кожному підручнику з української мови для шкіл з російською мовою навчання витримано поєднання лінгвістичної і культурологічної змістових ліній. Учителі-практики зауважують, що це зробити складно, адже, насамперед, необхідно знати рідну мову та культуру учнів національних меншин, потрібно добирати не просто тексти-взірці українською мовою, а такі, які були б пов'язані з життєвим досвідом цих учнів, зацікавлювали б їх, викликали інтерес до роботи з ними.

Вивчення лінгвістичної теорії щодо природи етнолексем дозволило визначити лінгвістичний фундамент роботи з власне українською лексикою у школі, який передбачає формування уявлення про етнокультурознавчу лексику, безеквівалентну лексику, лексичне і фонове значення слова (А. Вежбицька, В. Воробйов, Г. Шатков, В. Костомаров, М. Бурвіков). Для успішної роботи з власне українською лексикою важливо розглянути лінгводидактичні засади, на які має спиратися навчання. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення слова у контексті розвитку зв'язного мовлення "передбачає засвоєння мови як функціональної системи і вимагає під час організації процесу навчання орієнтуватися на загальнодидактичні та методичні (лінгводидактичні) принципи навчання мови"[1, 12]. Лінгвокультурологічна робота – це змістова сторона навчання української мови учнів, яка передбачає наповнення навчального матеріалу таким змістом, який би формував і задовольняв пізнавальні інтереси учнів, їх бажання зрозуміти певні українські національні стереотипи, культуру, побут, національні особливості мови. Лінгвокультурологічна робота пронизує лексичний аспект навчання мови, органічно зливається з ним, становлячи його зміст.

Отже, система роботи над лексикою на уроках української мови має передбачати: виокремлення етнокультурознавчих лексичних одиниць з тексту, розвиток умінь бачити такі слова і з'ясовувати їх значення, роль у тексті; співвіднесеність слухових і мовленнєво-моторних відбитків слова із зоровим образом предмета; семантизація етнолексем (визначення рівня понятійного змісту слова, тобто лексичного значення; визначення рівня непотійного змісту слова, тобто лексичного фону); спостереження над лексичною сполучуваністю етнолексем, побудова з цим словом словосполучення, речень; побудова усних і письмових висловлювань з етнолексемами на основі створених на уроці комунікативних ситуацій; періодична перевірка правильності вживання учнями етнолексем в усному і писемному мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дороз В.Ф. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення української лексики у школах з російською мовою навчання : монографія / В.Ф. Дороз. К. – Ніжин : ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2006. – 184 с.

2. Левченко Т.М. Збагачення мовлення учнів 5 – 7 класів етнокультурознавчою лексикою : Автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т.М. Левченко ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2001. – 18 с.

Т. Кривенко,
НПУ імені М.П.Драгоманова,
Науковий керівник: к.пед.н., доцент Н. П.Кравець.

ВИХОВАННЯ ІНТЕРЕСУ ДО УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В УЧНІВ З ПОРУШЕНИМ ІНТЕЛЕКТОМ

Анотація. Описано виховання інтересу до уроків української мови та літератури в учнів з порушеним інтелектом. Акцентується увага на доцільність використання навчальних ігор, окреслюється їх навчальна мета на уроках української мови та літератури. Окреслено шляхи організації читання серед учнів з порушеним інтелектом.

Ключові слова: українська мова і література, учні з порушеним інтелектом, навчальні ігри.

Читання – це найвище мистецтво і оволодівати ним треба все життя. Читаючи, людина залишається з книгою наодинці. Йде особливий внутрішній діалог між книгою і людиною. Діалог, що потребує праці розуму і серця, дає людині незабутні враження і знання. Але у розумово відсталих учнів цей процес відносно порушений, тому потребує постійної корекції на уроках з допомогою вчителя [2; 6].

Як мистецтво слова, художня література впливає на духовний світ особистості розумово відсталого учня-читача, оскільки в ній відображено різноманітні аспекти виховного процесу – естетичний, ідейний, громадянський, екологічний, патріотичний тощо. Виховна функція художньої літератури пов'язана з культурою, ідеологією, що певним чином проявляється у кожному творі.

Читання художньої літератури забезпечує виховання культури людських взаємин, що особливо важливо для читачів з інтелектуальними порушеннями з огляду як на суб'єктивні, так і об'єктивні причини. До суб'єктивних належать замкнутість школярів, небажання та невміння вступати у контакти як з дорослими, так і з однолітками, особливо з незнайомими; несформованість навичок міжособового спілкування, внаслідок чого вони після закінчення шкільного навчання зі значними труднощами адаптуються у виробничому або навчальному колективах [1; 5, с. 8].

Для того, щоб учні з інтелектуальними порушеннями краще засвоювали необхідний навчальний матеріал з української мови та літератури, ми використовували наочні засоби, різноманітні технічні засоби, ігри, ігрові засоби. Ігри активізують психічні процеси діяльності (відчуття, сприймання, мислення, уяву, пам'ять, увагу, волю, мову), які призводять до позитивних зрушень у розвитку дитини.

Використання на уроках української мови та літератури дидактичних ігор та ігрових моментів робить процес навчання цікавим, створює у дітей бадьорий, творчий настрій, полегшує засвоєння навчального матеріалу. Навчальні ігри сприяють кращому засвоєнню матеріалу. Їх основною метою є: 1) стимуляція психічної й фізичної активності учнів; 2) розвиток організованості; 3) підвищення самопочуття; 4) формування впевненості у собі; 5) створення умов для виправлення порушень психіки і подальшого розвитку пізнавальної діяльності, моторики; 6) формування моральних якостей; 7) виховання ініціативи; 8) створення передумов включення учнів у суспільну діяльність [3].

З огляду на це ми запропонували учням завдання „Чому так говорять?“, яке передбачало читання дітьми різних прислів'їв та обговорення їхнього змісту. Учням пропонували поміркувати над ними якийсь час, щоб вони змогли висловити власне судження за їхнім змістом.

Надійним помічником вчителя у формуванні читацьких інтересів дітей є літературні ігри, які можна проводити для будь-якого класу. За змістом і формою вони досить різноманітні і можуть практикуватися під час обговорення прочитаної книги, проведення літературних ранків і свят, походів чи екскурсій [7]. Ігри сприяють створенню бадьорого настрою в школярів, збагаченню їх знань, розвитку творчої уяви, образної пам'яті та мислення. Тому використовували ігри, в основі яких лежить упізнавання творів за окремими ілюстраціями чи уривками, постановка і розгадування „хитрих“ запитань по прочитаних книгах, відгадування імен літературних героїв, прізвищ письменників, складання

літературних ігор за принципом „чого не вистачає“. У процесі літературних ігор розвиваються інтелектуальні, моральні, вольові риси школярів, проявляється і удосконалюється світогляд, активізуються задатки і здібності [2; 3; 4].

Дуже важливо правильно організувати дитяче читання, спрямувати його так, щоб дитина не розгубилася в книжковому морі, щоб до її рук потрапляли найнеобхідніші книги, щоб спілкування з ними стало звичним, щоденним і, що дуже важливо, приємним заняттям. Ми намагалися допомогти дитині зрозуміти, що скільки б вона не отримувала інформації з різних мас-медіа, лише читання надасть справжню насолоду від слова, образу, краси [4; 7]. Звичайно, діти повинні зрозуміти, що читання-це напружена праця, але вона, якщо вмієш її виконувати, приносить справжнє задоволення від спілкування з мистецтвом слова. Саме дорослі повинні свідомо й цілеспрямовано виховувати у дитини інтерес до читання, починаючи з сім'ї, дитячого садка, молодших класів.

Щоб виробити в розумово відсталих учнів стійкі увагу та інтерес до уроків української мови й літератури, ми використовували на уроках наочно-зорові образи предметів для уточнення того чи іншого поняття; за допомогою образного порівняння привертали увагу до особливостей матеріалу, що вивчався.

Знайомлячи школярів з назвою твору, враховували, що заголовок завжди спрямовує учня-читача на майбутнє читання, сприяє зосередженню уваги на героях чи персонажах твору, викликає інтерес до читання. Проте розумово відсталі не досить чітко диференціюють сутність понять: твір>заголовок>назва твору. Для кращого розуміння сутності вказаних понять і ролі назви у творі, поряд із заголовком та уривком з твору на слайді пропонували графічну схему-модель: назва > твір з одночасним використанням допоміжних запитань: 1. Про що можна дізнатися у творі, зважаючи на його назву? 2. На що вказує назва: на час дії, місце дії, героя; на предмет, важливий для характеристики героя твору, на тему чи основну думку, виражену в творі?

Також використовували дидактичні ігри різної складності, що дало можливість здійснювати індивідуальний підхід до учнів, забезпечити участь в одній і тій же грі учнів, які мають різний рівень знань.

Отже, виховати у розумово відсталих учнів інтерес до уроків української мови та літератури допоможуть дидактичні ігри, які вчитель повинен заздалегідь продумати, відібрати гру відповідно до виховних і освітніх завдань, спланувати її, визначити можливості учнів, уявити їхню поведінку. Також необхідно звертати увагу на наочність, її доцільність і достатність, оскільки наочність має велике значення для розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями не лише на уроках української мови та літератури, а взагалі у роботі й на інших уроках.

Література

1. Кравець Н.П. Виховання в учнів з порушеннями інтелекту культури людських взаємин на уроках читання / Н.П.Кравець // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірник наукових праць/ гол.ред.П.М.Таланчук.- К. :Ун-т „Україна“, 2008. –С. 246–255.
2. Кравець Н.П. Інновації на уроках літератури у роботі з розумово відсталими учнями / Н.П.Кравець // Innovative process in education: Collective monograph.- AMEET. Sp. Z,0.0., Lodz, Poland, 2017. – PP.75–90.
3. Кравець Н.П. Літературні ігри і виховання розумово відсталих учнів як активних читачів / Н.П.Кравець // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. пр. – Вип.V. В 2-х т., Т. 1. – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори 2006, 2015. – С. 155–173.
4. Кравець Н.П. Метод творчого читання і формування читацької діяльності розумово відсталих учнів / Н.П.Кравець // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: збірник наукових праць. – Випуск 22. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – С. 119–124.
5. Петько Л.В. Англійська мова для студентів-психологів та дефектологів / Л.В.Петько // Дидактичний матеріал для практичних занять та самостійної роботи студентів з іноземної мови зі спеціальностей: 6.010105 „Корекційна освіта (за нозологіями)“, 6.030102 „Психологія“, 6.030103 „Практична психологія“: навч. посібник для студентів, магістрантів, аспірантів. – К. : Талком, 2015. – 160 с.
6. Петько Л.В. Реалізація концепції підготовки магістрів в Україні для роботи в інклюзивному освітньому просторі / Л.В.Петько // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому

середовищі: тр. XI Міжнар. наук.-практ. конф., листопад 2011 р. – Ч. I. – К. : ВМУРЛ „Україна”. – 2011. – С. 92–94.

7. Петько Л.В. Стимулювання творчих здібностей підлітків засобами втілення образу казкового персонажу/ Л.В.Петько // Лялька як знак, образ, функція: Матер. всеукр. наук.-практ. конф. „Другі Марка Грушевського читання” / за ред. О.С.Найдена. – Київ. : ВД „Стилос”, 2010. – С. 200–204.

С. П. Лазаренко,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – д.пед.н., проф. В. Ф. Загороднова.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ МІЖМОВНОГО ПОРІВНЯННЯ НА ЕТАПІ ПРАКТИЧНОГО ЗАСВОЄННЯ ЛЕКСИЧНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Стан та умови функціонування української мови в Україні спонукають замислитися над пошуками шляхів урівноваження складної соціолінгвістичної ситуації в країні. У зв'язку з цим не випадковим є спрямування сучасної лінгводидактики на комунікативно-функціональне вивчення державної мови у школах з поліетнічним контингентом учнів.

Користування кількома мовами в житті частини населення ставить перед учителями ряд суттєвих завдань, які стосуються проблеми змісту шкільного курсу української мови, методів і прийомів роботи вчителя-словесника.

Тенденція сьогодення полягає у вивченні мови та культури певної нації – від конфронтації і зіставлення мов та культур до діалогу. Саме за умови володіння цілісною системою уявлень про національні звичаї, традиції, реалії країни, мова якої вивчається, можлива повноцінна комунікація, а оволодіння певною мовою неможливе без звернення до етносоціокультурних знань народу.

Нові завдання навчання української мови в контексті діалогу культур вказують на необхідність вивчення екстралінгвістичних параметрів спілкування та мовного середовища, де функціонує українська мова. Безпосередньо у навчальному процесі, працюючи з учнями-носіями іншої мови, іншого світосприйняття, інколи іншої віри, національної культури, ми не можемо не враховувати тієї національної моделі світосприйняття, яка вже склалася в учнів, не зважати на певні історико-етно-соціо- і психолінгвістичні особливості їх як представників іншої мовної і культурної спільноти.

Мета статті – визначити методичний потенціал методу міжмовного порівняння у лінгводидактиці, зокрема його значення для крос-культурного навчання учнів української мови.

Проблема крос-культурного навчання мов ґрунтується на дослідженні мовних контактів і зв'язків, які мають у мовознавстві давні й міцні традиції, спирається на фундаментальні, щодо постановки проблем і залучення багатого фактичного матеріалу, праці О.Потебні, Л.Булаховського, О.Шахматова, А.Кримського, П.Житецького та інших.

Останні роки вітчизняного й зарубіжного мовознавства відзначаються поглибленим вивченням мов у зіставних аспектах. Для цього вживаються різні терміни: контрастивна лінгвістика, конфронтативне мовознавство, зіставне мовознавство тощо. Між цими термінами науковці намагаються провести певну диференціацію залежно від кінцевої мети дослідження або ступеня структурної чи генетичної близькості або віддаленості мов. Зокрема, В.Манакін зазначає "...якщо прийняти те, що контрастивна лінгвістика досліджує розбіжності неспоріднених мов, а зіставне мовознавство – споріднених, то постає проблема, по-перше, мовних відповідників індоєвропейських мов на фоні деяких азійських чи східних мов, а по-друге, – терміна, яким позначатиметься зіставний аналіз мовних фактів споріднених слов'янських мов, серед яких наявні власні підгрупи близькоспоріднених"[2, 12]. З певним застереженням лінгвісти ставляться до перелічених термінів і вважають їх співвідносними.

Окремого з'ясування, на думку лінгвістів, потребує питання співвідношення контрастивістики й інших лінгвістичних галузей, які в основі своїй мають спільний метод пошуку – *порівняння*. Виходячи з того, що порівняння як універсальний лінгвістичний метод спонукає до виявлення трьох основних типів співвідношення між мовами – спільного, типологічного та відмінного, загальна компаративістика поділяється відповідно на три основні галузі: лінгвістичну універсологію, типологічну та контрастивну

лінгвістику. У межах кожної з них лінгвісти (В. Манакін, М. Кочерган) виокремлюють специфічні аспекти, напрями, методи та принципи дослідження мовного матеріалу. *Лінгвістична універсологія* – це той напрямок у мовознавстві, який вивчає універсальні закономірності будови людських мов, єдність їхньої природи, загальної структури та функціонування у контексті людського спілкування, свідомості та буття. *Лінгвістична типологія* – напрям, який був і залишається основним у сучасному мовознавстві, і завданням якого є порівняльне вивчення типологічних властивостей мов незалежно від характеру генетичних відношень між ними. *Контрастивна лінгвістика* (або зіставна лінгвістика) – орієнтована на встановлення та пояснення мовних контрастів, або відмінних рис на фоні вже існуючої подібності. В. Манакін звертає нашу увагу на те, що контрастивна лінгвістика в такому розумінні може розглядатися як та, що доповнює типологію, поглиблює цілісне уявлення про порівнювані мовні системи.

"Порівняння є основою будь-якого розуміння і будь-якого мислення. Про все в світі ми дізнаємося не інакше, як через порівняння [3, 436]". Тому закономірним є той факт, що порівняння є універсальним методом не тільки в теоретичному застосуванні (вивчення мови), а і в практичному (навчання мови).

Проблемі застосування методу порівняння під час навчання другої мови присвятили свої праці багато дослідників. На значення цього методу для зменшення інтерферентного впливу першої мови звертали увагу Л. Щерба, Є. Поліванов, А. Супрун, М. Успенський, В. Чистяков, В. Ярцева, О. Біляєв, Н. Пашківська, І. Чередниченко, С. Канюка, Г. Коваль, А. Богущ, Ч. Фриз, Р. Ладі. Відмічалось, що метод порівняння сприяє усвідомленню фактів рідної і другої мов – Н. Смирницький, Р. Мразек, А. Стржижова, Г. Кржижкова, О. Хорошковська, М. Пентиліук, В. Дороз [1].

Досліджуючи цей прийом, М. Шанський і М. Успенський звертають увагу на те, що його застосування може мати прихований або відкритий характер. М. Пентиліук [3] називає міжмовне порівняння методом і виділяє два прийоми – зіставлення і протиставлення. Дослідниця зазначає, що зіставлення, ґрунтуючись на аналогії, дає можливість підкреслювати спільне в системах двох мов на всіх рівнях їхньої структури, а протиставлення служить для розрізнення мовних явищ і дає позитивні наслідки під час вивчення частково схожих, протилежних або специфічних мовних явищ.

Проте, незважаючи на багатоаспектні дослідження, єдиного тлумачення цього поняття до сьогодні немає. У своєму дослідженні широко використовуємо прийоми міжмовного порівняння – зіставлення і протиставлення, які сприяють глибокому засвоєнню спільного й відмінного в обох мовах, розвивають граматичне мислення учнів, мовну орієнтацію, створюють умови для успішного формування мовленнєвих умінь і навичок. Під час вивчення української мови як державної порівняння розглядаємо як організуючу основу навчального процесу і як один з ефективних методів навчання.

На сучасному етапі розвитку лінгводидактики перспективним стає підхід до процесу навчання української мови як державної з позиції діалогу культур. У цьому знаходить пояснення тенденція переходу від нейтрального лінгвокраїнознавства до зіставного, де явища мови і культури, що вивчаються, пропонуються у порівнянні з аналогічними явищами в рідній мові та культурі учня. Типологічний принцип вивчення мови є найбільш продуктивним, він будується на зіставному аналізі й враховує вплив соціальних, психологічних, релігійних, освітніх та інших факторів формування як окремої особистості, так і національності в цілому.

Література

1. Дороз В.Ф. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення української лексики у школах з російською мовою навчання : монографія / В. Ф. Дороз. К. – Ніжин : ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2006. – 184с.
2. Манакін В.М. Сопоставительная лексикология : монографія (російською мовою) / В. М. Манакін. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
3. Пентиліук М. І. Вивчення української мови в школах з російською мовою навчання / М. І. Пентиліук. – К. : Рута, 2000. – 128 с

РОЛЬ СЛОВНИКІВ У ПІДВИЩЕННІ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Анотація. У статті описано різні типи словників, виявлено особливості їхніх словникових статей та подано рекомендації щодо користування цими словниками.

Словники – скарбниця народу, у них зберігаються знання і досвід багатьох поколінь. Видатний поет і вчений М. Рильський, підкреслюючи важливість словників, писав: "Не бійтесь заглядати у словник: / Це пишний яр, а не сумне провалля; /Збирайте, як розумний садівник, /Достиглий овоч у Грінченка й Даля". До цих порад треба дослухатися всім, хто хоче підвищити культуру власного мовлення.

Мета нашого дослідження – визначити типи словників у сучасній українській мові та з'ясувати їхню роль у підвищенні мовної культури студентів.

Словник – це "зібрання слів (іноді словосполучень), розташованих у певному порядку, з певними супутніми поясненнями залежно від його призначення" [2, 257].

Усі словники поділяються на 2 типи: енциклопедичні й лінгвістичні. Це залежить від їхнього призначення та характеру пояснення слів.

Енциклопедичні словники подають характеристику предметів, явищ, історичних подій, наукових понять, відомості про видатних політичних діячів, провідних учених, про населені пункти, країни тощо. Енциклопедичні словники є загальні (наприклад, "Українська радянська енциклопедія" у 17 томах) і галузеві ("Енциклопедія кібернетики", "Хімічний енциклопедичний словник"). Саме останні виконують важливу роль в оволодінні студентами термінологією з обраного фаху, оскільки вони систематизують знання з певної галузі науки, техніки тощо.

У лінгвістичних словниках наводиться інформація про слова. Оскільки слово може пояснюватися з різних поглядів (з погляду властивого їм лексичного значення, правопису, наголошення), то існує багато видів лінгвістичних словників: тлумачні, орфографічні, орфоепічні, перекладні, фразеологічні, термінологічні, морфемні, словотворчі, іншомовних слів, діалектологічні, словники синонімів, антонімів, омонімів, паронімів тощо.

Лінгвістичні словники бувають одномовні, двомовні, багатомовні. Двомовні чи багатомовні словники – це **перекладні словники**. Без них не обходиться жодне культурне суспільство, бо саме завдяки цим словникам стає доступною іншомовна лексика. Найбільш поширені в Україні двомовні перекладні словники. Найповнішими з них є: "Русско-украинский словарь" у 3-х томах (1968 р.), "Українсько-російський словник" у 6-х томах.

Попри те, що кожний студент, вивчаючи мови, неодмінно звертається до перекладних словників, не всі вміють правильно ними користуватися. Зрозуміло, що в цих словниках подано переклад слова. Також даються типові приклади вживання слів у різних значеннях. Проте трапляється, що навіть у споріднених мовах значення слів не збігаються, тому треба обов'язково прочитати словникову статтю до кінця й вибрати не перше пропоноване слово, а саме те, яке найточніше передає зміст у конкретному випадку. Так, наприклад, російський іменник *залог* в українській мові перекладається різними словами – *застава*, *запорука*, *стан* – залежно від значення в контексті: *отдать в залог* – *віддати в застава*, *залог успеха* – *запорука успіху*, *страдательный залог* – *пасивний стан* (у граматиці). Російське дієслово *считать* має такі відповідники в українській мові: *лічити*, *рахувати*; *уважати за кого, за що*; *дивитися як на кого, як на що*. Тому в перекладі речень *Я считаю, что он прав* і *Я считаю до десяти* потрібно використати різні відповідники: *Я вважаю, що він має рацію* і *Я рахую до десяти*. Помилкове вживання в першому реченні дієслова *рахую*, яке часто можна почути в мовленні навіть освічених людей, спричинено саме невмінням користуватися перекладними словниками.

Слова можуть уживатися також у стійких сполученнях слів, які мають переносне значення. Такі стійкі сполучення називаються фразеологізмами. Треба пам'ятати, що багато фразеологізмів не мають

точних відповідників в інших мовах. Тому, здійснюючи переклад, необхідно добирати ті, фразеологізми, які найточніше збігаються за значенням в обох мовах. Наприклад, уже згадуване російське дієслово *считать* входить до складу фразеологізму *считать ворон*; в українській мові цей фразеологізм має такі варіанти: *ловити гав*, *витрішки купувати*, *небо підпирати*, в яких відсутні дієслова зі значенням "рахувати" чи "вважати". Тож у випадках, коли потрібно з'ясувати значення стійкого словосполучення або підібрати його відповідник в іншій мові, необхідно звертатися до **фразеологічних словників**, які бувають як одномовними (тлумачними), так і перекладними (двомовними). Найповніше українська фразеологія представлена у двох книгах "Фразеологічного словника української мови" (1993 р.), що охоплює приблизно 10 000 фразеологічних одиниць, а також у "Російсько-українському словнику сталих словосполучень" С. Головащука (2001 р.), де вміщено понад 18 000 сталих словосполучень сучасної російської літературної мови, переклад яких на українську мову становить певні труднощі.

Серед одномовних словників найбільш вагомими є **тлумачні**, в яких пояснюється значення слів, подаються їхні основні мовні характеристики – граматичні ознаки, стилістичні особливості. Найповнішим тлумачним словником української мови є 11-томний "Словник української мови" (1970-1980 рр.), який містить понад 135 тисяч слів. У 2001 році вийшов "Великий тлумачний словник сучасної української мови" (укладач і головний редактор В. Бусел), реєстр якого містить близько 170 тисяч слів, але виданий він однією книгою, тому дуже зручний у користуванні. Звичайно, словникові статті в ньому надто лаконічні порівняно з 11-томним словником, проте він містить чимало слів, що ввійшли в українську мову в останні десятиліття.

Орфографічні словники подають нормативне написання слів і їхніх граматичних форм. У 2003 р. вийшов "Великий зведений орфографічний словник української лексики", що враховує лексичний матеріал, представлений у майже всіх орфографічних, тлумачних, енциклопедичних, термінологічних, фахових, галузевих словниках, виданих в Україні у II половині ХХ – на початку ХХІ століття. Саме за орфографічним словником треба перевіряти написання слова разом, через дефіс або окремо (*суспільно-економічний*, *суспільно корисний*; *темно-зелений*, *вічнозелений*; *військово-політичний*, *військовозобов'язаний*; *всесвітньо відомий*, *всесвітньо-історичний*), вживання в слові апострофа чи м'якого знака (*Святослав*, *В'ячеслав*; *порт'єра*, *кар'єра*), правопис відмінкових закінчень іменників (родовий відмінок: *терміна* – слово, *терміну* – строк; *Алжира* – місто, *Алжиру* – країна; орудний відмінок: *друг* – *другом*, *товариш* – *товаришем*, *принц* – *принцом*), особових закінчень дієслів (*дихати* – *дихаю*, *дихаєш* і *дишу*, *дишеш*; наказовий спосіб – *дихай* і *диш*; *нависнути* – минулий час: *навис*, *нависла* і *нависнув*, *нависнула*) тощо. Крім цього, в орфографічному словнику можемо звірити й наголос, хоча в українській мові є спеціальні словники – **орфоепічні**, які фіксують основні норми літературної вимови.

З кінця ХХ століття в українську мову почали активно проникати іншомовні запозичення (переважно з англійської мови), що "спричинене розвитком новітніх технологій у США, а також відкритістю українського суспільства" [1, 259]. Це економічна, фінансово-банківська, торговельна, суспільно-політична, спортивна лексика, лексика інформатики та комп'ютерної техніки, сфери розваг, культури тощо. Пояснення слів, запозичених з інших мов, подають **словники іншомовних слів**. У них зазначається джерело запозичення та розкривається його значення. Найдосконалішим і найповнішим в українській лексикології є "Словник іншомовних слів" за редакцією О. Мельничука. Наведемо приклади його словникових статей: *бартер* [англ. barter – товарообмін] – 1) прямий безгрошовий обмін товарами чи послугами, породжений товарно-грошовим дефіцитом усередині країни та валютним дефіцитом у міжнародних угодах; 2) безвалютна, але оцінена та збалансована щодо вартості товарообмінна операція; *сканер* – [англ. scanner] – у комп'ютерній техніці і системах передачі даних – пристрій для зчитування зображень і перетворення їх на цифрову форму подання даних.

Для з'ясування походження слів та виявлення їхніх найдавніших коренів, змін у їхній будові, а також розвиток значення слів упродовж усього періоду існування слова треба звертатися до **етимологічного словника**.

Надзвичайно важливими для студентів є **термінологічні словники**, що подають значення термінів певної галузі знань: математики, мовознавства, літературознавства, біології, медицини, спорту тощо. Ці словники є одномовними, двомовними чи багатомовними, наприклад: "Російсько-український

словник наукової термінології. Суспільні науки" (1994 р.), "Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології. Труднощі терміновживання" (1994 р.) та ін.

В українській лексикографії є багато інших типів словників: діалектні, історичні, власних імен, морфемні, словотвірні, словники синонімів, антонімів, паронімів, омонімів, неологізмів та ін. Однак кожний словник здебільшого подає якусь одну характеристику слова, тому інколи доводиться звертатися до кількох словників, різних довідників, а також до спеціальної літератури. Полегшить справу універсальний словник, у якому в доступній формі подано саме складні випадки написання, словозміни тощо. Таким є "**Словник труднощів української мови**" за ред. С. Єрмоленко (1989 р.). Наведемо приклади словникових статей із нього: *Адоніс* – 1. род. -а: Ім'я, мала планета Сонячної системи (*Віддаль до Адоніса*). 2. род. -у: рослина, ліки (*Суцвіття адонісу. Краплі адонісу*). *Адрес* – *адреса*: розрізняються значенням. *Адрес* – письмове вітання особі, організації, переважно з нагоди ювілею (*Адрес від колективу*), *адреса* – місце проживання чи перебування особи, місце знаходження установи; напис на конверті, бандеролі тощо (*Жити за адресою*). *Значити* – *значіти*: розрізняються значенням. *Значити* – 1. Означати що-небудь, свідчити про щось. 2. Відігравати певну роль, мати якесь значення. *Значіти* – робити мітки, позначки на чомусь, мітити. *Зраджувати*: кого, що [не кому, чому] (*Зраджувати Батьківщину. Зраджувати дівчину*). *Кольрабі* – невідм., ж.р. – різновид капусти (*Смачна кольрабі*). *Царизм* – *царат*: збігаються у значенні "державний лад на чолі з царем; царський режим".

За роки незалежності в Україні з'явився новий тип словників – **електронні словники**. Найвідомішим із них є інтегрована лексикографічна система "Словники України". Нині вже функціонує в експериментальному режимі Український лінгвістичний портал (адреса сайту: <http://ulif.org.ua>), що значно полегшує роботу зі словником, адже будь-яку інформацію можна одержати за декілька хвилин.

Отже, користуючись словниками, студенти мають можливість оволодіти правилами правопису, вимови, наголошення, поповнити свій словниковий запас, розрізняти найтонші відтінки в значенні будь-якого слова, граматично й стилістично правильно вживати слова в мовленні. Користування словниками різних типів не тільки підвищує грамотність, а й розширює світогляд людини, підносить загальний рівень її культури. Володіння культурою мовлення – важлива умова успіху в навчанні та фахового зростання.

Література

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. / Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. – К. : ВЦ "Академія", 2006. – 368 с.
2. Ющук І. П. Українська мова : Підручник / І. П. Ющук. – 3-тє вид. – К. : Либідь, 2006. -640 с.

Г. Ф. Морнєва,

ДЗ "Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка" (м. Старобільськ),
науковий керівник – к. філол. н., доц. Л. В. Мельник.

МОВНА ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ ГРАМОТИ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Анотація. У статті проаналізовано основні напрями роботи з лінгвістичної підготовки дошкільників до навчання грамоти.

Проблема навчання дітей грамоти залишається однією з найважливіших у сучасній дошкільній лінгводидактиці, проте численні її аспекти й досі не знайшли остаточного розв'язання.

Відомо, що аж до середини ХХ ст. передбачалося навчання грамоти дітей від 7 до 8 років і питання про навчання дошкільників читання й письма в програмі дитячого садка не ставилося.

Разом з тим, психологічні й педагогічні дослідження (Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, Л.І. Божович, Є.І. Тихеева, Ю.І. Фаусек, Р.Р. Соніна та інші), досвід дитячих садків, сімейного виховання показали необхідність і можливість більш раннього навчання дітей грамоти. У другій половині 50-х рр.

під керівництвом А.П. Усової та А.І. Воскресенської була проведена велика експериментальна робота з метою вивчення особливостей, змісту й методики навчання читання й письма дітей шести років. На її основі в "Програму виховання в дитячому садку" (1962) був включений розділ "Навчання грамоти", що передбачав навчання читання й письма дітей підготовчої до школи групи на неповному алфавіті.

До початку 70-х рр. у програмі залишилася тільки підготовка до навчання грамоти. Водночас колективом наукових співробітників НДІ дошкільного виховання АПН (Л.Є. Журова, Н.С. Варенцова, Н.В. Дурова, Л.Н. Невська) була створена методика навчання читання дітей 5–6 років на основі системи Д.Б. Ельконіна.

В останні десятиріччя в умовах незалежності України методика підготовки дитини до школи розробляється в працях О.І. Білан, А.М. Богуш, Н.В. Гавриш, Н.Я. Дзюбишиної-Мельник, В.А. Ляпунової, Т.Г. Постоян та інших.

Мета нашої розвідки – на основі аналізу чинних програм розвитку дітей дошкільного віку, науково-педагогічної та лінгводидактичної літератури окреслити основні напрями роботи з лінгвістичної підготовки дошкільників до навчання грамоти.

Відповідно до державної національної програми "Освіта" ("Україна XXI ст."), Базового компоненту дошкільної освіти, Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, пріоритетом є формування особистості, яка вільно володіє засобами мови в різних мовленнєвих ситуаціях, аргументовано висловлює свої думки, дотримується правил мовленнєвого етикету.

За твердженням лінгводидактів, чим більший запас виражальних засобів мови, яким володіє дитина, тим легше їй знайти ті, що можуть забезпечити адекватне відтворення змісту думки й ефективну реалізацію комунікативного задуму [2]. Суттєву роль у зв'язку з цим відіграє не тільки кількість доступних мовцєві мовних одиниць, але й бездоганне володіння ними.

Як зауважують А. Богуш і Н. Гавриш, "рідна мова є загальним підґрунтям навчання й виховання дітей у дошкільному закладі. Оволодіння нею як засобом пізнання й способом людського спілкування є найвагомим досягненням дошкільного дитинства" [1, 3].

Дослідження провідних вітчизняних лінгводидактів (А.М. Богуш, Н.С. Варенцова, Н.В. Гавриш, Н.В. Дурова, Л.Н. Невська) дозволили встановити найбільш оптимальні (сензитивні) терміни для початку навчання грамоти. Було виявлено, що дошкільники мають вибірково сприйнятливості до навчання грамоти. Дитина п'яти років має особливу чутливість до звукового ладу рідної мови, тому саме цей вік найбільш сприятливий для початку навчання читання. Діти шести років виявляють особливу цікавість до читання й успішно їм опановують. А от формування орієнтування в звуковій дійсності доцільно починати раніше, на п'ятому році, коли дитина виявляє найбільшу зацікавленість звуковою формою мови, фонетичною точністю мови, звуковими іграми, словотворчістю (Н.В. Дурова) [7].

Підготовка до навчання грамоти передбачається не тільки в старших групах, вона починається значно раніше.

Уже в другій молодшій групі формується уміння вслуховуватися в звучання слова, дітей знайомлять (у практичному плані) з термінами "слово", "звук".

У середній групі дітей продовжують знайомити з термінами "слово", "звук" практично, без визначень, тобто навчають розуміти й уживати ці слова при виконанні вправ, у мовних іграх. Знайомлять з тим, що слова складаються зі звуків, чуються по-різному й подібно, що звуки в слові вимовляються в певній послідовності. Звертають їхню увагу на тривалість звучання слів (короткі та довгі).

У дитини формують уміння розрізняти на слух тверді і м'які приголосні (без виділення термінів), визначати і ізолювано вимовляти перший звук у слові, називати слова із заданим звуком. Навчають виділяти голосом звук у слові: вимовляти заданий звук протяжно (*ррак*), голосніше, чіткіше, ніж він вимовляється звичайно, називати ізолювано.

У старшій групі навчають робити аналіз слів різної звукової структури, виділяти словесний наголос і визначати його місце в структурі слова, якісно характеризувати виділені звуки (голосний, твердий приголосний, м'який приголосний, наголошений голосний, ненаголошений голосний звук), правильно вживати відповідні терміни. У старшій групі завершується робота з оволодіння основами грамоти. Тут передбачається навчання дітей читання й письму. Під кінець року діти повинні навчитися

читати зі швидкістю 30–40 слів за хвилину, записувати слова в рядку зошита, дотримуючись типу з'єднання букв й чіткого написання їхніх основних елементів, опанувати правильну поставу при письмі.

Аналіз програми "Я у світі" [5] показує, що основна увага в ній приділяється ознайомленню дітей зі звуковою будовою слова, формуванню дій звукового аналізу й подальшому навчанню початкам грамоти.

У середній групі передбачається розвиток фонематичного слуху, розрізнення на слух і називання слова з певним звуком, у старшій пропонується учити визначати місце звука в слові, рекомендується дати дітям уявлення про речення (без граматичного визначення), вправлятися в складанні речень з 2–4 слів, у членуванні простих речень на слова із вказівкою на їхню послідовність, учити поділяти двоскладові слова на склади, складати слова зі складів, поділяти на склади трискладові слова з відкритими складами.

У програмі "Українське дошкілля" у низці напрямів мовленнєвого розвитку дитини старшого дошкільного віку (як-от: звукова культура мовлення, словникова робота, граматична правильність мовлення, зв'язне мовлення, мовленнєвий етикет, підготовка до навчання письма) окрема увага приділена навчанню елементів грамоти. Зокрема, її укладачі виділяють такі показники лінгвістичної компетентності дитини:

- диференціює поняття "звук", "слово";
- інтонаційно вимовляє звук у слові;
- добирає слова з потрібним звуком;
- виокремлює із тексту слова з відповідним звуком;
- виділяє у слові перший і останній звуки;
- складає речення за наочним матеріалом;
- послідовно називає слова у реченні [4, 151].

Узагальнюючи сказане вище, при визначенні змісту роботи з лінгвістичної підготовки до навчання грамоти доцільно виділити такі напрями:

— ознайомлення дітей зі словом – вичленовування слова як самостійної значеннєвої одиниці з потоку мовлення;

— ознайомлення з реченням – виділення його як значеннєвої одиниці з мовлення;

— ознайомлення зі словниковим складом речення – розподіл речення на слова і складання зі слів (2–4) речень;

— ознайомлення зі складовою будовою слова – членування слів (з 2–3 складів) на частини і складання слів зі складів;

— ознайомлення зі звуковою будовою слів, формування навичок звукового аналізу слів: визначення кількості, послідовності звуків (фонем) і складання слів з певними звуками, розуміння смислорозрізнавальної ролі фонем.

Провідну роль відіграє формування здатності аналізувати звуковий склад слів, оскільки, як уже зазначалося вище, процес читання й письма пов'язаний з переведенням графічного зображення фонем до усного мовлення й навпаки.

Особливе місце в мовній підготовці дітей до школи посідає уміння аналітично ставитися до мовної дійсності, тобто чути, помічати й виправляти мовні помилки й недоречності в мовленні товаришів і у власному мовленні, здійснювати звуковий словесний аналіз мовлення (Д.Б. Ельконін, Л.Є. Журова) [Цит за: 3, 705].

Лінгвістична підготовка дошкільників зумовлена потребами початкової школи, де навчання рідної мови здійснюється на якісно новому, більш високому – практико-теоретичному (структурно-системному) рівні: учні осмислюють граматичну природу тих мовних явищ, які інтуїтивно засвоїли раніше. Мова постає перед ними як система взаємопов'язаних одиниць, система семантико-граматичних знаків, що матеріалізуються звуками. Усвідомлення цього сприяє більш досконалому користуванню одиницями мови, подальшому розвитку та збагаченню мовлення дітей, появи вибірковості у висловлюваннях: так можна сказати, а ось так – ні. У процесі вивчення правил та закономірностей, за якими будується мовлення, і практичного застосування їх формуються й відшліфовуються до автоматизму граматичні вміння, зокрема діти згідно з вимогами сучасних програм оволодівають мовленнєвими вміннями читання й елементарного письма.

Однак сьогодні, на думку Л.О. Калмикової, метамовна пропедевтика має бути зорієнтована дещо в інше русло [6]. Акценти слід змістити з формування вузько предметних мовних умінь (читати, писати), неусвідомленого засвоєння мовних понять дошкільниками на використання мовних засобів у навчанні з метою розвитку в дітей пізнавальних умінь: аналізувати, спостерігати, зіставляти, узагальнювати, класифікувати, абстрагувати, тобто виконувати розумові операції, оперуючи мовним матеріалом, необхідним для оволодіння в школі новою для них навчальною діяльністю.

Слід зауважити, що програмні вимоги до мовної підготовки дитини у дитячому садку ще не вповні відповідають тій перебудові, що відбулася в початковій школі. Вихователі недостатньо зорієнтовані на систематизацію знань, формування узагальнень, розкриття причинно-наслідкових зв'язків, обґрунтування своєї думки, самооцінку й самоконтроль.

Отже, навчання грамоти старших дошкільників має будуватися на усвідомленні дітьми мови як особливої форми дійсності, збагаченні їхнього словникового запасу лексемами, що позначають конкретні й абстрактні поняття, властивості, якості, ознаки й зв'язки між предметами, реченнями різної конструкції, формуванні аналітико-критичного ставлення до мови.

Література

1. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник / А.М. Богуш, Н.В. Гавриш. – К. : Видав. дім "Слово", 2011.
2. Богуш А.М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах: [навч. посібник] / Богуш А.М. – К., 1993.
3. Дошкільна лінгводидактика [хрестоматія / упоряд. Богуш А.М.]. – К. : Видав. дім "Слово", 2005.
4. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Українське дошкілля" / Білан О.І., Возна Л.М., Максименко О.Л. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 264 с.
5. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" (нова редакція). У 2 ч. Ч.ІІ. Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О.П., Аніщук А.М., Артемова Л.В. та ін.; наук. кер. О.Л. Кононко. – К. : ТОВ "МЦФЕР-Україна", 2014. – 452 с.
6. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку: [монографія] / Калмикова Л.О., Харченко Н.В., Дем'яненко С.Д., Порядченко Л.А. / [за заг. ред. Л.О. Камикової]. – К. : Вид-во "ПП Медведєв", 2007.
7. Спецкурс: Обучение дошкольников грамоте / [под. ред. Н.В. Дуровой]. – М., 1994.

О. І. Палагнюк,

НПУ імені М.П. Драгоманова,
Науковий керівник: к.пед.н., доцент Н. П. Кравець.

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ СЕМИКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті розкрито процес формування патріотичних почуттів у розумово відсталих учнів на уроках української мови та літератури різноманітними засобами навчання і виховання: театралізації, екскурсій, проблемних ситуацій, ілюстрацій тощо. Представлено особливості виховання патріотичних рис у розумово відсталих семикласників.

Ключові слова: патріотизм, Батьківщина, українська мова та література, розумово відсталі учні, ігри-драматизації, проблемні ситуації.

Актуальність теми. Громадянське суспільство потребує відтворення почуття істинного патріотизму як духовно-моральної цінності, формування в молоді активної, соціально значущої позиції, яку вона може проявити в усіх видах діяльності, найперше за все, пов'язаних із захистом інтересів своєї родини, рідного краю, реалізацією особистого потенціалу на благо України.

Питання патріотичного виховання підростаючого покоління, що покликане сприяти духовній цілісності українського народу й об'єднанню різних регіонів країни, стають у наш час актуальними, як ніколи. Особливо гостро постає це перед педагогами, які працюють з розумово відсталими учнями,

оскільки на шляху його вирішення є чимало проблем, пов'язаних з особливостями психофізичного розвитку даної категорії школярів.

Аналіз історичної, філософської та педагогічної літератури свідчить, що проблема патріотичного виховання молоді завжди посідала провідне місце. Сутність патріотизму розкрито у працях Г.Ващенка, І.Огієнка, С.Русової, Г.Сковороди, В.Сухомлинського, К.Ушинського та ін.

Різними аспектами патріотичного виховання у корекційній педагогіці займалися видані вчені та педагоги: І.Бех, А.Белкін, Н.Буфетов, О.Вержиховська, О.Дмитрієва, Г.Дульнев, І.Єременко, М.Кот, Н.Кравець, В.Мачихіна, Т.Пороцька, В.Синьов, та ін. Зокрема, М.Буфетов, Г.Дульнев, І.Єременко, Т.Пороцька, які вивчали особливості формування моральної оцінки у розумово відсталих учнів, розуміння моральних норм, що є складовими громадянських якостей особистості. О.Базилевська розглядала формування громадянської культури та національної свідомості в учнів з особливими освітніми потребами шляхом упровадження різних видів народного мистецтва.

Мета статті: проаналізувати особливості формування почуття патріотизму в розумово відсталих учнів 5-8 класів і надати рекомендації щодо національно-патріотичного виховання на уроках української мови та літератури.

Виклад основного матеріалу. Патріотичне виховання розумово відсталих школярів в сучасних умовах – це, насамперед, формування національної свідомості, приналежності до рідної землі, народу [1; 2; 11].

Опираючись на вже вивчений розумово відсталими школярами програмовий матеріал з основних предметів у школі I ступеня молодших класів, ми провели експеримент з вияву стану розуміння і знання понять, що стосуються України як рідного краю. Зокрема, нами було проведено опитування серед 65 учнів п'ятих і сьомих класів спеціальної школи-інтернату №26, м.Києва для дітей з порушеннями у розвитку.

Аналіз отриманих результатів свідчить, що 27,3% учнів п'ятих класів знають місцезнаходження і назву своєї Батьківщини, розпізнають серед інших прапорів прапор України, пояснюють значення його символів, володіють відомостями про державну мову; 10% респондентів пригадали народні свята (Івана Купала, День Матері). Лише 12,7% опитуваних за допомогою експериментатора змогли назвати одне або два слова із запропонованого переліку символів української нації, таких як лелека, калина, барвінок, писанка та інші. Символ "вишиванка" впізнали майже 50% учнів п'ятих класів, і така ж сама кількість дітей пригадали кілька народних традицій.

Серед учнів сьомих класів 55% дітей впевнено назвали Україну своєю Батьківщиною. Щодо символіки, то 10% респондентів пригадали крім прапора ще і слова гімну України та зуміли пригадане записати.

Щодо пригадування назв народних традицій, розуміння орнаменту і значення кольорів писанки краще орієнтувалися семикласники, ніж п'ятикласники.

Також ми виявляли, чи знають учні українських письменників та їхні твори. Результати опитування свідчать, що у розумово відсталих п'ятикласників і семикласників не досить добре сформоване знання про відомих сучасних українських письменників, оскільки змогли пригадати прізвища лише тих авторів, які вивчали у школі (Т.Шевченка, І.Франка і Л.Українки).

Отже, отримані результати свідчать про недостатність сформованості у розумово відсталих дітей знань, що стосуються патріотичного напрямку, незважаючи на те, що програми з української мови та літератури побудовані таким чином, щоб учні з розумовою відсталістю цілком могли засвоїти основні поняття, що стосуються України як рідного краю.

З огляду на це рекомендуємо дотримуватись певних завдань щодо формування почуттів у розумово відсталих підлітків: 1) виокремлення як одного з найголовніших напрямів виховної роботи національно-патріотичного виховання – справу, що за своїм значенням є стратегічним завданням; 2) повсякденне виховання поваги до Конституції держави, законодавства, державних символів – Герба, Прапора, Гімну; 3) виховування в учнівської молоді національної самосвідомості, налаштованості на осмислення моральних та культурних цінностей, історії, системи вчинків, що мотивуються любов'ю, вірою, волею, усвідомленням відповідальності; 4) здійснення виховання в учнів громадянської позиції; вивчати та популяризувати серед учнів історію українського козацтва, пропагандувати історико-

культурну спадщину українського народу; поліпшувати військово-патріотичне виховання молоді, формувати готовності до захисту Вітчизни.

Важливим аспектом формування національно самосвідомої особистості є виховання поваги та любові до державної мови. Володіння українською мовою та послуговування нею повинно стати пріоритетними у виховній роботі з дітьми. Мовне середовище повинно впливати на формування учня-громадянина, патріота України, моральних якостей особистості кожного школяра, культуру поведінки, виховання бережливого ставлення до природи, розвивати мотивацію до праці [2, 3, 4; 7; 8; 9; 11].

Ефективність патріотичного виховання на уроках української мови та літератури значною мірою залежить від спрямованості навчально-виховного процесу, методів та форм його організації. Пріоритетна роль відводиться активним методам, застосування яких ґрунтується на демократичному стилі взаємодії, сприяє формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. До таких методів відносяться ситуаційно-рольові ігри, соціально-психологічні тренінги, вікторини, ігри-драматизації, створення проблемних ситуацій та ситуацій успіху, аналіз конфліктів та моделей стилів поведінки [4].

З метою організації патріотичного виховання розумово відсталих семикласників ми організовували та проводили:

– Тематичні бесіди наступної тематики: „Я – громадянин-патріот незалежної держави України”, „Пам’яті вдячні нащадки”, „Моя рідна Україна”, „Знай і поважай Герб своєї Вітчизни, її прапор і гімн”, „Наша Вітчизна – Україна”, „Державна символіка Батьківщини”, „Твої права і обов’язки”, „Патріотизм – нагальна потреба України”, „Моя земля – земля моїх предків”, „Україно, матінко моя”, „Символи України”, „І синє небо, і жовте колосся”, „Народні символи”, тощо;

Цікаво проходили уроки мови, на яких учні опрацьовували правила „Їхні славні імена в літописі мого краю”, „Зростаємо громадянами-патріотами землі, що Україною зветься”, „Наша вулиця носить ім’я героя війни”, „Бойові нагороди воїнів, полководців, які визволяли Україну від нацистів”, „Герої – учасники АТО” та ін

Висновок. Отже, патріотичне виховання на уроках української мови та літератури забезпечить сформованість в учнів почуття патріотизму, зокрема прояв особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини, досконале володіння українською мовою. Для реалізації цих завдань необхідна систематична робота, яка передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання дітей у процесі навчання української мови та літератури.

Література

1. Башмет М. Зміцнення всіх компонентів національної свідомості у молоді – пріоритетний напрям державотворчої політики України / М.Башмет. // Державність. – 1994.–№2 – С. 50–53.
2. Кравець Н.П. Виховання в учнів з порушеннями інтелекту культури людських взаємин на уроках читання / Н.П.Кравець// Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами:зб-к наукових праць №5/7. – К.: Університет "Україна", 2008. – С.246 – 255.
3. Кравець Н.П. Виховання розумово відсталих підлітків на уроках літератури засобами усної народної творчості/ Н.П. Кравець//Актуальні проблеми розвитку особистості в умовах міжкультурної взаємодії в освітньому просторі: зб-к м-лів Міжнар. науково-практичної конф., Київ, 2017. – Частина I. – С. 38-45.
4. Кравець Н.П. Метод творчого читання і формування читацької діяльності розумово відсталих учнів / Н.П.Кравець // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: збірник наукових праць. – Випуск 22. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – С. 119–124.
5. Кравець Н.П. Інновації на уроках літератури у роботі з розумово відсталими учнями / Н.П. Кравець//Innovative processes in the education: Collective monograph.– AMEET. Sp. z.0.0., Lodz, Poland, 2017.–256р. –PP.75-90.
6. Кравець Н.П. Індивідуальний підхід як основа корекційної роботи з розумово відсталими дітьми на уроках читання / Н.П.Кравець // Нова педагогічна думка. – 2006.– №3. – С. 55–59.
7. Петько Л.В. Впровадження української національної ідеї в процес іншомовної освіти майбутніх педагогів / Л.В.Петько // Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис / засн.

Інститут вищої освіти АПН України ; голов. ред. В.П.Андрущенко. – Київ : "Педагогічна преса", 2013. – № 2. – С. 68–74.

8. Петько Л.В. Туризм – справа захоплююча / Л.В.Петько // Рад. школа. – 1990. – № 11. – С. 25–29.

9. Петько Л.В. До проблеми виховання національної свідомості школярів / Л.В.Петько // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наукових праць. – Вип. 31. – 2006. – С. 124–128.

10. Тернопільська В.І. Особливості формування патріотизму у студентської молоді / В.І.Тернопільська // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. - №3. – С.

11. Pet'ko L. Priorities for the development of the Ukrainian national idea and the upbringing students of this modern era / L. Pet'ko // Intellectual Archive. – Toronto : Shiny Word.Corp. (Canada), 2017. – Vol. 6. – No. 5, September/October. – PP. 59–78.

М. М. Продан,

НПУ імені М.П.Драгоманова,

Науковий керівник: к.пед.н., доцент Н. П. Кравець.

СТАН ТЕХНІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ НАВИЧКИ ЧИТАННЯ У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ ТРЕТЬОГО КЛАСУ

Анотація. У статті здійснюється аналіз сформованості технічної складової навички читання у розумово відсталих учнів третього класу. Наводяться результати обстеження учнів на уроках читання. Доведено, що технічна складова навички читання у розумово відсталих учнів на даному етапі навчання сформована на низькому рівні.

Ключові слова: навичка читання, технічна складова, правильність читання, темп читання, виразність читання, спосіб читання, розумова відсталість.

Актуальність. Проблема розвитку навички читання набуває особливого значення, коли звертається увага на дітей з особливостями психофізичного розвитку, які навчаються у спеціальній загальноосвітній школі. Розглядаючи цю проблему, дослідники констатують недостатній розвиток у даної категорії дітей навички читання.

Проблему формування навички читання розумово відсталих дітей досліджували А.Аксьонова, Л.Вавіна, В.Воронкова, М.Гнезділов, Н.Кравець, А.Корнєв, Н.Сорокіна, В.Петрова, В.Тарасун, Н.Чередниченко, І.Єременко та ін. Вчені звертають увагу на недостатній розвиток у дітей навички читання, підкреслюють труднощі формування навичок свідомого, виразного та швидкого читання, тобто акцентують увагу на недостатній рівень сформованості технічної складової навички читання; відзначають значні помилки у читанні складів, слів, речень та пропуски букв, складів, їх заміна, „ковтання" закінчень, слів тощо.

Оскільки читання – складний психофізіологічний процес, спрямований на розшифрування й розуміння писемного повідомлення, якому властиві технічна й смислова складові. Технічна передбачає сформованість способу, швидкості, правильності й виразності читання.

Відомо, що уроки читання в молодших класах організуються як пояснювальне читання і мають на меті формування в учнів свідомого, правильного, швидкого і виразного читання, повідомлення початкових даних про природу та суспільство, моральне, естетичне виховання учнів [2; 3; 6; 7; 10; 11]. Школярі відчувають складнощі у осмисленні причинної залежності явищ, у встановленні послідовності подій.

У зв'язку з труднощами в сприйманні тексту, уповільненістю мовлення і вузькістю поля зору (периферичного зору) у розумово відсталих учнів темп читання приблизно вдвічі повільніший, ніж в дітей з типовим розвитком. У 2–4 класах діти не дотримуються правильного темпу читання, логічних пауз, неправильно розподіляють дихання, читання відрізняється монотонним характером.

Мета статті. Виявити стан технічної навички читання у розумово відсталих учнів третього класу.

Виклад основного матеріалу. З метою визначення стану сформованості навички читання ми провели констатувальний експеримент з використанням методів діагностики: спостереження,

анкетування, аналіз педагогічних ситуацій. Базою дослідження була обрана спеціальна загальноосвітня школа №10 м. Києва. До експерименту залучили 24 учні третього класу з діагнозом "легка розумова відсталість". Перевіряли рівень сформованості технічної складової навички читання: правильність, швидкість, виразність, спосіб.

Спосіб читання. Відомо, що розрізняють 5 основних способів читання: побуквений; відривний складовий; плавний складовий; плавний складовий з цілісним прочитуванням окремих слів; читання цілими словами і групами слів.

Як правило, перші два способи читання є перехідними. Вони характеризують навичку читання у процесі її становлення, зокрема у першому та третьому класах. Три інші – є провідними у старших класах.

Учням запропонували прочитати легкий за змістом та складом текст „Щедра осінь” Ю.Збанацького. Результати кожного учня фіксувалися у протоколі.

Під час перевірки способу читання враховували лише 4 способи читання, оскільки первинна перевірка читання показала, що читання цілими словами і групами слів не оволодів жоден учень 3-го класу.

Правильність читання. Під правильністю читання в методиці розуміється читання, за якого букви і склади, слова в реченнях не повторюються двох і більше разів, не спостерігаються перестановки частин слів, заміна одних звуків чи складів іншими, вставлення певних звуків або складів у слова, неправильні наголоси у словах не спотворюють їхній смисл. Це також стосується правильної літературної вимови.

Для перевірки даної якості читання ми використали гру "Учитель – учень"(той, хто читає, – „учень", а той, хто слухає і перевіряє, – „учитель"). Гра допомогла проконтролювати правильність читання кожного учня.

Також учням запропонували прочитати казку „Зачаткова казочка" Юрія Ярмиша.

Швидкість читання передбачає темп читання, що наближається до розмовного мовлення школярів. Це допомагає усвідомлювати прочитане, швидше знайти логічні центри речення. Занадто швидке читання заважає зрозуміти текст. Швидкість визначається кількістю прочитаних слів за одну хвилину і залежить від темпу та складності тексту.

Швидкість читання у третьокласників перевіряли використавши оповідання О.Донченка „Книжка з бібліотеки". Результати діяльності учнів відобразили у протоколі.

С.Дорошенко виразним вважає таке читання, у процесі якого дитина, застосовуючи різноманітні інтонаційні засоби, передає задум автора і його почуття. Для цього учитель навчає учнів чіткої вимови звуків, формує вміння володіти технікою читання, аналізувати зміст твору. Виразність читання залежить від володіння всіма іншими показниками читання. Таким чином досягаються важливі цілі: розуміння твору, створення образів, переживання настроїв героїв. Виразне читання одночасно впливає на уявлення й почуття читача. Основні елементи виразного читання: паузи, наголоси, інтонація, ритм і темп [1, с. 135].

Для перевірки виразності читання учням запропонували уважно прослухати інтонаційно забарвлений і виразно прочитаний учителем текст, а потім самостійно прочитати його, намагаючись максимально наблизитися за виразністю до читання учителя.

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту дозволив виділити чотири рівні сформованості технічної складової навички читання у розумово відсталих учнів третього класу: достатній, середній, низький, дуже низький.

До першого рівня (достатнього) ми віднесли два учні (8%) , які читали текст зосереджено, не відволікалися, правильно читали слова як з відкритими, так і з закритими складами, проте інколи могли втрачати закінчення. При читанні спостерігалися помірна швидкість читання з дотриманням інтонації, чіткості, виразності читання. Для читання характерний плавний складовий спосіб читання з прочитанням окремих слів.

До середнього рівня увійшло 5 учнів (21%). Які читають досить повільно. У процесі читання губили закінчення, переставляли букви/звуки, склади, не завжди дотримувалися пунктуації. Спосіб читання плавний поскладовий, проте в більшості відривний поскладовий.

У дев'яти учнів (38%) спостерігали *низький рівень* сформованості технічної складової навички читання. Вони повільно читали, слова читали з помилками, пропускали букви/звуки, переставляли їх, губили закінчення, спотворювали слова, не зосереджувалися на читаному, часто відволікалися, не дотримувалися пунктуації, пауз, читали не виразно. У більшості читців спостерігали відривний складовий і побуквенний спосіб читання.

До групи учнів з *дуже низьким рівнем* технічної складової навички читання віднесли 8 дітей (33%), які зазнавали значних труднощів навіть за побуквенного читання. Вони не завжди правильно читали букви/звуки, пропускали їх, спотворювали слова, виразність і правильність читання не проявлялися.

Висновки. Отже, зважаючи на отримані результати, можна констатувати наступне: значну кількість третьокласників складають діти, у яких низький (38%) і дуже низький (33%) рівень технічної складової навички читання; середній рівень спостерігали у 21% дітей; лише 8% досліджуваних читали на достатньому рівні.

Подальша робота буде спрямована на розробку системи вправ для удосконалення технічної складової навички читання розумово відсталих учнів третього класу.

Література

1. Кравець Н.П. Готуємо до читання та письма / Н.П.Кравець // Дошкільне виховання. – 2005.– № 8. – С. 26–29.
2. Кравець Н.П. Засвоєння знань учнями, які мають труднощі у навчанні / Н.П.Кравець // Початкова школа, 2003.– № 6. – С.7–10.
3. Кравець Н.П. Інновації на уроках літератури у роботі з розумово відсталими учнями / Н. П. Кравець // Innovative processes in the education: Collective monograph.– AMEET. Sp. z.0.0.,Lodz, Poland, 2017.–256p. – PP.15-90.
4. Кравець Н.П. Метод творчого читання і формування читацької діяльності розумово відсталих учнів / Н.П.Кравець// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: зб. наук.пр. –Вип. 22. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012, – С.119-124.
5. Кравець Н.П., Продан М.М. Сформованість технічної складової навички читання у розумово відсталих учнів третього класу // Молодий вчений 2017. – № 3(43). – С. 398–401.
6. Петько Л.В. Впровадження педагогічних ідей В.О.Сухомлинського у процес формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища для майбутніх дефектологів в умовах університету / Л.В. Петько // Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання : зб. матер. Всеукр. науково-метод. конференції, присвяченої 97-річчю від дня народження В.Сухомлинського, 29-30.09.2015 / уклад. О.Е.Жосан. – Кіровоград : Ексклюзив-систем, 2015. – С. 315–318.
7. Петько Л.В. Підготовка майбутніх педагогів-вихователів до навчання іноземної мови дітей в дошкільних освітніх закладах / Л.В.Петько // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 23. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – С. 111–115.
8. Петько Л.В. Реалізація концепції підготовки магістрів в Україні для роботи в інклюзивному освітньому просторі // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі: Тр. XI Міжнар. наук.-практ. конф., листопад 2011 р. – Ч. I. – К. : ВМУРЛ "Україна". – 2011. – С. 92–94.
9. Kravets N.P. Factors that complicate the reading activity of mentally retarded students / N.P.Kravets // Economies, management, law: realities and perspectives: Collection of scientific articles. – Le Edition L'Originale, Paris, France,2016. – PP. 451–455.
10. Kravets N. P. Reading book as effective means to the formation readers' skills of mentally retarded pupils / N. P. Kravets // Prospects for development of education and science: Collection of scientific articles. – Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria, 2016. – P. 314–317.
11. Matviienko Olena. Features charity education in primary school children / Olena Matviienko // Prospects for development of education and science: Collection of scientific articles. – Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria, 2016. – P. 326–329.

Я. Я. Ярич,
НПУ імені М.П.Драгоманова,
Науковий керівник: к.пед.н., доцент Н. П. Кравець.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧКИ ПИСЬМА У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглянуті особливості формування навичок письма у дітей з порушеннями мовлення в умовах інклюзивного навчання. Доведено що процес оволодіння письмом у дітей з мовленнєвими порушеннями буде успішним за умови корекції усіх психічних функцій.

Ключові слова: навичка письма ,інклюзивне навчання.

Останнім часом в Україні на фоні стрімкого розвитку суспільства спостерігається збільшення кількості дітей з важкими порушеннями мовлення. Варто зазначити, що подолання недоліків мовлення у дітей можливе лише за умови спеціально спрямованої корекційної допомоги фахівців. Характерною особливістю сьогодення є створення сприятливих умов для навчання дітей з мовленнєвими порушеннями шляхом організації інклюзивного навчання [10] даної категорії дітей у загальноосвітніх навчальних закладах України.

Інклюзивне навчання на сьогодні розглядається науковцями (Ф.Армстронг, Д. Армстронг, Л.Бартон, П.Придатченко, О.Савченко та ін.) як процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їхнього навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно-орієнтованого підходу, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності кожної дитини. Метою інклюзивного навчання в Україні є реалізація прав дітей з особливими освітніми потребами, соціалізація та інтеграція їх у сучасне суспільство, залучення сім'ї до повної участі у навчально-виховному процесі.

Одним із найважливіших завдань початкового навчання дітей з порушеннями мовлення є оволодіння учнями грамотою, тому особливе місце в корекційній роботі з учнями з ними займає робота з формування навичок письма [1; 2; 3].

Навчання письма – це складова частина загальноосвітньої програми з рідної мови, яка пов'язана з навчанням читати, з розвитком усного мовлення, від якої залежить грамотність і в кінцевому результаті – культура писемного мовлення. Оволодіння грамотою, письмом та читанням – це складна аналітико-синтетична діяльність, формулювати вміння працювати самостійно. Особливо варто зважати на рівень сформованості в дитини активного ставлення до навчання будь-чого взагалі. Адже це є показником сформованості певної оптимальної установки, відповідної спрямованості психічного процесу. Серед чинників, що сприяють виробленню такої установки, неабияке місце посідають методи впливу дорослого на формування свідомого ставлення дитини до оволодіння будь- яким видом діяльності, в тому числі й графічного відтворення літер [1; 4].

Найчастіше причиною порушень письма за результатами спеціальних досліджень (О.Гопіченко, О.Корнєв, І.Садовнікова та ін.) вважається недостатня здібність дітей до моделювання звукової структури слова як на етапі фонологічного структурування звукової сторони слова (тобто встановлення часової послідовності фонем), так і на етапі трансформації часової послідовності фонем у просторову послідовність букв. Важливим при цьому є врахування того, що, як свідчать експериментально-психологічні дані (Н.П.Кравець), буквенний запис і результат фонематичного аналізу не завжди співпадають, оскільки виявлена група дітей, у яких після декількох років навчання усний фонематичний аналіз проводиться безпомилково, а на письмі вони продовжують припускатися дисграфічних помилок. Причиною виникнення труднощів на письмі є недоліки в складній координації сенсомоторних процесів: трансформації часової послідовності фонем у просторовий ряд графем, фонематичного аналізу та графо-моторних операцій запису букв [2; 7].

У своїх дослідженнях О.Корнєва, Р.Лалаєвої, Р. Левіної, І.Садовнікової та інші довели, що для оволодіння першокласниками процесом письма, побудованим за звуко-буквенним принципом, необхідним є достатній рівень сформованості певних мовленнєвих та немовленнєвих функцій: слухової диференціації звуків та правильної їх вимови; мовленнєвого аналізу та синтезу; сформованості

лексико-граматичної сторони мовлення; зорового аналізу й синтезу, просторових уявлень [1; 3; 5]. Несформованість однієї або кількох функцій може викликати труднощі в оволодінні письмом і призвести до порушення письма. Процес письма відноситься до складних усвідомлених форм мовленнєвої діяльності і є багаторівневим. У ньому беруть участь різні аналізатори, а саме: мовнослуховий, мовноруховий, зоровий, загальноруховий. Між ними в процесі письма утворюється тісний зв'язок та взаємообумовленість. Структура його процесу визначається етапом оволодіння навичкою, завданнями та характером письма. Процес письма має багаторівневу структуру, містить велику кількість операцій. У дорослої людини вони набувають скороченого, згорнутого характеру. При оволодінні письмом ці операції реалізуються у розгорнутому вигляді.

На думку О.Леонтьєва, письмо як вид діяльності містить три основні операції:

1. Символічне позначення звуків мови (фонем).
2. Моделювання звукової структури слова за допомогою графічних символів.
3. Графо-моторні операції.

Р.Левіна довела, що навичка символізації, а зокрема буквене позначення фонем, формується на основі наявних у дитини здібностей до символізації більш широкого плану: символічної гри, образотворчої діяльності тощо. Крім того, необхідною його передумовою є достатня зрілість фонематичного сприймання та мовленнєвої свідомості [11]. Моделювання звукової структури слова здійснюється за допомогою букв. При фонетичному письмі ключовим моментом є фонематичний аналіз, акустико-артикуляційна диференціація фонем та встановлення звуко-буквених відповідностей за правилами графіки. Основне навантаження при цьому падає на операції фонематичного аналізу і актуалізацію звуко-буквених асоціацій. Реалізація вказаної навички на початковій стадії оволодіння грамотою проходить два етапи: спочатку виконується фонологічне структурування звукової сторони слова, а саме – встановлення тимчасової послідовності фонем, з яких воно складається, а потім виробляється трансформація тимчасової послідовності фонем у просторову послідовність букв [4].

У своїх дослідженнях М.Садовнікова та ін. автори довели, що для засвоєння навички письма великого значення набуває вміння поділяти слово на склади, які його утворюють. Спочатку слово поділяється на склади. Потім склад, який є більш простою мовленнєвою одиницею, поділяється на звуки [11]. Звуковий аналіз слова здійснюється спільною діяльністю мовно-слухового та мовно-рухового аналізаторів. У процесі письма фонема співвідноситься з певним зоровим зразком букви.

Отже, процес письма у дітей з мовленнєвими порушеннями здійснюється на основі достатнього рівня сформованості відповідних мовленнєвих та немовленнєвих функцій: слухової диференціації звуків, правильної їх вимови, мовленнєвого аналізу та синтезу, сформованості лексико-граматичного ладу мовлення, зорового аналізу і синтезу, просторових уявлень та ін., що забезпечить успішність їх навчання в умовах інклюзії

Література

1. Кравець Н.П. Зарубіжний досвід роботи з дітьми, які мають порушення опорно рухового апарату / Н.П.Кравець // Дошкільне виховання, 2009. – № 1 – С. 21 –23.
2. Кравець Н.П. Засвоєння знань дітьми, які мають труднощі в навчанні / Н.П.Кравець // Початкова школа, 2003. – № 6. – С. 7–10.
3. Кравець.Н.П. Готуємо до життя та письма./ Н.П.Кравець //Дошкільне виховання,2005. – № 8. – С. 26–29.
4. Кравець Н.П. Підготовка руки до письма // Дошкільне виховання, 2005. –№8. – С. 26–29.
5. Кравець Н.П. Творчий розвиток учнів з обмеженими освітніми потребами як один із шляхів їх соціалізації / Н.П.Кравець // Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. – CARICOM, BARBADOS,2017. – P. 79–99.
6. Левина Р.Е. Нарушения письма у детей с недоразвитием речи. – М. : Просвещение, 1967. – 207 с.
7. Левина Р.Е. Нарушения письма у детей с недоразвитием речи. – М. : Просвещение, 1967. – 207 с.
8. Петько Л.В. Англійська мова для студентів-психологів та дефектологів. Дидактичний матеріал для практичних занять та самостійної роботи студентів з іноземної мови зі спеціальностей: 6.010105 "Корекційна освіта (за нозологіями)", 6.030102 "Психологія", 6.030103 "Практична психологія": навч. посібник для студентів, магістрантів, аспірантів / Л.В.Петько. – К. : Талком, 2015. – 160 с.

9. Петько Л.В. Філософсько-лінгвістичні ідеї розуміння міжлюдської комунікації у соціальному середовищі / Л.В. Петько // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія „Філологічна” : зб. наук. праць. – Острог : Вид-во Національного ун-ту "Острозька академія", 2015. – Вип. 53. – С. 309–312.
10. Петько Л.В. Реалізація концепції підготовки магістрів в Україні для роботи в інклюзивному освітньому просторі / Л.В.Петько // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі: тр. XI Міжнар. наук.-практ. конф., листопад 2011 р. – Ч. I. – К. : ВМУРЛ „Україна”. – 2011. – С. 92–94.
11. Садовникова И.Н. Нарушения письменной речи и их преодоление у младших школьников : учеб. пособие / И.Н.Садовникова. – М. : ВЛАДОС, 1997. – 256 с.

УКРАЇНСЬКА МОВА У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКАХ З ІНШИМИ МОВАМИ.

Е. В. Броскова,

Бердянський державний педагогічний університет,
научний керівник – к.філол.н., доц. Т. І. Никишина.

ТИПИ И СТИЛИСТИЧЕСКАЯ РОЛЬ СИНОНИМОВ В СКАЗКАХ А. С. ПУШКИНА И И. Я. ФРАНКО

Анотація. В даній роботі ми проаналізували типи і визначили стилістическу роль синонімів на матеріалі сказок російського поета А. С. Пушкіна і українського прозаїка І. Я. Франко. Основна задача статті заключається в аналізі художественно-естетических особенностей різних видів синонімів в художественном тексті і їх емоціонально-експресивного ефекта. Для досягнення поставленої цілі ми, моделюючи синонімічні слова, різничаючіся по різним критеріям, сопоставили градацію і описаніє цих моделей на основі образців художественної літератури.

В формировании семантической и стилистической системы русского литературного и украинского литературного языков значительная роль принадлежит **синонимии**. Обогащение речи синонимами осуществляется непрерывно, чем расширяет его функциональные возможности. Такие авторитетные ученые науки о русском языке, как В. В. Виноградов, А. Н. Гвоздев, А. И. Ефимов, А. М. Пешковский, Л. В. Щерба, и др., анализировали явление синонимии как одно из важнейших стилиобразующих средств, которое являлось основой стилистической системы языка.

Явление синонимии имеет широкое изучение в науке, состав синонимов русского языка анализируется уже более двух столетий. Пиком развития синонимии украинского языка ученые считают XVI-XVII вв. и 20-е годы XX в. В то же время этот процесс находился под влиянием негативных тенденций в развитии украинского языка, в частности сознательной русификации. При заключении переводных словарей по ряду украинских синонимов выбирали тот, который копировал российский аналог, а изымали те, которые своим звуковой семантикой соответствовали законам украинского языка. Между тем вопрос изучения синонимии в русском и украинских языках остается **актуальным**, так как до сих пор ведутся споры о том, как определять синонимы в художественных текстах, классифицировать их и систематизировать.

Вопрос употребления синонимии в произведениях А. С. Пушкина является довольно интересным, так как его труды отмечаются точностью словоупотребления, разносторонним использованием стилистических и семантических значений синонимов. Изучением темы синонимии в произведениях этого автора ранее занимались такие ученые: В. А. Гречко А. Д. Григорьева, В. М. Григорян, И. С. Ильинская, В. Г. Летягина и др.

В свою очередь проза И. Я. Франко также вбирает в себя богатые синонимические ресурсы, что позволяет предельно верно передать, и детали смысла, и стилистическую окраску, и коннотацию, возникающую в необычном сочетании. Явление синонимии в произведениях Франко ранее изучали такие исследователи как Н. К. Зеров, В. С. Корнийчук.

Целью исследования является употребление синонимов, конкретно – рассмотрение их типов и стилистической роли на примере произведений А. С. Пушкина ("Сказка о царе Салтане", "Сказка о рыбаке и рыбке", "Сказка о попе и о работнике его Балде") и на примере сказок И. Я. Франко ("Як звірі парувались з людьми", "Як лисиця сама себе перехитрила", "Старе добро забувається"). Для осуществления этой цели мы использовали такие **методы**, как описательный, классификации и сопоставления.

В русском и украинском языках существует достаточно большое количество объяснений понятия "синоним". В своем исследовании за основу мы берем определение Александровой З. Е. согласно которому синонимы – "это слова, которые имеют одно и то же лексическое значение, различаясь лишь оттенками значения, экспрессивной окраской и принадлежностью к тому или иному стилистическому слою языка"[1, 7]. Определения украинских исследователей не имеют значительных отличий в определении данного понятия, так, например, согласно Булаховскому Л. А., "синоніми – це

слова, ідентичні або подібні за значенням, здатні замінити один одного в тому чи іншому контексті"[2, 232].

В русском языке выведено несколько различных классификаций для определения типов синонимов:

- зависимости от степени привязанности к контексту (контекстуальные и языковые);
- по степени семантической близости: (полные и частичные);
- частичные синонимы подразделяются по качеству различий между сходными словами на: семантические, стилистические и семантико-стилистические.

Следуя общепризнанной классификации, в анализируемых сказках А. С. Пушкина и И. Я. Франко были выделены такие типы частичных языковых синонимов:

– стилистические синонимы, которые различаются оттенком значения: *старуха* (разговорное) – *баба* (просторечное); *говорит* (нейтральное) – *молвила* (возвышенно-поэтическое); *царь* (нейтральное) – *государь* (книжное); *батюшка-царь* (просторечное) – *царь-отец* (возвышенно-поэтическое); *царица* (нейтральное) – *государева жена* (просторечное) – *государыня* (книжное); *ребенок* (нейтральное) – *дитя* (книжное); *поп* (разговорное) – *батька* (просторечное); *работник* (нейтральное) – *служитель* (книжное); *вражонок* (просторечное) – *супостат* (высокое); *черт* (разговорное) – *бес* (просторечное); *люди* (нейтральное) – *чоловік* [в значении "человек"] (нейтральное); *кобила* (просторечное) – *корова* (нейтральное); *клявсья* (нейтральное) – *присягав* (нейтральное) – *запевняв* (нейтральное); *говорить* (нейтральное) – *мовить* (возвышенно-поэтическое) – *розмовляє* (нейтральное);

– семантические синонимы, которые имеют разную сферу употребления или различную стилистическую окраску, но обозначают одно и то же явление действительности: *изба* – *землянка* (землянка – разновидность избы); *понатужился* – *поднапружился* (общий смысл слов одинаков, но слово "поднапружился" отличается более сильной характеристикой действия); *ліса* – *дебри* (дебри – в рус. – "дебри"– места, которые заросли непроходным лесом);

– семантико-стилистические синонимы, которые различаются лексическими значениями и стилистической окраской: *дурачина* (просторечное, т.е. глупый в значительной степени) – *простофиля* (просторечное, т.е. глупый в менее значительной степени); *вздурилась* (просторечное, т.е. разозлиться в значительной степени) – *бунтует* (просторечное, т.е. разозлиться в значительной степени), *ярмо* – *тягар* (оба синонима используются в тексте в значении "бремя"); *хата* – *нора* (нора – в значении "маленький дом"); *біда* – *пригода* (пригода – в рус. – "происшествие"– в значении "событие, нарушившее обычный ход вещей).

Так, важнейшая **стилистическая роль** синонимов заключается в стилеразличительной функции, градации и мейозисе. С целью придания авторского стиля произведениям, А. С. Пушкин использовал тождественные слова в художественных текстах. В связи с этим А. М. Пешковский писал: "Сплошь и рядом оценить выбор автором того или другого синонима можно только при рассмотрении данного текста на фоне всего произведения или даже всех произведений данного автора"[3, 172].

При этом нужно отметить, что в каждом синониме проявляется смысловое и стилистическое своеобразие, то есть тонкие, очень специфические смысловые оттенки, подается и то общее, что делает возможным ставить его в параллель с другими словами, и то своеобразное, специфическое, чем отличается оно от других.

Проанализировав различные определения синонимов в авторских произведениях, можно заметить, что в основе их лежат понятия, значение и взаимозаменяемость. Критерием при определении синонимов не может быть эмоциональная окраска слова: эмоции в языке играют лишь дополнительную роль и не могут быть начальным пунктом при анализе, а потому следует отталкиваться от логического характера слова. При установлении синонимичности слов следует исходить не из одного какого-то критерия, а с их совокупности: совпадение значения, синтаксическая сочетаемость и лексическая сочетаемость.

Таким образом, употребление различных по типизации синонимов в текстах А. С. Пушкина и И. Я. Франко выражают особенности индивидуального языкового стиля писателя, позволяя автору создавать оригинальные образы, усиливая эмоционально-экспрессивное звучание его произведений.

Литература

1. Александрова З. Е. Словарь синонимов русского языка: Ок. 9000 синонимических рядов. / Под ред. Л. А. Чешко. – 5-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1986. – 600с.
2. Булаховський Л. А. Загальне мовознавство. – К.: Наукова думка, 1975. – 495с.
3. Пешковский А. М. Избранные труды / Под ред. И. А. Василенко и И. Р. Палей. – М.: Учпедгиз, 1959. – 252с.
4. Пушкин А.С. Полное собрание сочинений. – М.: Прогресс, 2010. – 1160бс.
5. Франко І. Я. Коли ще звірі говорили. – К.: "Видавництво Старого Лева", – 2016. – 72с.

А. В. Вовк,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к.філол.н., доц. С. І. Корнієнко.

БОЛГАРСЬКА ДІАСПОРА В УКРАЇНІ: ФОРМУВАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто історію розвитку болгарської спільноти в Україні, еволюцію політики влади по відношенню до болгарського населення. Особливу увагу приділено проблемам, з якими стикається болгарська громада в часи російсько-турецьких війн. У роботі висвітлено формування юриспруденції через ознайомлення з нормативною базою XVI – XIX ст. (грамоти гетьманів, ордерів, укази царів), щодо надання прав та привілеїв болгарській діаспорі.

Ключові слова: болгарари, болгарська діаспора, юриспруденція, права і привілеї переселенців.

Постановка проблеми. Болгарська спільнота є однією з найбільших національних об'єднань України. Представники етнічних болгар беруть і будуть брати активну участь у політичному і суспільному житті української держави, у вирішенні проблем, які на сьогодні є надзвичайно актуальними для всіх громадян України.

Згідно першого Всеукраїнського перепису населення, який відбувся 2001 року, до болгарської спільноти входить 205 тисяч громадян України. Більшість із них мешкають в Одеській, Запорізькій, Херсонській і Кіровоградській областях.

Для формування патріотичної та свідомої молоді людини необхідне ознайомлення з витоками становлення національного колориту, а для цього бажано зануритися в історичні події, бо як казав відомий український письменник і кінорежисер Олександр Довженко: "Народ, що не знає своєї історії, є народом сліпців", тому актуальним питанням є вивчення історично-правової основи переселенських процесів на українських землях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження правової основи формування болгарської діаспори в Україні зробили такі відомі вітчизняні вчені, як І.К. Бунін, І.І. Гуржос, В.А. Колєсник, В.С. Лобачевський, В.І. Мільчев, В.П. Петков, С.В. Петков [1].

У їхніх дослідженнях надається детальний аналіз історичних подій, пов'язаних із переселенням і освоєнням болгар на територіях українських земель, підібраний ряд законодавчо-нормативних актів того часу, які регулюють права і привілеї переселенців.

Постановка завдання. Метою статті є виділення основних документально підтверджених історичних подій, які вплинули на переселення болгарського народу на українські землі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування болгарської діаспори на території України бере своє коріння з кінця I - початку II тисячоліття і пов'язане з появою і розвитком Київської Русі. Тісніше міграційний процес належить до IV - VII ст. і має зв'язок з "Великим переселенням народів", коли ранньофеодальні політичні об'єднання скіфо-сарматського походження ділили між собою територію.

У часи правління гетьмана Богдана Хмельницького (1648-1657), Запорізька Січ підтримувала військово-політичні та торгово-економічні зв'язки з балканськими народами, права і привілеї греків і болгар ремісничо-купецьких громад Києва, Ніжина, Новгород-Сіверська та Путивля неодноразово

зустрічались в грамотах гетьманів України, це були перші спроби правового регулювання етносоціальних процесів на українських землях [2, 38, 42-46].

Починаючи з XVI і протягом усього XVII ст. у Болгарії, яка перебуває під владою Османської імперії, відбувається ряд національно-визвольних повстань. Венеціанський посланник Яків Соранцо, прибувши з Туреччини, в доповіді, прочитаній в Сенаті в 1576 р., писав: "Всі народи Болгарії, Сербії, Боснії і Греції готові взятися за зброю і повстати, щоб звільнитися від турецького рабства".

У XVI-XVII ст. на запорізькі землі йдуть учасники визвольного руху – гайдуки, вони вступають до лав Низового Товариства. Багато болгар, в минулому колишні гайдуки, стають активними учасниками військових походів запорожців проти Кримського Ханства, Османської імперії, Московського царства і Речі Посполитої. А.О. Скальковський характеризував запорожців як "суспільство, складене з дорослих вихідців з усіх кінців України, Польщі, Молдавії та Туреччини, пов'язані союзом військового братства і повагою до своєї старшини і свого суспільства" [3, 150-151].

Масове переселення і формування болгарської діаспори на території сучасної України належить до II пол. XVIII ст. Активізація переселенського руху в цей період пов'язана з глибокою системною кризою, у Причорномор'ї і на Балканах відбувається ряд кровопролитних війн між Російською та Османською імперіями, викликані геополітичними інтересами обох сторін: прагненням Стамбула розширити свої територіальні володіння вглиб Європи і бажанням Москви, захопивши Балканський півострів, знайти вихід до середземноморських портів [2, 51].

У той час імператор Петро I організовує полки з представників Балканських народів і розміщує їх на кордоні з Османською імперією. У такі кровопролитні часи залишалось верховенство права, була сформована низка знань в області юриспруденції, а саме в 1751, 1763 і 1801 роках були видані царські укази, за якими іноземним переселенцям, які погоджувалися оселитися в Російській імперії, гарантувалися особливі права і привілеї.

Кількість болгарських громад, які переселились в Україну, збільшилась після видання Маніфесту Катерини II (1762-1769), який узаконив привілеї переселенців [4].

Війна 1768-1774 рр. стала переможною для Російської імперії. Закладений 10 липня 1774 р. в селі Кючук-Кайнарджи, поблизу міста Силістри, на території Болгарії, мирний договір закріпив перемогу Російської імперії над Турецькою. Кючук-Кайнарджийський договір сприяв переселенням болгарських громад в Україну. В договорі обговорювалися умови переселень.

У 1787 р. почалася чергова російсько-турецька війна. І знову, як і в попередніх війнах, російський уряд намагався якомога повніше використати людські та матеріальні ресурси населення Південної України. Багато болгар, билися з турками під прапорами Російської імперії на початку 90-х р. XVIII ст., поповнивши Бузьке козацьке військо.

У березні 1811 р. головнокомандуючим Дунайської армії став генерал М.І. Кутузов. Як і його попередники, він вважав, що для успішного ведення війни необхідно об'єднати дії російської армії з боротьбою болгарського народу за своє визволення. Поштовхом до масових переселень болгар в Україну, на території Херсонської губернії та Південної Бессарабії, послужило звернення М.І. Кутузова до християнського населення Болгарії "Переселенцям з правого на лівий бік Дунаю обивателям християнського віросповідання". У цей же час Кутузов підтримував пропозицію офіцера російської армії болгарина Дмитра Ватікіоті про формування болгарської військової частини – Болгарського земського війська з болгарських емігрантів Дунайських князівств і України. 10 червня 1811 р. Кутузов видає "Ордер" про створення Болгарського війська.

На початку травня між Україною, Російською і Турецькою імперіями було підписано перемир'я, а 16 травня 1812 р. було укладено Бухарестський мирний договір.

Новий головнокомандувач Дунайської армією адмірал П.В. Чигарев видав наказ про розпуск Болгарського війська. Він скасував всі привілеї, які мали болгар за наказами та розпорядженнями Кутузова.

Після закінчення російсько-турецької війни 1806-1812 рр. в Болгарії тривають національно-визвольні виступи, за що турецька влада піддає болгар репресіям. Болгарський революціонер Григорій Раковський писав, що це був "страшний і жахливий час, коли з Константинополя до Болгарії були відправлені три палачі-паші, щоб відібрати у болгар зброю, рубати їм голови і повісити всіх болгарських старійшин і відомих людей у містах і найбільш відомих великих селах. Ці кати-паші, де б вони не

з'являлися, проливали багато невинної крові без жодного слідства і суду тільки тому, що болгари одного віросповідання з греками, які тоді зробили відому спробу повстати проти злочинницького турецького уряду". Турецька влада силою вилучали зброю у болгар, забороняли приватне виробництво вибухових речовин [5, 25].

У 1815 р. колишні болгарські добровольці Болгарського війська, проживаючи в Бессарабії, звернулися до російського уряду з проханням сформувати з них козацтво "на правах війська Донського", і відвести під поселення території Буджака, до складу яких входили Бендерський, Аккерманський і Ізмаїльський повіти. Вони брали на себе зобов'язання щодо захисту південних кордонів Російської імперії, а від уряду просили деякі додаткові пільги. Відзначали так само своє вигідне становище поряд з Болгарією, звідки зможуть прибути співвітчизники для підкріплення.

В результаті російсько-турецьких протиріч російський імператор Микола I (1825-1855) 14 квітня 1828 р. оголосив війну Туреччині.

По всій Болгарії піднялася нова хвиля національно-визвольного руху. Повсюди організовуються загони і групи патріотів, які беруть участь в бойових діях.

14 вересня 1829 р. у місті Андріанополі між Російською і Турецької імперіями був підписаний мирний договір, згідно з яким завойовані російськими військами європейські території Османської імперії поверталися Туреччині, за винятком островів у гирлі Дунаю. Велика кількість болгарських сімей переселяється в Україну.

Уже за період з вересня 1829 р. до березня 1830 р. дозвіл на виїзд отримало близько 2400 осіб, з квітня по серпень 1830 р. переселилося ще близько 25 тисяч. У 1830 р. в Україну прибуло близько 50 тисяч осіб, які оселилися переважно в буджацьких степах.

Поразка Російської імперії у Кримській війні призвела до підписання Паризького договору 30 березня 1856 р., за яким Російська імперія уступила південну частину Бессарабії Молдавському князівству.

26 грудня 1860 р. і 23 січня 1861 р. було видано укази, які дозволили 2639 сім'ям болгар переселитися з Молдавського князівства в Херсонську, Таврійську та Катеринославську губернії зі збереженням за ними пільг і надання їм грошової допомоги. Є більшість переселенців-болгар, які оселились в Бердянському повіті Таврійської губернії на вільні землі.

Учасник подій Михайло Греков писав, що з Молдавії тільки в Бердянський повіт в 1861-1862 рр., прибуло 3064 родини, більше ніж передбачалося указом.

За даними матеріалів 10-ї ревізії в Таврійській губернії, в 1864 р. болгари утворили 36 колоній (поселень) в Бердянському повіті, 4 – в Мелітопольському і 1 – в Дніпропетровському із загальним населенням понад 17 тисяч осіб.

У 60-х р. XIX ст. завершився тривалий історичний процес переселення болгарських громад в Україні. Цей процес був одним з центральних у взаєминах України і Болгарії на протязі майже трьох століть. Він відбивав доброзичливі відносини, які склалися між двома державами, а також взаємні дружні почуття народів, що базуються на традиційних історичних зв'язках.

Разом з тим переселення болгар в Україну створило нову додаткову основу для розвитку подальших взаємовідносин між двома країнами і народами.

У трьох губерніях Новоросійського краю (Херсонській, Таврійській і Бессарабській) до кінця XIX ст. вже було близько 100 тисяч болгарських колоністів. Це населення проживало в основному компактними масами: в Одеському, Херсонському, Бердянському, Феодосійському повітах (за адміністративним поділом того часу).

Необхідно відзначити, що за 50 років – з 1847 по 1897 р. – кількість болгарського населення в трьох зазначених губерніях Новоросійського краю значно зросла і за даними першого загального перепису населення Російської імперії в 1897 р. чисельність становила 170 осіб.

З 1882 р. болгари Новоросійського краю нарівні з українцями відбували рекрутську повинність. У 1890 р. болгарські волості були розформовані і колонії увійшли до складу українських волостей.

Переселенці зробили значний внесок в економічний і культурний розвиток краю, де вони проживали. В офіційних доповідях болгарський народ характеризувався як "дуже працьовитий, розважливий і ощадливий, що відрізняється спокоєм вдачі, чесністю в справах, непохитністю в вірі і дбайливістю в господарстві".

Болгарське населення України відіграло суттєву роль у просвітницькому та національно-визвольному русі в Болгарії, і було своєрідним посередником, що сприяв взаємозбагаченню братських культур і зміцненню традиційних дружніх зв'язків болгарського народу з українським.

Література

1. Благоев Д. Принос към историята на социализма в България. – София 1956.
2. Іванова Ю.В. З історії заселення Південної України / [Ю.В. Іванова Л.Н. Чижикова] / Культурно-побутові процеси на Півдні України. – М.: Шука, 1979.
3. Нариси історії, мови та культури Ольшанських болгар / [В.С. Лобачевський, І. І. Гуржос, С.В. Петков та ін.]. – Київ: Видавничий дім "Скіф", 2013. – 392 с. – (Під загальною редакцією доктора історичних наук, професора В. І. Мільчева).
4. Скальковський А.О. Історія Нової Січі або останнього Коша Запорозького на підставі справжніх документів Запорізького Січового архіву. – Частина 3. – Одеса, 1886.
5. Сохань П.С. Нариси історії українсько-болгарських зв'язків. – Наукова думка, 1976.

І. В. Годлевська,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к.філол.н., доц. С. І. Корнієнко.

ДОЛЯ ОДНОГО НЕЗДІЙСНЕНОГО ПРОЕКТУ ЩОДО КОЛОНІЗАЦІЇ БОЛГАР КРИМУ

Анотація. У статті подано архівні матеріали Автономної Республіки Крим про заплановане, але нездійснене переселення болгар та греків з Молдови в Крим.

Ключові слова: болгар, вербувальник, греки, колоністи, переселення.

Постановка проблеми. За допомогою констатації фактів з архівних законодавчих документів викриваються наміри поодиноких особистостей, які мали владу над переселенцями, нажитися на цьому і перетворити людей у дешеву робочу силу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За основу взято роботи Н.В. Биковської, А.В. Малигіна, В.І. Мільчева, Р.І. Шиян. У їхніх працях здійснено аналіз історичних подій, пов'язаних із переселенням болгар та греків на територіях українських земель.

Постановка завдання. Метою статті є виділення документально підтвердженого факту стосовно переселення, головним чином, болгарського народу на українські землі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Констатація архівних матеріалів подана в часовій послідовності, що є доказом злочинної діяльності волонтерів різних національностей по відношенню до переселенців.

У зібраннях Державного архіву Автономної Республіки Крим, серед документів фонду "Таврійське обласне правління" зберігається справа, яка переконливо свідчить, що напередодні російсько-турецької війни 1787-1791 рр. мала місце підготовка переселення болгар та греків з Молдавії в Крим. Ініціаторами цього переселення виступили відставні чини Албанського війська, створеного в 1775 р. із грецьких, албанських, болгарських і сербських волонтерів, що приймали активну участь у морських боях проти турецького флоту в складі російської Середземноморської ескадри, протягом усієї війни 1768-1774 рр.

Албанське військо, згідно правових актів, що регламентують його устрій, більшістю дослідників зараховується до козачих військ і команд. Військовослужбовці цього об'єднання одержали від російського уряду ряд пільг та привілеїв. Відповідно до однієї з них греки-поселенці одержали право сприяти переселенню в Росію греків, болгар і албанців, при цьому за кожну виведену родину вербувальники отримували з державної скарбниці по 5 карбованців.

Цим правом не обминули скористатися два відставних чини Албанського війська-прапорщик Нікола Маркович і рядовий Замфір (Зафір) Константинов. Згідно з їхнім планом 150 родин болгар і греків, що проживають на території Молдавського князівства повинні були поселитися у якості

поміщицьких підданих у селі Каз (Коз) Феодосійського (Кафінського) каймаканства. Згадане село Коз, колишнього Кафінського каймаканства Судацького кадиліка на той час не було заселеним. За даними 1778 р. з нього було переселено в Північне Приазов'я 74 жителя, головним чином православні греки.

У результаті вдалого здійснення даного колонізаційного проекту вербувальники могли претендувати або на грошову винагороду від уряду, або на відведення земель для поселення болгар і греків. В останньому випадку вони автоматично перетворювалися на таврійських поміщиків.

Представлені увазі документи даної археографічної публікації дуже прозоро зображують подальший хід подій. Відзначимо лише, що через дуже напружені відносини Російської імперії й Оттоманської Порти, що надзвичайно загострилися після 1783 р. даному проекту так і не судилося бути здійсненим. Переклад нами здійснено наближено до оригіналу, тому зберігаємо деякі лінгвістичні та орфографічні особливості тексту, деякі несуттєві деталі скорочено.

№1

1786 р., серпня 4. – Донесення відставних чинів Албанського війська Н.Марковича і З.Константинова правителю Таврійської області В.Каховському з проханням про відведення землі у Феодосійському каймаканстві під поселення

Подано 5 серпня 1786 року

Донос.

Після прибуття нашого з Молдавії в Таврійську область, з наміром оселитися самим і вивести з Молдавії до 150-ти сімей людей за запрошенням і старанням комісіонерів пана надвірного радника Томари Ваше превосходительство виявили ласку надати нам квиток для огляду придатного для цього місця;

За яким об'їхавши Акмечетські, Карасубазарського і Феодосійське каймаканства, знайшли в останньому незаселене село Каз, яке вигідне для нас, ваше превосходительство уклінно просимо показане село поки ми повернемося знову в Тавриду з поясненням сім'ям нікому іншому для проживання не віддавати; і коли ми вважатиме можна буде доставляти їх сюди, то дозволено б було бути ним там // і оселиться, з тим щоб вже інших націй людям общежительство з нами не дозволено; одно всі належні до вищезазначеного села пахатної, сінокісної землі і сади, віддані були у володіння наше. І для полегшення роботи нам в господарстві обзаведення через шість років після нашого заселення ніяких би казенних і загальнонародних податей та інших податків взискаємо б з нас не було.

№2

1786 р., серпня 5. – Чернетка листа правителя Таврійської області В.Каховського до генерал-лейтенанта П.Гуріна з проханням про сприяння поселенню болгар і греків у Криму

Албанської команди відставний прапорщик Микола Маркович і рядовий Зефір Константинов, маючи надію викликати з Молдавії болгар і греків до 150 сімей на жителство в Тавр. область слідують нині для виконання цього свого наміру. Коли вони в тому мати будуть успіх і справді такі викликані ними сімейства почнуть прибувати на місце вашого перебування покор. прошу вашого високоблагородія сприяти збільшенню громадян в новопридбаній області, сприяти їм щодо до досягнення ними до тутешньої області, даючи їм потрібні квитки і попередньо мене повідомляти, за що вам буду дуже вдячний зі щирою повагою.

№3

1786 р., серпня 27. – Лист генерал-лейтенанта П.Гуріна правителю Таврійської області В.Каховському з приводу перспектив місії Н.Марковича у справі виведення поселенців з Молдавії в Крим

Ваша величність

Милостивий государь!

Прапорщик Микола Маркович, воспріявший викликати болгар на проживання в Таврійську область, прибув сюди за листом Вашим до мене 21 серпня; і я тоді не був у будинку, а прибув на інший вже день, то він поїхав не говорячи зі мною. Я напишу в Бухарест до пана генерального консула, і буду просити його допомоги, і коли прийдуть, відповідно до моєї посади буду надавати їм допомогу і вас про них повідомляти. Однак здається, що пан Маркович у відсутності яського віце-консула, пана Селунського, у своїх намірах не матиме успіху.

Отриманий з останнім кур'єром від його превосходительства Якова Івановича Булгакова на ім'я ваше пакет при цьому препровождаю, маю честь бути з високопочитаним назавжди.

№4

1786 р., вересня 7. – Лист російського генерального консула в Бухаресті І.Северина правителю Таврійської області В.Каховському з приводу можливих ускладнень, що можуть виникнути між Росією і Туреччиною через вербування М.Марковичем поселенців у Молдавії

Доносячи про отримання всепочтенного лист вашого високородіє від 5 серпня, вимушеним себе знаходжу таким же чином на утримання оного відповідати як і перед ним мав честь, а точніше, що я в силу моїх настанов, ні в якому разі дозволити не можу, щоб такі як останньої албанської команди відставний прапорщик Маркович з розташованими при ньому, могли відшукувати в Молдавії, або деінде добровільно бажаючих оселитися в Таврійській області, або з греків або інших, а коли буде необхідність сприяти нам у пошуці втікачів. Я дійсно впевнений, що ваше високородіє саме мій вчинок апробувати зволить, знаючи наскільки делікатні такі справи в іноземних державах, особливо в Турції, і тому мені вибачте коли я накажу в Ясси, оного прапорщика назад до вас відправити як можна скоріше, ніж на то є ваше зволення, щоб у село іменоване Коз вислано було кілька сімей, то можна їх вибрати з відправляти від нас під найменуванням вільних. Однак, якщо ваше високородіє неодмінно побажає, щоб такі люди як прапорщик, тут для виконання такого предмета перебували, то потрібно мені буде випросити приписів від перебуваючого // в Константинополі надзвичайним послом і повноважним міністром його превосходительства пана дійсного статського радника і кавалера Якова Івановича Булгакова в випадку потреби міг і я у нього витребувати підтримки, якщо таким яка-небудь образа від уряду заподіяна буде.

Про що доносячи усеуклінно маю честь бути з належним високопочитаним і їх страшною відданістю.

№5

1786 р., вересня 22. – Чернетка листа правителя Таврійської області В.Каховського російському надзвичайному послу і повноважному міністру у Константинополі Я.Булгакову з проханням сприяти вербуванню православних християн для поселення в Криму

Відставні албанської команди прапорщик Микола Маркович і рядовий Зафар Константинов мають схвалення про свій стан повернувшись з Молдавії доношенням мені оголосили, що вони твердо сподіваються викликати звідти на поселення в Тавриду до 150ти сімей своїх родичів та інших добрих хазяїв з тим, якщо їм дана буде у власність в Феодосійському каймаканстві казенне село Коз з усіма угіддями і з пільгами на шість років від казенних повинностей, хоча те місце краще рясніє вигодами, але виходячи з старань ваших про населення цієї області і що ті викликані люди, як Маркович і Константинов зобов'язалися бути у хліборобстві, то дав я моє у листі запевнення про відведення ними вказаного села, писав до генерального консула пана надвірного радника Северина, просячи його про всілякі соціальні виплати і доніс між тим про його світлості князю Григорію Олександровичу якесь же на те отримав у відповідь від нього // пана Северина лист копію, в якому пояснено незручності в переселенні таких людей і що в село Коз то можна буде взяти з відправлених ним з Молдавії під назвою вільних з мого точну копію при цьому висилаю. Я донести повинен що такі іменовані вільні всі щент бродяги звикли тільки по різних місцях поневірятися як для них ні велике втрачається від скарбниці утримання але вельми мало між ними бувають порядні люди а тим паче господарі і добрі землероби. Словом тут ніщо інше як в міру прилив і відлив води до тих пір тримається поки від казни годують і забезпечують.

Коли по благорозсудженню вашого превосходительства визнаєте не настільки противним і незручним уклінно прошу дати розпорядження про допомогу тим, що відправилися в Молдавію Марковичу і Константинову, які собі на користь самі звичайно повинні всіляко остерігатися, щоб могли переселити таку кількість людей, якщо час і обставини дозволять // Вашого благовоління усеуклінно прошу і бути сповіщеним про необхідність прибути честь маю, з найвищим високопочитаним і відданістю.

Література

1. Быковская Н.В. Архипелажские переселенцы 1775 г. в Керчи и Еникале // Крымский музей. – 1995-1996 (№ 2). – Симферополь: Таврия, 1996. – С. 56-59.

2. Государственный архив Автономной Республики Крым (ГААРК), ф. 799 "Таврийское областное правление. 1784-1797г, оп.3, д.26 "Дело о вывозе из Молдавии отставным Албанского войска, прапорщиком Николаем Марковичем и рядовым Зафиром Константиновым 150 семейств болгар и греков и поселении их в деревне Каз Феодосийского каймаканства". 5.08.-2910.1786. Лл. 1-14.
3. Малыгин А.В. Из наследия А.Л. Бертье-Делагарда // Крымский музей. – 1994 (№ 1). – Симферополь: Таврия, 1995. – С.151-169.
4. Мильчев В.И. Неосуществленный колониционный проект 1786 года (по материалам Государственного архива Автономной республики Крым) // Болгаро-украинские связи на рубеже тысячелетия (материалы Международной научно-практической конференции). – Симферополь, 2002. – С. 14-20.

M. M. Horbach

Dragomanov National Pedagogical University

Scientific supervisor: Cand. of Ped. Sciences, Associate Prof. L. V. Pet'ko

MULTIMEDIA SOURCES IN LANGUAGE TEACHING

Abstract. The article deals with the topical issue of using learning techniques in the Ukrainian higher education. The author analyses various view-points existing among scientists in foreign language teaching (Ukrainian for foreign students) on multimedia learning techniques, e.g. Digital platforms, Online corpora, Online CPD (continuous professional development) and the global staffroom, Mobile learning and BYOD (bring your own device), Communicating with people online, Online authentic materials, The IWB (interactive white board), Dogme (or materials-light teaching), Students steering their own learning, Teaching soft skills and critical thinking skills

Key words: university, student, learning techniques, Ukrainian language, foreign language, professionally oriented foreign language teaching environment.

Multimedia sources like songs, movies, TV series, magazines, newspapers play a very vital role in improving foreign languages. The songs are the best way to communicate how to use a language to express our feelings. Movies are a very common past time but apart from that most of the times they are also very instructional and educational [4; 5; 6; 8; 9].

Also this method appeals to the students as most of the times they are able to connect with the songs and the movies which help them understand the meaning of expressions, usage of tools of the language like comparisons, personifications etc. Traditional methods of reading newspapers and books, novels are also very good methods to teach the language [7]. When the traditional methods are modified along with some innovative ideas the entire learning and the teaching process is enriched and guarantees a success in efficient learning. These are some of the innovative and creative ways of teaching the English language.

English language teaching is evolving all the time, particularly alongside advances in technology. Chia Suan Chong [1] presents top ten innovations in English language teaching (ELT). They are: Digital platforms, Online corpora, Online CPD (continuous professional development) and the global staffroom, Mobile learning and BYOD (bring your own device), Communicating with people online, Online authentic materials, The IWB (interactive white board), Dogme (or materials-light teaching), Students steering their own learning, Teaching soft skills and critical thinking skills.

1. *Digital platforms.* When we discuss innovation, we often immediately think of the internet and what we can now do online. Facebook and especially Edmodo, which creates a safe online environment for teachers, students and parents to connect, are popular with teachers.

The list of digital platforms is extensive and growing all the time. A multimedia manual like Digital Video by Nik Peachey (nominated for an ELTons award for innovations in teacher resources) can help teachers navigate the complicated, and sometimes overwhelming, world of digital resources, enabling teachers to create activities, lessons and courses from a range of digital tools.

2. *Online corpora*. The use of corpora – large text collections used for studying linguistic structures, frequencies, etc. – used to be the privilege of lexicographers. But with most corpora now available online, and quite a few for free, teachers now have access to information about the way language is used in authentic texts and speech.

Teachers no longer have to panic when students ask them about the difference between ‘trouble’ and ‘problem’. And it’s not just teachers who benefit. To find out if more people say ‘sleepwalked’ or ‘sleptwalk’ (for example), students can simply search the words on Google, which uses the internet as its corpus [1].

3. *Online CPD* (continuous professional development) and the global staffroom. The advent of the internet and the growth of social media have certainly allowed teachers of English from all over the world to form online communities that act like a huge global staffroom. Twitter and ELT blogging, for example, have ‘opened up a network of people who can offer advice, support and ideas’, says Sandy Millin. Participants who are generous with their time, ideas, and contacts find they receive much in return.

4. *Mobile learning and BYOD* (bring your own device). The development of mobile technology and the proliferation of smart phones have enabled many of us to access the internet and a huge variety of apps on the go. Learners benefit too, from apps like WIBBU, and podcasts like Luke’s English Podcast – Learn British English with Luke Thompson – nominated for an ELTons award in the category of digital innovation.

Teachers are also able to build on their teaching knowledge and skills by listening to podcasts like The TEFL Commute or join 50,000 teachers from more than 200 countries and watch webinars or archived videos of talks by TEFL teachers on EFL Talks. Both are nominated for an ELTons for innovation in teacher resources.

And if teachers and students are gaining so much from their mobile devices, why ban them from classrooms? It seems that getting students to bring their own devices to class is fast becoming a game-changer in ELT practice.

For teacher Ceri Jones, tools like WhatsApp and Padlet help build channels of communication beyond the classroom. She says: ‘I often don’t have the hardware or the connectivity in teen classes to use internet, so students using their own devices is great – and it means they have a record of the resources we’ve used to check back on after class...’

5. *Communicating with people online*. The ability to communicate online with people outside the classroom via Skype and similar tools has enabled students to meet and interact with others in English. In monolingual classes (i.e., most English classrooms around the world), this could give much-needed motivation to students who otherwise might not have the opportunity to interact with anyone in English.

6. *Online authentic materials* looks at how teachers can use online documentaries and YouTube videos to create effective lessons [1] and [Language Learning with Digital Video](#) [3].

7. *The IWB* (*interactive white board*). It allows the teachers to save and print notes written on the board, control the classroom computer from the whiteboard, play listening activities on the sound system, use the screen as a slide for presentations, access the internet, and so on

8. *Dogme* (*or materials-light teaching*). For many teachers, this method approaches represents a new way of looking at the lesson content, and the chance to break free from self-contained language points and give more time to student-generated language.

9. *Students steering their own learning*. In many respects, this method has changed the teacher’s role from that of knowledge-transmitter to consultant, guide, coach, and facilitator. This way is large described by L.Pet’ko [4; 5; 6; 8; 9; 10].

10. *Teaching soft [skills](#) and critical thinking skills* helps students [communicate effectively in international settings](#).

The Thinking Train is a unique series of picture books which focus on the development of children’s thinking skills through the use of stories. When children are involved in thinking and also in talking about their thinking with others, they reach higher levels of achievement in the future as well as developing superior thinking skills. The Thinking Train stories will encourage a love of reading and promote thoughtful interaction with books while developing children’s thinking skills. The activities, in carefully graded English, will automatically develop and practise their language skills [2].

And as for teachers, the ability to converse with students face-to-face online has opened up a whole new market for Skype lessons and online classes.

Such sources can be used to help the students improve their language. But great precautions must be taken. This method should be used in the final stages of learning as that is the only place where there is no scope of damage as most of the movies and songs etc. use colloquial English most of the times which is grammatically wrong and it is very important that the students understand that fact so that they do not use that form of the language in their everyday usage. Apart from that this source is very helpful as it does not feel like education.

Thus, presented innovative methods help in bringing a change and most of the times for the better. It helps the students learn faster, better and in an efficient, interesting and an interactive manner and it is the teacher's responsibility to leave the traditional methods and make way for new and better methods for the students benefit.

Bibliography

1. Chia Suan Chong Ten innovations that have changed English language teaching [Web site]. – Access mode : <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/ten-innovations-have-changed-english-language-teaching>
2. *The Thinking Train* [Web site]. – Access mode : <http://www.helblinglanguages.com/thethinkingtrain/>
3. [Language Learning with Digital Video](#) [Web site]. – Access mode : <http://www.cambridge.org/bb/cambridgeenglish/teacher-development/>
4. Петько Л.В. Англійська мова для студентів-хореографів. Дидактичний матеріал для практичних занять та самостійної роботи студентів з іноземної мови зі спеціальності 6.020202 "Хореографія": навч. посібник для студентів та викладачів ВНЗ / Л.В.Петько. – К. : Талком, 2016. – 169 с. : іл., портр.
5. Петько Л. В. Меседжі Д. Трампа, висловлені пісню „I Will Always Love You”, на інавгураційному балі Збройних сил США : тлумачення зі студентами / Л. В. Петько // Педагогічний альманах : зб. наук. праць. – Херсон : КВНЗ "Херсонська академія неперервної освіти", 2017. – Вип. 35. – С. 173–179.
6. Петько Л. В. „Мій шлях” – перший танець Президента США Дональда Трампа на балу в честь інавгурації (лінгвосціологічний аспект навчання іноземної мови) / Л.В.Петько // Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. – CARICOM, Barbados, 2017. – С. 185–204.
7. Петько Л.В. Програма вступного випробування з іноземної мови (англійська, німецька, французька) за професійним спрямуванням для вступників до магістратури НПУ ім. М. П. Драгоманова: методичні вказівки для студентів, бакалаврів та викладачів ВНЗ / Л.В. Петько, В.В. Ніколаєнко за ред. Гончарова В.І. – 2-ге вид., доп. і випр., 2011. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 76 с.
8. Петько Л.В. Робота над пісню в курсі англійської мови як один із засобів професійної підготовки студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ / Л.В.Петько // Іноземні мови.– 2011. – № 1 – С. 44–48.
9. Pet'ko Lyudmila. Translation of poetry as a way to knowledge and development of students' culture / Lyudmila Pet'ko // Science and practice: an innovative approach: Collection of scientific articles. – Les Editions L'Originale, Paris, France, 2017. – P. 303–308. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/16042>
10. Pet'ko Lyudmila. Priorities for the development of the Ukrainian national idea and the upbringing students of this modern era / Lyudmila Pet'ko // Intellectual Archive. – Toronto : Shiny Word.Corp. (Canada). – 2017. – September/October. – Vol. 6. – No. 5. – PP. 59–78.

П. Є. Кулабухова,

Харківська державна академія фізичної культури,
науковий керівник – ст.викладач К.В. Максимова.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ МОРФОЛОГІЧНОГО СЛОВОТВОРУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. У статті розглянуто порівняльний аспект вивчення морфологічного словотвору в англійській та українських мовах на прикладі префіксів та суфіксів. Проаналізовано утворення та вживання нових лексем в англійській та українській мовах.

Актуальність дослідження. На сьогодні проблема утворення нових лексем в англійській та українській мовах є досить актуальним питанням для науковців, оскільки ці дві мови набули статусу обов'язкових щодо знання та володіння у сучасних умовах існування вищої освіти. Мова постійно розвивається, збагачується новими словами, виразами та мовленнєвими кліше, вивчення яких потребує особливої уваги. З метою поглиблення процесу творення нових слів в двох суміжних мовах була обрана дана тема наукової доповіді, що й становить її актуальність.

Виклад основного матеріалу. Англійська та українська мови мають спільне індоєвропейське коріння. Проте розвиток, історичні умови та особливості становлення літературної норми у цих мовах різні. Загальновідомими є те, що англійська мова це мова глобальна, а українська - це мова, що тільки починає повертатися до свого етносу. Англійська мова на 80 % складається із запозичених слів, легко керує морфемами, дозволяє міняти функції та категоріальний статус слова[4].

Дана тема є достатньо вивченою науковцями (Є.Н. Ботнічука, І.В.Василенка, О.Д.Мешкова, П.М. Каращука, І.В. Арнольд), але у мові постійно з'являються нові слова, тому виникає потреба у їх постійному дослідженні та детальному розгляді їх засобів утворення.

Термін "словотвір" має два основних значення, які потрібно чітко розрізняти. В першому значенні він використовується для вираження постійного процесу творення нових слів у мові. В другому значенні, термін "словотвір" означає розділ науки, яка займається вивченням процесу творення нових лексичних одиниць [1]. Центральним питанням словотвору є вивчення структури і змісту слів. Існує кілька видів словотвору: *деривація*, або *морфологічний словотвір* (творення слів з допомогою афіксів), *синтаксичний словотвір* (утворення складних слів) та *семантичний словотвір* (вживання вже існуючих слів у новому значенні).

Афікс це частина слова, що вносить зміну у значення кореня[6]. При морфологічному словотворі ми маємо справу з утворенням слів способом додавання до однієї чи кількох морфем. Службові, або афіксальні морфемі, в залежності від місця їх розташування у слові, поділяються на префікси та суфікси [3]. Афікси мають певне закріплене в мові значення і можуть бути носіями словотвірного та граматичного значень слова. Значення афіксів виявляється в єдності з коренем слова. Так, англійський префікс **in-** (заперечне) у словах **indecent**, **incorrect**, **intransitive** утворює з коренем **different**, слово, яке вже має не таку просту морфологічну мотивацію - **indifferent** (байдужий) .

Префікс стоїть перед кореневою морфемою і модифікує її значення. В українській мові він ніколи не служить самостійним транспонуючим елементом; в англійській мові такі префікси можуть утворювати іншу частину мових[6]. Так, наприклад, префікси **en-** (**enable**, **enact**, **enclose**, **encircle**, **enlarge**) та **be-** (**betray**, **becloud**, **bedazzle**, **belittle**) служать для утворення дієслів від інших частин мови.

Класифікації префіксів здебільшого базуються на таких критеріях: значення, походження, продуктивність. Отже, серед англійських префіксів можна виділити:

1) *префікси зі значенням заперечення* **un-**, **in-** (та його алломорфи **-il/ir/im**, **de-** **dis-**, **non-** **a-**): **unaccompanied**, **unadvised**, **unbalance**; **intact**, **illegal**, **immaterial**, **irregular**, **irrelevant**; **debase**, **decode**; **disadvantage**, **disagree**, **distrust**, **disappear**, **nonprofessional**, **acentric**, **asymmetric**.

В українській мові найбільшу продуктивність виявляє префікс **не-**, що походить від заперечної частки і служить для утворення прикметників та іменників зі значенням, протилежним значенню мотивуючої основи (легкий - **нелегкий**, правда - **неправда**, воля - **неволя**).

Заперечне значення має і префікс **без-**. Особливістю його вживання є те, що коли префікс **не-** може приєднуватись до будь-якого типу основ, префікс **без-** характерний для префіксально-суфіксального словотвору **бездарний** (**untalented**), **безкарний** (**unpunished**), **беззастережний** (**unreserved**), **безконтрольний** (**uncontrolled**).

2) *Префікси, що надають кореневі значення повторної чи зворотної дії* **un-**, **dis-** **re-**, наприклад, **unfasten**, **undo**, **disconnect**, **re-write**, **rearrange**. Їхніми відповідниками в українській мові будуть **роз-**, **пере-** (**розв'язати**, **роз'єднати**, **переписати**, **передумати**).

3) *префікси, що уточнюють часові та просторові координати кореня* **for-**, **pre-**, **post-**, **super-**, та префікси прийменникового походження **under-** **after -**, **in**, **over-**, **by-**, **out-** (**afternoon**, **inbred**, **include**, **oversote**, **overcook**, **bypass**, **by-election**, **bystreet**, **outstanding**, **outcast**, **foresee**). Відповідно українські **до-**, **перед-**, **над-**, **під-**, **по-**, **пере-**, **при-**, **об-**, **о-**, **після-** (**передбачати**, **доісторичний**, **післявоєнний/повоєнний**, **підводний**, **приїжджати**, **переходити**, **перебігти**, **об'їхати**, **оминути**).

Суфікси зазвичай класифікуються відносно того, яку частину мови вони утворюють [2]. Тут ми виділяємо суфікси іменників, що позначають особу за професією, національністю, місцем проживання, які дають якісну характеристику особи. Так, в англійській мові існують такі суфікси: **-er** - teacher, worker, driver, dancer, owner, leader; **-ar/or** - liar, proprietor, ambassador; **-ant/ent** - participant, student; **-ist** - philologist, scientist; **-ee** - detainee, employee; **-ess** - (feminine) actress, proprietress; **-an/-ian** - vegetarian, Mancunian; **-ette** - usherette, suffragette; **-ite** - laborite, Kharkovite.

В українській мові існують їх відповідники: **-ар** - шахтар, лікар; **-ип/-ир/-ер/-ор** - банкір, бригадир, офіцер, лідер, диктатор; **-тель** - вчитель, мислитель; **-ик/-ник** - робітник, виробник, радник, власник; **-ій** - водій, тюхтій; **-ун-** брехун, товстун; **-ець** - фахівець, митець, знавець, українець; **-ач** - оглядач, попиhaч, позивач, читач; **-іст** - машиніст, програміст; **-ант/ент** - практикант, дилетант, студент, кореспондент; **-ака** (зневажл.) - писака, зівака; **-ан** - критикан; **-нь** - учень, злидень, здоровань; **-ша** - лівша.

Українські суфіксальні деривати такого типу можуть утворювати подальші варіанти зі зменшувально-пестливими чи згрубілими суфіксами - шахтарочка, кияночка, ледацюга тощо, а іноді емоційно забарвлений суфікс взагалі витісняє традиційний суфікс позначення особи:

Група суфіксів, що позначає осіб жіночої статі: **-ка**, **-пня**, **-иця**, **-пса** її українській мові є достатньо активною, та релевантною для перекладу лише у невеликій кількості випадків (hostess, actress, proprietress); навпаки, морфема, що вказує на стать особи, останнім часом виходить з ужитку (sportsman - athlete, chairman - chairperson).

Суфікси прикметників в англійській мові досить розмаїті. У порівнянні з українськими вони можуть видатися навіть багатшими, та різниця в тому, що українська мова має закінчення, яке завжди точно і безпомилково визначає дане слово як прикметник, тоді як в англійській мові тільки позиція слова у реченні та суфікс є такими маркерами [5].

Деякі суфікси є омонімічними. Так, наприклад суфікс **-ful** може утворювати відіменникові прикметники careful, mindful тощо, і іменники від інших іменників зі значенням мірки mouthful, handful.

Дієслівні суфікси в англійській мові дуже нечисленні. Це пояснюється тим, що з розвитком мови та редукацією закінчень традиційні індоєвропейські суфікси творення дієслів нівелювалися, натомість виник дуже продуктивний безафіксальний спосіб творення дієслів - нульова деривація, або конверсія. Це суфікс **ize** та **fy** (computerize, simplify, intensify). В українській ж мові дієслова утворюються з допомогою суфіксів **-(ув)ати/-ити**: тренувати, прямувати, спростити тощо.

Крім власне афіксів, в обох мовах існують морфемі, які можна назвати проміжними між словом і афіксом, або ж напівафіксами. Це короткі слова, функціонально близькі до афіксів, та короткі прислівники, що не змінюють свого значення у деривації. Похідні, утворені з допомогою таких морфем можна кваліфікувати і як складні слова, і як просто префіксальні та суфіксальні утворення **-man**: sportsman, policeman, businessman.

Отже, можна зробити висновок про те, що в сучасній англійській мові як і в українській, існує певна кількість засобів словотвору, одні з яких є досить поширеними та продуктивними (суфікси, префікси), а інші вживають набагато рідше і є складовими частинами інших засобів словотвору (інфікси, аломорфи).

Література

1. Арнольд І. В. Стилiстика. Сучасна англійська мова. - Підручник для ВНЗ-4-е изд. 2002.
2. Ботчук Е.Н. Словообразование в современном английском языке.- К., 1988.
3. Верба Л.Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. - Вінниця., Посібник для перекладацьких відділень вузів, 2008. - 248.
4. Карощук П.М. Словообразование английского языка. - М., 1977.
5. Клименко О.Л. Поповнення словникового складу англійської мови з не літературних підсистем: Автореф. дис... канд. філол. наук. - Харків, 2000. - 20с.
6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти - Київ 1999.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВІРША "ЗАПОВІТ" Т. Г. ШЕВЧЕНКА АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Тарас Шевченко є визначною постаттю не лише в українській, а й у світовій літературі. Твори письменника перекладенні багатьма мовами світу: англійською, албанською, білоруською, болгарською, в'єтнамською, вірменською, грецькою, грузинською, іспанською, італійською, російською та іншими. Серед праць Шевченка важливе місце посідає вірш "Заповіт". Саме з цієї поезії у більшості випадків і починається знайомство іноземців з творчістю Кобзаря.

Актуальність статті зумовлена необхідністю вивчення й аналізу відтворення творчої індивідуальності Тараса Шевченка у перекладах "Заповіту" англійською мовою.

Мета дослідження – проаналізувати й зіставити переклади "Заповіту" Тараса Шевченка англійською мовою Падаріка Бресліна, Етель Ліліан Войнич і Джона Віра.

Письменники усього світу цікавляться творчістю Тараса Шевченка, зокрема й віршем "Заповіт", і мають на меті донести зміст творів українського поета до співвітчизників за допомогою засобів рідного слова. Визначне місце посідають переклади саме англійською мовою, адже вона є однією з найпоширеніших у світі. Як наслідок, не володіючи українською мовою, люди мають змогу насолодитися творами Шевченка.

Найбільш перекладеним віршем поета став "Заповіт". Тут провідне місце посідають переклади науковців з Канади – К. А. Андрусишен (видання *The Poetical Works of Taras Shevchenko. The Kobzar*. Toronto, 1964 р.), Дж. Вір (збірка *Shevchenko. Selections*. Toronto, 1961 р.), А. Дж. Гантер (видання *The Kobzar of the Ukraine — Selected Poems of Taras Shevchenko*. Teulon, Manitoba, Canada, 1922 р.), П. Канді (журнал *Канадійський ранок*. № 280, 1926 р.), О. Івах (збірка *Ewach H. Ukrainian songs and lyrics*. Winnipeg, 1933 р.); зі США – Е. В. Андервуд (*Underwood E. W. The Slave Anthology*. Portland, Maine, 1931 р.), В. Семенін (видання *Women in the life and work of Shevchenko*. New York, 1940 р.); з Великої Британії – П. Бреслін (газета *Moscow News*. 6 березня, 1939 р.), Е. Л. Войнич (збірка *Six lyrics from the Ruthenian of Taras Shevchenko also The song of the merchant Kalashnikov from the Russian of Mikhail Lermontov*. London, 1911 р.), Дж. Ліндсей (журнал *The International Literature*. Moscow, № 3, 1939 р.). Крім вище зазначених перекладів існують ще близько 80 варіантів інтерпретацій вірша англійською мовою.

Авжеж, переклад не може відобразити усю глибину оригінального твору. Головне завдання перекладача полягає в тому, щоби проникнути в суть ключових слів твору і донести їх основний зміст до іншомовних читачів. Таким чином, якщо переклад виконаний професійно, то він є надійним засобом встановлення взаємозв'язків з іншими країнами світу: вивчення їх історії, культури та національного колориту.

Далі ми детально розглянемо та проаналізуємо найбільш поширені англійські переклади "Заповіту" Т. Г. Шевченка письменників різних країн, а саме Подаріка Бресліна, Етель Ліліан Войнич і Джона Віра.

Джон Вір – письменник, журналіст, активний діяч української діаспори в Канаді, перекладач англійською мовою творів Івана Франка і Тараса Шевченка. Народившись у Канаді у сім'ї емігранта з України, він нерозривно пов'язаний з долею українського народу.

Натомість письменники Подарік Бреслін і Етель Ліліан Войнич мають ірландське походження.

Етель Ліліан Войнич була одружена з польським революціонером Вілфрідом Войничем і брала активну участь у визвольному русі проти царського режиму в Росії. Оволодівши українською мовою, вона перекладала народні пісні та поезію Шевченка.

Щодо біографії Подаріка Бресліна існує мало інформації, відомо лише, що він ірландський письменник і перекладач.

Переклади "Заповіту" цих трьох письменників відрізняються ритмомелодичними, стилістичними, граматичними, смисловими й мовними особливостями.

Стосовно ритмомелодичних особливостей перекладу, то оригінальний вірш "Заповіт" Т. Шевченка складається з 24 рядків. Переклади П. Бресліна й Дж. Віра мають таку ж саму кількість рядків, а у Е. Л. Вочнич на два більше. Вона розширила вірш, додавши власні рядки, один з яких описує величність Бога, а інший – красу української природи:

"When I hear the call
Of the racing flood,
Loud with hated blood,
I will leave them all,
Fields and hills; and force my way
Right up to the Throne
Where God sits alone;
Clasp His feet and pray...
"Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу...отоді я
І лани і гори –
Все покину й полину
До самого Бога
Молитися... а до того
Я не знаю Бога"
But till that day
What is God to me?" [2]

На лексичному рівні англійські варіанти вірша теж мають суттєві відмінності. Звернемо увагу на назву "Заповіт". На англійську мову слово "заповіт" перекладається як "testament" і логічно було додати до нього означений артикль "the", що вказує на власне визначене поняття. Вірш Е. Л. Войнич має саме таку назву "The Testament". Бреслін і Дж. Вір додали присвійний займенник "my", щоб надати назві більш експресивної забарвленості, наголосивши на авторстві Шевченка.

Також письменники приділяли особливу увагу вибору лексики, надмірному використанню перекладацьких трансформацій, які необхідні для літературного перекладу. Дж. Вір наголошував: "Англійські слова коротші за українські. Тож, щоби витримати мелодику вірша, треба додавати якихось нових слів. Але ж, знову нагадую, це додавати не кому-небудь, а Шевченкові! Розбавляти міцний настій його рядка – блюзнірство! Шевченко пише просто і влучає вам у саме серце" [3]. Власне Е. Л. Войнич відійшла від прямого перекладу рядків вірша, змінила рядки, додала нове. Бездоганне володіння українською мовою допомогло письменниці відчутти своєрідність оригінального стилю Т. Шевченка. Войнич використовує риторичні запитання ("What is God to me?", "May be sometimes, very softly you will speak to me?"), алітерацію. І саме вона не перекладає слово "Україна" англійським відповідником, а використовує слово "Ukraine" у рядках:

"Dig my grave and raise my barrow
By the Dnieper-side
In Ukraine, my own land" [2].

Одним із складних моментів перекладу "Заповіту" є вибір англійських еквівалентів до речення "Було видно, було чути як реве ревучий". Е. Л. Войнич замінює його рядками "To the river voices roaring, // Roaring in my ears", де використовує повтори, що відтворюють мелодику звучання поезії. Дж. Вір і П. Бреслін надають однаковий переклад словосполучення "river roar", але з різними прикметниками: "mighty", який перекладається як сильний, великий, могутній, і "raging" – лютий, вируючий, який має більш експресивне забарвлення:

My eyes could see, my ears could hear
The *mighty river roar*.
Дж. Вір [2]
Be mine to see as mine to hear
The *raging river roar*.
П. Бреслін [1]

Серед розглянутих вище перекладів "Заповіту" Т. Г. Шевченка, на нашу думку, саме переклад "The Testament" Е. Л. Войнич є найбільш вдалим. Використовуючи нові слова, конструкції, різні трансформації, вона змогла передати настрій твору-оригіналу, вдало і точно підбрала мелодику і художню форму вірша-перекладу.

Отже, творчість Т. Г. Шевченка – це невичерпне джерело української культури. І щоби перекладати вірші письменника, треба дійсно бути справжніми майстрами поетичного слова. Ірландці П. Бреслін і Е. Л. Войнич та англієць Дж. Вір представили фахові переклади, додавши в них нотки власного співпереживання за український народ.

Література

1. Бреслін П. My Statement [Електронний ресурс] / П. Бреслін. – Режим доступу : <http://www.dnipro-ukr.com.ua/scenariy-5864.html>
2. Voynich E. L. Six Lyrics from the Ruthenian of Taras Shevchenko, also The Song of the Merchant Kalashnikov from the Russian of Michail Lermontov. Rendered into English verse with a biographical sketch by E. L. Voynich. – London : Elkin Mathews, 1911 (the Vigo cabinet series), № 86. – 63 p.
3. Weir J. Selected Works: Poetry and Prose: With Reproductions of Paintings by Taras Shevchenko / J. Weir. – Moscow, 1964. – 468 p.

Є. Г. Курочка,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к. філол.н., доц. С. І. Корнієнко.

ПРЕДМЕТИ БОЛГАРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ЕТНОГРАФІЇ БОЛГАР КРИМУ (НА МАТЕРІАЛАХ КОЛЕКЦІЇ КРИМСЬКОГО ЕТНОГРАФІЧНОГО МУЗЕЮ)

Анотація. У статті розглянуто етнографічну колекцію болгарської культури у кримському етнографічному музеї. Також подано характеристику рідким і цікавим експонатам, які дозволяють торкнутися до менталітету та історичних цінностей болгар Криму.

Ключові слова: експонат, етнографічна культура, музей, орнамент, пісні болгар Криму, прикраси

Основним напрямом роботи кожного етнографічного музею є комплектування його фондів музейними речовими пам'ятниками – основними джерелами етнографічної науки. Етнографічні колекції комплектують різні музеї: історико-краєзнавчі, художні, літературно-меморіальні, етнографічні. Кожен з них при комплектуванні фондів ставить перед собою різні завдання, які саме і визначають зміст колекції і їх використання в експозиції. Так, художні музеї переважно поповнюють свої фонди предметами народного декоративно-прикладного мистецтва. Історико-меморіальні і літературно-меморіальні – формують етнографічні колекції для відтворення обстановки певних історичних подій.

Етнографічний музей при зборі матеріалу повинен виходити з комплектування його фондів предметами (речовими експонатами, фотографіями, документами), що відбивають ті або інші явища в культурі етносу. Кримська земля ніколи не була батьківщиною одного народу, тут переплелися долі багатьох етносів: одні зникли з лиця землі і їх минулим займаються археологи, а інші живуть поряд з нами. Щоб усвідомити себе як частину свого народу, своєї землі, треба не тільки знати рідну мову, звичаї, але також знати якомога більше про людей інших національностей, що живуть поруч з тобою, осягнути красу і багатство народного мистецтва, що несе в собі народний дух і, в кінцевому рахунку – доброту. Кожній людині необхідний той стрижень духовності, який би втримав її від падіння, від втрати історичної пам'яті, відлучення від свого народу.

Напевно, не випадково, що в цей складний кризовий час змін, коли переглядаються колишні цінності і це, в кінцевому рахунку, відбивається на моральному вихованні молодих поколінь, був створений Кримський етнографічний музей. Тепер час дізнатися про історію болгарського народу більше, щоб зрозуміти і пояснити долі різних етнічних груп, поколінь, окремих людей для того щоб в майбутньому уникнути помилок.

Коли створювався Кримський етнографічний музей, були у нього не тільки прихильники, а й противники. Говорили, наприклад, що вже пізно шукати національну самобутність, що навряд чи можна знайти сліди духовної та матеріальної культури етносів на кримській землі, яка пережила стільки війн, переселень народів, депортацію, що співробітники музею, здебільшого, молоді, і у них немає досвіду наукових досліджень і практичних робіт з населенням.

Співробітникам музею довелося прикласти чимало зусиль, щоб довести зворотнє: по крупичцях зібрати все те, що збереглося в сім'ях, в пам'яті народу; вивчати звичаї, брати участь у народних святах, записувати пісні, казки, загадки. Сьогодні колекція музею складається з понад 5 тисяч предметів, що відтворюють духовну матеріальну культуру народів, що проживали на території Кримського півострову. Основні інвентарні групи предметів, які збиралися співробітниками музею це: документи, фотокартки, історико-побутові предмети, предмети декоративно-прикладного мистецтва, предмети образотворчого мистецтва.

Хронологічно весь зібраний матеріал можна поділити наступним чином:

- 1) предмети середини ХХХ – кінця ХІХ ст. ;
- 2) предмети початку ХХ ст. (До революції 1917 р);
- 3) предмети 20-30-х рр. ХХ ст. ;
- 4) предмети 50-х рр. ХХ ст. ;
- 5) предмети 60-х рр. ХХ ст. ;

Географічно весь зібраний матеріал можна поділити на кримський і на матеріал з тих регіонів, звідки в різні періоди переселялися народи на півострів. Нині фонди Кримського етнографічного музею налічують 3,5 тисячі предметів болгарської культури – 156 основного фонду і 216 науково – допоміжного.

Найцінніші з них – записи пісень болгар Криму кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. фонотека і тексти цих пісень, переданих музею Галиною Іванівною Поповою (родом з болгарського села Кабурчак – нині с. Мічурінське Білогірського району), а також два справжніх болгарських жіночих костюми кінця ХІХ ст. Костюми складаються з натільного нижньої сорочки "риз" з домотканого полотна, прикрашеного тесьмою. Зверху надягали суконний сарафан чорного кольору "куфтано" ("сукман"), жилет – "хабічка" і вовняний домотканий фартух – "престилка". з тканим геометричним орнаментом. Цікавим експонатом також є жіночий домотканий шерстяний пояс коричневого кольору з білими поперечними смугами по краях початку ХХ ст., переданий музею Діною Георгіївною Раковой з м. Коктебель і кашемірові хустки з вишивкою тамбурним швом і набивним малюнком початку ХХ ст. з болгарського села Кабурчак (с. Мічурінське Білогірського району). Важливим елементом традиційного костюму болгарок були прикраси. В фондах музею представлені скляні і перламутрові намиста з російської срібною монетою початку ХХ ст. з с. Кішлав.

В Криму болгарські жінки славилися як прекрасні ткалі і фарб'ярки. Колекція болгарських килимів – "писання" і полосатих доріжок "тряпече", кінця ХІХ – початку ХХ ст., зібраних у селах Кішлав, Кабурчак, м. Коктебель, м. Старий Крим – гордість Кримського етнографічного музею. Практично всі ці експонати пофарбовані природними барвниками: корою дуба, листям матрача, лушпинням волоського горіха та ін.

Орнамент тканих болгарських виробів в основному геометричний, основний фон – бордовий, білий, коричневий. Колекція зібраних болгарських вишивок відноситься до більш пізнього часу 30-ті і 50-ті роки ХХ ст. Це рушники, серветки, доріжки, картини. Проте також у вишивці цього періоду частіше зустрічається рослинний орнамент ("троянди", "незабудки", "лілії"), виконаний кольоровими нитками муліне в техніці "хрест", "складний хрест" або "болгарський хрест", "гладь", "рішельє".

У фондах є також господарське начиння різного призначення: мідні відра, дерев'яні корита, ківш для розливу вина, діжка для тіста, ніж – сікач для різання овочів і ін.

Музей збирає також обрядові предмети: "мартенички" – весняні амулети (свято "Баба Марта"), "лястовіца" – дерев'яна ластівка на жердині (свято "Баба Марта"), "сурвачки" – новорічний атрибут (свято "Сурва") та ін. Невелику групу складають предмети сучасного декоративно-прикладного мистецтва болгар, що представляють різьблення по дереву, вишивку і ткацтво, де можна простежити національні особливості і вплив культури сусідніх народів (наприклад, української вишивки).

У фондах музею зберігаються фотографії болгар Криму початку ХХ ст., 30 –х років, періоду депортації і сучасні. Особливий інтерес представляють фотокартки початку ХХ ст., за якими можна

простежити традиційний костюм болгар Криму, обстановку болгарського будинку цього періоду і господарські справи.

Таким чином, матеріали, якими володіє музей, мають практичне значення не тільки для виставкової науково-дослідницької роботи, але і для відродження болгарської культури в Криму. Депортація негативно вплинула на збереження болгарських традицій. Розкидані по різних територіях колишнього Радянського Союзу кримські болгары, особливо молодше покоління, не знають рідної мови, звичаї і обряди, свята. Зібрати матеріал для відродження болгарської культури Криму складно, але ще складніше знайти відомості про духовну культуру, яка збереглася в спогадах людей старшого покоління. Проте, співробітниками кримського етнографічного музею зроблено все можливе щодо збереження, відродження та розповсюдження надбань традиційної культури болгарського народу на Кримському півострові.

Література

1. Гайворонская О.И. Коллекция предметов болгарской культуры в Крымском этнографическом музее – источник изучения этнографии болгар Крыма // Болгаро-украинские связи на рубеже тысячелетия (материалы Международной научно-практической конференции). – Симферополь, 2002. – С. 55-59.

О. Р. Леонова,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к.філол.н., доц. Б. А. Салюк.

АНГЛІЦИЗМИ В СЛЕНГУ УКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Молодь – це нове покоління, з іншим світоглядом та своєю позицією. Саме тому завжди буде актуальним дослідження молодіжного сленгу, що допомагає розуміти зміни між поколіннями, фактори, які впливають на молодь і тенденції молодіжної субкультури.

Різні аспекти молодіжного сленгу вивчали вітчизняні (О. Кондратюк, С. Мартос, Л. Мацько, С. Пиркало, Л. Ставицька, О. Тараненко) і зарубіжні (І. Гальперін, Т. Нікітіна, Н. Тропіна, В. Хом'яков) мовознавці.

На сьогоднішній день можемо спостерігати велику кількість англіцизмів у сленгу української студентської молоді, що потребує детального лінгвістичного дослідження.

Мета статті – визначити фактори розповсюдження, набуття популярності англійських слів та провести соціологічне опитування серед студентів Бердянського державного педагогічного університету щодо вживання у мовленні англіцизмів чи українських слів з однаковим значенням, проаналізувати результати.

Дано визначення ключовим термінам нашого дослідження.

Сленг – жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітного емоційно-експресивного забарвлення [3, с. 350].

Англіцизм – слово або зворот, запозичений з англійської мови [2, с. 44].

В. Чеховський називає сленг "мовною грою, що допомагає особистості заявити про себе у власному мікросоціумі та водночас відокремитись від решти суспільства" [1]. Це влучні слова, якими можна описати молодіжний сленг, бо хто, як не молодь, хоче показати себе і свою особистість. Одними з представників молодіжної субкультури є студенти з власним специфічним мовленням.

Студентський сленг – це симбіоз рис, притаманних сленгу певної сфери діяльності (навчання у ВНЗ) та вікового сленгу (особливості мовлення молоді). Характерною особливістю, яка відрізняє молодіжний, зокрема студентський, сленг від інших видів, є його швидка мінливість, що пояснюється зміною поколінь, їх вподобань і впливу на них соціокультурних явищ певної епохи.

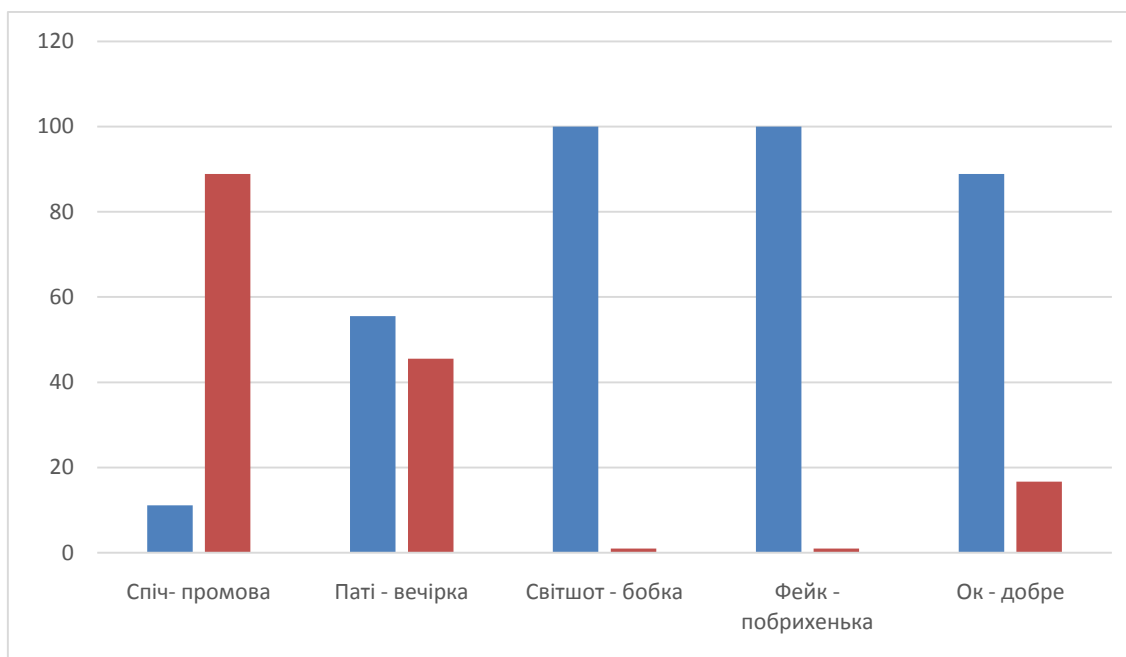
XXI століття неможливо уявити без англійської мови. Вона має статус офіційної у більш ніж 60 суверенних державах, є однією з 8 офіційних мов ООН, займає третє місце за поширеністю в світі (після китайської та іспанської). Саме тому лексичні запозичення з англійської мови в інших національних мовах є досить поширеним і адекватним епосі явищем.

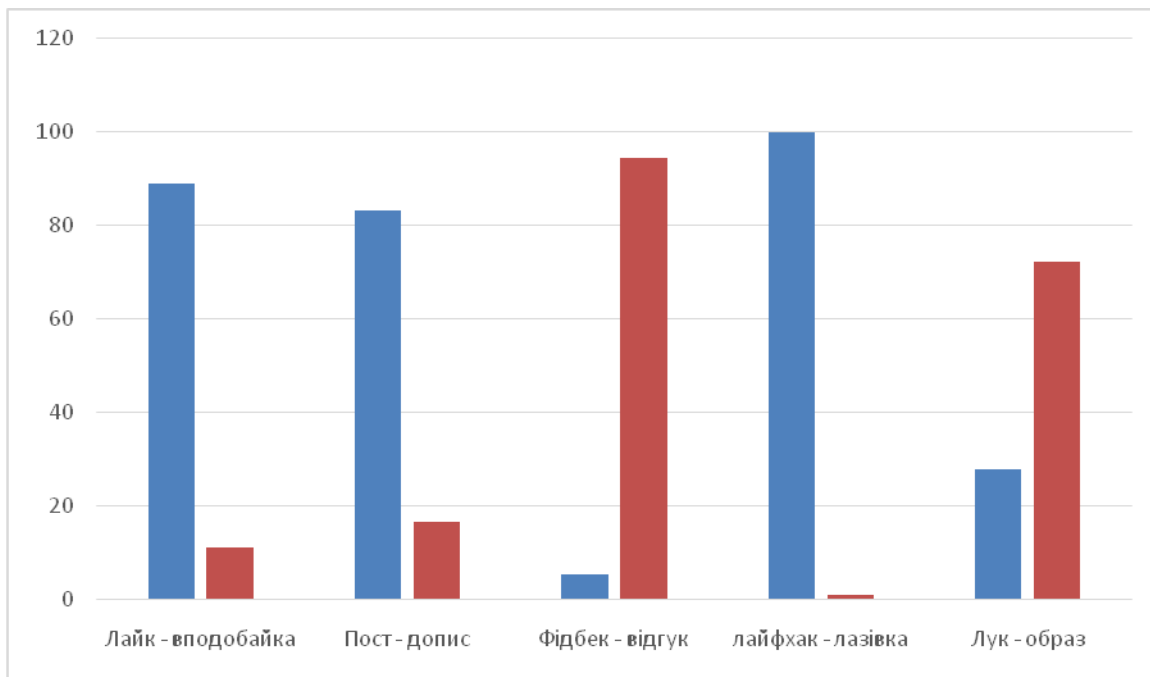
Важливим фактором розповсюдження англіцизмів у студентському сленгу є використання лексичних елементів мовлення англомовних кумирів – виконавців, акторів, блогерів та спортсменів. Не слід забувати й про великий вплив ЗМІ, які у своїй професійній діяльності також використовують англіцизми ("*speech* – промова"), та кіноіндустрію (наприклад, в багатьох молодіжних американських комедіях можна побачити напис "*party*", тобто вечірка, яке поступово проникло і в студентське мовлення).

Для сучасного покоління студентів характерно застосування сленгу Інтернет простору. Основним фактором його розповсюдження є те, що довгий час соціальні мережі (Facebook, Instagram, Tumblr) не мали української локалізації, тому користувачі пристосувалися до англійських назв, наприклад "*post* – допис". Також англомовні слова є коротшими та більш впізнаними для студентів ("*like* – вподобайка").

Нами проведено соціологічне опитування серед студентів Бердянського державного педагогічного університету. В опитуванні взяли участь 30 студентів різних факультетів і курсів, дівчата і хлопці. Було запропоновано бланк з переліком пар слів на позначення певного культурного або соціального явища, де перше слово – англіцизм, а друге – власне українське. Студент мав вибрати те слово, яке використовує у своєму мовленні. Гіпотезою передбачено, що серед слів, які пов'язані з соціальними мережами, більший відсоток вживання наберуть саме англіцизми, а серед нейтральних слів – українські. Проаналізувавши відповіді, маємо такі результати:

Табл.1

Як і очікувалось, серед слів, які стосуються Інтернету, більш вживаними є англіцизми ("фейк" – 100%, "лайк" – 89%, "пост" – 83%), тому що вони простіші та коротші для вимови. Натомість власне українські назви для цих явищ виникли набагато пізніше, ніж того потребувало суспільство, й наразі є менш вживаними. Серед нейтральних слів можна побачити закономірну тенденцію, що такі слова як "ок", "паті", "світшот" давно у молодіжному словнику, а "спіч", "фідбек", "лук" тільки набувають популярності серед молоді.

Отже, проаналізувавши результати соціального опитування, можемо стверджувати, що саме явище студентського молодіжного сленгу не має негативних наслідків, а навпаки – допомагає молодій людині знайти однодумців, почувати себе більш впевнено. Основною ж причиною того, що молодь використовує деякі англіцизми у своєму мовленні, є просте незнання українського відповідника (наприклад, "світшот – бобка").

Література

1. Гладковський С. С., Дмитрієва О. А., Рибалко О. О. Особливості Інтернет-спілкування. – Л., 2006. – 549 с.
2. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1. – С. 44.
3. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 9. – С. 350.

Ю. В. Ломова,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник: к.філол.н., доц. С. І. Корнієнко.

БИТА НА КРИМСКИТЕ БЪЛГАРИ

Анотація. У статті розглянуто побут і господарство болгар Криму. Сконцентровано увагу на перспективах розвитку туристичного бізнесу етнічного спрямування.

Ключові слова: вівчарство, вишивка, етнічна спільнота, етнічне відродження болгар Криму, ткацтво, тутовий шовкопряд, тютюнове виробництво.

Постановка проблеми. В умовах багатонаціонального оточення трудова самобутність болгар Криму була стрижневим каменем їх адаптації та виживання.

Основната производителна сила на обществото във всяка възраст е активното работещо население. Работниците са истинските създатели на материалното и духовното богатство, което всяка национална общност има. Сега знаем малко за историята на българите от Крим. Но тази етническа общност през вековете е тясно свързана с Крим не само като част от населението, но и като създател на материални и духовни ценности. Българите се заселват в Крим в началото на 19 век. Къщите им бяха прости: тесни и дълги колиби, покрити с тръстика, по-късно започнаха да се появяват тухлени и каменни сгради. В стаята със сигурност имаше икона. Имаше малко мебели: столове, пейки, ниски дивани с вълнени покривки и бродирани възглавници. По отношение на работата активно не е само възрастното българско население, но и младото поколение и възрастните хора. Българите запазват своите национални характеристики, остават същите като темните предци от незапомнени времена. Те говореха на родния си език. Начинът на живот, обичаите, традициите и дрехите на българите са уникални. Облечени са мъже и жени по различен начин от местното население и говорят на родния си език.

Хората в благоприятни условия за икономическо развитие, освободени от игото на обстоятелства в живота, малко по малко започват да чувстват необходимостта в културен диалог. Българите от Крим развиват предимно такива отрасли на селскостопанското производство като хранене, отглеждане на животни. лозарство, стопанство. В някои колонии те отглеждат копринени буби, както се занимават и с пчеларството и тютюно производство.

Много българи са се занимавали с овцевъдство, а псевдонима "овчар" (овчарският овчар) бил смятан за почетен сред тях. Българин, който е достигнал юношество, преди брака си, се занимава с овчарство в продължение на няколко години и с тази работа спечелва пари, необходими за създаването и учредяването на фермата си.

Българите бяха квалифицирани тъкачи и бродери. Красивите им ръчно изработени работи. Освен това са боядисвали къщите. Сред продуктите от производството са покривки, хавлиени кърпи с фина дантела, понякога в края на краищата, те слязоха с коприна и злато, килими с различни размери и цветове.

За българската къща е характерна маса с много ниски крака. Българите седяха около нея на пода или върху възглавници, пълни вълна или върху някаква кърпа. Младите хора обикновено спяха на пода, на войлок, а с преминаването в отделна къща купуваха легло. Мъжки и дамски дрехи са предимно от домашно производство, по-голямата част от козина.

Архивните материали и буквалните източници свидетелстват, че добивът на всички селскостопански култури сред българите е по-висок, отколкото във фермите на други местни жители.

Българското население се занимаваше с различни видове занаяти. Трябва да се отбележи, че навсякъде, където и да са живели, процъфтяват национални занаяти сред българското население. Всеки стопанин, според таланта и способностите си, създава ежедневни обекти, изразяващи светогледа на етноса. Изкуството на българските народни занаятчии е разделено на няколко типа: дърворезба, орнаменти, приложени върху кожата, художествено шиене, тъкане, плетене и др.

За да се смекчи проблема за заетостта на дееспособните българи от Крим, както и цялото население на автономията, до известна степен зависи от икономиката на региона, използването на същотовременния опит на земеделие от предците и по-възрастните поколения, реформирането на индустриалните отношения, осигуряването на възраждането и развитието на националната селскостопанска продукция, занаяти.

Уникалността на природните, географските, климатичните и други фактори води до икономическата рехабилитация. В тази връзка в Автономната Република Крим предполага се реформирането на икономиката, включвайки туризма като приоритет в развитието на икономиката.

Ролята на туристическите и екскурзионните услуги в териториалната система за отдих на полуострова е изключително висока. Следователно, всяка неизползвана възможност за подобряване и обогатяване на туристическия бизнес трябва да намери своето възплъщение. Формирането и развитието на етническият туризъм, в основата на която е мултиетническото население на Крим, в което на видно място са кримските българи, би било трябва да заеме достойно място.

В контекста на етно-социалното възраждане на кримските българи, както и на други етнически групи голяма роля изиграват традициите, начинът на живота, видовете на работа и култура. Места компактно заселени с българи в различни части на полуострова са уникална база за организиране на туристически и екскурзионни дейности: жилища, училища, религиозни храмове, градини, кладенци, пасища, работилници, магазини, читалища, както и други елементи на националната култура много са интересни за туристите.

Трябва да се обърне вниманието на българските селища, където може да се създадат туристически обекти за масово запознаване с националния бит, традиции, дрехи, домакински прибори, както и демонстрация на национални ястия, национални ансамбли, продажба на сувенири, дрехи, обувки, бижута.

И все пак трябва да се отбележи, че е необходимо да се създадат подходящи условия за по-нататъшно развитие и усъвършенстване на уменията на хората като на един от основните фактори, които допринасят за възраждането на българския етнос в Крим.

Литература

1. Финогеев Б.И. Трудовая самобытность болгар Крыма // Материалы Международной научно-практической конференции. – Симферополь, 2002. – С. 49-54.

Д. А. Решетникова,

Бердянский государственный педагогический университет,
научный руководитель – к.филол.н., доц. Т. И. Никишина.

ДЕРИВАЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ АНТОНИМОВ В УКРАИНСКИХ И РУССКИХ ЗАГАДКАХ

Анотація. В даній роботі ми проаналізували руські та українські загадки, виділив в них антоніми та способи їх утворення для подальшого вивчення. Деривати та їх особливості були сопоставлені на прикладах для компаративного лінгвістического дослідження. Крім цього згадувалося загальне значення антонімії в контексті народних та авторських загадок, наукові роботи в області лексикології, класифікація антонімів. Після вивчення даної теми ми змогли виділити елементи слів, утворюючих протилежне значення в руському та українському мові, визначити частоту використання дериватів з різними способами словотворення.

В древности загадки составлялись для детей, чтобы научить их новым понятиям и определениям, развить смекалку. В исследуемом жанре отражается народное мышление, взгляд на окружающий мир и явления природы. Именно благодаря наличию антонимов, не называя конкретный предмет, а лишь указывая на его признаки или действия, можно спрятать ответ в словах самой загадки, поскольку с помощью противопоставления легче отгадать объект или понятие.

Несмотря на большое количество работ, посвященных как русской лексикологии (Л. Г. Бабенко "Современный русский язык (лексикология)", В. В. Виноградов "Избранные труды. Лексикология и лексикография", Л. П. Крысин "Современный русский язык. Лексическая семантика. Лексикология. Фразеология. Лексикография", Е. П. Пустошило "Лексикология. Фразеология. Лексикография" и др.) и украинской лексикологии (М. І. Філон, О. Є. Хомік "Сучасна українська мова. Лексикологія", С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ "Сучасна українська літературна мова", А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ "Сучасна українська мова" и др.), так и загадкам с разных сторон в русском фольклоре (А. А. Соболева "Загадки-смекалки. Практическое пособие для логопедов, воспитателей и родителей", Ю. М. Соколов "Русский фольклор", М. А. Рыбникова "Загадки", В. П. Аникин "Русский фольклор. Песни, сказки, былины, прибаутки, загадки. Игры, гадания, сценки, причитания, пословицы и присловья" и др.) и в украинском (М. Б. Лановик, З. Б. Лановик "Українська усна народна творчість", М. Номис "Українські приказки, прислів'я, і таке інше"), остается без внимания описание их взаимодействия в русском и украинском языках, а именно – способы образования антонимов в фольклоре, что обуславливает **актуальность** нашего исследования.

Цель данной работы – проанализировать деривационные возможности лексической системы русского и украинского языка в компаративном анализе на примере антонимов русских и украинских народных загадок.

Существует значительное количество объяснений понятия "антоним" в русской лингвистической науке. Ученый М. И. Фомина предоставляет определение: "...соотносительное противопоставление двух и более слов, противоположных по самому общему и наиболее существенному для их значения семантическому признаку. Такие слова называются лексическими антонимами". По словам Л. Л. Касаткиной, "слова, принадлежащие к одной и той же части речи и имеющие противоположные значения, называются антонимами". В украинских исследованиях говорится, что "антоніми – це слова переважно однієї частини мови, які мають протилежне значення"[2, 23], а в работе "Українська мова. Енциклопедія" сказано, что "антоніми – слова (переважно однієї частини мови) або їх окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що, тісно поєднуючись певною семантичною спільністю, розрізняються на цій же основі максимально протилежними значеннями".

В том числе, существует несколько точек зрения на определение "загадка". Российский ученый Ю. М. Соколов указывает, что "загадка может быть определена как замысловатый вопрос, выражаемый обычно в форме метафоры"[4, 243], тогда как А. В. Соболева пишет, что "загадка – это иносказательное описание какого-либо предмета или явления, данное обычно в форме вопроса". В научных изданиях Украины сказано, что "загадка – жанр фольклору, дотепне запитання, часто у віршованій формі; живається не лише для активізації пізнавальних можливостей дитини (та й дорослих), практикованої етнопедогогікою, чи гуртової розваги, а й почасти містить у собі філософський зміст"[1, 271]. Помимо этого в учебнике М. Б. Лановик и З. Б. Лановик говорится, что "загадки – це короткі твори, в основі яких лежить дотепне метафоричне запитання, що передбачає відповідь на нього. Щоб знайти відповідь – відгадку, потрібно вміти зіставляти життєві явища на основі їх спорідненості чи подібності за певними ознаками, рисами, характеристиками".

Антонимы по способу образования в исследуемых языках делятся на однокоренные, то есть лексико-грамматические, и разнокоренные, которые также называют собственно лексическими. В первом типе противоположность обусловлена добавлением семантически разных приставок или суффиксов, поэтому их также называют словообразовательными. Второй вид антонимов имеет разные корни.

В проанализированных загадках русского фольклора прослеживают два словообразовательных типа. Примеры однокоренных антонимов мы находим у автора М. Н. Рыбниковой:

*"Золотой ушел –
серебряный пришел"[6, 236].*

*"Привяжешь – пойдут,
отвяжешь – останутся"[6, 305].*

В количественном плане загадок с собственно лексическим типом образования было найдено больше:

*"Кто двенадцать раз в году родится,
И двенадцать раз умирает?"[5, 18].*

"Летом греет, зимой холодит"[5, 20].

*"Ни зверь, ни птица,
а нос, как спица,
летит – кричит,
а сядет – молчит,
кто его убьет,*

кровь свою прольет"[7, 10].

*"В деревне есть часы такие,
не мертвые, а живые,
ходят без завода,
они птичьего рода"*[7, 10].

В украинских загадках были найдены следующие примеры однокоренных дериватов с противоположным значением:

*"Стоїть хата, вікон багато,
Є куди ввійти, та нікуди вийти"*[4, 15].

*"Летить орлиця
по синьому небу,
крила розкрила -
сонце закрила"*[3, 4].

*"Хата - не хата, вікон багато,
є куди влізти, та нікуди вилізти"*[3, 15].

"Золотий пішов, а срібний прийшов"[4, 16].

Последняя найденная загадка является экземпляром перевода из одного языка в другой, что является свидетельством схожих деривационных особенностей антонимов в рассматриваемых языках. Данные пары противоположностей были образованы лексико-грамматическим способом.

В украинских примерах разнокоренных антонимов было найдено меньше:

*"Іде років двісті,
стоїть на місці,
лічить людський вік,
а не чоловік"*[4, 26].

*"Зимою біле, весною чорне,
літом зелене, восени стрижене"*[3, 7].

Проанализировав русские и украинские народные загадки, можно сделать вывод, что антонимы встречаются в них довольно часто, поскольку с их помощью создается контраст, противопоставление, которое активизирует познавательные возможности детей и подталкивает читателей к отгадке, что и является целью. Большинство антонимических пар в русских примерах – это разнокоренные объединяемые слова, тогда как в украинском языке дериватов, образованных с помощью приставки, то есть собственно лексических, гораздо больше. Антонимы со словообразовательными суффиксами найдены не были, так как в загадках чаще всего лексико-грамматическая пара противоположностей образована с помощью приставок, таких как *при-*, *от-*, *у-*. Помимо этого, в примерах двух исследуемых языков были найдены переводные загадки, которые имеют одинаковые антонимические пары и в русском, и в украинском образцах. Это говорит нам о том, что деривационные особенности противоположностей в обоих языках схожи между собой и антонимы имеют тождественные способы образования. На примерах загадок мы смогли провести компаративный анализ, сравнив найденные экземпляры устного народного творчества.

Литература

1. Гром'як Р. Т. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ "Академія", 2007. – 752 с.

2. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 560 с.
3. Ліз карасик через перелазик. – К. : Веселка, 1984. – 16 с.
4. Малкович І. О. Реве віл на сто гір / І. О. Малкович. – К. : Веселка, 1990. – 31 с.
5. Подюков І. А. *Русские народные загадки* Пермского края: сборник фольклорных текстов с комментариями и истолкованиями / І. А. Подюков, А. В. Черных. – СПб. : Маматов, 2012. – 256 с.
6. Рыбникова М. Н. Загадки / М. Н. Рыбникова. – М. ; Л. : Академия, 1932. – 486 с.
7. Санжаровский А. Н. Красное коромысло через реку повисло / А. Н. Санжаровский. – М. : Детская литература, 1981. – 34 с.
8. Соколов Ю. М. Русский фольклор: Учебное пособие. 3-е изд. / Ю. М. Соколов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2007. – 544 с.

М. Є. Фірсова,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник –доц. С. І. Корнієнко.

БОЛГАРИ В КРИМУ: ІСТОРІЯ, АДАПТАЦІЯ, ВИПРОБУВАННЯ

Анотація. У статті розглянуто болгарський етнос як соціальне явище, якому екологічне середовище задає специфічну спрямованість життєдіяльності, утворюючи підґрунтя формуванню особливої ментальності народу. Показано історичні аспекти переселення та адаптації болгар, взаємовплив та взаємозв'язок меншин та основної частини населення на ментальні та лінгвістичні риси.

Ключові слова: адаптація, болгарська діаспора, менталітет, національна самоідентичність

Постановка проблеми. Умови збереження самоідентичності на чужій землі та багатонаціональному оточенні не можуть бути сприятливими. Тому історія переселення та адаптація болгарського населення в Криму є цікавою проблемою, яка співзвучна з подібними проблемами національних спільнот в Україні.

Болгарська діаспора – одна з найчисленніших у світі і фактично неможливо знайти жодного місця де б не було згадки про культуру і мову цього народу. Кількість болгар, які живуть за межами своєї Батьківщини різко зросла з 1989 року, після падіння комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі. І тому на сьогодні близько 550 тис. населяють країни Європи та СНД, а особливо південні райони України та Молдови.

На території України проживає найчисленніша болгарська громада, яка ось уже майже два століття як опинилася за межами своєї історичної батьківщини – Болгарії, дивним чином зберегла протягом століть почуття своєї національної приналежності.

Одним з найбільш заселених болгарами регіонів, окрім Запорізького Приазов'я та Одещини є територія Криму, яка ще з кінця XVIII ст. стала притулком для переселенців. Ґрунтовне переселення болгар у Крим розпочалося у 1802 р. і тривало кілька десятиліть. Наприкінці XIX ст. їх там проживало близько 42 тисяч. Перші болгарські колонії, такі як *Булгарщина та Кишлав*, що були створені у 1802-1803 роках, дали поштовх для подальшого заселення регіону, що відбувалося в три етапи або хвилі: до 1821 року (2717 чол.); 1828-1829 (2147 чол.); 1856-1861(з Бессарабії та Молдови).

Статистика декількох наступних років Б.Л.Фіногеева та Н.Н. Матвеева показує лише приріст болгарського населення:

	1897	1921	1939
болгари	5840 чол. (1,0%)	11898 чол. (1,7%)	15344 чол. (1,4%)

Надзвичайно м'який клімат та горні кримські ландшафти створили для болгар атмосферу схожу до їхньої етнічної Батьківщини. Нові місця продовжували освоюватися і більшість переселенців обирали життя у сільській місцевості, де годували себе типовими видами господарської діяльності – тваринництво, землеробство, виноградарство, тютюновиробництво, тощо. Однак принесли з собою і нові види виробництва, як наприклад, огородництво та вівчарство.

Колективна адаптація кримських болгар полягала не лише у пристосуванні до екологічних умов, але й до соціальних, а саме до збереження своєї народної культури та самосвідомості.

Болгари принесли з собою на українські землі своєрідний побут, звичаї, культуру і народну словесність. Тривале перебування у схожих мовному оточенні, звичаях та поетичної творчості створило специфічні умови, за яких більшість форм, видів і жанрів їхнього народного мистецтва не тільки збереглися, а й у деяких випадках виявилися стійкішими, ніж у Болгарії. Все це ще у минулому столітті привернуло увагу українських учених, які розпочали збирання і дослідження фольклору болгар-переселенців[3].

Відомий науковець, О.Музиченко, досліджуючи фольклор болгар, наводить низку цікавих спостережень за станом болгарського пісенного фольклору в Криму. Він, зокрема, зазначив, що разом з продовженням процесу творення в душі традиційної народної поезії в Феодосійському повіті спостерігається і її вимирання. Багато старовинних пісень, які болгары називають "загорськими" (тобто вивезеними з Болгарії), втрачають свій розмір, їхні мотиви забуваються і тільки завдяки цікавому змісту вони продовжують жити в народній пам'яті, передаючись у формі оповідань.

Це ж явище поширене і серед найстійкіших у цьому відношенні пісень на хоро, які, за спостереженням О.Музиченка, досить часто зменшуються в обсязі, їх, зазвичай, недоспівають, внаслідок чого кінцівка з плином часу стирається з пам'яті, і пісня втрачає свій зміст. Тоді для її відновлення виконавці додають від себе один-два рядки власного виробництва, цікаві, переважно, як спроба осмислення пісні самим виконавцем.

Офіційною релігією більшості народів, що проживають нині на півдні України було християнство і тому наявне спільне бачення та розуміння світу, вираження загальнолюдських ідеалів, критеріїв та норм становило опору та надавало силу болгарам-переселенцям на шляху пристосування до нових умов життя.

Значні зміни в болгарській культурі настають в радянський період. Як результат ідеологізації та тоталітаризму знищуються будь-які прояви національного. Виступаючи політично нейтральними, болгары продовжували вести звичний спосіб життя, але на їх долю випало всенародне горе – голод 1921-1922 років. Болгары разом з українцями переживають: війни, революції, сталінські репресії, німецьку окупацію, масові розстріли та арешти.

Хоча, будучи офіційно визнаною меншістю за радянської влади, місцеві болгары втратили не лише деякі риси своєї культурної ідентичності, а й власні домівки, будучи депортованими у 1944 р. з Криму. Депортація, як соціальне, культурне та перш за все етнічне насильство над особистістю та й усім народом, була проведена за допомогою найжорстокіших політичних та ідеологічних структур і механізмів радянської влади.

Отже, соціокультурна ситуація у полі етнічних регіонах України характеризується розширенням взаємозв'язку і взаємозалежності різних етносів, народів і їхніх культур. Ця взаємодія відбувається шляхом обміну, запозичення кращих зразків культури, стереотипів поведінки, а також характеризується прагненням до поширення свого досвіду на інші етнічні групи, що може привести до асиміляції та спрощення її етнічної структури. Тому збереження етнічної ідентичності в багатонаціональному середовищі є вкрай важливим явищем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Букрєєва І.В., Орлов А.В. Особливості функціонування етнічної ідентичності болгарської спільноти в умовах полі етнічного простору Запорізького Приазов'я (за матеріалами соціологічного опитування). – Мелітополь, 2016.
2. Иваницка Георгиева. Българите в Крим.
3. Ірина Горбань. Фольклорна культура болгарські діаспори у дослідженнях українських учених кінця ХІХ– першої половини ХХ ст. // Проблеми слов'янознавства 2000. Вип. 51. С.24–33.

4. Финогеев Б. Л., Матвеев Н. Н. Пространственные перемещения населения Крыма: немцы, греки, болгары. Современный аспект. – Симферополь, 1999.

Ю. О. Шевчук,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к.філол.н., доц. С. І. Корнієнко.

ПРАВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ 1992року

Анотація. Стаття присвячена основним проблемам, пов'язаним з правами меншин в Українській державі. В роботі аналізуються відповідні положення Конституції України. Розглянуто відношення різних держав до національних меншин. Особлива увага приділяється відношенню Української держави до інших народів, що є громадянами України.

Ключові слова: дискримінація за національним походженням, конституційні права, міжнародне право, національні меншини.

Сучасне суспільство намагається удосконалити світ, зробити його кращим, забезпечивши рівні права, обов'язки та можливості для всіх, тобто створити рівноправ'я. Неможливо заперечити той факт, що для кожної людини важлива її свобода: дій, вчинків, думок, слова, самовираження, тощо. Зазвичай свобода розуміється як можливість або право суб'єкта діяти без обмежень. Але правильніше трактувати свободу як "право людини робити усе, що не зашкодить іншим".

Українська держава гарантує і поступово реалізує політику, спрямовану на задоволення потреб всіх жителів країни незалежно від їх національного походження. Згідно з Конституцією України за Законом "Про національні меншини в Україні" від 25 червня 1992 року до них належать "групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою"[1]. Протягом формування та подальшого розвитку дійсно міцної багатонаціональної держави завжди є актуальним питання щодо правового статусу національних меншин.

У 1991 році експерт ООН у сфері міжнародного права Франческо Капоротті запропонував визначення поняття "меншина". На його думку, це групи, "які за кількістю поступаються більшості населення держави, перебувають у невідомітному становищі, члени яких, будучи громадянами держави, мають етнічні, релігійні або мовні характеристики, які відрізняються від таких у решти населення, і які виявляють, навіть неявно, почуття солідарності, спрямованої на збереження своєї культури, традиції, релігії або мови". З, що визначальним фактором у самоорганізації осіб у "національну меншину" з набуттям відповідного правового статусу є вольова само ідентифікація[2].

Державотворчі, політичні, міграційні, асиміляційні та інші процеси суттєво вплинули на етногенез націй. Як наслідок, виникли держави, що не співпадають з етнічними кордонами націй. Це, в свою чергу, призвело до конфліктів між державами та власне всередині держави. Як приклад, можна навести північно-ірландську проблему та Шотландське питання у Великобританії, де домінуючою нацією являються англійці; в Іспанії постійно утискуються права одного з найдавніших народів Європи – баски, який мешкає на території держави; курдська проблема в Туреччині та Ірані та безліч інших прикладів. Така жорстка політика є прямим порушенням Статті 1 "Міжнародного пакту про громадські і політичні права", яка зазначає, що "Усі народи мають право на самовизначення. За силою цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток". Для вирішення таких конфліктів укладаються угоди, направлені на узаконення прав різних національностей.

На території Радянського Союзу після його розпаду сформувалися самостійні держави із багатонаціональним населенням і кожна держава вирішує проблеми із правами національних меншин різними шляхами: одні виступають за чистоту нації (наприклад, Балтійські республіки), інші – вдаються до військових дій (Республіки Кавказу, Середньої Азії та Молдова).

Відносно стабільною є ситуація в Україні. Стаття 1 Закону визначає, що "Україна гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження, рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення".

Німецький філософ І. Кант вказував на нерозривний зв'язок свободи і правопорядку. Він стверджував, що людина вільна, якщо вона підпорядковується не іншій людині, а закону, обов'язковому для всіх. Філософ писав: "Свобода – це незалежність від волі іншої людини. Допоки вона не заважає свободі інших (людей) у відповідності зі спільним законом – це природне право кожної людини". Актуальність звернення до творчості І.Канта полягає також і в тому, що у своєму вченні мислитель політико-правові проблеми розкриває через природу й сутність свободи особистості, спираючись на моральні основи людського існування та правові засади побудови ідеального суспільства. На сьогодні ці ідеї охоплюються принципами верховенства права, гуманізму, антропоцентризму, безумовної цінності людського життя й особистісної свободи[3]. Тобто, де б не проживала людина, вона має право на ті самі права як і інші громадяни. Основою цивілізованого суспільства є особистість. Кожен з нас, перш за все, особистість, яка вимагає належного відношення до себе.

Окремо звертаємо увагу на фундаментальну статтю 24 Конституції, яка виголошує рівність перед законом і забороняє дискримінацію. Ця норма визначає, що "не може бути привілеїв чи обмежень" за різними ознаками, в тому числі "етнічного" походження, але не згадує при цьому "національне походження" осіб. Принагідно нагадаємо, що, наприклад, Європейська конвенція щодо захисту прав людини і основоположних свобод 1950 року у статті 14 "Заборона дискримінації" з такою ж ціллю згадує "національне походження", а крім того – "належність до національних меншин", розрізняючи ці два поняття[4].

У Конституції України, прийнятій від імені українського народу – громадян України всіх національностей, обумовленні права корінних народів і національних меншин України. По перше, як рівноправних громадян. За статтею 21 "Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними". По-друге, як представників окремої національної групи українського народу. За 10 статтею Конституції в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист мов корінних народів і національних меншин. В 11 статті Конституції сказано: "Держава сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України". Стаття 11 конституційно визначає характер та напрямки політики держави щодо корінних народів та національностей. Мова йде про сприяння з боку держави розвитку їх культурної, мовної та релігійної самобутності. Ці конституційні положення підводять найбільш авторитетну правничу базу під ті заходи законодавчого та виконавчого характеру, які проводяться в Україні з моменту проголошення її незалежності[5].

Право громадян, які належать до корінних народів та інших національностей, на навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства за статтею 53 Конституції гарантується відповідно до Закону.

Але, не дивлячись на широку законодавчу базу, залишається невирішеним ряд проблем, пов'язаних зі статусом національностей: корінних народів і національних меншин. Соціальна політика уряду повинна бути спрямована як на найбільш повне задоволення духовних та матеріальних потреб людей, так і на недопущення будь-якого напруження в суспільстві, причиною якого можуть стати будь-які форми нерівноправства серед громадян; бо відсутність дискримінації не означає, що у державі повністю реалізується право рівності. Тобто, державні та громадські органи повинні постійно контролюватися з боку відповідних комітетів на ознаку як відсутності дискримінації, так і на ознаку рівності. Наукові розробки мають іти не за практикою, а випереджати її, носити аналітично-прогностичний характер[6].

У законодавчі акти України, які стосуються прав національностей слід внести відповідні поправки, приділивши особливу увагу вдосконаленню системи національної освіти.

Врахування і використання міжнародних документів та світового досвіду, а також розбудова державного законодавства допоможе українському народу побудувати демократичну, соціальну і правову державу, в якій уряд буде забезпечувати права і свободи людини і гідні умови для її життя.

Роблячи висновки, відзначимо, що з часу прийняття Закону України "Про національні меншини" 1992 року Україна стала учасником низки міжнародних договорів, які стосуються прав та захисту національних меншин, зокрема Рамкової конвенції про захист національних меншин (1995 р.), укладені договори з багатьма державами щодо розбудови відносин у сфері національних меншин.

Література

1. Конституція України. — К., 1996. — с. 2, 4, 7, 16.
2. Пліско В. Щодо правової визначеності поняття "національна меншина" // Право України. — 2005. — № 7. — С. 105.
3. Подковенко Т. О. Концепція правової держави через призму свободи індивіда у творчості І. Канта / Т. О. Подковенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право". — 2013. — Вип. 22. — Частина II — Том 1. — с. 86.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Офіційний вісник України, 2006, № 32 від 23.08.2006, ст. 2371.
5. Конституція України. — К., 1996. — с.2, 4, 7, 16.
6. Обов'язок науки – випереджати практику Розмова з народним депутатом, професором, доктором юридичних наук О.М. Бандурка // Міліція України. — 1992; №5, — с. 5.

А. М. Шиян,

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
науковий керівник – к.філол.н., доц. Т. В. Сіроштан.

НАЗВИ РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ В ПРАСЛОВ'ЯНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті окреслюється коло іменників, що позначають риси характеру людини та їх зовнішній вияв, розглядаються особливості функціонування цієї тематичної групи в лексичній системі праслов'янської мови. Аналізується специфіка семантики та словотвірної структури таких найменувань.

Назви рис характеру людини та їх зовнішнього вияву, тобто найменування вчинків, особливостей поведінки особи, неодноразово ставали предметом дослідження у вітчизняному і зарубіжному мовознавстві. Згідно з сучасними уявленнями, такі іменники позначають психічні властивості людини як індивіда (вроджені, станові, вікові) [1, 708] і називають поняття, що становлять також науковий інтерес у психології, соціології, культурології, історії, філософії тощо. В українських лінгвістичних працях найменування рис характеру не були об'єктом спеціального вивчення, проте частково розглядалися в роботах С. Воропай, М. Жовнір, Н. Медведовської, В. Німчука, З. Піскозуб, Л. Полюги, Т. Сіроштан, Н. Томи та інших мовознавців, які аналізували абстрактну лексику. Метою нашої розвідки є комплексне дослідження тематичної групи назв рис характеру в лексичній системі праслов'янської мови, встановлення її меж та семантичних особливостей, визначення специфіки словотвірної структури таких найменувань. Джерельною базою роботи слугує "Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд", що видається з 1974 р. (далі – ЭССЯ), який є однією з найбільших лексикографічних праць, що фіксує праслов'янські мовні одиниці.

Найменування рис характеру та їх зовнішнього вияву вчені відносять до абстрактних іменників, які, хоча й виникли пізніше від слів із конкретним значенням, проте вже в праслов'янській мові утворювали розгалужену систему лексико-семантичних типів [2, 111].

У словниковому складі праслов'янської мови назви рис характеру та їх зовнішнього вияву становлять велику за обсягом лексико-семантичну групу. В її межах, на наш погляд, виокремлюється кілька підгруп із більш точним значенням.

1. Іменники, що характеризують внутрішній світ людини, її позитивні моральні й душевні якості, почуття, наприклад: *bolgostь (ЭССЯ 2 173) "доброта, добродушність"; *bolgota (173) "те саме";

*dьrzostь (5 228) "сміливість"; *xorbrostь (8 71) "хоробрість"; *xotěnyje (83) "бажання, воля"; *xotjь, *xotja (85) "те саме"; *laska (36) "ніжність, ласкавість, любов"; *lětnьstvo (15 25) "довір'я, доброта"; **l'ub(j)enyje* (15 169) "любов, ласкавість, доброзичливість, відданість"; **l'ubostь* (178) "любов, доброта"; *otьtuxa, *otьtuxь (39 25) "втіха; полегшення"; *otьvaga (48) "відвага, сміливість, хоробрість" та ін.

У словотворчій структурі таких іменників спостерігаються переважно суфікси *-ostь*, *-ota*, *-ьje*, а також матеріально не виражений формант (похідні на *-a*, *-ь*, *-ь*).

2. Поряд із такими назвами трапляються іменники, що позначають негативні риси характеру, моральні й душевні якості, що підлягають осуду, наприклад: *buta (ЭССЯ 3 102) "погорда, зарозумілість, пихатість"; *сьrtь (4 164) "ненависть, ворожість"; *gryža (7 161) "стурбованість, занепокоєння; смуток"; *gьrdoba (205) "гордість"; *gьrdostь (206) "гордість, зверхність"; *gьrdota (205) "гординя"; *gьrdyni (205) "гордість, зверхність, гординя"; *xytrina (8 161) "хитрість"; *xytrostь (162) "хитрість"; *krqčina (13 21) "печаль; злоба, гнів"; *krqтина (30) "жорстокість"; *krqtoostь (8 33) "те саме"; **l'utь* (15 237) "відчуття роздратування, злості, гніву"; **l'utostь* (227) "суворість, жорстокість, гнів"; **l'utьba* (237) "гнів, лютість" тощо.

З погляду словотворення тут виступають традиційні для абстрактних іменників форманти *-ostь*, *-ota*. Трапляються також, за нашими даними, структури на *-oba*, *-yni*, *-ina*.

3. Найменування особливостей інтелекту, вдачі, характеру, психічного стану, що характеризують людину в цілому з позитивного або негативного боку, представлені в праслов'янській мові численними іменниками: *bezgluzdьje (ЭССЯ 2 25) "безглуздість, дурість, нетямущість"; *bezmylvьje (33) "безмовність, покірливість"; *bezumь, *bezumьje (49) "безумство"; *bujestь (3 83) "нерозумність, безумство; пихатість; сміливість, хоробрість, запальність"; *bujina (84) "буйність"; *bujьstvo (86) "нерозумність, безумство; буйність"; *buta (102) "азнаїство, погорда, пихатість"; *ьrzostь (136) "квапливість, поспіх; швидкість"; *čestь (4 107) "честь, доля, нагорода", пор. *čestь (175) "честь, повага; порядність; чесність"; **dobl'estь* (5 40) "доблесть; здатність; спритність"; *dobrina (41) "доброта"; *dobroostь (43) "те саме"; *dobrota (41) "те саме"; *dokuka (59) "потреба; досада, клопоти, набридливість"; *dospěxь (83) "поспішність, квапливість"; *dostojь (85) "гідність"; *grěza (7 119) "мрія; сновидіння" та ін.

Такі іменники утворювалися за допомогою суфіксів *-ostь*, *-ina*, *-ьje*, рідше – *-ota*. Трапляються також конфіксальні похідні з такою семантикою.

4. Назви вчинків людей, проявів їхнього характеру представлені в аналізованих джерелах такими іменниками: **blazнь(jь)*, *blazna, *blazno, *blazнь (ЭССЯ 2 105) "помилка, омана, спокуса"; *blędь (114) "розпуста, обман, омана"; *blqđь, *blqda (126) "безпутність, омана, розпуста, блуд, ересь, прелюбодіяння"; *gana (6 99) "образ, хула, проступок, безчестя"; **l'ubezьnostь* (15 170) "люб'язність, прихильність"; *obkaza (27 108) "хвастоці"; *obvěsa (31 27) "обман у зважуванні"; *obvida (47) "несправедливість, підлість, образа, шкода"; *orzpusta, *orzpustь (34 186) "розпуста, розпущеність, пустощі, свавілля" тощо.

Серед цих іменників переважають нульсуфіксальні похідні, утворені від дієслівних основ.

5. Назви фізичного стану людини також, на наш погляд, опосередковано характеризують особу, її поведінку, наприклад: *bezsrьnь, *bezsrьnь, *bezsrьnyje, *bezsrьnica (ЭССЯ 2 47) "безсоння"; *bezvěсьje (50) "каліцтво, хворобливий стан від недуги чи насилля, що робить людину нездатною до роботи"; *ьdroostь (3 111) "батьорість"; *ьdrota (111) "те саме"; *čutьje (4 136) "чутливість"; *ьgoba (17 65) "полегшення (від хвороби, болю)"; *otьvorta, *otьvortь (39 116) "відраза" тощо.

Поряд із суфіксальними утвореннями на *-ota*, *-ostь*, *-ьje* джерела фіксують конфіксальні деривати з такою семантикою.

6. Характер, настрої, поведінку людини певним чином висвітлює й стан навколишнього середовища, у якому перебуває або може перебувати та чи інша особа, наприклад: *klopotь (ЭССЯ 10 70) "клопоти, турбота, шум, стук"; *matanina (17 234) "брехання, афери; свідомо плутанина, що застосовується для досягнення власних цілей"; *metanina (18 111) "метушня"; *mętenьje (19 17) "метушня, сум'яття" тощо.

Отже, досліджений фактичний матеріал праслов'янської мови дозволяє стверджувати, що назви рис характеру співвідносяться, передусім, із внутрішнім світом людини, її моральними й психічними властивостями, розумовим складом. Межі лексико-семантичних груп таких іменників є умовними, адже риси характеру людини і їх зовнішнього вияву часто потребують певного контексту для їх повного

розуміння. З погляду словотворення, у дериваційній структурі назв рис характеру людини переважно спостерігаються властиві абстрактним іменникам суфікси *-ostь*, *-ota*, *-ьje*. Трапляються також нульсуфіксальні та конфіксальні похідні з аналізованою семантикою.

Література

1. Кульчицький О. Рисы характерологии украинского народа / О. Кульчицкий // Энциклопедия украинизации. – Мюнхен, Нью-Йорк, 1949. – Т. 2. – С. 708–718.
2. Сіроштан Т. В. Іменники з абстрактним значенням у лексичній системі праслов'янської мови / Т. В. Сіроштан // Знакові величини у формуванні лінгвального образу світу українців. – С. 91–111.
3. Этимологический словарь славянских языков : Праславянский лексический фонд / под ред. О. Н. Трубачева. – Вып. 1–39. – М. : Наука, 1974–2014.

УКРАЇНСЬКА МОВА І СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОДІЇ СЬОГОДЕННЯ

М. О. Дзюба,

Запорізька державна інженерна академія,
науковий керівник – викладач Т. Л. Кравченко.

УКРАЇНСЬКА МОВА: ШЛЯХ ДО ВИЗНАННЯ (ІСТОРІЯ ДО ПРАВОВОГО ЗАКРІПЛЕННЯ)

Актуальність теми дослідження. Мовна проблема є однією з найскладніших соціальних проблем у сфері державного управління, замовчування або відкладення на майбутнє всебічного обговорення якої може бути причиною поглиблення мовного конфлікту в українському суспільстві.

Чинна Конституція України (ст. 10) проголошує:

"Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом". [2]

Статус української мови як державної після сторіч царських заборон, короткого періоду відродження в добу Визвольних змагань і так званої "українізації" та подальших десятиріч радянської русифікації було встановлено 27 жовтня 1989 року, коли Верховна Рада УРСР ухвалила Закон УРСР "Про зміни і доповнення до Конституції (Основного Закону) Української РСР", виклавши ст. 73 Конституції УРСР з редакції:

"Державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки є українська мова. Українська РСР забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя. Українська РСР забезпечує вільне користування російською мовою як мовою міжнаціонального спілкування народів Союзу РСР. В роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях проживання більшості громадян інших національностей, можуть використовуватися поряд з державною мовою і інші національні мови. Українська РСР виявляє державну турботу про вільний розвиток і вживання усіх національних мов, якими користується населення республіки. Порядок застосування української та інших мов в Українській РСР визначається законом". [1]

Одночасно з Законом було ухвалено Постанову "Про порядок введення в дію Закону Української РСР "Про мови в Українській РСР". Згідно з нею Закон набув чинності 1 січня 1990 року. Проте для окремих положень Закону був встановлений тривалий період набуття чинності: від 3—5 років до 10 років (останнє — щодо ст. 25 — ст. 29, які регламентують мову в освітніх закладах). Водночас Раді Міністрів УРСР доручалося розробити та ухвалити до 1 липня 1990 року "Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року", в якій, зокрема, передбачалося конкретизувати по регіонах терміни впровадження окремих положень Закону [1].

Слід відзначити, що чинне законодавство не передбачає жодних санкцій до порушників Закону про мови. Більше того, сам Закон розмістив окремих положень не може не провокувати його порушень. Так, наприклад, частина друга ст. 6 встановлює, що *"незнання громадянином української або російської мови не є підставою відмови йому в прийнятті на роботу. Після прийняття на роботу службова особа повинна оволодіти мовою роботи органу чи організації в обов'язі, необхідному для виконання службових обов'язків". [2]* Проте конкретного терміну для цього не встановлено, а, отже, службова особа може "оволодівати мовою" аж до виходу на пенсію за віком.

Окремі положення Закону "Про мови в Українській РСР" було деталізовано (або просто дубльовано) низкою інших законодавчих та підзаконних актів. Так, Закон УРСР "Про освіту" в редакції від 23 травня 1991 року проголошував, що *"мова освіти визначається законом УРСР "Про мови в Українській РСР" (ст. 6). У новій редакції Закону від 23 березня 1996 року цю статтю (тепер — ст. 7) було доповнено словами "визначається Конституцією України..." (і далі за текстом). Такого ж змісту ст. 11 є в Законі України "Про інформацію" (від 2 жовтня 1992 року): "Мова інформації визначається Законом "Про мови в Україні", іншими законодавчими актами України в цій сфері, міжнародними*

договорами та угодами, ратифікованими Україною". У Законі України "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні" (від 16 листопада 1992 року) вказується, що "друковані засоби масової інформації в Україні видаються державною мовою, а також іншими мовами" (ст. 4) [1].

Один з найвідоміших документів "романтичної доби" становлення українського законодавства, "Основи законодавства України про культуру" (від 14 лютого 1992 року), декларує:

"Функціонування мови в сфері культури визначається законодавством України про мови. Держава дбає про розвиток україномовних форм культурного життя, гарантує рівні права і можливості використання в сфері культури мов усіх національних меншин, які проживають на території України" (ст. 4).

Більш однозначно на користь української мови висловлюється Закон України "Про телебачення і радіомовлення" (від 21 грудня 1993 року):

"Телерадіоорганізації ведуть мовлення державною мовою. Мовлення на певні регіони може також здійснюватися мовою національних меншин, що компактно проживають на даній території. Мовлення на зарубіжну аудиторію ведеться українською та відповідною іноземною мовою" (ст. 9). [1].

Аналогічний запис зроблено і в Законі України "Про рекламу" (від 6 липня 1996 року):

"Мова реклами визначається законами України "Про мови в Україні", "Про інформацію", "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні", "Про телебачення і радіомовлення", іншими законодавчими актами України в цій сфері, міжнародними договорами та угодами. [1]

Зареєстровані у встановленому порядку товарні знаки, логотипи можуть Нарешті, Закон України "Про видавничу справу" (від 5 червня 1997 року) встановлює:

"У видавничій справі мова використовується відповідно до статті 10 Конституції України, Закону України "Про мови в Україні" та інших законодавчих актів України. Вся друкована продукція, призначена для службового та ужиткового користування (бланки, форми, квитанції, квитки, посвідчення, дипломи тощо), що розповсюджується через державні підприємства, установи та організації, видається державною мовою. Держава заохочує підготовку, виготовлення та розповсюдження друкованих видань державною мовою та мовами національних меншин, що проживають в Україні. Дотримання державної політики у видавничій справі забезпечують відповідні органи виконавчої влади". [1]

Варто відзначити, що останній з ухвалених Верховною Радою законів щодо регулювання сфери культури — "Про кінематографію" — взагалі не містить посилань на Закон "Про мови в Українській РСР", обмежуючись загальною декларацією: "Застосування мов у галузі кінематографії здійснюється відповідно до статті 10 Конституції України" (ст. 6). В принципі, ця стаття разом зі ст. 22 Закону, що встановлює квоту демонстрування національних фільмів у 30 відсотків національного екранного часу, могли б гарантувати відповідний статус державної мови на екранах – проте навряд чи ця вимога є на сьогодні здійсненою з огляду на реальний стан, в якому перебуває сьогодні національне кіновиробництво.

Нарешті, згідно з Законом "Про місцеве самоврядування в Україні" в редакції від 27 травня 1997 року (ст. 26, п.50) до виключного відання сесій сільських, селищних та міських рад належить: *"вирішення відповідно до закону питання про мову (мови), якою користуються у своїй роботі рада, її виконавчий орган та яка використовується в офіційних оголошеннях". [4].*

Простір для дальшого утвердження статусу української мови відкриває Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року у справі щодо офіційного тлумачення статті 10 Конституції України стосовно застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування й використання її в навчальному процесі в навчальних закладах України. Принагідно варто відзначити – це рішення Конституційного суду викликало надзвичайно жорстку за тональністю ноту МЗС РФ від 28 січня 2000 року. Нею вказано, що *"у Російській Сторони викликає серйозну стурбованість дальше посилення адміністративних та інших заходів, які застосовують в Україні проти збереження й розвитку російської мови".* Ця нота викликала низку обурливих заяв з боку політичних партій державницького спрямування. У Заяві Президії Центральної Ради партії рішуче заперечується проти того, що *"Органи влади та посадові особи Російської Федерації, російські ЗМІ в неприпустимих за тональністю заявах намагалися втручатися у внутрішні справи України, зокрема, спонукали нашу державу ревізувати свою мовну й оборонну політику".* 12 лютого на ноту відреагувала й

МЗС України, в якій звинувачення російської сторони на фактах кваліфіковано як необґрунтовані, а натомість звертається увага на *"складну мовну ситуацію, в якій перебуває українська діаспора в РФ"*. Проте показово й дуже небезпечно, що російську офіційну позицію повністю підтримали нечисленні, але галасливі організації, які прагнуть сьогодні виступати від імені всіх етнічних росіян України.[3]

Досягнений у жовтні 1989 року "мовний компроміс" до певного етапу демонстрував свою дієвість. "М'яке" мовне законодавство (суттєво ліберальніше від багатьох як пострадянських, так і західних зразків), разом з ухваленими Верховною Радою "Декларацією прав національностей" (1991) та Законом "Про національні меншини в Україні" (1992) дозволили уникнути суттєвої напруженості на мовно-національному ґрунті, наслідки якої могли б виявитися для України 1992–93 років непередбачуваними.

В цілому Закон "Про мови в Українській РСР" став, як говорилося, наслідком політичного компромісу між тими, хто обстоював повсюдне впровадження української мови як необхідну передумову справжнього незалежнення України та тими, хто де-факто захищав збереження і надалі двомовного характеру українського суспільства (де українській мові було б відведено другорядну функцію), фактично прагнучи тим зберегти підпорядкований щодо Москви статус України [3].

Суттю компромісу стало те, що формально проголосивши, вслід за Конституцією, українську мову єдиною державною на всій території республіки, закон де-факто надав російській мові статусу другої офіційної мови, закріпивши низкою статей (ст. 6, 10, 13, 14, 25, 27, 30, 31, 34) абсолютно рівний формальний статус російської та української мов у багатьох важливих сферах, і застерігши право громадян користуватися будь-якою мовою в усіх випадках спілкування з державними органами, в судочинстві, при одержанні юридичної допомоги тощо.

Знайдена тоді формула компромісу була зумовлена особливостями часу, коли ухвалювався закон. З одного боку, формальне закріплення в законі статусу російської мови як другої державної (а це було вельми реально — ще в лютому 1989 року сам відповідальний за розроблення Закону Л.Кравчук схилився до такого варіанту) фактично прирекло б українську мову й далі перебувати в дискримінованому становищі, в якому вона опинилася внаслідок багатовікового колоніального становища України. З іншого боку, намагання різко змінити вже наприкінці 1980-х рр. лінгвосоціальну карту держави неминуче наразилися б на не менш гострий опір південних та східних регіонів держави (де україномовні громадяни складають незначну меншість – лише 16 % населення). Та й не допустили б тоді цього "союзні органи", які фактично контролювали ситуацію в Україні.[3]

Тому, попри половинчастість і непослідовність, рішення Верховної Ради XI скликання від жовтня 1989 року мали величезне історичне значення – адже вперше за багато десятиліть українська мова набувала (нехай формально) державного статусу.

"М'який" компромісний характер закону на певному етапі певною мірою полегшив впровадження української мови в різні сфери суспільного життя (хоча й уповільнив темпи такого впровадження). Проте сьогодні цей закон практично себе вичерпав. Він уже практично нездатен захищати дальшого розвитку української мови, її утвердження в усіх сферах суспільного життя. Більше того, протягом останнього часу намітилися тривожні тенденції до повного згортання сфери вжитку української мови.[3]

Виходячи з цього, логічним є ухвалення цілком нового закону "Про державну українську мову", який регулював би особливості функціонування й державного захисту саме державної мови. Такий закон повинен чітко встановити пріоритети державної мовної політики, подолати наявну тут на сьогодні цілковиту безсистемність.

Література

1. Захист прав національних меншин в Україні: Збірник нормативно-правових актів. – К.: Держкомнаціміграції, 2003. – 288 с.
2. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
3. Куць О. М., Заблоцький В. В. Мовна політика в Україні: аналіз та впровадження: Монографія. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 300 с.
4. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України // Віче. 1997. – № 6. – С. 3 – 75.

ЯВИЩЕ БІЛІНГВІЗМУ : ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Анотація. У статті подано огляд основних чинників, що спричинили явище білінгвізму та уможливили його вплив на українську мову. Наведено статистичні дані щодо мовного розмаїття регіонів. Зосереджено увагу на функціонуванні українсько-російської двомовності південно-східних регіонів.

Білінгвізм (двомовність) – специфічне явище суспільного характеру, при якому має місце функціонування й співіснування двох мов у межах однієї держави. Традиційно вважається, що джерелом білінгвізму є етнічна неоднорідність, зокрема існування в одній державі двох етносів, що послуговуються різними мовами. Загальновідомо, що в сучасному світі практично немає етнічно „чистих” держав, білінгвізм як явище набув значного поширення [1, с.7].

Варто зауважити, що проблема білінгвізму є багатоаспектною. У сучасних розвідках, присвячених двомовності, окреслилися різні підходи – філософський, психологічний, лінгвістичний, соціальний тощо. Дослідженню зазначених проблем присвятили праці Л. Масенко, О. Сербенська, М. Кочерган, А. Загнітко, О. Чернічкіна, З. Блягоз та ін. [2, с.16].

Вперше термін «мовні контакти», запропонований А. Мартіне, почали вживати мовознавці після появи у 1953 році книги У. Вайнрайха «Мовні контакти», яка підсумувала численні дискусії щодо проблемних питань взаємодії мов. У сучасному мовознавстві для позначення поняття мовної взаємодії існує низка назв: «мовні контакти», «взаємовплив мов», «змішування мов», «схрещування мов», «іншомовний вплив». Незважаючи на певну подібність значень, кожне з них має свої відтінки у семантиці. Термін «змішування мов» асоціюється з біблійною легендою про «вавилонське стовпотворіння». «Схрещування» – запозичений з біології, окрім того, розрізняли метисацію – взаємодію споріднених мов, і гібридизацію – взаємодію неспоріднених мов. Термін «змішування мов», який використовували Л. Булаховський і Г. Пауль, критикував Л. Щерба, оскільки він породжував уявлення, що така мова є результатом змішування двох мов у рівних пропорціях та запропонував нову назву – «взаємний вплив мов» [3, с.58].

Найбільш популярними терміном у сучасній лінгвістиці є «взаємодія мов» і «мовні контакти». Оскільки процес мовної взаємодії не можна розглядати відокремлено від культурних, історичних, етнічних, соціальних, психологічних та інших факторів, у тлумаченні термінів «взаємодія мов» і «мовні контакти» немає однастайності. Мова йде про їх синонімічність, або ж розрізнення у значенні. Лінгвістичний енциклопедичний словник подає мовні контакти (від лат. contactus – дотик) як взаємодію двох чи більше мов, яка впливає на структуру і словник одної чи багатьох з них [4, с.312].

Кочерган М. зазначає, що «мовні контакти» мають місце:

- 1) у разі загарбання території і поневолення корінного етносу;
- 2) коли на одній території мирно співіснує різномовне населення;
- 3) коли населення вступає в різноманітні (економічні, торговельні, культурні та інші) зв'язки з населенням іншої країни;

4) коли засвоюється інша мова в процесі шкільного навчання» [цит. за 4, с.313].

У випадку білінгвізму дві мови існують у межах одного колективу, і їх рівноправно використовують у різних комунікативних сферах залежно від соціальних потреб та інших параметрів комунікативного акту. Однак один із наслідків колоніалізму – поширення двомовності, за якої одна з мов – це мова колонізатора, що є панівною (мова адміністрації, армії та ін.). Такими мовами найчастіше виступають англійська, іспанська, російська, португальська або французька. СРСР як політична формація протягом ХХ ст. створює найсприятливіші умови для потужного мовного контакту та уможливорює потужний вплив панівної російської мови на національні мови інших народів, що входять до складу політичного союзу.

Україна була у складі СРСР з 1922р. до 1991р. За цей час радянська влада видавала циркуляри та маніфести, спрямовані на знищення української мови та сприяння покращенню становлення російської як панівної. Асимілювання двох народів та, відповідно, двох мов найактивніше відбувалося на кордоні з Росією, що призвело до змішування етносів у складі населення України – українців (77,8%) та росіян (17,3%). Але в цілому в Україні зафіксовано представників більш як 130 етносів (згідно з переписом населення 2001 року).

Під етнографічною групою або субетносами розуміють певну групу людей, що належить до конкретного етносу. Вона зберігає традиційні елементи побутової культури, діалектні відмінності в мові і складає історико-культурну спільність.

Етнографічні групи українського етносу за переписом 2001 року				
Етнографічна група	Чисельність	Рідна мова		
		свої етнографічної групи	українська	інша
Гуцули	21400	8	21382	-
Русини	10183	6725	3156	302
Лемки	672	-	641	31
Бойки	131	14	113	4
Литвини	22	10	-	12
Поліщуки	9	9	-	-
Всього	32417	6766	25292	359

Дані соціологічних опитувань в Україні останніх десятиліть засвідчують: у 2005 р. українську мову вважали рідною лише 64,3% населення, російську 34,4%, іншу – 1,5%. Мовою спілкування дорослого населення в родинній сфері були: переважно українська – 41,8%, переважно російська – 36,4%, обидві мови (залежно від обставин) – 21,6% (всеукраїнське опитування Інституту соціології НАН України). Річний тираж журналів та інших періодичних видань українською мовою у 2004 році склав 28% від загальної кількості, тоді як ще в 1995 р. складав 70% (для російськомовних видань ці цифри навпаки зростають з 18% до 64%)[5, с.274].

Явище білінгвізму має значний негативний вплив на населення України, адже зумовлює порушення норм літературної мови внаслідок «змішування» мов.

Норма літературної мови – це сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови й суспільства. Мовними нормами мають володіти всі носії мови. Вони є єдиними й загальнообов'язковими.

Мовознавці розрізняють такі мовні норми:

- акцентуаційні: регулюють наголошування слів (а'тлас – атла'с);
- орфоелічні: регулюють літературну вимову – правильну вимову звуків, звукосполучень (розрізнення [г] та [ґ]; оглушення [г] перед наступним глухим приголосним [к'іх'т'і] та ін.);
- графічні: регулюють запис звуків на письмі (звук [шч] передаємо буквою щ; звук [ja] на початку слова й складу позначається буквою я);
- орфографічні: регулюють написання слів та їх частин (позначення на письмі подовжених приголосних, уживання м'якого знака, правопис прізвищ тощо);
- лексичні: регулюють слововживання (в українській мові слід уживати «захід», а не «міроприємство», «довідка», а не «справка»);
- граматичні: регулюють уживання граматичних форм слів, побудови словосполучень та речень (російський прийменник «у» зі значенням місця перебування (у окна) передається прийменником біля – біля вікна; прийменник відповідно вживається з Р.в. іменника у сполученні з прийменником до: відповідно до наказу, відповідно до змін);
- пунктуаційні: регулюють вживання розділових знаків: так, у реченні «Народ говорить однією мовою – гнучкою, багатомовною, ясною і барвистою» уточнюючі члени речення (означення), що стоять у кінці речення, відокремлюються тире.

· стилістичні: регулюють відбір мовних засобів відповідно до ситуації спілкування (скажімо, у розмовному стилі не є нормативним уживання великої кількості термінів, характерних для наукового стилю: прибуток, надприбуток, рента, продуцент (виробник), девальвація)[6, с.132].

Можна виділити наслідки білінгвізму для української мови:

- неправильний наголос
- орфографічні помилки
- лексичні помилки (калька з російської або іншої мови)
- граматичні помилки
- пунктуаційні помилки
- стилістичні помилки

Отже, утвердження в нашій державі української мови як мови титульної нації у статусі державної цілком відповідає європейському принципів мовно-культурного будівництва. Однак, мовно-культурне відродження періоду незалежної України ускладнювалось певними негативними тенденціями: наслідки тривалої мовної асиміляції спостерігаються ще по 26 роках незалежності; відсутність жорсткої та послідовної позиції владної еліти в обстоюванні законних прав української мови, дотримання норм чинного законодавства – обов'язкового вживання української мови в державних установах: в органах управління, судочинстві, в державних закладах освіти, науки, культури, в засобах масової інформації; державницько-патріотичні сили не спромоглися запровадити дієву систему контролю, а програми протегування української мови і культури в різних сферах мають виключно декларативний характер.

Література

1. Альтерматт Урс . Етнонаціоналізм в Європе / Урс Альтерматт ; пер. с нем . С. В. Базарновой . – М.: РГГУ, 2000. – 366 с.
2. Кононенко П. П. Україна – мова / П. П. Кононенко // Українознавство: підруч . для вищ . навч . закладів. – К.: Міленіум, 2006. – С. 179–224.
3. Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації / Я. Радевич-Винницький . – Дрогобич: Відродження, 1997. – 360 с.
4. Енциклопедія українознавства : Словникова частина : [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка ; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. — Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя ; Львів ; Київ : Глобус, 1955—2003.
5. Совтис Н. М. Білінгвізм як результат міжмовних контактів: причини виникнення та наслідки функціонування // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Філологічна. - 2013. - Вип. 38. – С. 273-275
6. Желязкова Вікторія Білінгвізм як фактор формування мовної особистості // Українознавчий альманах. -2012. -N 9. - С. 132-135. -Библиогр. в конце ст.

І. С. Котляр,

Запорізька державна інженерна академія,
Науковий керівник – Т. Л. Кравченко.

СУЧАСНЕ ПРАВОВЕ ПОЛЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Акцентується увага на історії розвитку української мови, її сучасному положенні та заходів для її розповсюдження на території України. Розглядаються деякі новоприйняті закони, які сприятимуть розвитку державної мови. Стаття містить короткий опис та коментарі автора та ЗМІ стосовно цих законів та їх перспектив.

Економічна стабільність держави забезпечує стійкі позиції та сприятливі умови для функціонування і розвитку державної мови, й навпаки. Цей факт цілком закономірно відображає мовна ситуація в Україні: фактично українська існує лише в обмежених сферах суспільного життя. Люди забувають, що українська мова – це дуже потужний комунікативний інструмент. Українською мовою

можуть купувати хліб, спілкуватися вдома, читати лекції чи писати вірші. Дуже рідко українською мовою укладають угоди, підписують контракти, створюють програми чи сайти. Держава намагається підтримувати та запроваджувати розвиток української мови, приймаючи нові закони. Деякі з них викликають дуже бурхливі суперечки в ЗМІ.

Рідна мова – це як група крові, вона незмінна. Ніколи не задумуєшся, яка в тебе група крові, доки не зіткнешся з лікарями.

Українська мова має дуже складну історію. Це, насамперед, пов'язано з історією України в цілому. Мову забороняли, людей пригнічували та вбивали. Першим друкованим українським твором є «Енеїда» І. П. Котляревського, але навіть вона була спочатку надрукована російською мовою без відома самого автора. Книга вийшла під заголовком «Енеида на малороссийский язык перелицованная И. Котляревским» і в кінці мала українсько-російський словник в якому надавалося тлумачення слів так званого «малоросійського наречія». [3, 164] [2, 88] Але цей твір започаткував українську літературу і тому має загальнонаціональне значення.

Основи нової української літературної мови заклав І. П. Котляревський. Однак виникнення і остаточне сформування нової української літературної мови не було раптовим, миттєвим явищем. Літературний, мовотворчий процес формування нової української літератури і літературної мови тривав майже півстоліття і закінчився літературно-мовною діяльністю Т. Шевченка. «В історії розвою української літературної мови Шевченко закінчив ту добу, що розпочалася Котляревським і велася його наслідувачами. Він став синтезою цієї мови і він же поставив її на добру путь дальшого розвою. По Шевченкові хоч і ще й сперечаються за межі літературної спроможності української мови, але всім стало ясно, що Шевченко таки вивів цю мову на шлях ширшого літературного розвою.» сказав І. Огієнко в своїй праці «Історія української літературної мови». [2, 101]

На початку ХХ століття українська мова мала новий етап боротьби за існування. Намагання представників російської офіційної науки розглядати українську мову як діалект «загальноросійської мови» сприяли появі урядових указів про обмеження українського друкованого слова. Українська мова надовго була витіснена з усіх сфер суспільно-політичного життя українського народу. І тільки заходами прогресивних діячів знято ці дискримінаційні щодо української писемно-літературної мови царські заходи.

На Галичині ситуація з українською мовою була краща. Її так не забороняли і тому вона могла розвиватися та збагачуватися. І. Могильницький вважав, що писемна, літературна мова повинна відрізнятися від простої народної мови, тобто дотримувався теорії про два стилі. Окрім того, на території Східної Галичини функціонували кілька українських говорів, зокрема гуцульський, лемківський, бойківський, покутсько-буковинський та наддністрянський. Через те більшість мовознавців схилилися до формування літературної мови не на основі якогось з цих діалектів, а використовуючи багату літературну спадщину церковнослов'янської мови. [1, 11 - 30]

З проголошенням незалежної України українська мова має можливість безперешкодно розвиватися. 7 жовтня 1991 р. Президія Національної академії наук України заснувала на базі трьох відділів Інституту мовознавства ім. О. Потебні Інститут української мови. Почала поширюватися друкарська література українською мовою. В 1993р. Наукове товариство ім. Шевченка у Львові почало перевидавати гаслову «Енциклопедію українознавства» У Києві вийшов друком перший англійсько-український термінологічний словник — «Англо-український математичний словник» Р. Воронки, М. Кратка, Є. Мейнаровича та В. Павленка (близько 10 000 термінів).

У 1994р. інавгураційна промова президента Л. Кучми спричинило вибухову активізацію сил, що протидіяли запровадженню його слів: «Ближчим часом я маю намір запропонувати зміни до чинного законодавства з метою надання російській мові офіційного статусу при збереженні за українською мовою державного статусу».

28 червня 1996 р. Верховна Рада України прийняла Конституцію України. Мовну політику держави визначає стаття 10, згідно з якою **українська мова в Україні є державною**. [6, 1]

15 лютого 2010 р. президент України В. Ющенко підписав указ № 161/2010, яким затвердив концепцію державної мовної політики. Своім указом В. Ющенко доручив Кабінету Міністрів до 15 травня 2010 р. розробити і затвердити державну програму розвитку і функціонування української мови та мов національних меншин на 2011—2015 роки. Крім розробки програми розвитку української мови, доручено

також удосконалити законодавство про мови, забезпечити розширення застосування української мови в засобах масової інформації, сфері культури, освіти і науки. Метою Концепції є визначення стратегічних пріоритетів та орієнтирів у подоланні деформацій національного мовно-культурного та мовно-інформаційного простору, забезпеченні мовних прав громадян та єдності України. Згідно з концепцією, пріоритетом державної мовної політики має бути утвердження і розвиток української мови, а також забезпечення її функціонування в усіх сферах суспільного життя. Пріоритетним у реалізації державної мовної політики, зокрема, має бути забезпечення прав громадян на отримання інформації українською мовою, у тому числі через друковані ЗМІ, рекламу, а також на перегляд іноземних фільмів, дубльованих чи озвучених українською мовою. Серед пріоритетів також розвиток українського сегменту інтернету та комп'ютерного забезпечення українською, поліпшення якості українського мовлення на вітчизняному теле- і радіоканалах, створення системи чинного контролю за дотриманням законодавства про мови та механізми його здійснення, розробка механізмів захисту української мови і мов нацменшин від будь-яких проявів публічного приниження чи зневажання. У 2010 р. розпорядженням Кабінету Міністрів № 1988 з держбюджету виділено 85,6 млн грн. на програму «Виробництво телерадіопрограм для державних потреб». [4]

8 вересня на сесії Запорізької облради депутати проголосували за присвоєння російській мові статусу регіональної на території Запорізької області. Націоналістичні організації регіону заявили про початок підготовки звернень до суду і прокуратури. Але розумні люди не допустили цього і 21 жовтня 2010 р. Прокуратура Запорізької області внесла протест на рішення сесії обласної ради від 8 вересня 2010 року. «Прокуратура області проінформувала про те, що на рішення облради про російську мову накладений прокурорський протест. Обласній раді наразі запропоновано самостійно відмінити своє рішення. Запорізькі націонал-патріоти задоволені рішенням прокуратури, і простежать за виконанням прокурорського розпорядження депутатами облради», - розповідав Подлобніков. [7]

Новий законопроект №5313 прийнятий Верховною Радою, відомий як закон про 75% української мови на телебаченні спричинив бурхливе обговорення у ЗМІ та думки з приводу цього дуже різняться в залежності від політичних поглядів. Одні запевнюють, що закон є великою перемогою і нарешті зробить телебачення україномовним, інші вважають, що це насильницька українізація, тотальне порушення прав людини й національних меншин. Щоб зрозуміти, що це: зрада чи перемога, треба вникнути в конкретні норми, за які проголосували депутати, і розібратися, що вони змінять порівняно з нинішньою ситуацією. Згідно з цього закону загалом майже всі фільми як і телепередачі будуть транслюватися українською мовою. До прийняття закону статистика була наступною: за даними громадських моніторинрів частка української мови на провідних телеканалах коливалась в районі 30%, російськомовні програми становлять 35—40%, решту часу займають покручі у вигляді двомовних програм. Після прийняття закону показник україномовних програм збільшується і все на деяких каналах весь контент транслюється українською мовою, інші ж примушують телеведучих розмовляти українською тим сам також збільшують показники україномовних передач. Також, закон передбачає чітке визначення фільму та передачі, які вважаються україномовними та виняткові ситуації тому, що закон передбачає лише 75%, а решта за іноземними мовами, не можна зовсім про них забувати, а також існують програми про подорожі, прямі ефіри з міста подій чи пісні, де не завжди є можливість перекласти зміст на рідну мову. Контроль за виконанням закону покладається на Національну Раду з телебачення і радіомовлення. Вона має перевіряти дотримання квоти на тиждень, що технічно складніше, ніж звичний для Нацради добовий моніторинг. За кожен випадок порушення телеканал оштрафують на 5% ліцензійного збору. Загалом, прийнятий закон — це крок уперед і справді зміцнює позиції української мови на телебаченні порівняно з нинішніми. Реальний поступ у просуванні української мови є, але він дуже скромний. Українська мова і близько ще не посіла місце, яке має посідати державна мова у незалежній державі. [5]

5 вересня 2017 року Верховна Рада проголосувала за “Закон про освіту”. [6, 1] Як реформа змінить життя вчителя, школи та учня. Деяка частина шкіл вже навчається за цією реформою, а всі інші почнуть з наступного року. Дитина може стати школярем, якщо їй виповнилося 6 років. Початкова освіта триватиме 4 роки. Після цього дитина піде на 5 років до гімназії. Закінчивши її, складе підсумковий іспит і зможе вступити до ліцею чи професійного закладу освіти. Це називатиметься профільним навчанням та триватиме 3 роки. Якщо учень вирішить здобувати освіту бакалавра, то

витратить на неї лише три роки замість теперішніх чотирьох. Тобто, загальна кількість часу на здобуття освіти не зміниться. Держава зобов'язується забезпечувати учнів підручниками, але *навчальні посібники доведеться купувати самостійно*. Також підручники в електронному форматі повинні бути у вільному доступі в мережі. Закон також передбачає підвищення рівня заробітної плати вчителів. Але головне, що потрібно знати — викладення усього матеріалу мусить бути українською мовою. Закон буде заохочувати вчителів до підвищення кваліфікації, тому можемо сподіватися, що всі учителі будуть гарно розмовляти українською мовою, використовуючи слова та обороти, притаманні тільки радній мові та не використовувати аналоги з інших мов. [5]

Також, варто відмітити розвиток української мови в інтернеті. Кількість запитів, українською мовою на території України, у пошукових системах значно виросла. Найбільший показник має західна частина наприклад, у Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській областях пошук українською склав понад 40 % від усіх запитів. [7] В усіх регіонах українська мова найчастіше вживається у пошукових запитах, пов'язаних з освітою, держпослугами та адміністративними питаннями. Рухаючись на захід, цей показник значно зменшується, але, порівнюючи з минулим часом, відсоток запитів все одно збільшується. Варто зазначити, що провідні компанії з розробки програмного забезпечення також пропонують свої послуги на український ринок, а тому використовують державну мову у програмних інтерфейсах, перекладають інструкції з використання. Наприклад, Google, YouTube, MSDN пропонують свій контент українською мовою.

Література

1. Німчук В. «Християнство й українська мова». Українська мова, 2001, № 1, – 310 с.
2. Огієнко І. Історія української літературної мови / Київ, 2001 – 296 с.
3. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Харків: Акта, 2002. - 1066 с.
4. https://espresso.tv/article/2017/09/07/na_scho_chekaty_dityam_vchytelyam_ta_shkolam_vid_novogo_zako_nu_pro_osvitu – новинний сайт.
5. <http://language-policy.info/2017/06/mif-pro-75-ukrajinsko...movni-kvoty-dlya-tb/> – новинний сайт.
6. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> – офіційний сайт ВРУ.
7. uk.wikipedia.org/wiki/Сучасна_українська_мова.

В. Г. Лазуренко,

Запорізька державна інженерна академія,
науковий керівник – викл. Т. Л. Кравченко.

УКРАЇНЬКА МОВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Анотація. Стаття призначена розкриттю проблем популярності використання української мови в мережі інтернет. Приведені приклади видів веб-ресурсів. Автор акцентує увагу на причини цих проблем та намагається зробити детальний аналіз деяких видів веб-ресурсів з мовної точки зору.

Постановка проблеми. Останні два роки влада України почала активно підтримувати державну мову приймаючи різні поправки до статті 10 закону «Про телебачення і радіомовлення» [1]. Більшість поправок ініціюють різні квоти телебачення чи радіомовлення.

Наприклад, 23 травня Верховна Рада ухвалила в другому читанні та в цілому законопроект № 5313 «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації». За законопроект проголосували 269 народних депутатів. Закон встановлює на телебаченні обов'язкові щотижневі квоти передач і фільмів українською мовою. Йдеться про 75% державної мови для загальнонаціональних і регіональних телеканалів, 60% - для місцевих, а також 75% державної мови для програм новин на ТБ.

Але на сьогоднішній день немає жодного законопроекту, що міг би підтримати державну мову в інтернеті, хоча на підставі до їх існування свідчать дуже багато фактів, приведених у цій статті нижче.

Виклад основного матеріалу. Інтернет не має кордонів, відповідно, користувачі однієї країни можуть активно відвідувати сайти іншої країни. Тому досліджувати сегмент «українського інтернету» варто не з точки зору доменів, а беручи до уваги найпопулярніші сайти серед загальної аудиторії країни (без прив'язки до домену .ua).

Безумовно українською сайти держструктур, інструменти банкінгу та онлайн-платежів. Також українська мова домінує на сайтах телекомпаній, але інші ЗМІ віддають перевагу російській. Російська переважає у торгівлі, розвагах, довідкових сайтах.

Компанія Gemius проводить дослідження найпопулярніших сайтів серед аудиторій різних країн. Її дані вважають одними з найточніших та найавторитетніших. За даними Gemius за січень 2016 р. українці найактивніше відвідували 527 сайтів[2].

Усі ці веб-ресурси можна умовно поділити на 8 груп:

- **Соцмережі**, як загальні так і спеціалізовані;
- **Софт та CMS:** сторінки з яких скачують програми та за допомогою яких створюють персональні сайти;
- **Сайти державних структур:** органів влади, пошти та залізниці.
- **ЗМІ:** інтернет-ЗМІ, сайти теле- та радіоканалів, прогноз погоди;
- **Торгівля:** інтернет-магазини, банкінг, платіжні системи, зв'язок, нерухомість;
- **Розваги та дозвілля:** медіа-майданчики, кіно, музика, туризм;
- **Довідкові:** спеціалізовані форуми, сайти з порадами, кухонні рецепти;
- **Пошукові сайти і портали;**

На графіці нижче показано сумарну кількість відвідувачів у сайтах, що належать до цих умовних категорій. З іншими графіками можна ознайомитися у детальній статті про Українську мову в інтернеті (ІНФОГРАФІКА)[3]

Отже, українці, як правило, використовують інтернет для отримання інформації зі ЗМІ, покупок, розваг (кіно, музика), пошуку інформації, спілкування, отримання необхідних програм.

Українські сайти поділено за мовною ознакою, окремо виділено російські та англомовні сторінки. Великі міжнародні сайти на кшталт Google, Yandex, Facebook, Вконтакте та Однокласники кваліфікуються як «українські», якщо вони цілеспрямовано працюють в «українському сегменті» інтернету і мають україномовний інтерфейс, деякі з них відкрили окремі українські редакції. Розглянемо деякі детальніше:

Соцмережі. Найпопулярніші в Україні:

- Вконтакте (13 218 915 відвідувань за місяць),
- Facebook (8 729 179 відвідувань за місяць),
- Однокласники (6 680 700 відвідувань за місяць),
- Twitter (2 987 706 відвідувань за місяць).

Софт+CMS

Це найбільш практичні сайти. Користувачі їх відвідують, аби знайти і завантажити необхідну програму. У цьому випадку мова інтерфейсу не настільки важлива, головне – це скачати необхідний софт або створити сайт.

Сайти державних структур.

Усі мають україномовні інтерфейси за замовчуванням. Найпопулярніші сайти з цієї категорії такі: сторінка верховної ради, міністерства фінансів, державної фіскальної служби, кабінету міністрів, та портал судової влади.

Сайти ЗМІ

Найвідвідуваніший сегмент.

У на таких сайтах як інтернет видання, інтернет-версії друкованих ЗМІ, вузькоспеціалізовані видання – жіночі, молодіжні видання тощо, домінують українські сайти без україномовної версії або з українською версією не за замовчуванням.

Суттєвий відсоток мають також російські ЗМІ широкого профілю (lenta.ru, gazeta.ru, kp.ru, meduza.io) та спеціалізовані жіночі (woman.ru) та молодіжні видання lookatme.ru та adme.ru. В україномовному сегменті є альтернативні сторінки подібного спрямування, але вони на жаль програють конкуренцію.

Серед сайтів телеканалів домінують сторінки з україномовним інтерфейсом за замовчуванням. Це зумовлено тим, що самі канали дублюють в інтернеті своє мовлення з телебачення, який частково україномовний.

Усі найпопулярніші погодні сайти мають україномовний інтерфейс, проте він не за замовчуванням.

В економічному секторі ЗМІ також домінують сайти українським інтерфейсом не за замовчуванням а також російські видання, зокрема (<http://www.rbc.ru/>).

В спортивному секторі ЗМІ українські сайти без україномовного інтерфейсу суттєво переважають над іншими.

Сайти торгівлі

І з великим відривом домінують українські сайти без україномовного інтерфейсу, зокрема gozетка.com.ua (6 783 265 відвідувачів за місяць) та prom.ua (5 501 106 відвідувачів за місяць).

Оскільки російська мова зрозуміла для абсолютної більшості українців і нема ніякого законодавчого примусу, найкрупніші інтернет-торговці не перекладають свої сайти українською. Проте під громадським тиском нещодавно «Розетка» розпочала роботу над україномовним варіантом сторінки.

В банкінгу та платіжних системах

В цьому сегменті активно використовують україномовні інтерфейси, зокрема так зробив найпопулярніший сайт «ПриватБанку».

У сервісах оголошень

Найпопулярніший сайт тут є OLX, де домінують українські інтерфейси не за замовчуванням.

Розваги і дозвілля

Цей сегмент переважно російськомовний. Винятком є тільки youtube.com

Вікіпедія

Окрім аналізованих секторів, до найпопулярніших сайтів в Україні також належить Вікіпедія (7 064 310 відвідувачів на місяць). Вона має багато версій різними мовами.

Російськомовна версія (1 323 000 елементів) – значно ширша та детальніша, ніж україномовна (640 000 елементів). Відсоток користування цими двома версіями визначити дуже важко, оскільки багато відвідувачів потрапляють у «Вікіпедію» через пошукові запити.

Якою мовою українці шукають інформацію у Google?

За статистикою українці переважно вводять пошукові запити російською. Це досить легко перевірити за допомогою додатку GoogleTrends, який також дозволяє переглянути кількісну статистику (як часто українці шукали той чи інший запит) та розподіл кількісних показників по областях.

За 2015 рік серед найпопулярніших запитів були такі: військовий стан, селфі, децентралізація, летальна зброя, помилка 403, 3g інтернет, Жанна Фриске, Кузьма Скрябін, Путін. Зі всіх запитів тільки “децентралізація” трохи переважає над “децентрализиация” оскільки належить до україномовного політичного дискурсу. По регіонах є незначні тенденції: схильність до україномовних запитів на Галичині та Волині і до російськомовних на Південному Сході країни, проте вони не завжди підтверджуються.

Загалом мовна ситуація в інтернеті надзвичайно динамічна, оскільки великий асортимент, тісна конкуренція та загальнодоступність призводять до постійних змін. Сайти, що були популярними кілька років тому, можуть з легкістю зійти з топів, а ще через кілька років вони можуть цілком втратити популярність, і навпаки, новостворені сайти можуть стрімко наростити відвідуваність. Але це не вказує на те, що влада не повинна створювати будь-якого законодавчого примусу, бо інтернет стає все більше популярним, і проведені у березні цього року дослідження FactumGroupUkraine вказують на те, що вже 62% українців старші за 15 років користуються інтернетом (в містах – 69 %, в селах – 47 %)[4].

Висновки. Мовний вжиток в інтернеті можна було назвати окремими дискурсом у час, коли він не був таким популярним, однак сьогодні, коли більше половини українців – користувачі мережі, говорити про окремий дискурс не доводиться.

Враховуючи вищесказане, поліпшити мовну ситуацію можуть тільки нові закони про додаткові квоти в інтернеті, а також нові конкурентоспроможні сайти у тих сферах, де російська мова в більшості переважає українську.

Література

1. Закон України про телебачення і радіомовлення [Електронний ресурс]. – Законодавство України ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>.
2. Онлайн-аудитория и самые популярные сайты в Украине [Електронний ресурс]. – Gemius Украина. – Режим доступу: <http://www.gemius.com.ua/vse-stati-dlja-chtenija/onlajn-auditorija-i-samyje-populjarnyje-sajty-v-ukraine.html>.
3. Українська мова в інтернеті. Торговля, нерухомість, розваги - тут все російською (ІНФОГРАФІКА)– ТЕКСТИ.ORG.UA. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/73060/Ukrajinska_mova_v_interneti_Torgivla_neru_homist_rozvagy.
4. Проникнення інтернету в Україні вперше перевищило 60%. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2016/03/28/pronyknennya-internetu-v-ukrayini-vpershe-perevyschylo-60>.

М.Ю.Романюк, В.І.Ткаченко,

Запорізька державна інженерна академія,
науковий керівник – викл. Т.Л. Кравченко.

МОВА ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ

Місце мови в Україні. Її недоліки та шляхи їх вирішення.

Актуальність проблеми мови освіти в Україні є значною, адже примушуючи навчатися людину державною мовою, держава пригнічує людину у праві вибору, якою саме мовою вона бажає навчатися.

Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного

потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. [1].

Є певна суперечність між прагненням захистити державну мову і легалізацією використання інших мов, насамперед, англійської в освітньому процесі. Крім того, очевидно неможливим є деталізоване визначення однакових вимог щодо мови для різних рівнів освіти. Для зняття цих суперечностей можна було б замінити перше речення п. 1 дослівним відтворенням відповідної норми статті 53 Конституції України: «Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства». Недоцільною і не зовсім коректною є деталізація норми щодо можливості викладання декількома мовами у частині 4 цієї статті, які роблять акцент на процесі, а не на результаті. Але ми маємо багаторічний досвід того, що можна десятиріччями вчити мову, але не знати її навіть на рівні А1. Тому краще було б сформулювати цю частину так: «Заклади освіти відповідно до освітньої програми можуть здійснювати освітній процес двома і більше мовами. При цьому мають бути забезпечені вимоги стандартів освіти щодо мовних компетентностей здобувачів освіти». Таке формулювання перенесло б акцент на результат, який потрібно забезпечити на виході – вимоги освітніх стандартів щодо здатності випускників вільно спілкуватися державною мовою спочатку на побутовому, а для вищих рівнів освіти – і на професійному рівні. Аналогічні вимоги в стандартах можуть бути сформульовані і для англійської мови. Абсолютно нереалістичною, на мою думку, є частина 5 статті 7, яка передбачає обов'язок закладів вищої та професійної освіти забезпечити навчання будь-якою мовою на вимогу будь-кого із здобувачів. Цю норму краще взагалі вилучити із законопроекту. Це не позбавляє відповідні заклади права надавати здобувачам освітні послуги будь-якою мовою поза межами освітньої програми. [2]

Голова Верховної Ради Андрій Парубій сподівається, що після аналізу Венеціанської комісії мовну статтю закону про освіту міняти не доведеться: «Дуже розраховую, що в результаті і цієї дискусії, і детального вивчення Закону «Про освіту» ми прийдемо до висновку, що цей закон відповідає і Конституції України, і міжнародним стандартам», – сказав він під час зустрічі з делегацією Венеціанської комісії Ради Європи на чолі з Томасом Маркертом.

Закон, серед іншого, визначає, що мовою освітнього процесу в навчальних закладах є державна мова. Нова редакція закону «Про освіту» передбачає, що діти, які підуть до школи з 1 вересня 2018 року, матимуть можливість навчатися рідною мовою тільки в початковій школі - перші чотири роки. З п'ятого класу всі предмети повинні викладатися українською мовою. Особам, які належать до національних меншин, гарантується право на навчання рідною мовою поряд з українською мовою в окремих класах (групах) комунальних закладах дошкільної та початкової освіти. При цьому представники нацменшин, які почали навчання в школі до 2018 року, продовжать його отримувати за старими нормами, з поступовим збільшенням кількості предметів українською мовою.

Стаття 20 одіозного закону «Про засади державної мовної політики» («мовного закону Ківалова-Колесніченка») з її першою частиною про вільний вибір мови навчання як невід'ємне право громадян України. Про це, до речі, відверто каже керівник управління з питань інформаційної політики та комунікацій Міністерства освіти та науки України Тетяна Голубова: «Відповідно до Конституції України (ст.53), Закону України «Про засади державної мовної політики» (ст.20) мовна політика в освіті базується на принципі вільного вибору батьками та учнями мови навчання або вивчення тієї чи іншої мови». [3]

Дискусійне питання у Законі – 6 стаття, у якій ідеться про мовний бік освіти. У законі могло б бути прописано, що мовою освітнього процесу є державна мова. І тут варто було б поставити крапку, аби не викликати в майбутньому подальших інсинуацій і провокацій. Звичайно, можна іншим окремим реченням прописати права корінних народів на вивчення своєї мови або ж предметів своєю мовою. Сьогодні, крім війни на сході країни, маємо й інші небезпечні регіони, скажімо, Закарпаття. Важливо вибудувати грамотну мовну політику у цьому регіоні, реалізовану на різних рівнях: від розробки тестів ЗНО, які могли б успішно скласти представники інших національних меншин, до запровадження цілісної мовноосвітньої політики задля утвердження української державної мови як мови порозуміння.

Проте у рамковому Законі «Про освіту» не може бути двозначних позицій, які з часом хтось може витлумачити як «шпарину» для утвердження мови країни-агресора, яка шляхом «просування»

свої мови прагне легітимізувати й межі своїх географічних кордонів. Ми розуміємо, що нинішня війна відбувається в тих регіонах, які були доволі слабо на соціокультурному рівні вписані в тіло української держави.

Тож питання 6 статті видається й досі до кінця не вирішеним, хоча чудово розумію і знаю, скільки загалом було правок до цієї статті у законопроекті. Можливо, коли ситуація стає занадто складною й конфлікт набуває ескалації, важливо керуватися Конституцією або ж прописати текст статті максимально просто, утверджуючи роль державної мови та мови корінних народів як таких, які забезпечують функціонування освітнього процесу в Україні.

Правові колізії — це обумовлений системою об'єктивних та суб'єктивних причин різновид протиріч у сфері права, сутність якого виявляється у наявності розбіжностей між приписами нормативно-правових актів чи нормативних та інтерпретаційних актів, що спрямовані на регулювання однотипних суспільних відносин чи роз'яснення правових норм. [4]

Враховуючи те, що правові колізії визначаються змістом права, можливо вести мову про наявність двох основних категорій причин, що їх зумовлюють:

а) оскільки право є відображенням економічних відносин, то матеріальна сфера суспільства, яка має суперечливий характер, породжує наявність конфліктів у праві;

б) оскільки право має самостійне значення, то йому притаманні суперечності, які не мають матеріальної основи, маючи правову основу.

Наприклад, Міністерство освіти вирішило відмовитися від двох суттєвих пропозицій, узгоджених у жовтні 2016 року з представниками ГО. Перша стосувалася осіб, що належать до національних меншин і корінних народів, які мають право на навчання рідною мовою поряд з українською мовою «в місцях компактного проживання таких осіб». Вилучення останніх слів означає, що така норма поширюється на всі навчальні заклади на всій території України. Тобто ті, хто обстоює таку позицію, не бажають зробити крок у напрямку дерусифікації освіти – не деболгаризації чи демадяризації, а саме дерусифікації (частина перша статті 7). [5]

Друга узгоджена пропозиція, від якої відступило Міносвіти, це вилучення слів «як дисципліни» (частина п'ята статті 7). Знімаючи це формулювання, залишаючи редакцію першого читання, ми вмикаємо «зелене світло» для продовження русифікації вищої школи. Підтвердження – на кожному кроці. Так от, у більшості з них викладання ведеться переважно російською мовою.

Якщо б законодавець подумав і про наступний крок – внесення законопроекту про позитивну дискримінацію (або про подолання наслідків радянської окупації в мовній сфері), – то згадану колізію в мовній сфері, зокрема, в освітній галузі, можна було б вирішити.

Таким чином, причини існування колізій у правовій сфері характеризують їх наявність в законодавстві будь-якої держави. Однак саме їх кількість та наявність обґрунтованих шляхів подолання колізій і свідчить про рівень ефективності національного законодавства. Щодо України, то рівень ефективності національного законодавства знаходиться на низькому рівні.

Усі ці та інші недоліки і проблемні питання можна усунути під час доопрацювання законопроекту, тому що байдужість і заскорузлість у питаннях освіти занадто сильно впливають як на громадян країни, так і на міжтериторіальні відносини.

Література

1. Главком, мовна пастка. Режим доступу: <https://glavcom.ua/columns/stavniychuk/movna-pastka-444374.html>
2. Закон України Про засади державної мовної політики. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
3. Колізії в законодавстві, способи їх переборення. Нормативно-правова конкуренція, і типові способи її вирішення. Режим доступу: http://pidruchniki.com/1453081143158/pravo/koliziyi_zakonodavstvi_sposobi_pereborenniya_normativno-pravova_konkurenciya_tipovi_sposobi_virishennya
4. Освітня політика, новий закон про освіту: переваги і недоліки. Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/815-novij-zakon-pro-osvitu-perevagi-i-nedoliki>
5. Портал мовної політики, Діти України і мова освіти. Черговий камінь спотикання. Режим доступу: <http://language-policy.info/2017/05/dity-ukrajiny-i-mova-osvity-cherhovyj-kamin-spotykannya/>

СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ З ФОРМАЛЬНО РІЗНОТИПНИМИ ПРЕДИКАТИВНИМИ ЧАСТИНАМИ В РОМАНІ І. РОЗДОБУДЬКО “ШОСТІ ДВЕРІ”

Статтю присвячено дослідженню складносурядних речень із формально різнотипними предикативними частинами в романі І. Роздобудько “Шості двері”. Визначено різновиди складносурядних речень із формально різнотипними предикативними частинами.

Формально-граматичні ознаки складносурядних речень відображають їхню внутрішню структуру. До таких ознак належать засоби зв'язку та його вираження між предикативними частинами, будова компонентів речення, порядок розташування частин складносурядної конструкції та їх кількість тощо [4, 173]. Особливо цікавим на сучасному етапі розвитку мови є дослідження будови предикативних частин у складносурядних реченнях.

Мета цієї статті – дослідити функціонування складносурядних речень із формально різнотипними предикативними частинами в романі І. Роздобудько “Шості двері”.

Завдання розвідки: установити різновиди складносурядних речень із формально різнотипними предикативними частинами в романі І. Роздобудько “Шості двері”.

За синтаксичною будовою компонентів складносурядні речення дослідники поділяють на конструкції з формально однотипними та різнотипними предикативними частинами [1, 298; 2, 324; 4, 175]. Як уже було зазначено, нас цікавлять складносурядні речення з формально різнотипними предикативними частинами. Такими є речення, у яких, наприклад, обидві предикативні частини двоскладні чи односкладні, але одна ускладнена, інша – неускладнена; одна частина є односкладною, а інша – двоскладною тощо. Формально різнотипними можуть бути і частини в неелементарних складносурядних реченнях.

Аналіз фактичного матеріалу дав змогу виділити в романі І. Роздобудько “Шості двері” різні типи складносурядних речень з формально різнотипними предикативними частинами:

1) перша предикативна частина є двоскладною, ускладненою відокремленим означенням, а друга – односкладною: *Уздвож широкої вулиці тече річка, закована в ґратчасту огорожу, по обидва боки бруківки припарковано автомобілі* [3, 107];

2) перша предикативна частина є односкладною, а друга – двоскладною, ускладненою відокремленою обставиною: *У під'їзді прохолодно, але, починаючи з долоні, все тіло Анни-Марії раптово сповнюється незнайомим досить м'яким теплом* [3, 94];

3) перша предикативна частина – двоскладна, а друга – односкладна: *Я маю залишитися сам, а мені цього не хочеться!* [3, 53]; *Втекти іноді хочуть усі, але ніти назавсім мало кому вдається* [3, 223]. Або навпаки перша – односкладна, а друга – двоскладна: *Сьогодні Анні-Марії нема куди квапитися, і вона натягує ковдру на голову* [3, 100]; *Оце життя, а ти весь час сидиш у квартирі, як прикута...* [17, 126];

4) перша предикативна частина є двоскладною неускладненою, а друга ускладнена відокремленою обставиною: *Жваві карлики в ковпачках із дзвіночками перекидалися через голови, зеленохвості товстуни в смугастих краватках гордо крокували, дзенькаючи шпорами* [3, 40]; *Незрозуміло звідки полинула музика, і чудернадський люд, розділившись на пари, закружляв у пари* [3, 41]; *Господиня вже спить, і вони, перешіптуючись, сміючись, застеляють вузькі ліжка білими накрохмаленими простирадлами* [3, 121]; *Анна-Марія замовила кампори, й вони випили, не цокаючись і більше ні про що не говорячи* [3, 193] або перша частина двоскладна ускладнена відокремленою обставиною, а друга неускладнена: *Обійнявшись, вони піднімаються сходами, мама відмикає двері квартири* [3, 106];

5) перша предикативна частина – двоскладна неускладнена, а друга ускладнена однорідними головними членами речення: *Удень старий узяв її з собою на «звірячу» кухню, й Анна-Марія із*

задоволенням перебирала і складала у відра моркву [3, 79] чи навпаки перша частина ускладнена, а друга неускладнена: *А ввечері я покладу тебе спати, сяду поруч, і ми будемо довго розмовляти...* [3, 113]; *Хазяїн сідав на лавку, курив, і вона сиділа біля його ніг* [3, 213];

6) перша предикативна частина – двоскладна, ускладнена вставним словом чи конструкцією, а друга – неускладнена: *Щоправда, тепер вони оббиті чорним дерматином, а дзвоник витьохкує сорокову симфонію Моцарта* [3, 92]; *Як виявилось пізніше, батьки хлопчика загинули в автокатастрофі, і Сашко забрав небожа до себе* [3, 92]; *Ада, як завжди, великою вогняно-рудюю кулею вилітає з кабінету і її різкий голос уже долинає з першого поверху офісу...* [3, 156]; *Очевидно, у механізмі життя стався якийсь збій, і їй дісталася чужа роль?* [3, 235] або перша предикативна частина – двоскладна неускладнена, а друга – ускладнена вставною конструкцією: *Він дуже нагадував мого друга Миколку з другого поверху, і я, звичайно ж, нічого не мала проти такої пропозиції* [3, 46];

7) перша предикативна частина є двоскладною, ускладненою вставним словом, а друга – двоскладна, ускладнена однорідними головними членами речення: *Щоправда, батько весь вечір просидів у буфеті, а Олекса без угаву вибігав у хол за морозивом і постійно хрумтів шоколадними батончиками* [3, 73];

8) перша предикативна частина – двоскладна неускладнена, а друга – ускладнена відокремлено-уточнювальними членами: *Час пропливав за межами цирку, а тут він рухався по колу – від вистави до вистави* [3, 81] або навпаки: *Четверті двері відчинилися самі, без найменшого натиску, й Анна-Марія сторчголов скотилася вниз...* [3, 209]; *Деякі з персонажів, особливо старі люди, були вбрані в одяг початку століття, однак більшість мали сучасний вигляд* [3, 251];

9) перша предикативна частина – двоскладна неускладнена, а друга – ускладнена відокремленим означенням: *Він клацає вимикачем, і Анна-Марія бачить вузьеньку, завалену всіляким мотлохом, кімнату* [3, 76] чи навпаки: *А трохи далі виднілася ділянка з півгектара, обсаджена кипарисами, а ген там починалися гори...* [3, 221];

10) предикативні частини двоскладні, перша ускладнена вставною або вставленою конструкцією, а друга – відокремленою обставиною: *Нарешті Маріанна прослизнула в напіврозчинені двері (природно, цей отвір видався мені щонайменше ущелиною) і, судячи з вогкого запаху і гладенької підлоги, ми опинилися у ванній кімнаті* [3, 39]; *Щоправда, портсь тут не було, й Анна-Марія, підхопивши свою валізу, пройшла до ліфта* [3, 231];

11) перша предикативна частина двоскладна неускладнена, а друга – ускладнена однорідними другорядними членами речення: *Вона тричі лягнула в долоні, і перед мною виріс смішний чоловічок у зеленому сюртучку, чобітках на високих підборах, дуже схожий на коника* [3, 42];

12) перша предикативна частина є двоскладною, ускладненою вставним словом, відокремленим означенням, а друга – відокремленою обставиною: *Старий Каліюстро, як завжди, сидів у своїй улюбленій позі – за столом, накритим чистою білою серветкою, і зелена кругла пляшка якогось заморського вина гарно вимальовувалася на її тілі, відкидаючи легку салатового кольору тінь на бордові шпалери* [3, 256].

Також різнотипними можуть бути й предикативні частини в неелементарних складносурядних реченнях. Зокрема, у тексті роману І. Роздобудько “Шості двері” трапилися такі типи:

1) перша і друга предикативні частини є двоскладними реченнями, а третя – односкладним: *Немов у грі «Завмири-відімири!» заворушилися люди, замигтіли над головами гребінці, запахло помадою і парфумами* [3, 166];

2) перша предикативна частина – односкладна, друга та третя – двоскладна, до того ж остання ускладнена однорідними головними і другорядними членами речення: *Їй треба було зробити ще дуже багато чого, але справа все-таки зрушилася, і наприкінці наступного тижня вона із задоволенням і нетерпінням висмикнула з піску табличку з написом «Продається» й установила свою – «пансіон «Коперна»* [3, 223];

3) перша предикативна частина двоскладна повна, друга – двоскладна еліптична, а третя – двоскладна, ускладнена однорідними головними членами речення: *На стінах були веселенькі блакитні шпалери, біля вікна — нове ліжко, на тумбочці неструнким рядом стояли іграшки: машинки, солдатики, танки...* [3, 66];

4) перша частина двоскладна, ускладнена однорідними членами, друга – односкладна неускладнена, третя – двоскладна неускладнена: *Вона спробувала крикнути, покликати Ларика, але голосу не було, і юнак і далі так само байдуже сидів біля вікна* [3, 220];

5) перша предикативна частина – двоскладна, ускладнена відокремленою обставиною, третя – однорідними головними членами речення, а друга – без ускладнень: *Гості, збившись у гурт, тихо перешіптувалися, Маріанна з Амелією проливали сльози, Підван Перший вийняв із піхов свою шпагу і грізно поблискував чотирма очима* [17, с. 44].

Отже, у романі І. Роздобудько “Шості двері” складносурядні речення з формально різнотипними предикативними частинами посідають помітне місце. У процесі аналізу ідіостилю письменниці було виокремлено певні типи подібних конструкцій. Формальна різнотипність між предикативними частинами властива як для елементарних, так і для неелементарних речень. Найчастіше у цих конструкціях одна частина може бути звичайним неускладненим реченням, а друга – ускладнена головними чи другорядними членами речення, відокремленими обставинами та означеннями, вставними та вставленими конструкціями чи відокремлено-уточнювальними членами. Типовими для ідіостилю І. Роздобудько є формально різнотипні речення, у яких одна з предикативних частин поширена відокремленою обставиною.

Література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
3. Роздобудько І. Шості двері : [роман] / І. Роздобудько. – К. : Нора-Друк, 2008. – 270 с.
4. Христіанінова Р. О. Формально-граматична організація складносурядних речень / Р. О. Христіанінова // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки. – 2014. – Вип. 4. – С. 171-180.

Н. В. Греб,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
науковий керівник – к. пед. н., проф. О.В. Караман

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ЗІСТАВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СИНТАКСИСІ ТВОРІВ І. ФРАНКА

Анотація. У статті з'ясовано стилістичні функції зіставних конструкцій зі сполучником а у творах Івана Франка. Доведено, що функціонування таких речень у творах письменника допомагає авторові виконати важливу комунікативну функцію – перенести читача в атмосферу західноукраїнського села початку ХХ ст.

Сьогодні література як об'єкт дослідження лінгвістики – питання, яке визнане одним з найважливіших у сучасній філології. Мета дослідження полягає в тому, щоб зрозуміти, яку роль відіграє зіставне відношення у комунікативному задумі автора, тобто як зіставлення, будучи мовною категорією, допомагає авторові вплинути на читача, передати почуття, думки літературних героїв. Усвідомити авторський замисел, повною мірою відчувати пафос його твору можна лише через адекватне сприйняття тексту цього твору як лінгвістичної категорії. Саме текст викликає в уяві читача образи предметів, явищ, ситуацій навколишньої дійсності, збуджує емоції, формує ідеї та переконання.

Текст художнього твору зумовлює взаємодію всіх його одиниць, у тому числі синтаксичних, яким належить не остання роль у формуванні поетики художнього твору. Саме в межах синтаксичних одиниць слово, центральна одиниця мовної системи, отримує ту позицію, де воно реалізується як певний лексико-семантичний варіант. У взаємодії лексики і синтаксису народжуються ті мовні засоби, що дозволяють авторові відбити в тексті вигадливе плетиво своєї думки, висловити глибокі та витончені почуття.

Синтаксичною конструкцією, якій властиве досить вільне варіювання лексичного наповнення її позиції, а відтак конструкцією досить широкого семантичного діапазону, виявляють себе речення із зіставним відношенням між частинами, що відіграють помітну роль в творах І. Франка.

Дослідники творчості І. Франка наголошують, що саме цей письменник вперше у літературі звернувся до робітницької тематики, до світу життя звичайного селянина, змалювавши його таким, яким він був насправді. Автор не стільки інформує читача про жорстоку дійсність, скільки відображає емоційне сприйняття цієї дійсності та прагне викликати відповідні почуття. З цією метою автор удається до вживання конструкцій експресивного синтаксису, найулюбленішою з яких є зіставні речення зі сполучником **а**, наприклад: *І так ми, здається, що ти, синку, йдеш до того Борислава, як у яку западню, а ліпше би було, якби-сь остався тут; Не встигли одружитися, ти по наньмам, а я будовничим робити; Люди у щасті та у багатстві і не чують, як живуть, а я занастив себе у Бориславі; Ти господарюватимеш вдома, а я гроші му заробляти.*

Майже всі складносурядні зіставні речення, ужиті у творах І. Франка, мають закриту синтаксичну структуру. Це означає, що їх мінімальні конструкції являють собою поєднання обов'язково двох предикативних частин і тільки [1]. Наприклад: *Входжу сюда з такими надіями, а тут якась мара конає; Охватила сина руками, цілує, обливає слізьми гіркими, не з очей вже, а від самого серця; Чесна людина красується працею, а така, як ти, завше грошима, і тільки ними.*

Можна стверджувати, що зіставні конструкції у творах І. Франка є таким стилістичним прийомом, який дозволяє надати висловленню динамізму, а, отже, переконливості. Підтвердження думки про вживання зіставних структур як певного стилістичного прийому може служити їх функціонування як конструкцій експресивного синтаксису, в яких активно використовується вищий ступінь порівняння прикметників й прислівників: *Я добре п'яний був, а вони, мабуть, ще і **зірш** мене; Та зробіть ласку, **менше** говоріть, а **швидше** робіть; Що роблю, то **дальш** від грошей, а **ближче** до смерті.*

Як довело дослідження, досить поширеним стилістичним прийомом у творах І. Франка є використання парцельованих конструкцій, які надають тексту певної мелодійності. Це речення на зразок: *Ах, дуже мені жаль! А я так надіявся...; Не піду та й не піду. Бач, вередую, поки не даси пива. А там ще й грошей забажаю; Усе одно товче: працюй, працюй. А нащо вже працювати.*

Своєрідна семантична організація складних зіставних конструкцій дозволяє авторові увиразнювати зміст свого висловлення, подавати інформацію у зіставному ключі, що пов'язане із актуальним членуванням висловлення. Необхідною умовою для цього є актуальність обох лексичних зіставлень та наявність у кожному з компонентів, що з'єднуються, виділеної теми (Т) і реми (R). Виділені тема й рема (і відповідно цьому виділенню інтонація) виникають за рахунок того, що вони завжди є включеними в зіставних реченнях у два чітко виражені асоціативні змістові зв'язки [2]. Це означає, що зіставні елементи мають сприйматися як теми і реми в поєднуваних компонентах: *[Віруючі люди]^T збиралися зі свічками йти на усю ніч [в церкву]^R, а [робітники]^T в цей же з кібелем [брели на роботу]^R; Така моя доля: [мені]^T досталася [файчина]^R, а [драбу]^T [гроші]^R; Та воно ж так скрізь і є: у [нас]^T [празник]^R, а в [них]^T [робота]^R.*

Зіставне відношення може сприяти також вираженню комічного ефекту. Прикладом цього можуть слугувати речення типу *[Така-то розумна дитина була. У Дрогобичі, в семінарії, вчилася. Тато не нарадується. Еге! так що ж бо:] з книжки що хочеш прочитає, а свого розумного слова сказати не може* автор за допомогою зіставного відношення створює комічний ефект, адже, як людина освічена, сам І. Франко розумів, що розум – це природний дар, і ні в яких священиків, дяків його купити не можна. Цією конструкцією автор намагається показати обмеженість робітників та селян, для яких уже вміння читати вважалось ознакою інтелекту. Зіставлення мало б сприяти думці про надзвичайний розум Готліба, однак негативна оцінка ситуації у другій предикативній частині суперечить цьому, адже розум ніколи не обмежувався тільки вмінням читати. Для того, щоб дійсно справити враження розумної людини, треба мати ерудицію, вміння красиво говорити, підтримувати розмову на будь-яку тему.

Пишучи свої твори, автор намагався не просто викласти певні факти, думки, а якось увиразнити своє мовлення, зробити висловлення семантично довершеним, і, таким чином, виконати важливу комунікативну функцію – викликати у читачів певні емоції. Для цього автор вдається до пошуку

найбільш вдалого варіанту для вираження своєї думки, зокрема варіанту лексеми на позначення тих чи інших реалій дійсності, явищ, виявів певних ознак. Про цей пошук свідчать, наприклад, ірреально-порівняльні частки *ніби, неначе, буцім, мере (справді)*, при предикативних лексемах, а також вставні слова, словосполучення й речення на зразок *так би мовити, коли чували, якщо можна так сказати, чень (може)*. Так, у реченні *Як же зійшлися, так дарма, що тільки, чень, часів три не бачились, а так неначе десять років не виділися* числівник *десять* ужито разом із часткою *неначе*, яка сигналізує про умовність такого слововжитку. Числівникові *три* передуює вставне слово *чень*, яке, як слово зі значенням припущення, сумніву попереджає слухача про незвичне її вживання. Частка разом із вставним словом у складі цієї конструкції саме і відбивають труднощі, з якими стикається письменник у доборі потрібних йому слів, щоб передати глибокі почуття Рифки та Готліба.

Дуже часто автор вдається у своїх творах до опису зовнішності героїв, причому, як показало дослідження, активно використовує для цього зіставні конструкції. Саме зіставлення у портретних характеристиках допомагає І. Франкові не тільки показати власне авторське ставлення до зображуваних героїв, а й допомогти читачеві розібратися в описуваних подіях. Так, наприклад, щоб передати своє ставлення до персонажів, зобразити їх внутрішній світ, автор удається до таких портретних характеристик: *Герман був іще зовсім блідий лицем, хвиля від хвилі почував якийсь холод за спиною і легку дрож в тілі, а в голові його думки мутились і перевертались, мов вода на млиновім колесі; Його лице [Германа] ціле посиніло від страшного здавлення, а білки очей залиті були кров'ю; Він [Леон] високий та товстий, трошки пикатенький, ніс догори задрівся, а очі, мов баньки, так і повитріщалися. Пика йому червона, бородою заріс, лисий, а говорить до робітників файно.*

Отже, невимушеність мови персонажів І. Франка, її народно-розмовна основа підкреслюють життєву достовірність його творів. Ознаки, характерні для живої народної мови Галичини, має також і мова самого автора. Одна з них – використання зіставних конструкцій. Спостереження над особливостями уживання таких синтаксичних конструкцій, як складносурядні зіставні речення, свідчать про те, що текст художнього твору зумовлює взаємодію всіх одиниць, що його формують, визначає естетичну значущість кожної з них, допомагаючи авторові виконати важливу комунікативну функцію – перенести читача в атмосферу західноукраїнського села початку ХХ ст.

Література:

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. Підручник / І.Р. Вихованець. – К., Либідь, 1993. – 368с.
2. Греб М.М. Семантико-граматичні чинники формування зіставного відношення у складних конструкціях сучасної української мови : [монографія] / М.М. Греб. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007. – 188 с.
3. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія / А.П. Загнітко – Донецьк: Дон НУ, 2001. – 662с.
4. Франко І. Твори в двох томах / І. Франко. – К.: Дніпро, 1981.

М. П. Федорук,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
науковий керівник – к. філол. н., доц. А. В. Моклиця

МОВНИЙ ЖАРТ У СТРУКТУРІ ОПОВІДАННЯ “СЛОН” СЛАВОМІРА МРОЖЕКА

Анотація. У статті розглядаються основні механізми формування мовного жарту в гротескному оповіданні С. Мрожека “Слон”, зокрема: контрасти, синтаксичні паралелізми, словотвірні неологізми, комічні нагромадження слів тощо.

У центрі уваги лінгвістичних студій перебувають одиниці, які, інтегруючи в собі певні мовні елементи, забезпечують спілкування між людьми, що сприяє взаєморозумінню, зближенню, контакту. При цьому акцент робиться не тільки на “серйозних” формах комунікації, але й на “несерйозних”. Одним

із різновидів останніх є мовний жарт як гумористичний текст малого обсягу, який здатний регулювати діяльність членів соціуму. Цим прийомом майстерно послуговувався Славомір Мрожек.

Славомір Мрожек – найвідоміший польський драматург-авангардист, але його перу належить чимало якісних гротескових оповідань з відтінками абсурдності.

Оповідання Мрожека характеризуються, перш за все, гротесковістю і карикатурністю описуваних подій або явищ. Тематика оповідань Мрожека – досить широка: висміювання абсурду щоденного життя Польської Народної Республіки крізь призму сучасної людини, її духовний розвиток, хоча й ставлення автора до цих тем є суто філософським. Абсурд в оповіданнях Славоміра Мрожека – двозначний. Його творчість не є простою констатацією ідіотизму громадського, політичного чи звичайного побутового життя. Абсурд Мрожека – підступний, підшитий гіркотою і неспокоєм.

Жарт є засобом мовленнєвого впливу на комунікативну поведінку учасників спілкування. Метою жарту є позитивний вплив на психоемоційну сферу адресата – тобто розсмішити його. Жарт є найпоширенішою формою гумору, який піддається вивченню через свою відносно стабільну структуру.

Мовний жарт це – невеликий за формою комічний текст, який побудований на одному епізоді з різко вираженою кульмінацією в кінці.

Автор монографії “Польський мовний жарт” Д. Бутлер звертає увагу на те, що є два основні типи жартів – мовні і ті, які базуються на позамовних реаліях: “Саме розрізнення жарту, який творять словесні форми, і жарту, який вони просто переказують, є дуже істотне в дослідницькій практиці (...) Однак словесний жарт ніколи не є асемантичним, він містить комічну інтерпретацію реалій, іноді конкретних і одиничних, іноді узагальнених. У свою чергу в несловесних жартах форма теж не є елементом неістотним, оскільки якраз її стислість і неточність дозволяє реалізувати типовий механізм жарту: здивувати або примусити помилитись” [1, 40]. Дослідниця твердить, що засоби мовного комізму нерозривно пов’язані з усім текстом, вони взаємодіють з комізмом ситуації і персонажа. Це означає, що справа виокремлення і класифікації мовних жартів є непростою справою. Естетична вартість тексту (тут: комізм) формується через взаємодію усіх елементів.

У чому сутність мовного жарту? Ми поділяємо думку мовознавця Д. Бутлер: “Реакція реципієнта на словесні елементи жарту визначається мовним досвідом. Наприклад, демінутивні елементи у свідомості реципієнта асоціюються з малими предметами або пестливими формами. За мить реципієнт починає розуміти, що форму демінутиву мають слова, які за змістом їй суперечать” [1, 63].

Далі розглянемо основні типи мовних жартів в оповіданні Славоміра Мрожека “Слон” [13]. Оповідання Славоміра Мрожека під заголовком “Слон” є прикладом іронічного гротеску. Висміює воно непорядне керівництво, дуже критично трактоване автором. Це історія зоопарку, у якому непрофесійний керівник усіма своїми діями “пританцьовує”, перед своїми начальниками, хоче перехитрити усіх. Одним з його задумів було підставлення гумового надувного слона замість справжньої тварини. Усе це задля ощадливості – тобто для блага держави.

Характерним для оповідання є гумор. Зоопарк представлений як Содом – картина страшного балагану, дивовижних аномалій: жирафи з короткими шиями, “nieświstające” бабаки; запущене місце, сумне. Але до зоопарку сходяться цілі шкільні екскурсії з суто дидактичною метою. Автор показує, як держава реально дбає про своїх громадян. Смішними є також працівники зоопарку, які не є аж ніяк фахівцями у своїй професії. Їх основне заняття – пнутися догори кар’єрною драбиною. Їх робота полягає в безглуздому виконанні доручень, без задуму над їх абсурдністю (наприклад, те доручення про слона). Комічним є також контраст між амбіціями керівника, його неробством і важким завданням, яке було покладено на працівників зоопарку: вони були змушені надути величезного слона. Комічною зображена і некомпетентність людей: вони надували слона ротом, але ж є простіший спосіб – наповнення слона газом. Славомір Мрожек описує це так: *“Zamknęli się w szopie, w której urządzony był podręczny warsztat, i zaczęli nadmuchiwanie. Jednak po dwóch godzinach wysiłku stwierdzili, że szara powłoka tylko nieznacznie uniosła się nad podłogą, tworząc bulwiasty, spłaszczony kształt, w niczym jeszcze nie przypominający słonia. Noc postępowwała, głosy ludzkie uciszyły się, jedynie z ogrodu dolatywało wołanie szakala. Zmęczeni, przerwali na chwilę pilnując, żeby powietrze już nadmuchane nie uciekło. Byli to starsi ludzie, nie przyzwyczajeni do takiej roboty.*

— *Jak tak dalej pójdzie, skończymy dopiero rano* — *rzekł jeden z nich.* — *Co ja powiem żonie, kiedy wrócę do domu? Nie uwierzy mi przecież, jeżeli jej powiem, że przez całą noc nadmuchiwałem słonia.*

— Rzeczywiście — zgodził się drugi. — Słoń nadmuchuje się rzadko. Wszystko przez to, że nasz dyrektor jest lewak.

Po dalszej półgodzinie poczuli się zmęczeni. Kadłub słońca powiększył się, ale daleko było mu jeszcze do pełnych kształtów.

— Coraz ciężej idzie — stwierdził pierwszy.

— W samej rzeczy — przytaknął drugi. — Jak po grudzie. Odpocznijmy trochę.

Kiedy odpoczywali, jeden z nich zauważył kurek gazowy, wystający ze ściany. Pomyślał, czy nie dałoby się wypełnić słońca do reszty gazem — zamiast powietrzem. Powiedział o tym koledze” [2].

Ось як пише керівник зоопарку листа своєму керівництву: “Ja i cała załoga zdajemy sobie sprawę, że słoń jest wielkim ciężarem na barkach polskiego górnika i hutnika. Pragnąc obniżyć koszty własne, proponuję zastąpić słońca wymienionego w odnośnym piśmie — słońcem własnym. Możemy wykonać słońca z gumy, w odpowiedniej wielkości, napęczyć go powietrzem i wstawić za ogrodzenie. Starannie pomalowany, nie będzie się odróżniał od prawdziwego, nawet przy bliższych oględzinach. Pamiętajmy, że słoń jest zwierzęciem ociężałym, nie wykonuje więc żadnych skoków, biegów i nie tarza się. Na ogrodzeniu umieścimy tabliczkę wyjaśniającą, że jest to słoń szczególnie ociężałe. Pieniądze zaoszczędzone w ten sposób możemy obrócić na budowę nowego odrzutowca albo konserwację zabytków kościelnych. Proszę zwrócić uwagę, że zarówno inicjatywa, jak i opracowanie projektu jest moim skromnym wkładem we wspólną pracę i walkę. Pozostaje uniżenie” — i podpis” [2].

Серйозний тон висловлювання контрастує з представленими ситуаціями, які мають комічний (наукова інформація про багатотонну вагу слона: ситуація, у якій легкий вітер відносить його в повітря) характер. Таким чином мова будує гротеск.

Випадком, у якому абсурдний гумор досягає піку, є прибуття першої екскурсії, яка оглядає гумову тварину, зоопарк, який видає це за нову розвагу. Екскурсивод науковою мовою розповідає про слона, про його типову поведінку, особливості, чого взагалі не видно по гумовій бутафорії. У момент, коли “зоолог” говорить про неймовірну вагу слона – надувна тварина починає підніматися вгору і зникає в небі. Комізм підкреслює також дуже серйозний тон оповідання, опис польоту слона і оторопілих мавп.

“Jednymi z pierwszych gości tego dnia byli uczniowie miejscowej szkoły, przyprowadzeni przez nauczyciela. Nauczyciel zamierzał przeprowadzić lekcję o słońcu w sposób poglądowy. Zatrzymał całą grupę przed słońcem i zaczął wykład:

— ...Słoń jest roślinożerny. Za pomocą trąby wyrыва młode drzewka i objada je z liści.

Uczniowie skupieni przed słońcem oglądali go pełni podziwu. Czekali, żeby słoń wyrwał jakieś drzewko, ale on tkwił za ogrodzeniem bez ruchu.

— ... Słoń pochodzi w prostej linii od zaginionych już dzisiaj mamutów. Nic więc dziwnego, że jest największym z żyjących zwierząt lądowych.

Pilniejsi uczniowie notowali.

— ...Tylko wieloryb jest cięższy od słońca, ale ten żyje w morzu. Możemy więc śmiało powiedzieć, że królem puszczy jest słoń.

Przez ogród powiał lekki wiatr.

— ...Waga dorosłego słońca waha się od czterech do sześciu tysięcy kilogramów.

Wtem słoń drgnął i uniósł się w powietrze. Przez chwilę kołysał się tuż nad ziemią, ale podtrzymany wiatrem ruszył do góry i ukazał całą swą potężną postać na tle błękitu. Jeszcze chwila i mknąc coraz wyżej zwrócił się ku patrzącym z dołu czterema krążkami rozstawionych stóp, pękatym brzuchem i koniuszkiem trąby. Potem, niesiony przez wiatr poziomo, pożeglował ponad ogrodzenie i zniknął wysoko za wierzchołkami drzew. Ostupiałe małpy patrzyły w niebo.

Słońca znaleziono w pobliskim ogrodzie botanicznym, gdzie spadając nadział się na kaktus i pękł.

A uczniowie, którzy wtedy byli w ogrodzie zoologicznym, opuścili się w nauce i stali się chuliganami. Podobno piją wódkę i tłuką szyby. W słońcu nie wierzą w ogóle” [2].

В оповіданні є і третя особа, оповідач, який розповідає про все неприродно серйозним тоном і нейтральними, неемоційними словами. Усе це збільшує і так вже іронічне звучання оповідання.

Очевидним є, що оповідання Мрожека посилається на часи польського соціалізму – говорять про те читачеві численні натяки на початку твору. Аргументи керівника зоопарку, що стосується проекту

(підтримку “спільної роботи і боротьби”, робочих; “планований розвиток країни”, відзначене свято 22 липня) однозначно, зв'язуються з реаліями комунізму.

Гумор в оповіданні домінує з самого початку. Смішить представлена в “Слоні” картина непорядних чиновників і державних працівників – світських осіб, сконцентрованих головне піднятися якнайвище наступними сходами своєї кар’єри, що занедбують часто свої основні обов’язки або сліпе і безглузде виконання положень (чиновник, який схвалює і цілком підтримує абсурдний задум керівника зоопарку, незважаючи на його істотне значення).

“Слон” представляє читачеві чітку картину ехидної іронії і страшного гротеску. Це оповідання – лаконічне, насичене інтелегентною гумористикою, яке яскраво висміює соціалістичний сліпий кар’єризм.

Отже, характерним для стилю С. Мрожека в цьому оповіданні є (за класифікацією Д. Бутлер):

1. Мовні жарти на основі загальнокомічного механізму.

До цієї групи входять різноманітні прийоми: повтори, нагромодження слів, перебільшення, синтаксичні паралелізми, контрастні поєднання та ін. Серед механізмів, характерних для стилю С. Мрожека, можна виокремити декілька:

синтаксичний паралелізм.

Наприклад, *“Żyrafa w jego ogrodzie miała krótką szyję, borsuk nie posiadał nawet swojej nory, świstaki, zobojętniałe na wszystko, świstały nadmiernie rzadko i jakby niechętnie”* [2].

“Wtem słoń drgnął i uniósł się w powietrze. Przez chwilę kołysał się tuż nad ziemią, ale podtrzymany wiatrem ruszył do góry i ukazał całą swą potężną postać na tle błękitu” [2].

“Potem, niesiony przez wiatr poziomo, pożeglował ponad ogrodzenie i zniknął wysoko za wierzchołkami drzew. Ośłupiałe małpy patrzyły w niebo” [2].

Емоційно-забарвлені слова. Наприклад, *“Iwak stawiony na tle naturalnej skały, wyglądał groźnie. Przed nim umieszczono tablicę: “Szczególnie ociężały — w ogóle nie biega”* [2].

“Nauczyciel zamierzał przeprowadzić lekcję o słoniu w sposób poglądowy. Zatrzymał całą grupę przed słoniem i zaczął wykład” [2].

Грамотичні і словотвірні модифікації форми слова.

Цю групу представляють різноманітні словотвірні неологізми, специфіка яких у тому, що весь комплекс чинників, які викликають комічну реакцію, міститься в одному слові. Це означає, що навіть поза контекстом неологізм не втрачає своєї комічної сили. Ось кілька характерних для стилю С. Мрожека мовних жартів цього типу:

Контрасти форми та змісту. Наприклад,

“— ...Słoń jest roślinozemy. Za pomocą trąby wyrwa młode drzewka i objada je z liści” [2].

“Uczniowie skupieni przed słoniem oglądali go pełni podziwu. Czekali, żeby słoń wyrwał jakieś drzewko, ale on tkwił za ogrodzeniem bez ruchu” [2].

“— ... Słoń pochodzi w prostej linii od zaginionych już dzisiaj mamutów. Nic więc dziwnego, że jest największym z żyjących zwierząt lądowych”.

“Pilniejsi uczniowie notowali” [2].

“— ...Tylko wieloryb jest cięższy od słonia, ale ten żyje w morzu. Możemy więc śmiało powiedzieć, że królem puszczy jest słoń” [2].

“...Waga dorosłego słonia waha się od czterech do sześciu tysięcy kilogramów” [2].

Комізм ситуації базується на алогічному поєднанні несумісних явищ. Наприклад,

“Słonia znaleziono w pobliskim ogrodzie botanicznym, gdzie spadając nadział się na kaktus i pękł” [2].

“A uczniowie, którzy wtedy byli w ogrodzie zoologicznym, opuścili się w nauce i stali się chuliganami. Podobno piją wódkę i tłuką szyby. W słoniu nie wierzą w ogóle” [2].

Автор пародіює не лише науковий стиль, а подекуди й офіційно-діловий.

Наприклад, *“Ja i cała załoga — pisał — „zdajemy sobie sprawę, że słoń jest wielkim ciężarem na barkach polskiego górника i hutnika. Możemy wykonać słonia z gumy, w odpowiedniej wielkości, napętnić go powietrzem i wstawić za ogrodzenie. Starannie pomalowany, nie będzie się odróżniał od prawdziwego, nawet przy bliższych oględzinach. Pamiętajmy, że słoń jest zwierzęciem ociężałym, nie wykonuje więc żadnych skoków, biegów i nie tarza się. Na ogrodzeniu umieścimy tabliczkę wyjaśniającą, że jest to słoń szczególnie ociężały”* [2].

“Proszę zwrócić uwagę, że zarówno inicjatywa, jak i opracowanie projektu jest moim skromnym wkładem we wspólną pracę i walkę. Pozostaję uniżenie” — i podpis” [2].

“Otrzymałszy odpowiedź zezwalającą, dyrektor ogrodu zoologicznego polecił wykonać ogromną powłokę z gumy, którą następnie wypełnić miano powietrzem” [2].

“Byli to starsi ludzie, nie przyzwyczajeni do takiej roboty” [2].

“Co ja powiem żonie, kiedy wrócę do domu? Nie uwierzy mi przecież, jeżeli jej powiem, że przez całą noc nadmuchiwałem słonia” [2].

“Wszystko przez to, że nasz dyrektor jest lewak” [2].

Отже, характерним для стилю С. Мрожека в оповіданні “Слон”, є:

- мовні жарти на основі загальнокомічного механізму. До цієї групи входять різноманітні прийоми: повтори, нагромадження слів, перебільшення, синтаксичні паралелізми, контрастні поєднання та ін.

- Граматичні і словотвірні модифікації форми слова. Цю групу представляють різноманітні словотвірні неологізми, специфіка яких у тому, що весь комплекс чинників, які викликають комічну реакцію, міститься в одному слові. Це означає, що навіть поза контекстом неологізм не втрачає своєї комічної сили.

- Мовні жарти на основі традиційних лексичних одиниць. Йдеться про використання таких традиційних лексичних елементів, як синоніми, антоніми, багатозначні слова, омоніми та ін. з метою створення комічного ефекту.

Література

1. Buttler D. Polski dowcip językowy / Danuta Buttler. – Warszawa : PWN, 1968. – С. 40.
2. Mrozek S. Słoń [Електронний ресурс] / Sławomir Mrozek. – Режим доступу : http://xhtml.gajdaw.pl/projekty/2_3-03/index.html

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Атаманюк Марина Володимирівна** (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, філологічний факультет, студентка 6 курсу).
- Баркова Дар'я Сергіївна** (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 7 курсу).
- Бєловолова Дар'я Ігорівна** (ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка", Навчально-науковий інститут педагогіки і психології, студентка 4 курсу).
- Білоус Софія Ігорівна** (Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, фармацевтичний факультет, студентка 2 курсу).
- Божко Анастасія Сергіївна** (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 4 курсу).
- Броскова Олена Віталіївна** (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 4 курсу).
- Видря Аліна Сергіївна** (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 4 курсу).
- Вовк Аліна Вікторівна** (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 3 курсу).
- Гешева Ганна Валеріївна** (Таврійський державний агротехнологічний університет, факультет інженерії та комп'ютерних технологій, студентка 3 курсу).
- Глазова Надія Олексіївна** (Бердянська спеціалізована школа № 16, учениця 9-А класу).
- Годлевська Ірина Віталіївна** (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 3 курсу).
- Горбач Марина Миколаївна** (НПУ імені М.П.Драгоманова, вечірній факультет, студентка 2 курсу).
- Греб Наталія Володимирівна** (Київський університет імені Бориса Грінченка, студентка 1 курсу).
- Гурик Віра Анатоліївна** (Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж ім. І. Я. Франка, Відділення видавничої справи та редагування, студентка 4 курсу).
- Дикса Тетяна Василівна** (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, філологічний факультет, студентка 6 курсу).
- Дзюба Максим Олександрович** (Запорізька державна інженерна академія, факультет енергетики, електроніки та інформаційних технологій, студент 4 курсу).
- Живогляд Тетяна Сергіївна** (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 6 курсу).
- Жигула Катерина Олександрівна** (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 4 курсу).
- Зайцева Влада Ігорівна** (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 6 курсу).
- Зуб Ірина Олександрівна** (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, філологічний факультет, студентка 6 курсу).
- Казновська Яна Михайлівна** (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 4 курсу).
- Кальма Марія Михайлівна** (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 3 курсу).
- Капленко Марія Іванівна** (Запорізька державна інженерна академія, факультет енергетики, електроніки та інформаційних технологій, студентка 4 курсу).
- Капустіна Катерина Андріївна** (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 7 курсу).
- Ковальова Валентина Ігорівна** (Маріупольський державний університет, факультет філології та масових комунікацій, студентка 7 курсу).
- Косолап Інна Віталіївна** (ДЦ Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, інститут педагогіки і психології, студентка 6 курсу).

Котляр Ілля Сергійович (Запорізька державна інженерна академія, факультет енергетики, електроніки та інформаційних технологій, студент 4 курсу).

Котляр Марина Русланівна (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 4 курсу).

Кривенко Тетяна Іванівна (НПУ імені М. П. Драгоманова, факультет корекційної педагогіки і психології, студентка 3 курсу).

Кулабухова Поліна Євгенівна (Харківська державна академія фізичної культури)

Курочка Євгенія Геннадіївна (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 3 курсу).

Кучерявець Марія Едуардівна (Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж ім. І. Я. Франка, Відділення видавничої справи та редагування, студентка 4 курсу).

Лазаренко Світлана Петрівна (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 4 курсу).

Лазуренко Владислав Григорович (Запорізька державна інженерна академія, факультет енергетики, електроніки та інформаційних технологій, студент 4 курсу).

Ленець Єлизавета Ігорівна (Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, факультет української філології, студентка 6 курсу).

Леонова Олеся Русланівна (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 3 курсу).

Лісова Ольга Олександрівна (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 6 курсу)

Ломова Юлія Валеріївна (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 3 курсу).

Лухтура Валентина Іванівна (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 4 курсу).

Мандич Тамара Михайлівна (Херсонський державний університет, факультет філології та журналістики, студентка 6 курсу).

Марченко Ольга Геннадіївна (Бердянський державний педагогічний університет, фізико-математичної, комп'ютерної та технологічної освіти, студентка 1 курсу).

Мацнева Ярослава Ігорівна (ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка", студентка 6 курсу).

Морнєва Галина Федорівна (ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка", Навчально-науковий інститут педагогіки і психології, студентка 1 курсу магістратури).

Палагнюк Ольга Ігорівна (НПУ імені М. П. Драгоманова, факультет корекційної педагогіки і психології, студентка 7 курсу).

Пилюпченко Тетяна Миколаївна (НПУ імені М. П. Драгоманова, факультет корекційної педагогіки і психології, студентка 7 курсу).

Попович Ангеліна Ярославівна (Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж імені І. Я. Франка, відділення видавничої справи та редагування, студентка 4 курсу).

Поповиченко Катерина Олегівна (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 7 курсу).

Похітун Анастасія Русланівна (Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, філологічний факультет, студентка 7 курсу).

Продан Мар'яна Михайлівна (НПУ імені М. П. Драгоманова, факультет корекційної педагогіки і психології, студентка 7 курсу).

Решетнікова Дар'я Олександрівна (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 4 курсу).

Романюк Максим Юрійович (Запорізька державна інженерна академія, факультет енергетики, електроніки та інформаційних технологій, студент 4 курсу).

Савчук Олексій Юрійович (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 4 курсу).

Спасенко Оксана Володимирівна (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, філологічний факультет, студентка 6 курсу).

Стародубець Вікторія Сергіївна (Запорізька державна інженерна академія, факультет економіки та менеджменту, студентка 2 курсу)

Тарабарова Юлія Валеріївна (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, філологічний факультет, студентка 6 курсу).

Тішкевич Катерина Анатоліївна (Харківська державна академія фізичної культури, факультет спортивних ігор та однокласників, студентка 3 курсу).

Ткаченко Анастасія Валеріївна (Херсонський державний університет, факультет філології та журналістики, студентка 3 курсу).

Ткаченко Владислав Ігорович (Запорізька державна інженерна академія, факультет енергетики, електроніки та інформаційних технологій, студент 4 курсу).

Федорук Максим Павлович (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, студент 3 курсу).

Фірсова Марина Євгеніївна (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 3 курсу).

Шатіло Дар'я Олександрівна (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 6 курсу).

Шевчук Юлія Олександрівна (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 3 курсу).

Шиян Анастасія Миколаївна (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, філологічний факультет, студентка 6 курсу).

Шмигля Анастасія Сергіївна (Запорізький національний університет, філологічний факультет, студентка 5 курсу).

Шубна Вікторія Валеріївна (Бердянський державний педагогічний університет, факультет філології та соціальних комунікацій, студентка 7 курсу).

Ярич Ярослава Ярославівна (НПУ імені М.П.Драгоманова, факультет корекційної педагогіки і психології, студентка 2 курсу).

Наукове видання

**УКРАЇНЬСЬКА МОВА НА ПОРУБІЖЖІ ХХ–ХХІ СТОРІЧЧЯ:
МОВОЗНАВЧИЙ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

**МАТЕРІАЛИ
II ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ЗАОЧНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

9 листопада 2017 року

Збірник тез

**Головний редактор –
М. М. Греб**

**Заступники головного редактора:
В. Ф. Загороднова, О. А. Крижко**

**Рецензенти:
І. Я. Глазкова, Р. О. Христіанінова**

**Відповідальний за комп'ютерну верстку –
К. Ю. Комісаренко**

Рекомендовано до оприлюднення 30.11. 2017р.
Ум.-друк. арк. 12. Обл.-вид. арк. 13,5